

ИЗАБРАНА ДЕЛА
Петра Милосављевића

Приредили
Слободан Костић
Вера Милосављевић

Пето коло
Српска писма
Идеје југословенства и српска мисао
Обнова логоцентризма
Српско питање и србистика
Обнова српског националног програма

Петар Милосављевић
ОБНОВА СРПСКОГ НАЦИОНАЛНОГ ПРОГРАМА

Прво издање

Издавачи

Матица српска у Дубровнику – Београд

Мирослав – Београд

Логос – Грачаница

Адреса извршног издавача

Пошт. фах 77; 11060 Београд 38, Србија

Редакција Гоце Делчева 15, Београд

Тел. 011/267-4466; 297-0875

Главни уредник

Мирослава Петровић

Рецензенти

Милош Ковачевић

Радмило Маројевић

Момчило Суботић

Припрема и корице

Мирјана Исаков

Бранко Милосављевић

Тираж 1000

Штампано 2010.

Штампа

„Dijamant print“, Београд

Петар Милосављевић

ОБНОВА СРПСКОГ НАЦИОНАЛНОГ ПРОГРАМА

Матица српска у Дубровнику – Београд
Мирослав – Београд
Логос – Грачаница

С А Д Р Ж А Ј

ОБНОВА СРПСКОГ НАЦИОНАЛНОГ ПРОГРАМА

Национални програм и опстанак српског народа	11
Полазне основе	13
Предјугословенски период	18
Југословенски период	34
Постјугословенски период	46
Кључно питање: национални програм	54
Закључци	72
<i>Накнадно дописано</i>	76

НОВОСАДСКИ СКУП

<i>Уводна реч:</i> Србистика пре и после сербокроатистике	87
Обнова свести о српској језичко-етничкој заједници	94
Закључци новосадског научног скупа <i>Српско питање и србистика</i>	110
<i>Завршна реч:</i> Србистика још није победила	115

ФИЛОЛОШКА РАЗГРАНИЧЕЊА

О разликовању српског и хрватског језика	121
Шта се догодило на Другом конгресу српских интелектуалаца	133
Српски језик је један	146
Поздравна реч	160
Идентитет језика и књижевности Срба у данашњој Хрватској	163
О преименовањима српског језика	184
Језичко, књижевно и етничко разграничење Срба и Хрвата на територији данашње Хрватске	206
Српски језик и виђења са разних тачака гледишта	225
Српски језик у науци и школској настави у Србији	247
О српској кривици и националним институцијама	260

ОБНОВА МАТИЦЕ СРПСКУ У ДУБРОВНИКУ

Образложење предлога за обнову рада Матице српске у Дубровнику	271
Обнова Матице српске у Дубровнику	279
Бојан Радић – Петар Милосављевић: Разговор поводом обнове рада Матице српске у Дубровнику	289
<i>Белешка о текстовима у овој књизи</i>	296

Ова књига, која се објављује на почетку рада обновљене Матице српске у Дубровнику, заснована је на идеји обнове.

Идеја обнове позната је под другим именом, под именом ренесансе. Многозначна француска реч *renaissance* означава пре свега поновно рађање, ускрс, обнову, препород.

Идејом обнове на филозофском нивоу највише сам се бавио у књизи *Обнова логоцентризма* (2009).

На филолошком нивоу овом идејом бавио сам се у циклусу од десетак књига које имају заједничку тему *обнова србистике*.

Први део ове књиге чини текст писан за симпозијум под насловом *Фактори односа снага у српскохрватском сукобу*. Главна тема тога текста јесте обнова српског националног програма.

Други део књиге садржи текстове који су настали у оквиру Међународног научног скупа *Српско питање и србистика* (тј. Новосадског скупа који је одржан 2007).

Трећи део садржи текстове који се тичу очувања идентитета српског језика, књижевности и националног бића и разграничења са филолошким тезама које тај идентитет нарушавају.

Четврти део посвећен је активностима око обнове Матице српске у Дубровнику.

ОБНОВА СРПСКОГ
НАЦИОНАЛНОГ ПРОГРАМА

НАЦИОНАЛНИ ПРОГРАМ И ОПСТАНАК СРПСКОГ НАРОДА

У Бањи Јунаковић, близу Апатина, био је 28. и 29. новембра 2009. одржан научни скуп под називом *Фактори односа снага у српскохрватском сукобу*. Симпозијум су организовали Удружење војних старјешина Републике Српске и Удружење војних старјешина Републике Српске Крајине. За овај скуп написао сам приложени текст. Текст који у његовом наставку следи под насловом *Накнадно дописано* настао је после овог Скупа.

Са задовољством сам прихватио позив удружења резервних војних старешина Српске Крајине и Републике Српске Крајине да учествујем на научном скупу под називом *Фактори односа снага у српскохрватском сукобу*. Достављени материјал сведочи да међу Србима има људи који су заинтересовани да се свестрано сагледају чињенице које су довеле до веома неповољног стања у којем се данас српски народ налази.

У позиву за овај скуп помињу се неки од аспеката са којих ће се проблеми сагледавати. Помињу се политикологија, ратна вештина, социологија и историја. И у достављеном материјалу нема покушаја да се на ове проблеме гледа и са аспекта филологије. Филологија је научна дисциплина којом се бавим, и из које сам објавио више књига, међу њима и више оних који се тичу идентитета српског језика и књижевности и српског народа. Покушаћу зато да на проблем српско-хрватског сукоба поглед бацим са филолошког аспекта. Јер сматрам да су управо нерешени филолошки проблеми у основи свих односа између Срба и Хрвата у последњих близу две стотине година. Ови односи другачији су него односи Срба са било којим другим историјским народом. Они се тичу и питања српског националног програма и опстанка српског народа.

Моје анализе тих односа воде ка сазнању да се главни проблеми у овој области могу успешно разрешавати мимо било каквог оружаног конфликта.

Пошто је проблем веома сложен, ради прегледности, ова анализа представљена је у више тематских целина. Оне су издвојене у следећим поглављима: *Полазне основе, Предјугословенски период, Југословенски период, Постјугословенски период, Кључно питање: национални програм и Закључци.*

ПОЛАЗНЕ ОСНОВЕ

Срби – случај за себе

Првог децембра 2009. године почиње велика расправа пред Међународним судом правде у Хагу о једностраном проглашењу Косова за самосталну државу. Медији јављају да ће се сукобити две тезе: теза Србије да је то огрешење о међународно право, и теза шиптарског руководства Косова да је то случај за себе. Или ће се на неки други начин настојати да се изигра право. Искрено се надам да ће победити принцип међународног права.

На жалост, не бисмо могли тврдити да је ово једини случај када су Срби доспели у овакву ситуацију. НАТО пакт нас је бомбардовао кршећи међународно право; чинио је то без сагласности Савета безбедности. И ово бомбардовање се представља као случај за себе. У Хагу се сада суди за злочине против човечности, а не суди се никоме ко је бацао осиромашени урадњиум или забрањене касетине бомбе. У самом току суђења долази и до очигледних поремећаја. Показује се, на пример, да се некада суди борцима за одбрану домовине, а да судије налазе начина да избегну осуде терористима.

Ни у српским срединама се, на жалост, не обраћа пажња на један још драстичнији преседан. На Хашком трибуналу, оном где се суди злочинима на тлу бивше Југославије, говори се највише на два језика: енглеском и српском. Енглески се назива енглеским свеједно ко га изговарао, а многе судије које потичу из различитих делова света, говоре овај језик очигледно различито. Супротно од тога, на овом суђењу наш језик има и званично три назива: босанско-хрватско-српски. Такав однос према нашем језику је последица преседана који је у области филологије почео да се намеће још у 19. веку. Преседан је у томе што сви језици на свету имају једнонационално име, а српском језику је институционализовано двонационално: српскохрватски, односно хрватско-

српски. Једна од последица тога преседана је онај његов тронационални назив, који се користи данас. Отуда се не може ни очекивати да ће Хашки суд све судити по истим аршинима кад у једном тако битном питању уводи преседане. На жалост, такви преседани прихватају се и намећу и у самој Србији. Одбор за стандардизацију српског језика при САНУ већ је прихватио да се оном језику који је некад за њу био само српски говори као о три језика. Највиши Академијин научни пројект, Академијин речник, и даље се назива *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*. Народ чије највише националне институције прихватају овакве преседане никаква добра не може да очекује.

Сам однос према српском језику данас је преседан. Кад се у Републици Босни и Херцеговини говори овим језиком, онда језик има три назива. Он је бошњачки, кад га говоре муслимани (то је дакле муслимански језик), хрватски је кад га говоре католици, српски је кад га говоре православци. Такво понашање је пренето и у Србију. У Новом Пазару и околини се, тобоже, говори и српски и бошњачки, а у Суботици и околини – српски, хрватски и мађарски. И овако представљени језици имају исти правни статус. Тако није нигде у Европи.

У Босни и Херцеговини постоји још једно испољено настојање: да се језик који се у тој Републици говори и пише не назива националним именом, већ да се назове једним именом, именом босанским, свеједно ко га говори. Шта то значи, може се схватити кад се пређе Дрина или Сава. Чим пређете садашњу државну границу, испада да говорите другим језиком. Да исти језик добија назив по држави – тако се не чини нигде другде у свету. У одскора осамостаљеној Црној Гори настојања да се језик назива по држави још више су наглашена. У Уставу ове државе сада се тај језик назива црногорским.

Није тешко схватити да испољена настојања да се језик назива по вероисповести оних који га говоре, или по државама у којима се говори, одступају од стандарда који важе за друге језике. По овим стандардима енглески језик, на пример, јесте енглески свеједно у којим се државама говори или припадници било које религије да га говоре. Немачки је немачки и у Аустрији, и у

Немачкој, и у Швајцарској и у Лихтенштајну и другде. А такав став важи и за друге језике.

Треба због тога схватити да је све ово што се дешава са нашим језиком последица оног преседана, који су и српски филолози прихватили, да се нашем језику наметне двонационални назив: српскохрватски, односно хрваткосрпски. То је један језик, тврдили су они. Али су ипак пристајали да се истом језику придају два национална имена, како се не чини нигде другде у свету. Сада се целом српском народу обија о главу што српски филолози нису поштовали стандарде који важе за друге народе. Ако се прихвати политика преседана у једној области, отварају се врата за његово широко прихватање у свим областима.

Стратегија и тактика

У достављеном материјалу на много места употребљава се израз стратегија. То није необично. Тај израз се данас употребљава и у анализама збирки песама, или у коментарисању поступака прозних писаца. Природно је, зато, да се овај израз, који је некад употребљаван превасходно у војним наукама, употребљава и у материјалу рађеном за скуп војних старешина. На жалост, у овом материјалу маргинализована је проблематика везана за други опозитни израз, за израз тактика, без којег ни појам стратегије нема пуно смисла.

Разликовање између ова два појма полако улази у оптицај и када се сагледавају велике политичке промене у Србији. Све се више схвата да су неке западне силе окупљене око НАТО пакта имале стретешки план да од Србије одузму Косово и Метохију. Да би то учинили, морали су да тој стратегији прилагоде и тактику. А то значи да нађу тактичко покриће за ове стратешке потезе. Данас је очигледно да многи политички субјекти у сменама власти на прелазу миленијума нису имали увид у стратегију НАТО пакта. Ново руководство у Србији накнадно је, изгледа, постало свесно да мора да следи стратешке интересе и српског народа и државе, ако хоће да им држава опстане.

И поред тога, чињеница је да је у материјалу припремљеном за овај скуп, практично отворено питање националне стратегије, а самим тиме и питање тактике. Тек отшкринута врата, међутим, обавезују нас да о овим питањима размишљамо и дубље и конкретније, поготово на филолошком плану.

Српска и хрватска стратегија

Срби данас живе са осећањем великог историјског пораза. Дали су у Првом светском рату огромне жртве да се створи Југославија; дали су у Другом светском рату такође велике жртве да се Југославија очува. Дали су, у последњој деценији овога века, опет велике жртве да се Југославија сачува макар у суженом обиму. Кад се сведе рачуница, испада сасвим јасно да су се Срби у 20. веку борили превасходно за туђе интересе. Стварали су државу која им није била потребна; борили су се за њено очување и кад им је била штетна. После тако улудо утрошеног века, сада су опет на светској сцени као самостална држава. А сада им је, изгледа, главни задатак да поврате део угледа који су некад имали.

Нужно је зато отворено признати да су Срби следили погрешну стратегију. Или још конкретније: насели су тактици прилагођеној туђој стратегији. Природно је зато стање у које су доспели доживљавају као пораз од Хрвата. О томе на неки начин сведочи и понуђени материјал за овај скуп.

Да би се односи у стратегијама Срба и Хрвата могли пратити, важно је уочити где им је почетак и које су идеје на којима су идеолози ових народа градили своју стратегију. Још конкретније: како је дошло до тога да Срби имају заједничку државу са Хрватима, а не рецимо са Бугарима са којима су кроз историју имали много тешње односе него са Хрватима.

Политички лидери у Србији данас су углавном сагласни око става да и Срби треба да „уђу у Европу“, исту ону у којој су и сами у прошлости били значајан чинилац. Разликују се у ставовима под којим условима је овај улазак за нас као народ и државу прихватљив. Али се српски политичари разних опција много не труде да спознају корене идеја на којима данас почивају

европски народи. Ту спознају им је омогућио образовни систем кроз који су прошли. А тај образовни систем утемељен је у периоду Југославије. Што, другим речима, значи да је сам систем образовања везан за ону туђу стратегију која је била уграђена у корене југословенске државе. Ова држава је програмски неговала заборављање идеје која је упућивала на разлике између Срба и Хрвата. А да би се такав заборав однеговао, требало је систематски однеговати нешто још важније: истиснути из историјског памћења неопходна знања о настанку науке о словенским народима, славистике.

Ако хоћемо да уђемо у корене проблема српско-хрватских односа, морамо да се вратимо у време рађања те дисциплине.

ПРЕДЈУГОСЛОВЕНСКИ ПЕРИОД

Корени су у славистици

Крајем 18. века и дуго током 19. Словени су имали једну једину самосталну државу: Русију. На тлу Аустрије, која је владала многим словенским народима, дошло је тек концем 18. века до појаве интересовања за филолошка питања словенских народа. Тада је отворено питање Словена као једног или скупине блиских народа који „заузимају већи простор у свету него у историји“, како их је најкраће представио чувени и утицајни немачки филолог Јохан Хердер. Са отварањем тога питања дошло је до израстања научне дисциплине која ће се Словенима бавити, тј. до формирања *slavicae*, славистике. Појава славистике значајна је и за разумевање данашњег положаја словенског живља на Балкану.

Први слависти (а то су били Чех Јозеф Добровски и Словенац Јернеј Копитар) схватили су да велики део европског и азијског света чини једну етничку заједницу, словенску. Тада је пласирана идеја да сви Словени имају један језик који је раздељен на разна наречја. Та наречја су се звала: чешко, словачко, пољско, руско, малоруско, словеначко/хрватско, српско, бугарско. У другој деценији деветнаестог века појавио се на славистичкој сцени један велики Србин, Вук Стефановић који ће се касније потписивати као Карацић. Он је већ отпочетка подржао она становишта у славистици, која су наречја једног словенског језика са посебним националним именима, идентификовала као националне језике словенских народа. А сам израз *наречја* Вук је везивао за оно што се данас обично назива *дијалектима*. Језик свога народа он је отпочетка називао српски језик, а делио га је на три наречја: ијекавско, екавско и икавско, према рефлексу старословенског гласа јат, које се дотле једнако писало знаком јат, али се различито изговарало. Јасно је и које је од становишта победило.

Победило је становиште по којем се и у науци, али и у политичком свету, о словенским језицима не говори као једном језику, већ као заједници блиских језика који се унутар себе даље раслојавају на различита наречја/дијалекте.

Приликом настајања славистике потврђен је већ однеговани став да се народи идентификују са језицима које су створили и који говоре. По овом правилу Пољаци су они који говоре пољским, Чеси чешким, Словаци словачким, Срби српским, Руси руским и тако даље. Овакво идентификовање народа у други план је стављало разлике у погледу вере и државе у којима су живели. То исто правило важило је и за друге европске народе. А то значи да су словенски народи појмљени, а словенске нације изграђене, на истим основама као и други европски народи и нације. Стотинак година после рађања славистике, на крају Првог светског рата, створено је неколико словенских држава.

Примена ових европских принципа тицала се и Срба. Срби су раније живели у Аустрији, у Турској, у Млетачкој, а било их је много и у Русији. Њих је било три вере: православне, римокатоличке и муслиманске. Такво идентификовање Срба било је принципијелно. Примена истих принципа показивала је да је Руса (а то значи оних који говоре руским језиком) много, а Словенаца мало. Примена истих принципа показивала је да у европским државама има и релативно много Срба. А то је већ био велики политички проблем за државе које су Србима владале, посебно за Аустрију.

Аустрија је зато морала да се потруди да се умеша у славистику. То мешање ће се најбоље сагледати на избору центра славистике. Славистика се у почетку развијала полицентрично. Била је тамо где су се јављали велики слависти: била је у Прагу где је живео Добровски, у Бечу где су живели Копитар и Карацић, у Петрограду где је живео Востоков, или у Новом Саду где је живео Шафарик. У другој половини 19. века дошло је до издвајања једног центра за славистику, као науку која се тиче свих Словена. Није случајно што је центар славистике био везан за центар Аустрије, за Беч.

Идентификовање језика балканских Словена

Први слависти су недовољно знали о језицима словенских народа који су живели мимо Аустрије. Мало су, рецимо, знали о језику Бугара, јер су ови живели на подручју Турске. А шта су и колико су знали и шта су мислили, схватићемо ако обратимо пажњу на њихове систематизације словенских језика на подручју Балкана. И Добровски и Копитар словенске језике деле на две групе: на северозападне и југоисточне. Српски језик су стављали међу југоисточне, дакле, заједно са бугарским и руским. Језик којим су говорили Словенци и Хрвати стављали су међу северозападне, а то значи да су и словеначки и хрватски стављали у групу са чешким, словачким, и пољским језиком. Таква језичка подела сигурно је више мотивисана филолошким разлозима, за разлику од оне географско-политичке, која је касније настала, а која Словене дели на западне, источне и јужне. Ова подела на три групе, према критерију географског распореда Словена, наметнута је практично са појавом Илирског покрета, а то је већ било средином тридесетих година 19. века. У такво представљање већ се умешала политика.

Први слависти су кајковске говоре идентификовали као једну језичку заједницу. Добровски је сматрао да је то хрватски језик којим, као неком подврстом, говоре и Словенци. Словенац Копитар је сматрао да је тај језик словеначки, а да њиме говоре и Хрвати кајковци.

Први слависти су мало знали о чакавском наречју. У почетку су га сматрали делом штокавског наречја, односно српског језика. Тако је, на пример, мислио Шафарик. Све више се, међутим, стицало сазнање да се и чакавско наречје мора схватити и приказивати као посебно. Тако га је, на пример, схватао Франц Миклошич, водећи слависта око средине 19. века, писац обимне *Упоредне граматике словенских језика* (1852). Он је на подручју Западног Балкана идентификовао јасно три језика: словеначки, који је истоветан са кајковским наречјем, српски, који је истоветан са штокавским наречјем и хрватски који је истоветан са чакавским наречјем. Чакавски је хрватски јер њиме говоре само Хрвати.

Водећи српски филолози око средине 19. века, Вук Караџић и Ђуро Даничић, били су у основи сагласни са овим налазима Франца Миклошича. Али је у одговору на ово питање било и разлика у схватању блискомишљеника. Вук је доследно сматрао да је српски језик исто што и штокавски, да је прави хрватски чакавски, али и да се хрватски кајкавски, који је на прелазу између српског и словеначког, може узимати као нека врста хрватског језика.

Даничић је 1857. објавио опширну студију *Разлике између српског и хрватског језика*, у којој је српски језик идентификовао са штокавским, а хрватски са чакавским. Десет година касније, 1867. он је ово мишљење у значајној мери изменио. Даничићу је било дато да у новооснованој Југославенској академији знаности и умјетности уређује *Рјечник хрватског или српског језика*. У овом пројекту који ће се окончати тек 1976. године, Даничић је уредио само једну свеску, која је изашла у години његове смрти, 1882. У складу са схватањима уредника *Рјечника*, овај Рјечник је стварно садржао само лексичко благо два наречја: штокавског (који је Даничић сматрао српским) и чакавског (који јед Даничић сматрао хрватским). Кајкавски лексички елементи појављиваће се накнадно, тек у свескама које су излазиле после 1948. године, дакле у Титово време.

Појава Илирског покрета

О Илирском покрету се програмски и институционално мислило позитивно све док је постојала Југославија. Овај Покрет је тумачен као претеча хрватске идеје југословенства, а сама ова идеја је схватана као велика и усређитељска за југословенске народе. Деведесетих година 20. века маске су скинуте. Сами Хрвати су показали да је идеја југословенства била само тактичка идеја на путу ка стварању Хрватске. Тиме је створена потреба да се и сама идеја југословенства осветли, као и Илирски покрет који јој је претходио. И у осветљавању овог Покрета нужно је разликовати оно што је стратешког од оног што је тактичког карактера.

Илирци су, у почетку, наступили са идејом да су сви Јужни Словени један народ, Илири. Као један народ, народ илирски, сви Јужни Словени треба да имају и један језик, језик илирски. Као прилог томе, прваци Илирског покрета, пре свега његов стварни вођа Људевит Гај, напустили су свој хрватски језик, којим су дотле писали, и узели су централно наречје замишљеног илирског језика као свој књижевни језик. А то конкретно значи: напустили су свој хрватски језик, кајкавски, и прихватили да пишу најраширенијим наречјем илирског језика, наречјем српским, још прецизније: српским језиком. Али они овај језик нису називали српским језиком, већ су га називали језиком илирским. Нису тако учинили без основе. Званична Аустрија је онај језик који су Срби називали српским називала илирским. Такође, ова држава ни Србе није називала Србима, већ Илирима. Сматрала их је народом трију вера који је говорио језиком илирским. Изрази Илири и илирски по правилу је, до близу половине 19. века, означавао исто што и Срби и српски. Илирима, односно илирским патријарсима, аустријски цареви су давали привилегије, а не Србима. За Србе/Илире Монархија је оснивала Илирску дворску депутацију или Илирску дворску канцеларију у 18. веку. Такав однос у свету употребе имена није нешто непознато. И словенски народи Немце не називају Дојчерима, онако како они себе називају, нити њихов језик онако како овај језик називају сами Немци и други народи.

Постаће убрзо јасно да Гајеви илирци своје прокламоване циљеве нису остварили међу свим балканским народима. У овим народима није била општеприхваћена идеја да су Бугари, Хрвати, Словенци и Срби један народ. Бугари су се потпуно оглушили о ову идеју; њу је прихватио само један Словенац, Јакоб Фрас, који ће почети да пише илирским језиком, тј. српским језиком, под илирским именом. То је био Станко Враз, један од најзначајнијих присталица Илирског покрета, који се данас сматра значајним хрватским песником. Тадашњи српски прваци: Текелија, Вук, Сарајлија, Стерија, у почетку су благонаклоно гледали на Илирски покрет, а кад су схватили куда он смера, оградиле су се од њега. Али су идеје Илирског покрета почели прихватати мно-

ги Срби католици, али и православци. Прихватио је, на пример, православца Божидар Петрановић из Задра. Али је прихватио и један од најзначајнијих покатоличених Срба, Петар Прерадовић. И он, који је накнадно све више представљан као хрватски песник, сматран је једним од највећих песника Илирског препорода.

А кад је реч о реаговању Срба на Илирски покрет, важно је посебно имати у виду реаговање двојице првака Матице српске концем тридесетих година, Теодора Павловића и Јована Суботића. Они су, готово истовремено, крајем 30-тих година 19. века, поводом унитаристичке тезе Илирског покрета да су балкански Словени један народ, изнели став да су Бугари, Срби, Хрвати и Словенци четири југо-славјанска народа (по њиховом изразу Југо-Славјани) који треба да се развијају као посебни народи. Али ови посебни народи, као блиски словенски народи, треба да сарађују и да негују заједништво. Овакав поглед на Јужне Словене треба да се идентификује као српска идеја југословенства, јер је у српском народу била жива практично све до Првог светског рата. А да је она била жива још у време балканских ратова могу да потврде Први и други конгрес *југословенских књижевника* у Београду 1904. и у Софији 1905. године. Могу такође да потврде и изложбе *југословенских уметника* које је организовала Надежда Петровић. У књизи Виктора Новака *Антологија југословенственске мисли и народног јединства* (1930) можемо да прочитамо извештај са једне од ових изложби. Изложбу 1912. посећује краљ Петар Први Карађорђевић. У четири салона југословенских уметника он слуша четири националне химне: бугарску, хрватску, словеначку и српску. Ситуација подсећа на нешто што је пожељно да се дешава и данас. Ова четири народа данас се сматрају посебним народима. Није за одбацавање и идеја да они треба да се понашају као и други блиски народи, на пример скандинавски. Ова српска идеја југословенства била је маргинализована и заборављена у време пуне превласти хрватске идеје југословенства, дакле у периоду постојања југословенске државе.

Накнадно је могло постати јасно да је полазна идеја вођа Илирског покрета – да су сви словенски балкански народи један

народ – имала само тактички карактер. Почela је убрзо да се остварује за илирце једна још важнија идеја, она стратешког карактера. А то је идеја да Срби и Хрвати имају исти књижевни језик. Тај језик су Срби, као и дотле, називали српски. Али су га Илирци називали илирским. Та пракса није у оно време много бола у очи, зато што је свима било познато да је израз илирски језик алтернативно име за српски језик. Прихватајући већ постојеће алтернативно име, привидно се није ништа битно мењало у статусу српског језика. А да се ипак, и у том погледу, нешто битно почело да мења, показаше један значајан догађај. То је забрана Илирског покрета од стране званичних власти Аустрије 1843.

И код разумевања овог историјског чина треба разликовати оно што је у њему тактичког карактера од оног што је стратешког. У историјама прављеним ради афирмације идеја југословенства, овај чин аустријских власти приказује се као непријатељски према Илирском покрету. Али се на тако нешто не може гледати и са друге тачке гледишта, рецимо са становишта српске идеје југословенства. Практично од ове „забране“ Илирског покрета, оно што је дотле називано илирским језиком, почиње да се назива хрватским језиком, а популација која се називала Илирима изједначује се са Хрватима. Као неко ко је цео образовни процес доживео у југословенском периоду, сведочим да сам био стекао лажну свест о томе да су се некад само Хрвати називали Илирима, а њихов језик илирским. Тек као универзитетски професор, превасходно на основу властитих истраживања, схватио сам да су оваква схватања научно неутемељена.

Да је Аустрија била умешана у процесе који се дешавају на филолошкој сцени помоћи ће нам да схватимо случај са језичким односима Чеха и Словака. Ова два блиска и суседна народа јасно су се разликовала по језику и у време рађања славистике. Међу најзначајније слависте тога времена спадали су и Павел Јозеф Шафарик и Јан Колар, који су писали чешким језиком. Важно је, међутим, имати на уму и да њих двојица нису били једини значајни Словаки који су писали чешким језиком, односно који су сматрали да чешки књижевни језик треба да буде и заједнички језик Чеха и Словака. Разлог за такву одлуку не изгледа чудан

ако се има у виду да се у то време још трагало за заједничким језиком свих Словена, или за заједничким језиком бар неких језичких група словенских народа. Али је такође важно не сметати с ума и то да су и Колар и Шафарик језик којим су се служили називали чешким. Међутим, десило се тридесетих година 19. века нешто што се у науци обично назива Покрет Људевита Штура. Супротно од својих великих сународника, Штур је свесно радио на раздвајању словачког књижевног језика, односно на увођењу једног од народних говора словачког језика за књижевни језик Словака. По истраживањима новосадског професора и академика Јана Кмећа, Покрет Људевита Штура трајао је од 1835. до 1843. – исти број година и тачно у исто време колико је и Илирски покрет (до оне „забране“). Јасно је да су та два покрета имала и различите резултате. Словаци и Чеси су остали блиски народи, али нису више имали исти књижевни језик. Имали су више деценија и заједничку државу, Чехословачку (1918-1992), али су се деведесетих година у државном смислу раздвојили. Прича се да је то раздвајање протекло уз шампањац. На простору српског језика, преименованог у илирски у време Илирског покрета, дошло је крајем 20. века до крваве ратне драме. Жртве које су поднете обавезују нас да проблеме дубље и озбиљније осветлимо.

Хрватска идеја југословенства

Садашње односе Срба и Хрвата не можемо да осветлимо без увида у хрватску идеју југословенства. Ова идеја јавља се од средине 19. века. Она се обично везује за бискупа Јосипа Јураја Штросмајера, који је на почетку био бечки дворски каноник, а најдуже је деловао као бискуп у Ђакову. Али се Штросмајерова идеја југословенства не може у пуном смислу схватити без њене филолошке подлоге, а то значи без удела у изградњи ове идеје најзначајнијег хрватског филолога Ватрослава Јагића.

Односи Срба и Хрвата данас се могу осветљавати са много страна. Али су ипак најважнији они који се тичу идеја. Српска идеја југословенства, у тумачењу Теодора Павловића и Јована Суботића, али и у каснијој примени, сасвим се уклапа у сличне

идеје на којима су почивали и на којима почивају савремени европски народи. Са овом идејом су сасвим подударни и ставови Вука Караџића о Србима као мултиконфесионалном народу (тј. народу православаца, католика и муслимана). По тој идеји, да поновимо, Срби су један од словенских народа, и један од југо-словенских (у значењу јужнословенских) народа који је близак другим словенским народима. Он треба да негује своју посебност, али и узајамност са другим европским народима. Српски језик је, као словенски језик, близак другим словенским и јужно-словенским језицима, али је и посебан. Срби су они који говоре српским језиком, било које вере били и у било којим државама живели.

Пошто је Илирски покрет „забрањен“, илирска идеја наставила је да га негује под другим именом, под именом југословенства. Ова идеја са оном српском има заједничко само име. А све остало у садржају појма Југословени је друкчије.

Ево које су главне разлике у садржају израза Југословени. И Павловић и Суботић истичу да име Југо-Славјани подразумева четири народа: Бугаре, Србе, Хрвате и Словенце. (Тада се још није говорило ни о Македонцима ни о македонском језику). То значи да израз Југословени има исто значење као и данашњи израз Јужни Словени. Нема Јужних Словена без Бугара.

Штросмајер под изразом Југословени нема у виду четири народа, већ само три: Словенце, Хрвате и Србе. То су народи који живе у тадашњој Аустрији. Овакав његов поглед на Југо-Словене везан је за његов политички пројект. Аустрију, сматрао је Штросмајер, треба федерализовати тако да једну од њених федералних јединица чини Југославија. Њено би средиште било у средишњем народу овако замишљених Југословена, састављених од Словенаца, Хрвата и Срба: дакле у главном граду Хрватске, у Загребу. Да би се таква једна пројекција остварила, Штросмајер износи 1860. године идеју о стварању Југославенске академије знаности и умјетности у Загребу. Ова академија је основана 1867, а да би се Штросмајерове идеје југословенства остваривале, за њеног тајника доведен је из Београда тада први српски филолог Ђуро Даничић.

Кад се ове чињенице имају у виду, постаје јасно и чија је теза да је српскохрватски језик један језик који је састављен од три наречја: чакавског, кајкавског и штокавског. То је теза Ватрослава Јагића који ће у Бечу наследити Катедру за славистику Франца Миклошића (око 1886). Са својим филолошким решењима, Ватрослав Јагић је неко који је, поред Штросмајера, најглавнији представник хрватске идеје југословенства. Знатно млађи од Штросмајера (1815-1905), Ватрослав Јагић (1838-1923) у науци се јавио 1864. године, оне године када је Вук Караџић умро. Те године је и објавио опширан некролог Вуку Караџићу, у којем се представио као његов слобеник и настављач. Али те године је објавио још обимнији чланак *Југословени у Чешком словнику* (тј. чешкој енциклопедији) на чешком језику. По идејама које је заступао, Јагић је обележио раздобље од близу век ипо у филологији која се и нас тиче. Најлакше ћемо схватити његове тезе ако испишемо једно изнад другог његово схватање хрватског језика и његово схватање српскохрватског језика:

Хрватски језик = кајкавско, чакавско и штокавско наречје.

Српскохрватски језик = кајкавско, чакавско и штокавско наречје.

Овакво исписивање његове језичке концепције јасно открива однос према српском језику. Имплицитно, српског језика нема или је само нека подврста хрватског језика. Мало је ко схватио сав домашај ове стратегије. Она је у најмању руку стратешки погубна за српски језик и српски народ. У сферу тактике спада то што се Јагић представљао као настављач Вука Караџића. Ова тактика подређена је нечему битнијем, његовој стратегији.

Јагић је, разуме се, знао да нема Срба који говоре чакавским и кајкавским наречјем. Заједништво српског и хрватског језика видео је у томе што су и једни и други, као књижевним језиком, писали српским језиком, али у другој терминологији: штокавским наречјем ијекавског дијалекта, који је једнострано проглашен заједничким књижевним па, затим, и народним и књижевним језиком Срба и Хрвата. Таквим третманом, без стварне

филолошке подлоге, Јагић је српски језик довео у подређени положај. А самим тиме и цео српски народ.

Стратешки ставови хрватске идеје југословенства

Разложена на конкретне ставове, хрватска идеја југословенства, има ове главне ставове:

а) Три словенска народа на Балкану: Срби, Хрвати и Словенци, у политичком смислу један су народ: Југословени. То је став Штросмајера.

Само два словенска народа: Хрвати и Срби су један народ, Југословени у правом смислу, који се развио под два имена. Право име за њих би требало да буде Хрвато-Срби. То је став Јагића.

б) Став да од ова три, само ова два народа треба схватити као један, гради се на тези која је тада била у оптицају: да се народи идентификују према језику којим говоре. Ако се могло говорити о једном језику свих Словена, или о једном језику Јужних Словена (Илира), могло се говорити и о једном језику три или два јужнословенска народа, поготово ако је ова идеја, из тактичких разлога, била увијена у прихватљиве обланде. Пошто су и Хрвати прихватили да пишу исто као и они Срби, који су као и Вук, писали ијекавски, релативно је лако било доказати да два народа пишу и говоре истим језиком. Тако је, на основу трика, испадало да су кајкавци Гај и Јагић, били истојезичници са Вуком и Даничићем. Што у стварности није тачно.

в) Ова некоректна концепција, међутим, имала је и своју другу страну. И Штросмајер и Јагић провлачили су истовремено и идеју поделе инутар једног народа под два имена. По њима, Хрвати и Срби, иако говоре једним језиком, ипак се могу схватити и као два народа. Хрвати су, по њима, католици, а Срби су православци. Дакле, све што је написано на овом језику а писали су католици – хрватско је; све што су створили православци – српско је. Анализе јасно показују да је ова идеја и антиевропска, антиславистичка и антивуковска.

г) Практично, у истом пакету са овом оквирном идејом провлачена је и друга идеја, наизглед само филолошка. По њој, све

што је писано на овом језику латиницом, хрватско је; све што је писано ћирилицом српско је.

д) У последњим деценијама живота, Јагић је још више ескалирао у подели српско-хрватског језичког „заједништва“. Протурао је идеју да се заједнички језик Срба и Хрвата имплицитно дели на источни (српски) и западни (хрватски) део. Та подела ће се касније испољавати све више као подела по којој је екавица српска, а ијекавица је хрватска.

Поређење: Јагић – Шафарик

Постоји став да славистика у првој половини 19. и у другој половини истог века није иста. Такав став је, на пример, заступао Павле Ивић. У томе ставу он није био усамљен. Према тако уоченој разлици Ивић је извлачио одређене закључке. По њему, исправнији су ставови славистике из друге половине 19. века. Конкретно: исправнији су ставови Јагића него што су били ставови утемељивача славистике, међу њима Вука и Шафарика.

Најбоље ћемо схватити разлике између ставова два научника, Шафарика и Јагића, ако само обратимо пажњу на однос власти према њима. Шафарик је дошао у Нови Сад као готово непознато име у науци кад је имао 24. године. Отишао је из Новог Сада у Праг са именом великог слависте, пре свега на основу књиге *Историја словенског језика и књижевности према свим наречјима* (на немачком, у Пешти 1826). Шафарик је у Новом Саду неколико година радио као директор гимназије, а онда су га власти смениле, па је после радио као обичан професор. Иза ове смене могли су стајати само ненаучни интереси. После одласка из Новог Сада 1833. до краја живота 1861. живео је у Прагу, једно време као управник Музеја.

Јагић је главни део свога живота и рада провео као шеф Катедре са славистику у Бечу. У Бечу је Јагић издавао и главни славистички часопис на немачком језику *Архив за словенску филологију* (основан у Берлину 1875). Био је, дакле, високи аустријски чиновник. Не може се тврдити да је био независан и од политике

Аустрије. А био је и у позицији да је могао да намеће идеје средствима и начинима државе која је иза њега стајала.

Шафарик је био један од утемељивача србистике, после Вука најзначајнији. А србистика из његових дела била је једна од националних филологија словенских народа, по много чему прва. Јагић је, практично, био гробар србистике, а стварни творац сербокroatистике.

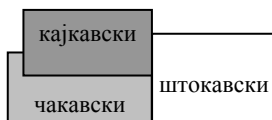
Поређење Вук – Јагић

Пре Јагића су у Бечу живела три важна човека са јужнословенских простора: Копитар, Вук и Миклошич. Ова три човека су имала истоветне или приближно истоветне ставове. Али су имали у Бечу различите положаје. Вука Аустрија није финансирала, већ се он за живот и рад мукотропно сналазио. Копитар је био управник Дворске библиотеке и цензор; Миклошић је пре Јагића био оснивач Катедре за славистику. Сва тројица су имала ставове који су карактеристични за славистику прве половине 19. века, дакле, за дисциплину о Словенима која је постојала пре Јагића.

У славистици је наметнуто мишљење да је Јагић стварно био настављач Вука Карацића, како се и сам представљао. У предговору моје књиге *Срби и њихов језик* (1997, 2002) у седам тачака је представљена разлика у ставовима Вука и Јагића. Главне су оне које се тичу поимања народа, језика и писма. Вук је сматрао да су Срби и Хрвати два народа, који имају своје посебне језике: Срби су они који говоре српски, Хрвати они који говоре хрватски, без обзира на веру и писмо. Он је, дакле, мислио онако како се у Европи онда мислило, на принципима који се у Европи уважавају и данас. Супротно од тога, Јагић је уводио преседане. По њему су Срби и Хрвати један народ под два имена, односно два народа који су створили један језик, односно један народ који је стварно два народа јер се деле по вери па су Срби само православци, а Хрвати су католици. Овај један или два народа деле се и по писму: Срби се служе ћирилицом а Хрвати латиницом.

Разлике у стратегијама Вука и Јагића најлакше ћемо представити графичким приказом помоћу распореда квадратића који представљају кајкавско, чакавско и штокавско подручје.

Александар Белић, Јагићев следбеник, овако је графички представљао распоред наречја српскохрватског језика:

Овај графички приказ може нам послужити да илуструјемо Вукову и Јагићеву стратегију.

а) Вук је идентитет српског језика схватао овако: штокавски је један језик истоветан са српским; српски се језик успешно пише и ћирилицом и латиницом. Сви штокавци су „по правди“ Срби, без обзира на веру и на област становања. Нема Срба чакаваца и кајкаваца, па према томе, чакавски и кајкавски не могу бити српски. Вукова концепција се графички може овако приказати:

б) Јагићева стратегија поделе „заједничког“ језика Срба и Хрвата води ка стратешким деобама које се могу овако приказати.

Подела по вери. (По овом критерију дели се само штокавски део) на католички и православни. Муслимани се маргинализују.

Подела по географском распореду говора, на источни и западни део. (Практично је то подела по линији варијанате књижевног језика: ијекавски – екавски).

У Јагићевој стратегији удео Срба у оном српском језику како су га схватили слависти и Вук маргинализован је. Такав однос је очигледно имао стратешки значај. Србима је Јагић оставио екавски део штокавског језика, оставио Србе православце и оставио ћирилицу. То је оно што од овако испечене погаче на основама заједништва преостаје.

Реаговања на хрватску језичку стратегију

Идеје илирства и идеје југословенства, упаковане у политику братства и јединства, биле су повољно дочекиване и у српским срединама.

Али било је и доста појединачних и институционалних реаговања. Њихов заједнички именитељ у мојој књизи *Увод у србистику* (2002, 2003) обрађен је у поглављу *Обнова србистике* (335-390). Примера ради обраћам пажњу на три важне појаве:

а) Покрет Срба католика, од 80-тих година, нарочито у Дубровнику. На челу покрета је католички свештеник дум Иван Стојановић. Његова девиза била је: „Мени моја католичка вера не брани да будем Србин“ и „Башка вера, башка народност“.

б) Оснивање Српске краљевске академије у Београду. - Пошто су српски прваци, међу којима краљ Милан Обреновић и тада водећи српски филолог Стојан Новаковић, увидели да ЈАЗУ није стварно југословенска институција, већ хрватска институција под југословенским именом, основали су Српску краљевску академију (1886). Новаковић је покренуо, а СКА прихватила, да

се припреми велики Академијин речник под називом *Речник српског књижевног и народног језика* (1888, 1893).

в) Реагујући на политику Штросмајера, Јагића и Првог хрватског католичког конгреса (1900), којим се Срби католици преименују у Хрвате, црногорски кнез Никола Петровић Његош покренуо је код Ватикана поступак да се признају Срби католици. Његова акција је у пуном смислу успела.

И српско реаговање на језичку политику која им се са хрватске стране нудила може се гледати са стратешке и тактичке тачке гледишта.

Опште узев, главне српске националне институције у предјугословенском периоду остајале су верне традиционалним ставовима српске филологије, конкретно Вуковим ставовима о српском језику, српској књижевности, али и о српском народу као мултиконфесионалном, о ћирилици и латиници као српским писмима. На чињеницу да и Хрвати пишу истим језиком и истим писмима као и Срби гледали су као на нормалну појаву. То што је српски језик прихваћен као књижевни језик Хрвата, примано је отприлике онако као што је енглески постао језик многих народа, или као што шпанским говори већи део Јужне Америке.

Из тактичких разлога, није много истицано да је језик којим се служе и Срби и Хрвати, у ствари, српски. Али то није ни прећуткивано.

ЈУГОСЛОВЕНСКИ ПЕРИОД

Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца настала је 1918. године као резултат пораза Аустро-Угарске монархије. На рушевинама бивше Монархије, тада су настале као посебне државе Аустрија и Мађарска, али и две словенске државе: Пољска и Чехословачка.

Сложене државе, Чехословачка и Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца (од 1929. прозвана као Југославија) трајале су до последње деценије 20. века. Али су биле постављене на различитим филолошким основама. Чехословачка је била држава двају блиских народа, Чеха и Словака, у којој су јасно разликована два народа и два језика: чешки и словачки. У дефиницији и језика, и књижевности, и државности, поштована су сазнања филологије – из прве половине 19. века. То није био случај са Југославијом.

Народ, језик и књижевност

Југославија није створена на филолошкој традицији српског народа, поготово не на традицији српске идеје југословенства. Њеним стварањем српска идеја југословенства гурнута је у заборав. Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца створена је на хрватској идеји југословенства. Хрватску идеју југословенства тада је највише наметао најчувенији српски научник, Јован Цвијић, бечки ђак, Јагићев пријатељ, али и лични пријатељ младог Александра Карађорђевића. Цвијић је био Вуков земљак, Дробњак као и Вук. Однеговано је уверење да је Цвијић настављао Вука. Као етнограф он је и тако чинио, али је, у ствари, био главни заговорник штросмајеровске и јагићевске идеје југословенства међу Србима. Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца, настала на Штросмајеровој идеји из друге половине 19. века, дефинисана је као држава „једног народа троименог и троплемног“. Променом њеног имена 1929. она се још више прибли-

жила Штросмајеровој идеји југословенства. У овако конципираној држави инсистирало се на брисању етничких имена Срби, Хрвати и Словенци; на делу је било настојање да се припадници ових народа третирају као Југословени. Ова појава позната је као идеја интегралног југословенства. У политичком смислу она се највише везује за краља Александра, а у науци за Виктора Новака и Владимира Дворниковића. Они су били Хрвати који су најдуже живели у Београду и умрли овде.

У уставима ове Краљевине из 1921. и 1931. језик је имао тронационално име: *српскохрватскословеначки*.

Књижевност је била схваћена као једна, југословенска, односно као књижевност Срба, Хрвата и Словенаца. Тако је, на пример, била приказана у књизи Павла Поповића *Југословенска књижевност (Књижевност Срба, Хрвата и Словенаца)* која је издата за време рата, у Кембриџу 1918. Ова идеја је била у темељима Југославије. Још 1964. ја сам у Новом Саду, на Филозофском факултету, дипломирао на Групи за југословенску књижевност.

Дефиниција истог језика и књижевности у науци.

У научним круговима није олако пролазила идеја о српскохрватскословеначком језику и о југословенској књижевности. Много је примера да се и у међуратном периоду инсистирало на посебним националним књижевностима: српској, хрватској и словеначкој.

Вреди због тога посебно обратити пажњу на *Народну енциклопедију Срба, Хрвата и Словенаца* коју је уредио Станоје Станојевић а која је 1928. издата у Загребу ћирилицом.

У овој *Енциклопедији* посебно су обрађивани Срби, Хрвати и Словенци (ипак као три народа).

Посебно је обрађен словеначки језик. Такође је посебно обрађена словеначка књижевност.

У овој *Енциклопедији* постоји и одредница о књижевности Срба и Хрвата као о једној. Њен је наслов *Српскохрватска књижевност*. Писац чланка оваквог наслова је Антун Барац.

Такође је у *Енциклопедији* посебно обрађена одредница *Српскохрватски језик*. Писац чланка је Александар Белић.

Универзитетски професор и академик Александар Белић је одиграо најважнију улогу код Срба током југословенског периода. Пре Првог светског рата он је свој језик звао српски. О српскохрватском језику почео да говори од 1916. године, тек пошто је србијанска влада почела да ради на остварењу југословенског програма. Од тада, практично, Белић је филологију у пуном смислу подредио политици. А да би такву улогу одиграо, морао је да прихвати и идеје главног идеолога југословенства у области филологије, Ватрослава Јагића. А то значи да је прихватио Јагићев став да Срби и Хрвати имају заједнички језик, који се састоји од три наречја: чакавског, кајкавског и штокавског. Пошто је такав програм био неприхватљив са становишта српске филолошке традиције, дотле укорењене у српском народу, Белић је, у име више идеје, идеје југословенства, учинио нешто што се у науци не сме чинити: заступао је став да је нико други него Вук Караџић „створац српскохрватског језичког јединства“. Био је на таквом месту да се такав његов став, који је био без научне основе, наметне преко образовног система.

Снаге у Југославији које су водиле расплету при крају Другог светског рата

Други светски рат довео је до нестанка онакве Југославије која је створена 1918. године. На разрешење су утицале многе снаге, спољашње и унутрашње. Ситуацију ћемо боље схватити ако обратимо пажњу на оне унутрашње. Те снаге се јављају у оквиру идеја покрета који ће се показати током Другог светског рата: усташког, четничког, партизанског. Ово су главне карактеристике њихове стратегије и тактике:

Усташки покрет. Формиран је још између два светска рата. Највећи му је учинак у то време био убиство краља Александра (1934). Стратегија овог покрета била је: разбити Југославију, са ослоном на силе Осовине, Немачку и Италију, и створити Велику Хрватску. У Независној Држави Хрватској, као и у ње-

ном узору хитлеровској Немачкој, на удару су били Јевреји и Цигани. Усташка власт у новоствореној држави придружила је и Србе. О злочинима које је држава починила углавном се зна. Језик је и даље био онај који су Хрвати у 19. веку прихватили од Срба, али су му додавани елементи новоговора, да би се што више разликовао од стандардног српског. Усташки покрет према Србима није примењивао неку посебну тактику. Био је отворено фашистички, геноцидан.

Најзначајнија *четничка* организација деловала је између два светска рата под руководством једног од вођа топличког устанка (1917) Косте Пећанца. Она је деловала и на почетку Другог светског рата на југу Србије. Најзначајнију снагу овог покрета ипак ће чинити Југословенска војска у отаџбини генерала Драже Михаиловића. Њена главна стратегија била је: обнављање Југославије после Другог светског рата као монархистичке парламентарне државе. Њена тактика била је подређена ставу да треба у рату сачувати људство за коначни обрачун при крају рата. Победници су после Другог светског рата овом покрету једноставно прилепили етикету да је био српски. Тезу да Југославију после Другог светског рата не треба обнављати имао је, на пример, Јован Дучић а не Дража Михаиловић, нити емигрантска Влада која га је прогласила за министра војног. Овај покрет није се упуштао у филолошке проблеме.

Најсложенији је *партизански* покрет и што се тиче и стратегије и тактике. Овај покрет деловао је на програму Комунистичке партије Југославије, која је била једна од секција Комунистичке интернационале (Коминтерне) са седиштем у Москви. – Њеног руководиоца, Јосипа Броза, чије је илегално име било друг Валтер, поставила је Коминтерна. Стратегија Коминтерне је била јасна и написана. Југославију, као државу, треба разбити као великосрпску творевину. Тек пред опасношћу од фашизма, Коминтерна је заузела став да Југославију треба сачувати. У циљу разбијања њеног српског језгра, поред три призната народа (Срба, Хрвата и Словенаца), требало је промовисати још два народа: Црногорце и Македонце.

Данас, после толико година од Другог светског рата, можемо казати да су овако дефинисани стратешки интереси победничког партизанског покрета остварени: Македонци и Црногорци су признати још 1945. године као посебни народи. Југославија је разбијана у више корака: најпре на заседању АВНОЈ-а, затим кроз уставне промене током Титовог живота; коначно су је разбили (бивши) комунисти 1991. године.

Да би се остварила ова стратегија, вођа партизанског покрета Јосип Броз Тито, њој је прилагођавао и посебну тактику. Партизанска стратегија сигурно не би била примљена у српском народу према формулацијама Коминтерне. Али она је добила подршку у народу зато што је Тито говорио другачије од онога што су били стратешки циљеви његове Партије. Он је јавно говорио да је главни циљ партизанске борбе био очување Југославије. Ову тактику је поткрепљивао често реториком братства и јединства. На овој тактици и довео је себе и своју Партију на власт.

Припремање терена за промене

Јавни програм Титових присталица био је: да хоће да промене друштвени систем, да направе федеративну државу, да ова држава буде земља равноправних људи и народа. Шта је од тога програма Титов режим и стварно чинио, треба да буде предмет других анализа. У овом тексту се ограничавамо на промене које се тичу само филолошког плана. И ове промене ће се лакше уочити ако се обрати пажња на стратегију и тактику које је Титова власт примењивала.

За разлику од других земаља у којима је уведен комунистички систем, у Југославији су прављени потези који су имали за циљ промену етничке слике и наметање филолошких решења. У ту сврху коришћене су све главне полуге тоталитарног система: државна власт, Комунистичка партија и УДБ-а.

а) Најлакше је приметити промене које су се десиле на етничком плану.

Из Првог светског рата Југославија је изашла као држава једног народа, троименог и троплеменог. У готово истим грани-

цама Југославија је изашла из Другог светског рата као држава пет народа: Срба, Хрвата, Словенаца, Македонаца и Црногораца.

б) У међуратној Југославији бар је постојала тежња да буде што мање језика, односно један (српскохрватскословеначки), или бар само два (српскохрватски и словеначки). У другој Југославији одмах су на делу била три језика: српскохрватски, словеначки и македонски. Али је постојала тежња да се загребачка и београдска верзија истог српског језика, преименованог у српскохрватски, односно хрватски или српски, третирају као посебни језици. То је чињено на основу посебних верзија којима су штампани савезни документи или бар партијски новински органи као на пр. лист *Борба* (штампана је у Београду екавски и ћирилицом, а у Загребу ијекавски и латиницом).

в) По судбину српског народа, показаће се, као најбитније промене које су учињене у главним српским националним институцијама. Ове институције су опстале, али су промењене гарнитуре које су њима управљале:

– Пошто Српска књижевна задруга није обуставила рад за време Другог светског рата, вољом нових власти одмах је смењена цела њена управа. Проглашена су непостојећим издања штампана током ратних година (међу њима и издања Гетеа), а секретар Задруге, књижевник Светислав Стефановић, стрељан је.

– У Матици српској, која током рата није радила, примењен је други модел смене власти. Поред 2000 постојећих чланова, нова власт је организовала уписивање још близу 5000 нових чланова. Стара управљачка гарнитура у Матици, која је као и након Првог светског рата покушавала да настави рад, видевши шта јој се спрема, колективно је поднела оставку. Тако је на челу Матице дошла нова управа, која је у пуној мери наставила да следи политику вођства Партије.

– У Српској краљевској академији такође је дошло до крупних промена. Академија више није могла бити краљевска. У складу са именом Југословенска академија знаности и умјетности, у Загребу, променила је име у Српска академија наука и уметности. Пошто се чланство академије није могло мењати, учињено је да се битно промени бар понашање главнога у њој:

председника Академије Александра Белића. То у новим приликама није било тешко учинити. Белић је био на челу делегације која је Недића молила да се прихвати председништва Владе националног спаса, а био је и један од потписника Апела српском народу (1942), који је познат и као „апел против комуниста“. По овим гестовима спадао је у људе који су по тадашњој пракси могли да буду ликвидирани. Решење је нађено тако што је он и даље остао председник Академије, али је очигледно спроводио политику нових власти.

– У овом преломном тренутку историје, одстрањени су из образовних и научних институција многи значајни људи. Довољно је подсетити се судбина двојице њих: Веселина Чајкановића и Милана Кашанина. Драстични обрачуни нових власти, показало се, водили су ка обезглављивању српске науке и културе. И ови потези ће се касније показати као стратешки. Њима је припреман терен за још драстичније потезе који ће уследити педесетих година.

– Нови образовни систем, систематски изграђиван већ од саме смене друштвеног поретка, требало је да служи новој политици.

Промене у области филологије

Ово су главне промене које су се десиле педесетих година:

– Године 1952. основан је у Загребу Југославенски лексикографски завод, а за његовог директора постављен је Мирослав Крлежа. Да тај избор није био непромишљен, показаше судбина Југославије. Својим рефератом на Другом (љубљанском) конгресу Савеза књижевника Југославије, који је одржан исте године, Крлежа се представио као израз антидогматских снага у друштву. Чак је и јавно промовисан као интелектуалац који је битно утицао на свог вршњака и познаника из младости Јосипа Броза у антидогматском смеру. Тек накнадно ће се сазнати да је главни потез директора Југославенског лексикографског завода Мирослава Крлеже био да за свог заменика постави Мату Ујевића, главног уредника *Хрватске енциклопедије* из времена Анте Паве-

лића. Најосетљивије питање које се тиче лексикографије (дакле језика, књижевности, идентитета народа) препуштено је, практично, екипи која је деловала у духу екстремних хрватских кругова. Али сада је то чињено под југословенским именом, уз нескривену подршку и Савеза комуниста Југославије и тадашњег врха државе.

– Чин оснивања Југославенског лексикографског завода у Загребу осетио се у променама политике према језику у Београду. Председник САНУ Александар Белић, који је 1947. основао Институт за српски језик, већ 1953. године објавио је Огледну свеску *Речника српскохрватског језика по грађи Српске академије наука*. Другим речима, он је језик, за који је од 1893. – скупљана грађа под именом *Речник српског књижевног и народног језика*, очигледно преименовао у речник језика *српскохрватског*.

– По одлуци Југославенског комитета за сарадњу са иностранством објавио је 1954. године, Антун Барац, тада водећи хрватски историчар књижевности, књигу *Југославенска књижевност* (1954). У овој књизи представљене су четири југословенске књижевности: словеначка, македонска (на пола стране), хрватска и српска. Пошто је Барац био аутор оног чланка *Српскохрватска књижевност* из Станојевићеве *Енциклопедије*, лако је схватити како је он у новим приликама одговорио на питање: чија је дубровачка књижевност. Тамо је била заједничка; сада је представљена само као хрватска.

– Новосадски договор одржан је 1954. године у Новом Саду, на формалну иницијативу Летописа Матице српске, а у организацији Матице српске и Матице хрватске. Показаће се накнадно значајним и чињеница да је овај историјски скуп филолога и књижевника одржан у згради Покрајинског комитета Савеза комуниста Војводине. На овом скупу је дотле званично српски језик, бар у Републици Србији и Црној Гори, преименован у српскохрватски/хрваткосрпски језик. У правописима који су настали на основу тога Договора, исти језик представљан је различито: *Правопис српскохрватског језика*, који је издала Матица српска, штампан је екавски и ћирилицом, а *Правопис хрватс-*

косрпског језика, који је издала Матица хрватска, штампан је иј-екавски и латиницом. На основу такве поделе „једног и јединственог језика“ после се деценијама говорило о двама варијантима српскохрватског/хрватскокрспког језика, источној и западној, београдској и загребачкој, српској и хрватској. Хрватскокрспску варијанту *Декларација о називу и положају хрватског - књижевног језика* (1967) једнострано је прогласила хрватским - књижевним језиком. Новосадски договор и правописи само су послужили да се овај третман легитимизује.

– Крајем педесетих и почетком шездесетих година јављају се две едиције: *Српска књижевност у сто књига* и *Пет столећа хрватске књижевности*. Едицију Српска књижевност у сто књига издају Матица српска и Српска књижевна задруга (1958-1966). Од четири дела српске књижевности (народна, стара, дубровачка, нова), колико је ова књижевност имала у предјугословенском периоду, из ове едиције је искључена дубровачка, а народна је представљена као српскохрватска. Учињено је онако како је то претходно учинио Барац у књизи *Југославенска књижевност* (1954) или како је у књизи *Повијест књижевности хрватске и српске* учинио још 1898. загребачки универзитетски професор Ђуро Шурмин. Ове чињенице јасно сведоче о томе да су најстарије српске националне институције, Матица и Задруга, већ биле упрегнуте да спроводе хрватски програм. Оно што је хрватским филолозима било немогуће у предјугословенском периоду, постало је лако оствариво у Титовој Југославији.

Шта је било са борбом комуниста на социјалном плану, то није тема овога текста. У овој анализи битно је констатовати да су стратешки интереси хрватског филолошког програма, које је предочио Ватрослав Јагић, или у историји књижевности Ђуро Шурмин, у пуној мери остваривани у Титово време.

Пошто је већ на Новосадском договору српски језик подељен на две варијанте, хрватску и српску, а пошто је испало да су се саме главне српске националне институције одрекле дубровачке књижевности, требало је још само да се Матица хрватска одрекне Новосадског договора. Она је то учинила *Изјавом* 1971. године. Стратешки потези тако су доведени до краја. Већ је тада

могло постати јасно шта ће се, у српскохрватској књижевности и српскохрватском језику, третирали као хрватско а шта као српско. Као хрватски језик је третирано оно што је било ијекавско и писано латиницом. Тој стратегији је ишла на руку и управљачка структура Матице српске. Матица српска се никад није одрекла Новосадског договора; штавише изјавила је да му остаје верна. Није га се одрекла ни Српска академија наука и уметности. Свој главни пројект, *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, наставила је да објављује у истом духу и у 21. веку, и после разбијања Југославије. Тако су, од некадашњег српског језика, у пракси заживела два имена истог језика: хрватски и српскохрватски.

Какве је геополитичке последице такво понашање двеју матица имало најбоље илуструје *Карта хрватског језика са додатком српског* Томе Матасића (објављена у Минхену 1984). То је ова Карта:

Доградња хрватског филолошког програма

Иако је Штросмајерова и Јагићева идеја југословенства била стратешки уграђена у прву Југославију, било је још много католика који су се изјашњавали као Срби, као и много муслимана. То, другим речима, значи да није била у потпуности одбачена идеја о Србима три вере. Током Другог светског рата, међутим, и Павелић је покушао да наметне идеју о Хрватима три вере. Чинио је тако и да би његов режим опстао и да би трајније „решио“ српско питање. Овај режим је муслимане у НДХ прогласио цвијећем хрватства, а покушао је и да формира Хрватску православну цркву.

У Титовој Југославији, у којој је владала номинално атеистичка Партија, још доследније је спровођена политика деобе народа на основу вере. Тек у Титовој Југославији престали су да се помињу Срби католици. Читав режим је послужио у те сврхе. А да би и Срби прихватили такво решење, понуђена је, нарочито преко књиге *Magnum crimen* Виктора Новака (1948), прича о томе да је за страдање српског православног живља крива преваходно Римокатоличка црква. Стварни резултат такве политике био је – Ви који се осећате Србима не можете бити католици. (Што је значило: ако сте католици, можете бити само Хрвати).

Муслиманска популација српског језика, која је у 19. веку, бар у филолошком погледу, тј. у области писане књижевности, била маргинални чинилац, најтеже се уклапала у решења Титове Југославије. Муслимане као посебан народ није предвиђала ни Коминтерна, ни Титова Комунистичка партија. Југославија, коју је Тито створио, у свом грбу била је представљена као држава пет народа: Срба, Хрвата, Словенаца, Македонаца и Црногораца. У пописима становништва јављала се једна значајна ставка под називом Неопредељени. Она се односила на муслимане који су били неопредељени између Срба и Хрвата.

Овако успостављен систем није могао претерано дуго да траје. Пошто су Срби и Хрвати представљани као народ једног језика који се, на основу вере, дели на два народа, морао се исти третман давати популацији истог језика али муслиманске вероисповести. Отуда је природно било да се, у Титовој држави,

прогласи муслиманска нација. Негде од краја шездесетих година муслимани су и званично проглашени посебним народом, шестим у Југославији, па је морао да се мења и Устав. Видљиво обележје те промене представљено је променом грба који је накнадно добио и шесту бакљу, али и новим начином писања речи муслиман, са великим словом: Муслиман. То је био знак за почетак радикалне хомогенизације муслиманског света.

Ова идеја о томе да су Муслимани један од шест југословенских народа имао је и крупне политичке последице по односе у Републици Босни и Херцеговини. У свакој републици Титове Југославије по један народ је био доминантан. Човек који ће се касније показати као лидер Муслимана, Алија Изетбеговић, закључио је да у Босни и Херцеговини доминантна треба да буде муслиманска популација, тј. Муслимани. У том смислу се може и схватити логика његове *Исламске декларације* (1972).

Крај југословенског периода

Прва Југославија, на челу са Александром Карађорђевићем и друга на челу са Титом, доживеле су судбину да буду и споља и изнутра разбијене. Али је ипак нешто битно било у њима различито. Постојале су снаге које су настојале да обнове прву Југославију. Не постоје озбиљне политичке снаге које настоје да обнове Титову Југославију. У свим деловима разбијене Југославије, на подручјима шест држава, уведени су вишестраначки парламентарни системи и капиталистички поредак, какви су постојали у првој Југославији. Самим тиме је и укупна политика везана за покрет на чијем је челу стајао Јосип Броз Тито морала да добије ново осветљење.

ПОСТЈУГОСЛОВЕНСКИ ПЕРИОД

Као неку границу између југословенског и постјугословенског периода треба узети одвојене одлуке парламената Словеније и Хрватске од 1. јуна 1991. да се издвоје из Југославије. Правници тврде да ниједна од тих одлука нема ваљано правно утемељење. У овом тексту се, међутим, том страном проблема нећемо бавити. Ограничавамо се, као и у претходним анализама, само на разматрање филолошких основа за разбијање до јуче заједничке државе.

Став Словенаца да створе самосталну државу има утемељење у филологији. По европским стандардима, који важе за све друге народе, Словенци имају свој језик. Могли су и по Уставу Југославије да се издвоје, без проблема.

Иако су етнички и језички проблеми у Македонији много сложенији, ова Република се, такође, могла издвајати на филолошким основама. Јер се ни Македонцима не може спорити да имају свој језик и да по стандардима који важе за друге народе с разлогом могу да очекују да се поштује и њихово право на једнаки третман.

Прави проблеми настали су на подручју оног језика који се званично, тек у Титовој Југославији, називао српскохрватским-/хрватскосрпским.

Процене и порази хрватске филологије

Проглашење Хрватског сабора о издвајању из Југославије проблематично је не само са правне, већ и са етничко-филолошке стране. Овај Сабор је само седам месеци раније, у децембру 1990, прегласавањем донео одлуку (нелегалну) по којој се Срби, који су поред Хрвата, у Уставу третирали као други конститутивни народ у Републици, проглашавају за националну мањину. Та одлука је битно мењала положај Срба, другог констит-

утивног народа у Хрватској. Са те тачке гледишта, значајна је - реченица Фрање Туђмана изречена јавно: „Нама је овај рат био потребан“ (1993). Генерал Туђман, који је био средишња личност с хрватске стране у овим догађајима, могао је, с правом да се похвали да су Хрвати, с војне тачке гледишта, овај испровоцирани рат добили. Познато је и како: уз помоћ НАТО-пакта.

У филолошкој сфери, међутим, никако се не може тврдити да су Хрвати изашли као победници. Хрватски лидери олако су веровали својој филологији, заборавивши да је она била заснована на неодрживим филолошким основама, па је отуда на климатским ногама. Они су у разбијање Југославије ушли са обе збегљеним ставом међу србијанском филолошком „елитом“ да се заједнички српскохрватски/хрваткосрпски језик дели на две варијанте, екавску и ијекавску, које су такође званични филолози, и хрватски и српски, идентификовали као српску и хрватску варијанту. По овој подели могли су у језичком смислу да рачунају и више него што је нудила Павелићева Независна Држава Хрватска: могли су да рачунају на целу Хрватску, целу Босну и Херцеговину и целу Црну Гору и део Србије. О томе сведочи Матасићева карта

Са језичке тачке гледишта отпори тој идеји дошли су са неочекиваних страна. Срби у Републици Српској и у Републици Српској Крајини, у својим уставима, нису прихватили да говоре хрваткосрпском варијантом, односно хрватским језиком, како је испало по Новосадском договору и *Декларацији о хрватском језику*. Срби у овим деловима Југославије свој језик су називали српским. Показало се накнадно и да је формирање ових државних творевина превасходно важно са филолошке тачке гледишта. Оне су створене тачно на подручју где се говори источно-херцеговачким дијалектом који је узет за основу српског књижевног језика коју је препоручивао Вук Караџић. Показало се сасвим јасно да је на том подручју живело превасходно православно становништво српског националног осећања. Самим тиме отпадала је идеја да се источно-херцеговачки дијалекат може уопште сматрати хрватским. Постало је посве видљиво и да је књижевни језик у основи истоветан са народним језиком

Срба у Крајинама, који су најпре Срби, поготово Вук Караџић, с правом прихватили за свој књижевни језик.

Хрватске прогнозере могла је изненадити и муслиманска страна. У Босни и Херцеговини, Муслимани који су у Титовој Југославији били проглашени за посебан народ, већ на почетку рата су узели за себе ново име Бошњаци. Али се нису зауставили само на томе. Пошто су постали једнакоправан народ са Србима и Хрватима, који номинално говоре истим језиком, онда су и они истакли своје право у деоби дотле заједничког језика; дакле право на муслимански језик под прикладнијим именом: бошњачки језик. Тако је израз бошњачки језик легализован тек од 1992. Сама употреба израза бошњачки језик, поред већ легализованих израза српски и хрватски језик, учинили су да се елиминише теза о постојању некаквог српскохрватског језика. Сада је то постао језик коме се могу дати свакакви називи. Тренутно се за исти језик употребљавају ови називи: српски, хрватски, бошњачки, босански, црногорски, буњевачки. Тако се не чини ни са једним другим европским језиком. (Кад је бал, нек је бал!)

На хрватској страни није се схватио ни значај чињенице да су у овим збивањима скинуте маске са лица чувених Хрвата. Да би се остварила и Павелићева и Туђманова Хрватска морало се признати да је лажна била и идеја југословенства; да су лажно говорили и илирци, као и Штросмајер и Јагић, али и Тито и Крлежа. Сами Хрвати су кључне људе свог народа окарактерисали као преваранте. Постала је очита политика: све је дозвољено да се постигну национални циљеви.

Српске националне институције и филолошка решења

Официјелне српске институције, после разбијања Југославије, нису учиниле ништа у области филологије да би се ствари вратиле на права места. Учињене су само мање важне промене. На пример, катедре за југословенске књижевности преименоване су у катедре за српску књижевност, а катедре за српскохрватски језик преименоване су у катедре за српски језик. Али обим српске књижевности у њима није био онај који је постојао у предју-

гословенском периоду, него онај на који је српска књижевност - сведена у Титовој Југославији. Српски језик је од 1992. номинално вратио своје име, али обим појма српски језик такође није био онај из предјугословенског периода. Он је, у основи, био идентификован са источном (српском) варијантом српскохрватског језика, који су му уделили Новосадски договор и *Декларација о хрватском језику*. То значи да се у области филологије, која је кључна, наставило да делује у смеру остварења хрватског филолошког програма.

Да је официјелна српска филологија требало само да легитимизује стратегију хрватске филологије, то показује Други конгрес српских интелектуалаца, који је одржан у Београду априла 1994. Главни циљ овог Конгреса био је да легитимизује тезу о екавици као српском језичком стандарду. Са подтекстом – да су ијекавицу ионако резервисали други.

Глобално узев, у овом периоду, после разбијања Југославије, српске националне институције требало је да потврде, односно легитимизују, стратешке замисли хрватских идеолога југословенства. Све је било припремљено да се управо тако деси. А да се по свој прилици тако неће десити, то ће, у великој мери, зависити од успеха српских филолога окупљених око Покрета за обнову србистике.

Покрет за обнову србистике и његов програм

Покрет за обнову србистике промовисан је на Филолошком факултету у Приштини 1997. године на моју иницијативу и на основу програмских докумената које сам ја написао. Али, истини за вољу, треба имати на уму да су идеје садржане у документима и стратегији овога Покрета традиционалне идеје словенске и српске филологије из предјугословенског периода, превасходно изражене у схватањима Вука Караџића. Те идеје никад нису биле сасвим замрле, али су у југословенском периоду биле потиснуте. Више мојих савременика, филолога, имало је истоветне или сличне ставове. А сви ти ставови имали су заједничке корене: у српској и славистичкој традицији. Тако је до настојања да се об-

нови србистика долазило са више страна. Постојање Покрета за обнову србистике сведочи више о смеру деловања појединих филолога него о некој организацији.

Заједнички ставови присталица Покрета за обнову србистике до сада су испољени три пута.

Први пут је то било на оснивачком скупу (1997) у Приштини. Тада су вољом 63 потписника усвојена два документа: *Платформа Покрета за обнову србистике* и *Мемоар о српском језику, српској књижевности и српској саборности*.

Други пут је 14 филолога и књижевника са српског простора објавило *Слово о српском језику* (1998).

Трећи пут то се десило су на Међународном научном скупу, који је одржан у Новом Саду 23. и 24. новембра 2007. под називом *Српско питање и србистика*. На овом Новосадском скупу донети су *Закључци о идентитету српског језика, српске књижевности, српског писма и српског народа*.

Сви ови документи су међусобно сагласни. Њихова основна идеја јесте: да Срби не треба да стварају неки нови национални програм, већ да обнове онај који су имали. Потврђен је став да се питање националног идентитета, у ствари, тиче односа према идентитету националног језика и националне књижевности, али и националног писма; да решење верског питања треба да буде у складу са адекватним решењима у других народа. У предјугословенском периоду таква решења су била уграђена у ставове српских националних институција.

Најкраће речено, присталице Покрета за обнову србистике сматрају да главна национална питања треба решавати у области филологије и јасно артикулисаних идеја. Уместо идеја које су наметнуте током југословенског периода и које су српски народ довеле до веома неповољног стања, треба обновити старе идеје:

а) Хрватску идеју југословенства треба заменити српском идејом југословенства која обухвата и стару идеју српске саборности.

б) Сербокроатистику треба заменити обновљеном србистиком и на основу тога поново се вратити у систем националних филологија европских народа;

в) Одбацити као неосновану идеју да Срби и Хрвати имају заједнички народни језик. Срби и Хрвати имају посебне националне језике. Истина је да су Хрвати у 19. веку прихватили српски књижевни језик, у принципу на исти начин као што су многи народи прихватили енглески или шпански;

г) Одбацити идеју да су Срби прихватили хрватску латиницу као своје национално писмо. Истина је да су Хрвати, у време Илирског покрета, одбацили хрватску латиницу коју је саставио Гај и преузели у основи Вукову варијанту латинице прилагођену писму Срба католика.

д) Одбацити идеју да у српску књижевност спада само оно што јој је дато у титоистичком периоду (конкретно да јој не припада дубровачка књижевност).

ђ) Одбацити став да су Срби само православци већ да су, као и други народи, у принципу, мултиконфесионални народ.

Треба опет нагласити да ниједна од ових идеја није нова. Све оне биле су садржане у традиционалним ставовима српске филологије из предјугословенског периода. Све ове идеје у пуном су складу са филолошким идејама на којима су изграђени савремени европски народи.

Покрет за обнову србистике као тест

Појава Покрета за обнову србистике и јавно изношени ставови његових присталица, показали су и какво је стање у овој области у Србији и другим српским земљама.

а) За све време постојања Покрета за обнову србистике владајуће политичке структуре у Србији нису хтеле да примете да овакав Покрет уопште постоји. Ни на који начин нису га ни подржавале, ни материјално помагале; али га нису ни забрањивале. Изузетак чини Влада Републике Српске Крајине у прогонству која са овим Покретом последњих година сарађује.

б) Покрет за обнову србистике су подржавали медији у Приштини док је Покрајина Косово и Метохија била под контролом српских власти. Београдски медији оркестрирано су се укључили у кампању против *Слова о српском језику* (1998). Ме-

дији у Србији су готово потпуно игнорисали симпозијум *Дело Петра Милосављевића и србистика* који је одржан у конаку Манастира Грачаница и на Филозофском факултету у Косовској Митровици (2002), иако је то био први научни скуп на Косову и Метохији после бомбардовања Србије. Главни медији у Србији су углавном игнорисали одржавање Међународног научног скупа *Српско питање и србистика* (већ познат као Новосадски скуп). Другим речима, медији у Србији су се понашали непрофесионално: тј. нису чинили оно што треба да чине: практично су и они обављали неписане задатке: да српску филолошку традицију не треба обнављати, да се не сме јавно говорити о србистици.

в) На Филолошком факултету у Београду, неколико месеци после оснивања Катедре за србистику (1998), декан Факултета, Радмило Маројевић, принуђен је (у јануару 1999) да поднесе оставку на месту декана, а Катедра за србистику је укинута.

г) Само неколико месеци после промовисања Покрета за обнову србистике (октобар 1997) у САНУ је формиран Одбор за стандардизацију српског језика. Овај Одбор је легитимисао став о постојању посебног бошњачког, хрватског и српског језика. Тиме је битно нарушен природни идентитет српског језика.

д) Сама Академија је почетком 1999. године одлучила да настави са издавањем *Речника српскохрватског књижевног и народног језика*, што значи да је потврдила став да Срби немају свој језик, већ да им је језик заједнички са Хрватима. Пошто су Хрвати наставили да издају речнике истог језика под хрватским именом, испало је да је српски језик подврста хрватског.

Академија се ни на који начин није оградила од става свог секретара Одељења језика и књижевности, уредника едиције *Српска књижевна критика*, у којој је протурен став да дубровачка књижевност не припада српској књижевности. У својој студији посвећеној Српској академији наука и уметности изнео сам став, поткрепљен аргументима, да је ова институција после Другог светског рата постала „огранак ЈАЗУ“, односно ХАЗУ.

ђ) Матица српска се ни на који начин није одрекла својих главних потеза учињених у Титовој Југославији: ни Новосадског договора ни едиције *Српска књижевност у сто књига*. Српска

јавност и даље не зна или неће да зна да Матица српска од после Другог светског рата не следи властиту традицију већ да је постала „продужена рука хрватске филологије“, како гласи моја формулација.

е) Вукова задужбина основана је 1987. године, поводом 200-годишњице рођења овог филолога. Природно би било да ова институција доследно заступа ставове Вука Караџића. Она, међутим, делује у пуној сагласности са Матицом и Академијом какве су настале у Титовој Југославији; на њеном челу су били људи који имају значајна места у овим институцијама. То укратко значи да је и Вукова задужбина упрегнута да спроводи ставове сербокроатистике, односно хрватског филолошког програма, непримерене Вуковим схватањима. Ово се могло јасно сагледати тек после појаве Покрета за обнову србистике.

Истом циљу, као и Вукова задужбина, служи и додељивање Вукове награде. Ове награде добијали су до сада само посленици из области филологије који заступају ставове непомирљиве са Вуковим ставовима. Није се десило да ове награде добије било ко из Покрета за обнову србистике. И оне су, дакле, у функцији – остварења хрватског филолошког програма. Служе да се прикрије чињеница да је Вук имао сасвим одређене ставове и да у српској науци има снага које те ставове подржавају.

ж) Српска књижевна задруга и Завод за уџбенике и наставна средства од почетка Титове Југославије деловали су у складу са ставовима и политиком главних српских националних институција, Матице и Академије. А то значи да је истим ставовима и политици подређен и читав образовни систем у Србији.

Да Србима никако не иде добро, то сви виде. Али не виде да нешто није у реду са понашањем главних чинилаца на које српски народ још увек рачуна. А то је понашање националних институција и проносираних јавних бораца за српске националне интересе. Појава Покрета за обнову србистике, односно понављање ставова које присталице овог Покрета заступају, био је тест који је показао да много шта није онако како се приказује. Нити су националне институције стварно националне, нити су јавни сервиси оно што кажу да јесу или како их медији представљају. Са резервом се треба односити и према неким извиканим борцима за српство.

КЉУЧНО ПИТАЊЕ: НАЦИОНАЛНИ ПРОГРАМ

Близу је две деценије како Југославије више нема, па нема ни неке јавне централне југословенске власти која може одозго да намеће политичке па и филолошке ставове. С једне стране је природно да постјугословенски период траје. Али је и природно и да се тражи и нађе неко нормално решење и за Србе на почетку новог миленијума.

Да би се такво нормално решење нашло, потребно је сасвим јасно одговорити на питање: да ли Срби имају национални програм? Ако га имају – треба тај програм јасно идентификовати. Ако га пак немају – треба видети како он може да изгледа, шта треба да садржи и ко треба да га створи и усвоји.

Иза става да Срби свој национални програм немају и да треба да га тек створе, стоје данас многи од најзначајнијих Срба. Постоје и покушаји појединаца да се такав програм напише. Неке вредне текстове који су настали са овим амбицијама окупила је књига историчара Николе Поповића *Српски национални програм* (2000). Карактеристичан је и текст који се засада може наћи само у електронској форми а чији је аутор Сабор српског ослобођења и уједињења (Иницијативни одбор за националну оријентацију). Овај текст, са иначе са вредним анализама, има наслов: *Југославија је жртва великих обмана двадесетог века* и поднаслов: *Батргање без националног програма*.

Код одговора на ово питање потребно је направити пре свега јасну разлику између националног и државног програма. Та два програма имају нешто заједничко и нешто различито. Национални програм тиче се свих Срба у било којој држави они живели и било које вере били. Дакле, тиче се Срба и у Републици Србији, Црној Гори, Босни и Херцеговини, Хрватској, Македонији, Бечу, Паризу, Чикагу итд. Државни програм Републике Србије тиче се само ове државе, њених становника. Он треба да

има нешто што српски национални програм нема: економску, привредну, војну, безбедносну и т. д. компоненту, какве имају и друге државе.

Српски национални програм тиче се превасходно идентитета: националног језика, националне књижевности, националне традиције, националног порекла Срба. Тај програм је у основи филолошки. Он се заснива на истим принципима на којима се заснивају и национални програми других народа. Исти филолошки принципи, дакле, треба да важе и за Србе као и за друге народе. То конкретно значи ово: Србе од Мађара, Немаца, Бугара, Словака не разликују принципи него их разликују национални језици. Оно што важи за једне народе, треба у принципу да важи и за друге.

Проблемима националног језика и књижевности баве се посебне филолошке дисциплине, које се изучавају у многим деловима света па и у Србији. Ево неких од њихових имена: англистика, германистика, еспањолистика, италијанистика, русистика, бохемистика, словакистика, кроатистика.

У Републици Србији се за сада институционално не изучава србистика. Не постоје катедре за србистику, као што, рецимо, постоје катедре за хунгарологију, албанологију, румунистику или словакистику и русинистику. Управо ова чињеница говори о дубоком поремећају. Дубина и опсег тога поремећаја моћи ће да се схвати ако се има у виду чињеница да номинално већ 13 година постоји Покрет за обнову србистике и да су присталице овог Покрета до сада објавиле импозантан број књига. Па ипак, нису добили подршку за нешто што је за све друге европске народе нормално. Подршку нису добили ни од националних институција чију традицију настављају, нити од владајућих структура у Србији које се смењују али за србистику неће да знају.

*Однос према српском националном програму,
односно према србистици*

Ако се ове чињенице имају у виду, постаје јасније и да је од пресудне важности одговор на питање: да ли Срби имају национални програм или га немају.

Присталице Покрета за обнову србистике сматрају да Срби свој национални програм имају. Он је јасно дефинисан истовремено када и слични програми осталих словенских народа: крајем 18. и почетком 19. века. Главни (али не и једини) носилац тога програма био је Вук Караџић. За спровођење у живот овог програма изграђено је и неколико кључних националних институција као што су Матица српска, Српска краљевска академија, Српска књижевна задруга, Велика школа у Београду, касније преименована у Београдски универзитет. Према овом програму, био је у Србији изграђен и цео образовни систем. Али је овај програм био трансформисан у југословенском периоду. Тада је српска идеја југословенства замењена хрватском идејом југословенства, србистика је замењена сербокroatистиком. Најкраће - речено, једна парадигма замењена је друугом парадигмом. После престанка постојања Југославије Срби никако да се ослободе окова те друге, југословенске, парадигме. Решење за излазак из ћорсокака теоријски је нађено. Оно, најкраће, гласи: напустити сербокroatистику, вратити се свом изворном националном програму, србистици. На жалост, ово решење се у пракси не спроводи.

Матица српска се номинално само позива на своју дугу традицију. У пракси наставља само ону традицију успостављену после 1945. године.

Српска академија наука и уметности наставила је такође да следи политику титоистичког периода.

Исти људи, који владају у Академији и Матици на власти су били и у Српској књижевној задрузи. То значи да се ни ова институција не осврће на свој изворни програм.

Најдрастичније се понаша Вукова задужбина. Ова институција са Вуковим именом, користи Вуково име да покрије политику која је антивуковска. Она ни на који начин није и не

настоји да буде институција „за Србе сва три закона“, како гласи један од најпознатијих Вукових ставова.

Подршку за обнову србистике, присталице овог Покрета још највише добијају од појединих јерарха Српске православне цркве. Али, ни овој институцији не постоји јасно изграђен став у односу према српском националном програму. То је последица чињенице да је и ова институција прошла кроз југословенски период. Међу њеним свештеницима има и оних који жестоко нападају Доситеја и Вука. Вреди зато подсетити да су у предјугословенско време, на улазу у Саборну цркву у Београду, постављена два светла гроба: гроб Доситеја Обрадовића и гроб Вука Караџића (1897). На симболичан начин то је значило да српски народ има три главна стуба: Светог Саву, Доситеја и Вука. А док се српски народ на те стубове ослањао, имао је и оријентире. Српска прича о страдањима у 20. веку везана је за губљење оријентира.

Као што морају да схвате да су у предјугословенско време Срби имали и институције и оријентире, морају да схвате и када су их, и у име којих идеја, погубили. Погубили су их у југословенском периоду, а поготово у Титовој Југославији. Тада су њихове институције биле доведене у ситуацију да спроводе туђ национални програм.

Не треба се чудити медијима што се са пуно поверења односе према данашњим српским „националним“ институцијама. Ако медији у нечему греше, онда је то у томе што се некритички односе према овим институцијама, што не разликују то какве данас јесу од онога какве су биле и какве би требало да буду.

Треба се, ипак, чудити неспремности официјелне србијанске политичке елите да сагледа право стање у институцијама чији рад држава финансира и које би требало да буду главни инструменти српске националне политике и главни носиоци српског националног програма. И србијански политичари се понашају као да је стање у овим институцијама потпуно у реду. Тако и они постају саучесници у спровођењу нечег лошег.

Однос према српском националном програму

Данас је посве раширено мишљење да је стање у којем се српски народ налази веома лоше. Полако али све јасније топи се оптужба да је за такво стање крив само режим Слободана Милошевића. Показало се да се стање битно није поправило ни кад је Милошевићеву власт заменила друга. У питању су очигледно дубљи узроци.

Ова анализа упућује на другачија виђења. По њој, Срби су дошли у лоше стање зато што су током југословенског периода напустили свој национални програм и следили хрватски. То је на драстичан начин чињено у другој Југославији. Није, зато, најважније да се једна владајућа гарнитура замени неком другом. У таквој су ситуацији евентуално народи срећније судбине. Ова генерација Срба суочена је са проблемом несналажења у историји. Ако се у решавању тога проблема снађу, наћи ће се и снаге које ће програм националне обнове моћи да операционализују.

Кључно у сагледавању националног програма је однос према српској филолошкој традицији. То је пре свега однос према њеном главном чиниоцу, Вуку Караџићу. Однос према Вуку, као према националној институцији, мораће да се рефлектује и на однос према институцијама које су се појавиле после њега: Матици, Академији, Задрузи, Универзитету.

Однос према Вуку Караџићу

За потребе остваривања хрватског филолошког програма били су у југословенском периоду тамељно фалсификовани Вукови ставови.

а) Потпуно је измишљена прича да је Вук Караџић творац језичког јединства Срба и Хрвата. Вук је доказивао управо супротно: да Срби имају свој језик, а Хрвати свој, и да су они, пре свега по језику, два народа.

б) Потпуно је без основа раширена тврдња да је и сам Вук Караџић, потписујући *Књижевни договор* у Бечу 1850, ставио потпис на документ по којем су Срби и Хрвати један народ, који има један језик и који треба да има једну књижевност. Истина је

ово. У тексту Бечког договора не помињу се ни Срби ни Хрвати, не помиње се никакав заједнички језик два народа. Каже се само да припадници источне и западне цркве, који говоре једним језиком, треба да имају једну књижевност и да у књижевности имају усаглашени правопис, тако да слова латиничког и ћириличног писма одговарају једна другима.

в) У југословенском периоду наметнута је и прича да је Вук имао неко посебно, оригинално, па чак и чудно решење о „Срби-ма три вере“. Пуна је истина да такво решење није неко ексклузивно Вуково. Оно је општи став филологије његовог времена. Тога става се и данас придржавају сви европски народи. Немаца има три вере, Мађара бар две, Словака бар две, Пољака две или три, Шиптара три. Најкраће би се могло рећи да су сви народи у принципу мултиконфесионални.

г) Нетачно је да је садашњу латиницу створио Људевит Гај. Гај јесте, у књижици *Кратка основа хрватско-славенског правописања* (1830), сторио једну врсту латинице за хрватски језик (кајкавски). Али је њу јавно напустио на почетку деловања Илирског покрета (1835) упоредо са напуштањем хрватског језика и прихватањем српског за књижевни језик Хрвата. Оба данашња писма, и ћирилица и латиница, пореклом су српска; део су српске баштине.

Однос према националним институцијама.

Све главне српске националне институције: Српска православна црква, Матица српска, Друштво српске словесности, односно Српска краљевска академија, Српска књижевна задруга, Београдски универзитет, у предјугословенском периоду деловале су углавном усаглашено, што значи да су имале исте одговоре на кључна национална питања, као и Вук, као и други европски народи. Тај однос се у југословенском периоду променио, а поготово у периоду Титове владавине.

а) У Српској православној цркви никад није институционализована Штросмајерова теза о томе да Срби могу да буду само православци. Али је било много изјава утицајних људи у овој

Цркви, који су спроводили Штросмајерове ставове, понашајући се тако као да спровode и ставове Светог Саве. Зато је нужно да се у политици ове Цркве издвоји оно што је свето-савско од онога што је штросмајеровско. Од југословенског периода па и данас, у погледу на верско питање, у превласти су штросмајеровске идеје. Свети Сава је у Титово време био из-бачен из школског система, а Штросмајерове идеје су биле подигнуте на ранг идеја водилца. Та пракса је оставила трагове и у самој Српској православној цркви.

б) У свим националним институцијама, током југословенског периода, а поготово Титовог, дошло је до крупних програмских промена. Оне више нису служиле за остваривање српског националног програма, већ за остваривање номинално југословенског, а у ствари хрватског. Томе циљу подређен је био и избор кадрова који ће политику спроводити. Бирани су по правилу на важна места људи који ће успешно задовољити овај програм. Тако је посебно чињено у САНУ и у Матици. Ова политика се и даље репродукује у постјугословенском периоду.

в) Цео образовни систем у Титовој Југославији подређен је остваривању идеје југословенства. Али оне идеје југословенства која је и по пореклу и по природи хрватска. Остварење тога програма осећа се и данас. Оно је у корену онога што се десило 90-тих година, приликом разбијања Југославије. Пошто се, после тога, српске националне институције нису вратиле свом изворном програму, ни образовни систем се није битно променио. Ни овај систем не може да се промени све док не дође до битних промена у оријентацији националних институција.

Однос према чиниоцима власти.

Главни чиниоци власти у Титовој Југославији, познато јели су Комунистичка партија, војска и полиција.

Данас с правом можемо да кажемо да Комунистичка партија више није на власти, али да ни војска није у рукама Титовог тима. Али са толико сигурности не можемо да тврдимо да обавештајне службе више нису у хрватским рукама, као што су биле

у Титовој Југославији. На такав закључак наводи и чињеница да се у Србији ништа битно у односу на национални програм не мења. Мора да постоји неки крупан разлог у томе што и данас српске националне институције спроводе хрватски филолошки програм; што су тој сврси подређени и медији у Србији, што се у демократском друштву, какво је номинално данас србијанско, на много начина онемогућава јавно деловање Покрета за обнову србистике. Оваквим претпоставкама иде на руку процена једног од људи који је био на највишем месту у обавештајној служби Србије. То је господин Зоран Мијатовић, који је у емисији Оливере Ковачевић „Да, можда, не“ (5. март 2009) јавно рекао да је најјача *страна* обавештајна служба током 90-тих година била хрватска. Ту службу новоуспостављена хрватска држава сигурно није могла да изгради преко ноћи. Више је вероватна претпоставка да је то она иста југословенска обавештајна служба која је и у другој Југославији била под хрватском контролом, па је то остала и данас. Зато са пуном озбиљношћу треба размотрити претпоставку да је она и даље крупан чинилац у вођењу националне политике номинално српских националних институција.

Однос према спољашњим и унутрашњим чиниоцима

Политичка гарнитура која данас руководи Србијом своја настојања ка промени лоше ситуације највише усмерава ка спољним чиниоцима. Деловање у том правцу сасим сигурно није спорно. Нема знакова да данас владајућа политичка гарнитура у Србији показује интересовање за чиниоце деструкције у самој Србији који делују у корист туђих интереса. Још конкретније: нема знакова да су политичке гарнитуре на власти у Србији схватиле које су слабе тачке српског народа унутар самог србијанског друштва и шта треба учинити да се ове слабе тачке отклоне.

Однос снага Срба и Хрвата у филологији

Однос снага Срба и Хрвата – то је главна тема материјала који је припремљен за овај симпозијум који су организовале резервне војне старешине. Смер његовог разматрања води ка анализима на политичком, војном, економском или неком другом пољу. Такве анализе су свакако потребне. Али оне нису предмет овог текста, нити компетенција његовог аутора. Пажња ове анализе ограничава се, у принципу, само на домен идеја из области филологије.

Са разбијањем Југославије, њени стварни гробари Хрвати, показали су сву лажност идеја на којима је ова државна творевина почивала и у којој су они просперирали. Заједно са рушењем Југославије порушена је и хрватска идеја југословенства, на којој је ова држава почивала, порушена је и сербокроатистика која је њихова творевина, порушена је и идеја о заједничком језику Срба и Хрвата; порушена је и идеја о подели народа на основу вере; порушена је и идеја о пореклу латинице којом се служимо. Кратко речено, разбијајући Југославију, хрватски идеолози сасекли су баш оне гране на којима су седели. Самим тиме, у идејном смислу рашчишћен је терен за обнову србистике и за реактивирање српског националног програма.

Покрет за обнову србистике, који се јавио током деведесетих година, заступањем става о потреби обнове филолошких идеја које су постојале у предјугословенском периоду, практично је довео српску страну до изразите стратешке предности. Показало се белодано да се језичко, књижевно, верско питање могло и другачије решавати него што је то чињено у југословенском периоду. То, другим речима, значи да је отворен и други простор за геополитичка решења од оних која су српском народу испостављена приликом разбијања Југославије. Ова другачија геополитичка решења тичу се и саме Србије, али и других делова бише Југославије: Босне и Херцеговине, Црне Горе, Хрватске и Македоније.

На жалост, контролисани медији, контролисани политички субјекти, контролисане обавештајне службе, нису подржале овако реактивирани српски национални програм. Ситуација се нај-

боље може сагледати на једном важном примеру, на примеру Новог Сада.

Нови Сад је 20-тих година 19. века био идејни центар србистике. У њему је 14 година живео један од најзначајнијих утемељитеља србистике, Словак Павел Јозеф Шафарик. У духу славистичких и својих идеја, Шафарик је, заједно са Георгијем Магарашевићем, својим колегом из новосадске гимназије, дао идеју да се 1825. оснује часопис *Сербске летописи* (касније преименован у *Летопис Матице српске*) ради чијег је излагања годину дана касније основана Матица српска. Нови Сад је, нарочито од времена када му је био градоначелник Светозар Милетић, промовисан за Српску Атину. А да је Милетић следио српски национални програм Вуковог карактера, о томе најбоље сведочи његов опширни чланак *Срби и Хрвати* (1863). Људи који су дошли на чело Матице српске после другог светског рата, нису следили програм своје институције, већ су следили хрватски филолошки програм. А да је тако, то показује Новосадски договор. Матица српска је настала када уопште није било говора о томе да Срби и Хрвати имају заједнички језик, већ свако свој. Матица српска из Титовог периода пристала је да име српски језик замени називом српскохрватски/хрватскосрпски језик тек на Новосадском договору 1954. године. А после је остала верна овом Договору чак и кад га се Матица хрватска јавно одрекла. Није учинила оно што је требало да учини: није рекла да се враћа традиционалним ставовима своје институције. Данашњи управљачи Матице српске јавно се хвале својом скоро двовековном традицијом, а практично, настављају само ону традицију из Титовог периода. У Матици српској никакву подршку није добио Покрет за обнову србистике, који је отпочетка подразумевао и обнову саме Матичине традиције.

У некадашњој Српској Атини ишло се у сасвим другом правцу. Управо деведесетих година, кад је у Приштини промовисан Покрет за обнову србистике, у Новом Саду је формирана једна од данас најмоћнијих издавачких кућа у Србији, Прометеј. Главни човек те куће је Хрват шиптарског порекла (хвалио се, преко телевизије, пријатељством са Руговом). Најгласовитији

аутор те куће био је председник САНУ и председник Вукове задужбине. То су оне институције за које се у овом тексту казује да спроводе хрватски филолошки програм. Данас је најистакнутији аутор Прометеја италијаниста по струци, председник Одбора за стандардизацију српског језика. Куда стреми његова језичка политика може се видети из његове изјаве која гласи: саветоваћу српским политичарима да наш језик преименују у бошњачко-хрватско-српски (НИН, 5. мај 2007).

На самом почетку новог миленијума у Новом Саду, уз много медијске подршке, јавила су се два покрета: Друштво „Ћирилица“ које заступа стару хрватску тезу да је ћирилица српско писмо а латиница хрватско. У Новом Саду се, скоро истовремено, такође уз много подршке, јавио и Српски народни покрет „Светозар Милетић“. И овај Покрет је у пуном смислу маргинализовао филолошко-национални програм чувеног политичара. Пошто је тај Милетићев програм, у ствари, понављање Вукових филолошких ставова, СНП „Светозар Милетић“ лако би могао да постане важна потпора Покрету за обнову србистике. На жалост, он то није постао. Он делује у складу са ставовима данашње Академије и данашње Матице.

Да се баш у Новом Саду ствари не одвијају како треба, за илустрацију може да послужи и однос према Новосадском скупу из новембра 2007. Скуп је одржан у Гимназији у којој је Шафарик био 14 година професор, у њеној данашњој згради која се налази на средокраћу између Матице српске и зграде некадашњег Покрајинског комитета у којем је сачињен Новосадски договор. Владајуће структуре у администрацији, култури, науци и у медијима, својим игнорисањем и овог Скупа и његових резултата, јасно су показали коју политику и даље следе.

Последњих година јавност у Србији страхује да ће се и Војводина отцепити од Србије. Конкретан повод таквим страховањима је Статут Војводине. Не сматрам се компетентним да се упуштам у дискусије о појединим члановима овог Статута. У више текстова, а и у посебној студији о Матици српској, упозоравао сам на нешто још битније, о чему сам и усмено говорио на Изборној скупштини Матице српске (1999): да је ова инсти-

туција постала „продужена рука хрватске филологије“. Таквих продужених руку у Новом Саду, после разбијања Југославије, има више него раније.

Ако политичке снаге у Србији хоће да успешно реше главне српске проблеме, онда то могу да учине тако што ће вратити на сцену српски национални (тј. филолошки) програм. А то и конкретно и практично значи: да се и српске националне институције врате свом изворном програму из предјугословенског периода. Тиме ће се и српска ситуација, из основе, дакле у стратешком смислу, вратити у нормално стање.

За такав идејни преокрет владајуће политичке структуре у Србији не треба да траже никакву подршку од чинилаца из иностранства, поготово из Европе, нити треба да се одричу свог опредељења да ће доследно поштовати европске вредности. Српски национални програм у прошлости изникао је из општеевропских и општесловенских вредности, део је принципијелних решења у конкретној примени на српску језичко-етничку ситуацију. Одступање од европских вредности донео је југословенски и постјугословенски период. Идеје које су у тај период уграђене нису биле ни српске ни европске; биле су одступање од њих.

Кључно подручје у односима Срба и Хрвата

У току југословенског периода, па и у овом у којем живимо, постјугословенском, тумачено је да су кључни односи Срба и Хрвата, у ствари, односи између Загреба и Београда. Такво представљање проблема није одговарало стварности. Оно је само део оне политике која је пројектовала да српска страна буде губитничка. Оваква политика се у пуном смислу показала на Новосадском договору. Тамо се у нормирању тзв. заједничког језика, полазило од тога који је изговор истог књижевног језика доминантан у Београду а који у Загребу, а не на терену где се тај језик говори.

Са филолошке тачке гледишта ствари другачије изгледају. Кључни односи Срба и Хрвата нису између Београда и Загреба, већ су то односи Хрвата и Срба у самој Републици Хрватској.

Избачени из Устава Хрватске као конститутивни народ, протерани из властите домовине, сведени после тога на свега четири посто популације у Хрватској, представници овог дела српског народа, у виду Владе Републике Српске Крајине у прогонству, схватили су да се програм Покрета за обнову србистике тиче и њих, па су зато и почели да сарађују са овим Покретом. Са филолошке тачке гледишта добили су посве другачију истину од оне коју им данашња официјелна филологија, и хрватска и српска, нуди. Показало се да Срби са територије данашње Хрватске нису маргинални чинилац, већ глави и кључни чинилац у односима Срба и Хрвата. А нису ни маргинални ни у самој Хрватској.

Пошто су сами Хрвати одбацили став да нису исти народ са Србима, да немају заједнички језик са Србима, нити да им је писмо заједничко, онда се природно наметнуло и питање шта је, на филолошком плану, у данашњој Хрватској, српско а шта хрватско. На такво питање могу се дати и сасвим јасни и конкретни одговори.

Хрвати и Срби су на територији данашње Хрватске били одувек јасно језички подељени. Вук је на језичко питање гледао као на принципијелно питање (његов израз „по правди“ значи исто што и озраз „принципијелно“). Стално је истицао да је српски језик идентичан са штокавским наречјем, а да чакавски и кајкавски нису исти језик са српским. По њему је, због принципа који важе за све европске народе, морало да буде и Срба који нису православци. Овај велики Европљанин по схватањима, који је поштовао европска правила и вредности, с правом је говорио о „Србима три закона“. То правило је у југословенском периоду прекршено на основу идеја (Штросмајера и Јагића) да се народи идентификују по вери а не по језику. После катастрофе са Југославијом, сада се јавно говори о потреби помирења зараћених народа. Исправније би било говорити да се овај сукоб може стварно решити на принципима који важе и за друге европске народе. А то значи на принципима којих се Вук држао. И којих су се држале српске националне институције у предјугословенском периоду. Елиминисати узроке сукоба значи елиминисати

нездраве идеје. Једна од најнездравијих је да Срби не могу да буду друге вере осим православне.

Неприхватљиве филолошке идеје

Као што су биле неприхватљиве идеје које се тичу подела народа на основу вере, тако су у југословенском периоду владале неприхватљиве идеје о заједничком језику Срба и Хрвата.

Ради бољег разумевања овог проблема, вреди се подсетити *Хрватског правописа* Ивана Броза (1892). Овај правопис је рађен по наруџби Хрватског сабора. Аутор је и сам, у предговору, истакао да је правопис рађен на корпусу дела Вука Караџића и Ђуре Даничића. За *Хрватски правопис* кајкавца Броза узет је, дакле, источно-херцеговачки ијекавски, један од дијалеката српског језика. Иван Броз (1850-1893) је почео, а после његове смрти је његов ујак Фрањо Ивековић завршио и објавио *Рјечник хрватског језика* (1901). У предговору овог *Рјечника* је казано да је речник грађен на корпусу дела Вука Караџића, Ђуре Даничића, Његоша и Милана Ћ. Милићевића. У тачки 10. речено је да би се овај Рјечник могао назвати и српским именом да су га правили Срби. А пошто су га правили Хрвати... Неодговорни српски филолози, они из номинално националних институција, и данас прелазе ћутко преко оваквих поступака. (Као да они немају трагичне последице).

Ове чињенице могли би да знају сви лингвисти, поготово они који говоре да Срби и Хрвати имају у основи исти језик. Лако се може и одговорити на питање чији је језик Вука и Даничића на којем је кајкавац Броз правио и *Хрватски правопис* и *Рјечник хрватског језика*, само уколико би се српски лингвисти понашали коректно. У југословенском периоду, међутим, од филолога се није тражило коректно научно понашање. Тражило се нешто друго. На неки начин то је био услов научне каријере. Ова пракса се, на жалост, није променила ни после разбијања Југославије.

Наведени гестови Ивана Броза не могу се у пуном смислу разумети ако се искључи њихов историјски контекст. Са Штросмејеровом идејом југословенства дошла је и Јагићева идеја о

томе да су Срби и Хрвати један народ под два имена; да је језик - кајкавца Броза и језик Ђуре Даничића (Новосађанина екавца који је писао ијекавски) исти. На тако накардној идеји замућена је слика о идентитету српског језика.

Историја је показала да је теза о Србима и Хрватима као једном народу неодржива; то су два народа. Као два народа они су и ушли у Други светски рат. Као два конститутивна народа Хрвати и Срби су ушли и у Устав Социјалистичке Републике Хрватске настале у њеним садашњим границама тек од 1945. године. Али, њихов књижевни језик, заснован на источно-херцеговачком дијалекту, третиран као заједнички. Туђманова Хрватска почела је тако што је Србе прво избацила из Устава Хрватске као конститутивни народ и што је онај српски језик, који је дотле представљан као заједнички језик Хрвата и Срба, прогласила хрватским.

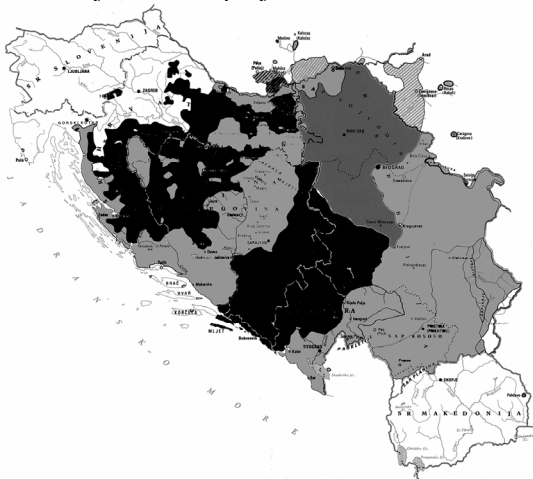
Кратковеко постојање Републике Српске Крајине (1992-1995) може се разматрати са разних аспеката. Но то није предмет ове анализе. Али и после њеног нестајања филолози могу да јасније одговоре на питање: чији је књижевни језик данашње Хрватске. Не може се погрешити ако се каже да је то у основи народни језик Срба Крајишника. На подручју данашње Хрватске говоре се три наречја или три језика: штокавски, чакавски и кајкавски. Ако може да буде несагласности око целог штокавског, не би, у принципу, требало да буде несагласности око тога чији је источно-херцеговачки ијекавски. А то значи да не би требало да буде спорно да је то народни језик Срба Крајишника, који говоре источно-херцеговачким ијекавским, дакле истим дијалектом који је говорио и Вук Караџић и који се говори у његовом родном крају.

Дијалектолошке карте и друга истраживања показују да се истим дијалектом, источно-херцеговачким, говори и на дубровачком подручју. То је подручје некада било центар Срба католика. Ови становници говоре истим језиком као и њихово залеђе, где су живели и данас у већини живе православци који се осећају Србима. Отуда је нужно да се у научном смислу коректно одговори на питање: чији је то језик? И на то питање имамо јасан

одговор. Дао га је Милан Решетар, Србин католик из Дубровника, зет Ватрослава Јагића и његов наследник на Катедри за славистику у Бечу. Решетар, који је почео као Србин католик, па је под Јагићевим утицајем прихватио тезу да су Срби и Хрвати један народ под два имена, у својој академској беседи у Српској краљевској академији (1940), уочи самог Другог светског рата, на питање о језику Дубровчана, сасвим је јасно рекао: ако се дели српско од хрватског, онда треба знати да је Дубровник по језику увек био српски.

Туђманова Хрватска дискриминисала је Србе у Хрватској. Не само да су Србе свели на мањину, него су им одузели и језик. Тако, разуме се, не може да остане. Чак и кад се третирају као мањина, Срби имају право на идентитет свог језика. Тако је по европским правилима.

Језичку ситуацију посебно на подручју Хрватске, али и другде, може да илуструје следећа дијалектолошка карта. Она је објављена у бојама у књизи аутора Далибора Брозовића и Павла Ивића *Језик, српскохрватски, хрваткосрпоски, хрватски или српски*, коју је 1988. издао Југославенски лекискографски завод у Загребу. Аутор ове карте је Павле Ивић. Овде је црном бојом приказано само ијекавско наречје.

Стављени у положај да сабирају шта је њихово, Срби из Хрватске временом се све више оријентишу на спознају да су питања на које треба одговорити принципијелне природе. Исте одговоре нуде српска филолошка традиција и Покрет за обнову србистике. Ови одговори су сагласни и са праксом коју уважавају и други европски народи.

Сведени на основно, ови одговори се могу изложити у неколико тачака.

а) Срби и Хрвати, поготово у Хрватској, нису један народ под два имена, већ посебни народи који имају и треба да имају све оно што имају и други европски народи. А то значи и своје посебне језике. Они се отуда принципијелно могу раздвојити онако како се и други европски народи раздвајају: дакле, пре свега на основу народног језика који су створили, а не на основу измишљене тезе да имају један језик, али да се деле по вери.

б) И одговор на питање чији је језик којим се као књижевним говори у Хрватској, може да буде сасвим јасан. То је српски језик, битна тековина Срба, било које вере били или било где живели. Да један народ прихвати језик другог народа, то је нешто што се у свету стално чини. За аргумент може да послужи раширеност енглеског и шпанског језика. То је нешто што су чинили и сами Срби кад су у 18. веку, пре појаве Доситеја, прихватили да пишу рускословенским. За науку не треба да буде непознаница ни кад су, како и зашто Хрвати прихватили српски народни и књижевни језик за књижевни језик Хрвата. Наука се и према српском језику мора понашати као и према другим језицима. Што значи да мора идентификовати чији је језик који је приказиван као заједнички. Једини прихватљив је одговор да је тај књижевни језик српски.

в) У име неодољивих идеја да нема Срба католика, Хрвати су у југословенском периоду, поготово Титовом, наметнули став да је дубровачка књижевност хрватска јер су је писали католици. Са обнављањем рада Матице српске у Дубровнику, до којег је дошло на стогодишњицу њеног оснивања, 1. августа 2009, теза о

Србима католицима постаје ванспорна, као и теза о националној природи језика Дубровчана, па и о томе којем корпусу припада књижевност писана у Дубровнику на српском језику.

б) Уиме потребе за поштовањем симетрије о уделу два народа у заједничкој култури, у југословенском периоду је наметнут став да је латиница којом се многи служе на територији бивше Југославије хрватско писмо, јер ју је створио Људевит Гај. Показало се да је ова теза неодржива. Тачан одговор на питање: којим се писмом пише у Хрватској, односно којим писмом пишу сами Хрвати, може само да гласи: Хрвати пишу српском латиницом. А Срби пишу и латиницом и ћирилицом као својим писмима. (Ствар је посебних одлука којем ће писму дати предност).

Срби као целина, доведени у ситуацију да бране и чувају свој идентитет, а не само свој образ, мораће још више да обрате пажњу на Србе са територије данашње Хрватске. Не може да буде безначајан чинилац део српског народа који је дао Држића, Гундулића, Руђера Бошковића, Матавуља, дум Ивана Стојановића, Теслу, Миланковића, Милоша Ђурића, Милана Кашанина, Владана Десницу. А то значи да овај део српског народа морају да имају у виду сви Срби, било куда се у свету налазили.

Све земље на територији бивше Југославије, односно Западног Балкана, како се оне данас називају, дају изјаве да ће поштовати европске вредности. Управо са становишта поштовања тих вредности на територији данашње Хрватске битно се мењају односи Срба и Хрвата. Главне вредности те Републике су, у ствари, српске а не хрватске. У Хрватској је на делу српски језик, српско писмо, а то значи и књижевност на српском језику. То је онај језик којим су се служили и Срби православци, и Срби католици, али од 19. века и Хрвати. Сасвим се јасно може утврдити када Назор или Крлежа пишу хрватским језиком, а када пишу српским. То је питање науке а не политике. Наука се мора одрећи службе актуелној политици.

ЗАКЉУЧЦИ

Ова анализа прављена је са циљем да се основни српски проблеми сагледају и реше. Она показује да је српски проблем решив, тј. да Срби, упркос тешке ситуације, могу да нађу историјски излаз. У тексту оваквог карактера могу се понудити само теоријска решења. А ова решења се могу изложити у виду најкраћих закључака.

Закључак први

Срби су имали национални програм. Овај програм је у основи филолошки, јер се тиче идентитета српског језика, српске књижевности и српског народа. Он се тиче свих Срба, свеједно у којим државама живели и коју веру исповедали. Овакав програм је израстао упоредо са сличним национално/филолошким програмима других словенских и европских народа и са њима је у принципу сагласан. Српски национални програм није исто што и државни програм било које српске државе. Научна дисциплина преко које се тај програм артикулише јесте србистика. Она је једна од дисциплина које заједно чине систем европских националних филологија.

Српски национални програм био је у југословенском периоду одгурнут у име југословенског програма. Срби су у том периоду изгубили много од свог језичког, књижевног, националног и верског идентитета.

За излазак из веома лошег стања у које их је југословенски период довео, Срби имају два основна пута: а) један је да прихвате туђа решења, која су им у овом периоду наметнута, или б) да се врате свом изворном националном програму. Сличне дилеме постојале су и у Републици Србији после њеног осамостаљивања на завршетку југословенског периода у погледу националних симбола. Скупштина Србије одлучила је да се Србија

врати својој старој химни, старом грбу и старој застави. Нешто слично сада треба учинити и када је у питању оно много крупније. А то је: да се Срби врате свом старом национално/филолошком програму.

Закључак други

Закључак други има смисла ако се прихвати став да Срби не треба да стварају неки нови национални програм, већ да се врате ономе који су у предјугословенском периоду имали. А ако се прихвати став да Срби само треба да обнове програм који су у предјугословенском периоду имали, суочићемо се са питањем како такав обновљени национални програм операционализовати. Овај проблем се може свести на два основна: а) на учовање слабих тачака српског народа, б) на решеност да се препреке уклоне и савладају.

а) *Слабе тачке* српског народа данас су његове националне институције. То су: Матица српска, Српска академија наука, Српска књижевна задруга, универзитетске катедре за српски језик и књижевност које су проистекле из некадашњег Београдског универзитета. Све те институције су у прошлости биле и јаке тачке српског народа, стубови и инструменти његовог опстанка, док су деловали у складу са српским националним програмом. Постале су слабе тачке српског народа у југословенском периоду, поготово Титовом, када су биле стављене у функцију остваривања туђег националног програма, сасвим прецизно: хрватског националног програма, под југословенским именом.

б) *Савладавање препрека*. На путу ка операционализацији српског националног програма, лако је претпоставити да ће бити много препрека, предвидљивих и непредвидљивих. За њихово отклањање треба се припремити као за нешто што је нужно и нормално чинити, онако како то чине и други народи. Релативно лако ће бити савлађивати препреке уколико се има идеја водиља и уколико се знају циљеви. Овде се указује на две препреке:

– Прва је инертно поверење у националне институције. Српска јавност, културна и политичка, показала је, сем изузета-

ка, да не примећује да са овим институцијама нешто дубоко није у реду.

– Друго су вештачке препреке које се постављају институционализацији србистике у Србији, односно обнови српске филолошке традиције и обнови српског национално/фило-лошког програма које треба отклонити. То подразумева преоријентацију у научним и просветним установама на србистичке позиције. Ако знамо које су силе непосредно заинтересоване за одржавање постојећег стања, лако ћемо одгонетнути и ко ради за интересе тих сила. Таквим посленицима треба оспорити и научни и политички кредибилитет. Са отклањањем ових препрека треба рачунати као са нечим нормалним и неопходним.

Напомена

Ова анализа, писана за сасвим конкретне потребе и прилике, укратко је изложила налазе до којих сам дошао у више својих књига, које су, углавном, научне природе. Зато је у тексту изостала научна апаратура. Читалац до литературе може да дође консултујући те књиге, а посебно *Увод у србистику* (2002, 2003). Ово су моје књиге које треба имати у виду:

Српски национални програм и српска књижевност. (Приштина 1995).

Систем српске књижевности (Приштина 1996, Београд 2000).

Срби и њихов језик (Приштина 1997, Београд 2002).

Српски филолошки програм (Београд 2000).

Увод у србистику (Косовска Митровица – Београд, 2000, Београд 2003).

Српска писма (Бања Лука 2006).

Идеје југословенства и српска мисао (истоветна али посебна издања у Бања Луци и у Ваљевоу, 2007)

Српско питање и србистика (Ваљево - Бачка Паланка, 2007).

Обнова логоцентризма (Ваљево – Никшић - Београд 2009).

Овим књигама може се придодати и књига Бојана Радића *Разговори са Петром Милосављевићем о Новосадском скупу* (Београд 2008).

НАКНАДНО ДОПИСАНО

У току дводневног научног скупа у Бањи Јунаковић учествовао сам у расправи и током првог и током другог дана. Пошто су излагања учесника била временски ограничена, могао сам да изнесем само неке од ставова садржаних у приложеном тексту.

Желео бих, међутим, да овим ставовима придодам и нека од мојих реаговања која у написаном тексту нису садржана.

I

1. На Скупу је са жаљењем констатовано да неки од најављених а угледних гостију нису међу нама. Посебно је примећено да Скупу не присуствује академик Чедомир Попов, председник Матице српске. Неко од присутних је његово одсуство образложио здравственим стањем.

И сам сам се придружио овом жаљењу. Искористио сам, међутим, прилику да поздравим Скуп као председник Скупштине Матице српске у Дубровнику, која је само пре неколико месеци, на стогодишњицу свог оснивања (1. августа 1909), обновила рад. Са обновом рада ове Матице практично је обновљена најзначајнија институција са српским именом која је постојала на подручју данашње Хрватске.

Пошто је и првог и другог дана Скупа помињано име покојног академика Дејана Медаковића (1922-2008) у позитивном контексту, сматрао сам да такав однос према овом чувеном човеку може да наведе на криви пут. Академик Медаковић је био председник Вукове задужбине у време када се јавио и деловао Покрет за обнову србистике. Академик Медаковић ни на који начин није подржавао вуковске ставове овог Покрета, него је наставио да следи политику изневеравања Вукових ставова. Медаковић је, такође, био председник Српске академије наука,

када је 1999. донета одлука да се се настави рад на Академијином Речнику под именом *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, како је тај језик дефинисан на Новосадском договору, а не под именом *Речник српског књижевног и народног језика*, под којим је на овом Речнику рађено у периоду од 1893-1953. године. Последице ове политике данас сви сносимо, а поготово их сnose Срби са леве стране Дрине, а међу њима највише Срби из данашње Хрватске.

Залагање за пуну истину, које се више пута на Скупу чуло, не даје нам право да се заваљамо о правој улози академика Медаковића.

2. Осетио сам потребу да на неки начин објасним своју са-радњу са Владом Републике Српске Крајине, па и своје учешће на овом Скупу на којем су се углавном налазили тзв. Западни Срби. Своје објашњење заснивао сам на овим аргументима:

Нисам могао да не приметим да су присутна и настојања да се језичка, књижевна и национална кућа Срба прави само у оквирима државе Србије. Постоје снаге и мимо Србије, па и у самој Србији, које такву тезу подржавају.

Као теоретичар који се бави и проблемима српског језика, књижевности и народа, односно филологије која се тим народом бави, србистике, свестан сам те опасности. Српска језичка, књижевна и национална кућа може се некако склепати и без свих својих делова. Али она не може трајно опстати. Јер се лако руши.

Ако Срби хоће да своју националну кућу направе тако да може да опстане, онако како су то чинили и чине други народи, они у њу морају да уграде све битне њене делове. То подразумева и један од најдрагоценијих делова српског народа, онај који се нашао на подручју садашње Хрватске.

Било је међу Србима на истакнутим местима оних који су олако отписали Дубровник, па затим и Републику Српску Крајину. Сведоци смо да је после тога на ред дошло Косово. Већ је на неки начин, постављено и питање опстајања Војводине у оквирима Србије.

Српски национални програм, за чију се обнову јавно залажем, не подразумева никаква отписивања.

II

Током Скупа било је изречено више оцена о ангажовању страних сила у овим сукобима на тлу бивше Југославије. Према очекивању, позитивно је оцењивана улога Русије. Али је много оштрих речи било изречено на рачун сила које су се у последњем рату сврстале на хрватску страну. Испало је да је таквих сила много. Апострофирани су Ватикан, муслиманске земље, Западна Европа, посебно Немачка и Аустрија. А више од свих као српски противник идентификована је Америка. Ма колико из тих оцена стајале истините чињенице, Срби су у овом односу сукобљених страна представљани као снага која мора да буде поражена. Остаје им само да се теше што нису још горе прошли.

Моје анализе воде ка другачијим одговорима на иста питања. Ови другачији одговори последица су друге тачке гледишта. А та друга тачка гледишта заснована је на увиду у политичке основе српског националног програма који се управо обнавља.

Пошто није било прилике да своја виђења на овом скупу елаборирам, сматрам да је ипак важно, да бар накнадно, макар у виду скице, изложим своје виђење исте ситуације.

Сукобљене стране

Сукобљене стране на територији данашње Хрватске јасно су дефинисане. То су Хрвати и Срби. Чини ми се да на овом Скупу није било дилема око тога ко је рат изазвао и са којим циљем. У више излагања јасно је показано да су рат изазвали (испровоцирали) Хрвати са циљем да Хрватску, у постојећим границама, етнички очисте од Срба.

Са узбуђењем сам, на пример, сазнао чињеницу да је војска Републике Српске Крајине из рата изашла непоразена. У Србију је ушла са 300 тенкова и шест авиона. Сличан подвиг остварила је још само српска војска која се непоразена повукла са Косова и Метохије.

Поверовао сам да би ови учесници скупа могли да разумеју и однос снага на филолошком плану.

Учинио ми се да ме је председавајући скупа, генерал Миле Новаковић, добро схватио шта је у геополитичком смислу значила *Карта хрватског језика са додатком српског* Томе Мата-сића коју сам показао. Са становишта те Карте, Срби западно од Дрине с правом су третирани као *реметилачки фактор*. Сурова је истина да та Матасићева карта није нека пука измишљотина неког небитног филолога, већ да је, у ствари, само графичка илу-страција ставова Новосадског договора. То је онај договор кога се одрекла хрватска страна а никад га се нису одрекли ни Матица српска, ни Српска Академија. Такође је сурова истина да су ове и друге српске националне институције и данас упрегнуте да спроводе хрватски филолошки програм.

Стекао сам утисак да је генерал Новаковић (као и други присутни генерали) схватио да постоји и друга истина о ства-рности језика који се говори на подручју данашње Хрватске. То је исто тако релативно лако било видети из друге карте коју сам такође приказао, оне у издању Југославенског лексикографског завода из Загреба, која се и у овој књизи објављује. Са стано-вишта ове друге слике, постаје јасно да је у данашњој Хрватској у употреби српски народни и књижевни језик, који је прихваћен за књижевни језик Хрвата.

Треба признати да је победа хрватске стране била засно-вана на томе што је она успела да се сценарио и стварања и ра-збијања Југославије одвија по хрватском програму. Спровођење овога програма током деведесетих подразумевао је и ратно реша-вање сукоба. Није Туђман једини међу хрватским званичницима говорио да је Хрватима рат био потребан. У сферу тактике спада чињеница да су се нашле снаге у свету и међу самим Србима да за главног кривца за изазивање ратова прогласе свог политичког противника Слободана Милошевића.

Такође треба признати да су сви неуспеси српске стране (буквално свих гарнитура: Милошевићеве, Ћинђићеве, Коштуни-цине, Тадићеве) у томе што нису схватили да и Срби имају свој национални програм. То је онај програм који су имали у пред-југословенском периоду и који треба у постјугословенско време да обнове. Српски политички лидери разних страначких оријен-

тација, на жалост, ни данас не схватају сасвим просту истину: да је националним институцијама са српским именом у Титово време било додељено да делују у функцији остваривања хрватског националног програма. То се потпуно јасно види на примеру Новосадског договора

Српска ситуација би се сигурно, и то у стратешком смислу, променила уколико би се Срби другачије понашали. Заправо ако би се понашали према српском националном програму, дакле према оном програму који је у периоду југословенства, ради „виших интереса“, био одгурнут. А да је по среди потпуно другачија политика – то се може сагледати у кратком представљању односа снага које су биле укључене у сукоб са Србима и то тако да остварују програм који им је намењен према хрватском сценарију.

Ватикан, односно римокатолички свет

Према хрватском филолошком програму, по којем Срби и Хрвати говоре истим језиком а деле се на основу вере, сасвим је природно да се главна римокатоличка организација, Ватикан, јасно определи за хрватску страну. Ово опредељивање је, разуме се, по Србе имало трагичне последице.

Ствари потпуно другачије изгледају са становишта српског националног програма. По том програму и Срби су мултиконфесионални народ. Срба има их бар три вере: православне, римокатоличке и муслиманске. На основу саме те концепције српског народа, римокатоличка црква никако не може да буде против једног народа, који је имао много католика, и који је у прошлости задобио титулу примаса, дакле једну од највиших у католичкој хијерархији какву ни данас немају ни Хрвати али ни многи њихови савезници.

Са становишта обновљеног српског националног програма, посве је природно да се пред самим римокатолицима постави питање да ли се и Римокатоличка црква, ако прихвата хрватски сценарио, може сматрати универзалном, католичанском. Да ли нека доктрина те Цркве подразумева право или могућност да се

било који народ денационализује, па и народ српски? Учествојући у претварању Срба у Хрвате, ова Црква је повредила један од најбитнијих принципа на којем почива. Јасно се показује да хрватска страна, није злоупотребила само српску страну. Она је успела да злоупотреби и Ватикан. Треба се надати да се у редовима саме Римокатоличке цркве могу наћи снаге које су спремне да се ова грешка исправи.

Исламски свет

Као и католичка и православна црква, које су опште, универзалне, тј. католичанске, тако је и муслиманска религија католичанска, општа. Ни она не може – ако се држи властитих принципа – да из својих редова искључи цео један народ, народ српски. Не треба посебно доказивати да је у српском народу било и да још увек има великих људи муслиманске вероисповести. У нескладу је са ставовима ове велике светске религије политика по којој више не може да буде Срба муслимана, већ да сви морају да буду други народ, прво Муслимани (са великим М), а после Бошњаци. На жалост, тако се нешто десило. Таква се политика градила на линији остваривања идеја Штросмајера и Јагића посебно у време Титове Југославије. Није тешко схватити да је ова политика имала трагичне последице по све сукобљене стране. А таква политика није се уклапала ни у програм муслиманске религије, али ни у аутентични српски национални програм. Треба се надати да ће српски национални програм, који се обнавља, наћи праве савезнике не само на простору бивше Југославије, већ и у целом муслиманском свету да се и ова погрешна политика исправи. У питању је, пре свега, одбрана принципа.

Немачка и Аустрија

На скупу у Бањи Јунаковић чуле су се многе оптужбе на рачун Немачке и Аустрије у току расплета југословенске драме.

Било је и тонова који немачки народ традиционално приказују као непријатељски Србима.

Са становишта српског филолошког програма, овај проблем изгледа знатно другачије. Немци јесу у 20. веку били противници Срба. Али треба имати у виду да у Првом и Другом светском рату они нису били само противници Срба већ и да су били у сукобу са већим делом света. Са светом је била у сукобу, у ствари, само једна Немачка, она милитаристичка а после и хитлеровска. Не треба крити ни да је та Немачка лоше прошла. Не треба ни превиђати и да једна варијанта такве Немачке нашла начина да при крају 20. века, јавно подржи проуштак Хрватску.

Постојала је, међутим, и једна друга Немачка, која је некад била водећа духовна сила у Европи. Њени прваци су били Хердер, Гете, браћа Грим, Ранке. Немачки народ је тада и себи и Европи доносио препород. Вук Караџић је својим деловањем и произашао из идејних импулса које је та Немачка нудила. Цео Вуков национални програм прављен је по угледу на Немце, уз помоћ и сарадњу великих Немаца. Нетачно је и говорити и мислити да нам Немци увек морају бити непријатељи. Немачка, која је пошла путем милитаризма и фашизма, није била добра ни за саме Немце. Ни за саме Немце не може, у крајној линији, да буде добро да се данас јавно опредељују за једне вредности, а да у пракси раде другачије. За све би било добро да се Немци подсети идеја својих великих људи из прошлости.

Треба рачунати да обнова српског националног програма на вуковским основама ни код Немаца не може да остане без савезника. Разуме се не код свих Немаца већ оних који и сами теже ка обнови немачке нације на њеним најбољим вредностима. Петер Хандке, на пример, сведочи да изданака те велике Немачке још има. Ако су код Срба били потиснути издаци вуковске лозе, не треба се чудити што се тако нешто десило и међу Немцима. Обнова логоцентризма је нешто што се тиче човека данас. Таква идеја подразумева и ослањање на традицију Немаца која је уграђена у основе европске културе.

Америка

Све до 90-тих година међу Србима није постојало анти-америчко расположење. Али од разбијања Југославије, расположење према Америци се мења. О Америци се стално говори као о једном од најмоћнијим српских непријатеља. Свакако је за жаљење што се Америка нашли на другој страни од Срба.

Међутим, треба видети и наличје овог сукоба. Ни сама Америка се у овом сукобу није ангажовала достојно себе саме. Она је у сукобе у бившој Југославији почетком 90-тих година ушла као једина суперсила. Кад су се ти сукоби, уз њено ангажовање, одиграли, испало је да је и она једна од најпораженијих страна. Нарочито ако се има у виду улога Америке у Другом светском рату. Она је сада постала губитник.

На почетку Другог светског рата Америка је водила изолационистичку политику (што значи није хтела да се меша у прекоокеански рат). Да не би изгубила рат, Енглеска је, преко своје обавештајне службе, учинила да се Америка ипак определи за страну антихитлеровске коалиције. Не само да се, на крају рата, Америка нашла на страни победника, већ је постала водећа сила демократског света. На њеној територији, али и на њеним идејама, највећи амерички град, Њујорк, постао је и центар Уједињених нација, што значи главни светски центар.

У последњој деценији 20. века примењен је исти модел увлачења Америке у један локални сукоб интереса на Балкану. Али сада су главни посао обавиле обавештајне службе и лобији снага које су у Другом светском рату стајале на супротној страни од Америке и демократских снага антихитлеровске коалиције. Велика Америка, као и њене савезнице у Другом светском рату, била је овога пута доведена у ситуацију да одради посао за рачун сепаратних интереса Хрвата, Бошњака и Шиптара. То су били народи који су у Другом светском рату били на хитлеровској страни. Да су у Америци на делу превладале негативне енергије, то се од света није могло сакрити. Таква Америка зарадила је раширено антиамеричко расположење у свету. Данас се о њој као јединој супер-сили и не говори. Тачније, о њој се више не говори као о земљи великог међународног ауторитета, већ се говори са-

мо као о једној од војно најмоћнијих земаља. На почетку новог миленијума више је земаља у успону: Русија, Кина, Индија, Бразил. Америка се, очигледно, нашла на силазној путањи. Америчке идеје о глобализацији ни у Америци више не пролазе. Има знакова да се и у самој Америци примећује да се нешто битно у њеној политици мора мењати.

Један од највећих Американаца свих времена, Никола Тесла, рођен је као Србин-Крајишник на територији данашње Хрватске. За постид је свим Американцима како су се понашали према народу из којег је потекао један од највећих Американаца. Неко од Американаца ће се сигурно подсетити и да садашње невоље Америке имају бар некакве везе са чињеницом да је ова велика земља увучена у један велики грех. Исправљање грешака је обавеза свих, па и најмоћнијих. То је правило на којем почива хришћански свет.

Закључак

У овом тренутку Срби не треба да теже томе да победе Хрвате да би из српско-хрватског сукоба изашли као победници. Они треба да се врате свом програму да би, у постјугословенском периоду, нашли своје место у свету. Свој национални програм они су имали пре него што су се Хрвати, преко Илирског покрета, уплели у српску судбину. А док су га имали, у предјугословенском периоду, народи на тлу бивше Југославије односили су се према Србима и Србији као Пијемонту. После југословенског периода све се окренуло. Обнова властитог националног програма Србима је потребна ради њих самих.

НОВОСАДСКИ СКУП

СРБИСТИКА ПРЕ И ПОСЛЕ СЕРБОКРОАТИСТИКЕ

Тражење одговора на српско питање упућује нас на филологију, конкретно, на науку која се бави српским језиком и српском књижевношћу. Тој дисциплини је име србистика. У ширем смислу, она укључује у себе и друге тзв. националне науке које се баве српским темама. Али где је та србистика у научним системима данас? Нема је. Скоро ће бити и читав век откако је она потонула у водама сербокroatистике и југославистике и никако да поново изрони. Тек од пре десет година, споро и уз велике отпоре, име србистике уводи се у живот кроз Покрет за обнову ове филолошке научне дисциплине. Још није дошло до потребне концентрације научних снага које се баве српским језиком и књижевношћу, нарочито оних институционално организованих. Смело тврдим да су највећи губици српског народа у протеклих сто година проузроковани слабошћу или одсуством српске националне филологије, односно србистике, која даје одговоре на питање о идентитету језика и народа.

Пред нашим очима је распарчана држава која се звала Југославија. Само се на простору српског језика водио грађански рат деведесетих година 20. века. Последице тога рата опет упућују да је проблем у филологији. Данас српски језик на територији бивше Југославије означава се помоћу четири имена: српски, хрватски, бошњачки и црногорски. И ту, изгледа, није крај. Посао филолога није да се баве државнополитичким пројектима и границама. Посао је филолога да се баве идентитетом националних језика. У рефератима који су објављени у два зборника радова припремљених за овај скуп потврђен је идентитет српског језика. У великој мери је обновљена свест о српској језичко-етничкој заједници. Данас с правом можемо да кажемо: српска језичко-ет-

ничка заједница, а то значи популација која говори српским језиком, разбијена је политички, али разбија се и свест о њеном реалном постојању. Међутим, у лингвистичком смислу, на коректан научни начин, ту заједницу је немогуће разбити и негирати. То је чињеница која обавезује све, а највише српску филологију и српско друштво. Зато се њој мора посветити прворазредна пажња.

Српска језичко-етничка заједница није никаква конструкција. То је жива стварност у чије се постојање свакодневно можемо уверити путем радија, телевизије, штампе, интернета. Српска језичко-етничка заједница постоји објективно као што објективно постоје друге језичке заједнице у Европи, на пример: немачка, француска, италијанска и друге. Немачку језичко-етничку заједницу чини популација која говори немачким језиком у Немачкој, у Аустрији, у Лихтенштајну и у Швајцарској. Француска језичко-етничка заједница обухвата Француску, Монако, Луксембург, делове Швајцарске и Белгије, као и Квебек у Канади. Све ове заједнице опстају у условима државних и верских разлика, у различитим културним, просветним и верским системима.

Главнину српске језичко-етничке заједнице чини популација четири бивше југословенске републике које су данас самосталне државе. То су Србија, Босна и Херцеговина, Црна Гора и знатан део Хрватске. У ову заједницу улазе и они делови популације у другим земљама који негују српски језик као матерњи.

На популацију која говори језиком ове заједнице, различито гледају сербокроатисти и србисти. Тренутно, сербокроатисти и њихови баштиници: кроатисти, могу задовољно да трљају руке. Јер њихов програм распарчавања српског језика и српског народа успешно се остварује. Они су успели да распарчају српску језичко-етничку заједницу и политички и државно. Они настоје да то ураде и филолошки, што је, ипак, немогуће. Али, глас србиста још је слаб. Са највиших места у српским националним институцијама још није речено да је потребна ревизија једне квазинаучне дисциплине, сербокроатистике, која почива на лажним премисама о језику и народу. Није предочено народу који у ратовима губи главе, делове тела, имања, доживљава прогоне, да су

ова страдања пројектована и погрешном науком којом смо поучавани и васпитавани у нашим у школама.

Нама филолозима, који тежимо да обновимо србистику, остаје да се понашамо онако како се понашају представници других европских филологија и народа. А то значи да кажемо: није тачно да се у Црној Гори до Бродарева говори једним језиком, а од Бродарева и Рогача другим; није тачно да верске заједнице на просторима четири бивше југословенске једнојезичке републике говоре различитим језицима (муслиманским, католичким и православним); није тачно да је хрватски језик сваки језик којим Хрвати говоре, па и српски језик у овом случају. Јер, тачно се може показати да је прави хрватски језик стварно различит од српског.

Обнова србистике значи и обнављање порушеног, распарчаног, повратак отуђеног: и језика и књижевности – на истим оним принципима на којима се граде језичке заједнице других народа.

Функција мога текста *Обнова свести о српској језичкој заједници* који је објављен у *Зборнику радова 1* јесте да се потврди основно сазнање нашег Покрета: да смо нашли излаз из ћорсокака у који нас је довела филологија југословенског периода, посебно тоталитарног Титовог режима. Формула нашег решења је: понашајмо се доследно као филолози; поштујмо европске стандарде кад је у питању српски језик и српска језичко-етничка заједница.

Од самог настанка националних филологија европских и словенских народа, српским језиком и књижевношћу бавила се србистика која је јасно разликовала српско од хрватског; као што се пољским бавила полонистика, чешким бохемистика, словачким словакистика, руским русистика. Све поменуте дисциплине су опстале и наставиле да се развијају по истом моделу, односно парадигми, који је исти за све националне филологије. Само у случају србистике дошло је до драстичних промена. Њу је дуго потискивала, па најзад и потиснула, сербокroatистика. Ова квазидисциплина почела је Јагићевом доктрином о два народа који, наводно, имају заједнички језик, па су по томе један народ (јер то је био принцип европске филологије у оно време као и данас)

али су то и два народа, Срби и Хрвати, јер се разликују по вери (што је било преседан и онда и данас). Та докрина није могла да задовољи елементарну проверу у односу на чињенично стање али, као идеологизована свест под именом штросмајеровског југословенства, наметнута је не само српској филологији него и укупној славистици. Југославија је грађена на подлози ове погрешне филолошке идеје о, тобоже, једном језику два народа да би се њеним распадом афирмисала потпуно апсурдна доктрина о четири језика четири народа, зашта нема никакве реалне подлоге у стварности. Јер, у стварности, постоји само један, српски језик и само једна српска језичко-етничка заједница. Сада се налазимо у постјугословенском и посткомунистичком периоду и трпимо стравичне последице погрешне филолошке парадигме.

Вук Караџић, Шафарик и филолози њихова времена, који су припадали разним језицима и народима, али су поштовали исте научне принципе, сасвим јасно су идентификовали српски језик. То је за њих било штокавскавско наречје. Српски језик је највећи споменик српске културе и српског постојања, споменик већи и од Студенице и Дечана, и од *Мирослављевог Јеванђеља* и од *Горског вијенца*. Управо тај споменик је почела да руши и да распарчава сербокроатистика.

Српска књижевност је у предјугословенском периоду имала четири јасно издвојена дела: усмену народну књижевност, стару писану књижевност, књижевност средњег доба, пре свега дубровачку, и нову књижевност. У едицији *Српска књижевност у сто* књига Матице српске и Српске књижевне задруге изостављена је дубровачка, а народна је проглашена за српскохрватску, што значи да је укупна српска књижевност сведена на два и по дела. У Наставном плану Катедре за српску књижевност у Новом Саду, који је настао после разбијања Југославије, изостављено је српско име код предмета Народна књижевност, Средњовековна књижевност и Књижевност ренесансе и барока, тако да је практично српска књижевност сведена само на нову књижевност. Што значи: од четири дела спала је на само један део.

Анализирао сам однос према националном имену у наставним плановима појединих катедара на Филолозофском факулте-

ту у Новом Саду. Своје анализе упутио сам Влади Србије и посебно њеним одговарајућим министарствима. То је било 28. децембра 1998. После сам исти текст штампао у својој књизи *Српски филолошки програм* (2000). На Катедри за енглески језик и књижевност, у називима наставних предмета, израз енглески се употребљава 19 пута; на Катедри за словачки језик израз словачки употребљава се 16 пута. А ево како је са изразом српски. У Наставном плану Катедре за српску књиженост и језик овај израз употребљава се пет пута; у Наставном плану Катедре за српски језик и лингвистику израз српски употребљава се свега три пута. Наружено лице српског народа у свету сигурно има неке везе са лошим третманом србистике у институцијама које финансира баш Влада Србије, а не неко из иностранства. Али, важније од финансирања, то је питање како ове институције обликују садржаје и систем образовања и васпитања наше деце.

Као што нам се организовано и институционално распарчава и умањују српски језик и српска књижевност, и као што нам се организовано ускраћује и умањује само српско име, тако се чини и у сфери српске писмености. У веома значајном тексту из 1810. године Јернеја Копитара *Патриотске фантазије једног Словена* каже се да се Срби служе глагољицом, ћирилицом и латиницом. Вук Карацић, који је с Копитарем дошао у додир три године касније, довршио је већ почету реформу српске ћирилице, али је реформисао и латиницу којом су се у његово време служили Срби римокатолици а којом се и данас служе многи који говоре и пишу српским језиком. И ћирилица и латиница, којима се данас служимо, Вуково су дело. Али, већ од 1861. постоје покушаји са хрватске стране да се само Вукова ћирилица прогласи за српско писмо, а да се Вукова латиница прогласи за хрватско писмо, чак и да се прогласи за писмо које је тобоже створио Људевит Гај, и да се тој латиници да име „гајица“. То, напосто, није тачно, јер латиница коју је Гај реформисао за хрватски језик изгледала је сасвим друкчије. Гај је, иницирајући илирски покрет, са Вуковим српским језиком преузео и Вукову латиницу. Ако се данас каже да је хрватско све што је написано латиницом,

онда је сасвим јасно да то значи: сужавање не само српске писмености него и српског етничког простора.

Надам се да ми овде окупљени не желимо да иједан народ нестане са лица земље. Погото не желимо да се то деси са српским народом. А да се то не би десило, треба нешто учинити да се Срби са беспућа сербокroatистике врате на пут какав су имали у предјугословенском периоду, сличан путевима који имају други народи. Програм тога повратка је једноставан. У првом новинском извештају са оснивања Друштва за обнову србистике у Приштини, који је објављен у приштинском Јединству, крупним словима је исписано: *Србистика уместо сербокroatистике*. Другим речима, Срби треба да напусте парадигму по којој им је распарчан народ, језик и књижевност, и да се врате србистици. А то значи: да обнове властиту традицију, традицију својих националних институција, коју су ове напустиле. То, истовремено, значи да се србистика поново нађе у систему националних филологија европских народа.

Главни циљ Покрета за обнову србистике, промена парадигме, још није остварен. Српске националне институције нису прихватиле програм обнове србистике па, дакле, и програм властите обнове; оне гласно или прећутно настављају да спроводе програм сербокroatистике. САНУ и даље издаје *Речник српско-хрватског народног и књижевног језика*. Гундулићев *Осман* у Библиотеци Матице српске и даље носи ознаку *Хр.* што значи хрватски језик, иако је после критика са наше стране, у загради, додато једно *Ср.* Што значи: може и једно и друго при чему хрватско име језика има првенство. А баш тако не може. Не би требало да може. Власти и политичке партије у Србији понашају се као да је нормално све то што нам се у области језика и књижевности дешава. Оне и даље слепо верују српским националним институцијама у области науке и просвете. Занемарује се чињеница да су те институције, од 1945, стављене под контролу анти-српског режима, а преко те контроле оне су постале продужена рука хрватске филологије, сведене на огранке хрватских институција.

Овај скуп, са свим писаним материјалом објављеним у његовој припреми, треба да буде озбиљно упозорење научној и политичкој јавности да са српском официјелном филологијом ствари не стоје како треба. Српски народ неће моћи да одоли несрећама које нам се приређују са спољне стране ако изнутра није јак; ако његове националне институције и даље раде и против научних и против српских националних интереса.

Ако већ хоћемо „у Европу“ морамо знати да у Европи нема језика са двонационалним, тронационалним или четворонационалним именом. Само један европски језик, можда и најстарији од свих, доживео је ту судбину. То је српски језик. Израз српско-хрватскословеначки, који је био озакоњен између два светска рата, био је конструкција која се није могла дуго одржати. Тако се не може одржати ни конструкција која се употребљава у Хагу: бошњачко/хрватско/српски језик. Ако се има у виду историја овог језика и историја његових преименовања, онда се може доћи само до једног закључка: тај језик може с правом да се зове само српски језик. Изјава актуелног председника Одбора за стандардизацију српског језика у САНУ, која, како је објављено у штампи, гласи: „Саветовао бих политичарима да јединствено прихвате Б/Х/С (бошњачки/хрватски/српски) са три назива“ не може се прихватити као став који је сагласан са стандардима који важе за европске језике и народе. Прештампавање те изјаве у *Зборнику 2* нашег скупа треба да подсети на то шта нам се спрема.

ОБНОВА СВЕСТИ О СРПСКОЈ ЈЕЗИЧКОЈ ЗАЈЕДНИЦИ

Стање у којем се нашао српски народ на размеђи 20. и 21. века карактерише се као *постјугословенско* и *посткомунистичко*, прелазно. Историјски излаз из тога стања већина српског народа данас види у „уласку у Европу“, односно у опредељењу за прихватање *европских вредности и мерила* у свим сферама државног, друштвеног, привредног и културног живота.

Питање идентитета и интегритета српског језика и српске језичке заједнице, данас је једно од најважнијих. Њега треба решавати у складу са европским мерилима и вредностима, обновом и развојем србистике. У југословенском, комунистичком и посткомунистичком периоду политички је разбијена српска језичко-етничка заједница. Српски језик, који је један у лингвистичком смислу, данас се представља као четири језика: као српски, хрватски, бошњачки и црногорски; од једне природне језичке заједнице (тј. заједнице људи који говори истим језиком), хоће да се направи више језичких заједница. Узалудност тога покушаја указује на немоћ сербокроатистике која је била владајућа филолошка дисциплина у југословенском периоду.

Обнова србистике и спознаја српске језичке заједнице

Српски језик, упркос свим политичким променама, опстао је. Самим тиме опстала је и српска језичко-етничка заједница. Српска језичка заједница постоји објективно као што објективно постоје и друге језичке заједнице у Европи, на пример: немачка, француска, италијанска, пољска, мађарска, румунска и друге. Немачку језичку заједницу чини популација која говори немачким језиком у Немачкој, у Аустрији, у Лихтенштајну и у Швајцарској. Француска језичка заједница обухвата Француску, Монако, Луксембург, делове Швајцарске и Белгије, као и Квебек у Кана-

ди. Све ове језичке заједнице опстају у условима државних и верских разлика, у различитим културним, просветним и верским системима.

Главнину српске језичке заједнице чини популација четири бивше југословенске републике које су данас самосталне државе. То су Србија, Хрватска, Босна и Херцеговина и Црна Гора. У ову заједницу улазе и они делови популације у другим земљама који негују српски језик као матерњи. На почетку 19. века у филологији је учвршћена спознаја да је српски језик један од словенских језика, близак осталим јужнословенским језицима: словеначком, хрватском и бугарском, али и различит од њих. Српска језичка заједница је била идентификована као она која говори штокавским наречјем. Она се у оно време простирала у оквирима двеју великих царевина: Турске и Аустрије, заузимајући централне и западне делове Балкана, Подунавље и део Паноније. Источно од српског говорног подручја негован је бугарски језик. На западним границама српске језичке заједнице простирала су се два друга словенска наречја, чакавско и кајкавско, као народни језици Хрвата и Словенаца. Стварањем Југославије скоро цела српска језичко-етничка заједница, изузев мањих делова у Албанији, Румунији и Мађарској, нашла се у границама једне државе. Популација која данас говори српски као матерњим језиком баштиник је различитих духовних, националних и државних традиција и припада разним конфесијама.

После разбијања Југославије, популација српске језичко-етничке заједнице државнополитички је разједињена. Највећи део те популације је у Србији. Покушаји да се различитим потезима језичке политике, различитим стандардизацијама, правописним прописима и пуким преименовањем језика наруши јединство српске језичке заједнице и да се српски језик разбије на више различитих језика, нису дали резултате. Немогуће је од једног старог језика и јединственог језичког система, какав је српски, вештачки створити више различитих језика.

Покрет за обнову србистике, од свог постанка, преиспитује и српско питање и питање српске језичко-етничке заједнице са европске тачке гледишта. И долази до закључка да српском јези-

ку треба вратити статус који је он стекао у време утемељења славистике и европских националних филологија крајем 18. и у првој половини 19. века. Тиме се разрешавају проблеми око језика у оквиру српске језичко-етничке заједнице.

Теоријске основе србистичке парадигме

Европски модел, који у сагледавању српске језичко-етничке заједнице треба применити, није нешто ново и непознато. Он је постојао у идејама Вука Караџића, Шафарика и других оновремених слависта. Био је је уграђен у деловање Матице српске, Српске краљевске академије, Српске књижевне задруге, у образовни систем у Србији. За тај модел карактеристични су следећи ставови теоријске природе:

1) Према правилима који важе свуда у Европи, један језик може да има само једно национално име. Популација која говори једним језиком, без обзира на разлике у вероисповести, у држављанству и у субјективном опредељивању у погледу националног имена, треба да уважава идентитет језика и да га назива само једним националним именом. То правило треба поштовати и у случају српског језика. Увођење нових и различитих назива за један језик, по покрајинама, по верској припадности, по државама, или по неким сличним критеријумима, није у складу са европским мерилима.

2) По европским критеријима, популација која говори једним језиком чини један народ. Тако је у време настајања славистике српски народ идентификован са популацијом која говори српским језиком, односно штокавским наречјем. Вуков принципијелан став да су сви штокавци Срби, у време превласти сербокраатистике, негиран је досетком која гласи: сви Срби јесу штокавци, али сви штокавци нису Срби. Прецизан у мишљењу и изражавању, Вук је говорио да су сви штокавци „по правди“ Срби, али да по осећању то не морају бити. Он је употребио израз: „нека каже да је Хрват ко хоће“. Вуков израз „по правди“ у данашњој терминологији значи: објективно. Вук је, дакле, тврдио да су објективно сви штокавци Срби, а субјективно то не морају да

буду. Објективно припадање једној језичкој заједници и субјективно национално опредељивање у највећој мери су усклађени код европских народа. На подручју српске језичко-етничке заједнице сербокростистика је учинила да се објективно и субјективно нађу у великом раскораку. Проблем се може превазићи само ако се поштују правила која важе за све друге језичке заједнице у Европи.

3) У европској филологији постоје извесна правила о идентитету језика. Енглески језик је енглески и кад га употребљавају припадници других народа. Исто правило важи и за шпански, француски, руски и друге језике. Само је у случају српског језика то правило је нарушено. Већ у 19. веку, мимо општеприхваћених правила, Хрвати по осећању и идеологији почели су српски језик да називају хрватским. Данас га и Бошњаци и Црногорци по осећању називају својим именима. Таква пракса не може да опстане јер није у складу са европским мерилима.

Српска језичка заједница у прошлости

1.

У средњем веку српски језик се говорио у немањихским краљевинама и царевини, али и у српским земљама изван немањихке државе. После губитка државне самосталности у 15. веку Срби су под влашћу османлијском, угарском, млетачком и аустријском чували српски језик не само на територијама својих бивших држава него и на широком европском простору од Коморана у Словачкој, Сентандреје у Мађарској, Арада и Темишвара у Румунији до Трста, Венеције и дуж источне обале Јадранског мора. Главни чувар језика била је народна усмена књижевност. У Дубровнику, али и у другим центрима настајала је и писана књижевност на српском језику. На турском Двору српски језик је био у званичној дипломатској употреби. Срби су и у условима државне несамосталности развијали мисао о себи, тј. српску мисао. Главни репрезентант српске мисли после Светог Саве био је

Вук Карацић. Најкраће, традиционални ставови српске мисли могли би се овако представити:

Срби су народ који живи у више држава а говори српским језиком, који има три изговора: екавски, ијекавски и икавски.

Истим српским језиком говоре Срби разних вероисповести, а најчешће: православне, римокатоличке и муслиманске.

У писању српским језиком коришћена су писма: глагољица, ћирилица и латиница.

Српска књижевност има ова четири саставна дела: усмену народну књижевност, стару средњовековну писану књижевност, писану књижевност средњег доба (са дубровачком) и нову књижевност.

Српска мисао (или мисао Срба о свом идентитету) – то је европска и словенска мисао доследно примењена на српску ситуацију.

На темељу јасне српске мисли рођена је идеја југословенства Теодора Павловића и Јована Суботића. Према тој идеји, четири балканска словенска народа: Бугари, Срби, Хрвати и Словенци не треба да се претапају у некакве Илире, као што је хтео Илирски покрет, већ треба да опстану и да се развијају као посебни народи, који су упућени и на заједништво и на сарадњу. Српска мисао, укључујући и српску идеју југословенства, била је делатна међу Србима све до избијања Првог светског рата (1914). Међутим, она је у условима овог рата била потиснута и замењена хрватском идејом југословенства на чијим темељима је створена Југославија (1918) и која је одређивала историјска збивања у 20. веку.

2.

Супротно од принципијелних ставова српске мисли, родоначелник аустројско-хрватске идеје југословенства, бискуп Јосип Јурај Штросмајер, под Југословенима није подразумевао сва четири балканска словенска народа, већ само три: Словенце, Хрвате и Србе, а то значи само оне народе који су живели у Аустрији. За њих је он желео посебну административну јединцу, Југославију, у Аустријској царевини.

Филолошку основу овој Штросмајеровој идеји изградио је хрватски филолог Ватрослав Јагић. Он је као Југословене, у ужем смислу, узимао само Хрвате и Србе (1864). За хрватску филологију изграђену на овој основи карактеристични су следећи ставови:

а) Хрвати и Срби говоре једним језиком, који обухвата три наречја: чакавско, кајкавско и штокавско. Име тога језика треба да буде српскохрватски, хрватски или српски.

б) Хрвати и Срби су један народ под два имена, Хрвато-Срби. Они су, ипак, два народа подељена на основу вере: на римокатолике Хрвате и православце Србе. (Муслимане истог језика, у оно време још изван Аустријске царевине, није узимао у обзир).

в) Иако Хрвати и Срби имају исти књижевни језик, по Јагићу, Хрвати треба да пишу само штокавски ијекавског изговора. (У овом Јагићевом ставу, који је родом био кајкавац, види се смисао његове језичке реформе: подела српског језика по линији: ијекавица је хрватска, екавица је српска).

г) Иако имају исти народни и књижевни језик, Срби и Хрвати се деле по писмима, па је хрватско писмо латиница, а српско писмо је ћирилица.

д) Хрвати и Срби имају једну књижевност, па ипак ту књижевност треба делити на две половине. Оно што су писали римокатолици, или оно што је писано латиницом, спада у хрватску књижевност, а оно што су писали православци истог језика и оно што је писано ћирилицом спада у српску књижевност.

Овим ставовима нема сличних у Европи. У Европи нема народа са два или три имена, нити постоји иједан језик са два или три, четири национална имена. Ни у 19. веку ни данас у Европи се народи не идентификују и не деле по вери. Иако су писали разним писмима, словенским и латинским, Словени су остајали Словени и нису постајали Латини.

3.

Србија је, са савезницима, у Првом светском рату војнички победила Аустро-Угарску. Али, новонастала држава Јужних Словена која се од 1929. назива Југославијом, није створена на

српској мисли, већ је била је утемељена на Штросмајеровим и Јагићевим идејама. Она је била створена као Краљевина „једног“, „троименог и троплеменог народа, Срба, Хрвата и Словенаца“. По уставима из 1921. и 1931. у тој држави постојао је један језик, назван „српскохрваткословеначки“. Идеја интегралног југословенства, која је наметана у Краљевини Југославији, имала је хрватско, штросмајеровско порекло и била је спремана за другачије политичке прилике у којима би Југословени били у саставу Аустријске монархије. Овакву идеју су у новој држави подржали обимним књигама највише Хрвати Виктор Новак и Владимир Дворниковић, који су се доселили у Београд. Подржали су је, међутим, и многи српски писци и научници као и политичари.

Пошто је српска мисао између два светска рата била још увек жива, процес наметања штросмајеровско-јагићевских идеја није могао да се одвије до краја. Идеја о Србима, Хрватима и Словенцима као једном народу није остварена у животу. Све до Другог светског рата још је било у значајној мери Срба римокатолика и Срба муслимана по осећању. Идеја о српскохрваткословеначком језику замењена је, такође неодрживом, идејом о српскохрватском језику. Најлакше се примила, привремено, идеја о југословенској књижевности (српско-хрватско-словеначкој) као једној.

4.

Филолошка питања после Другог светског рата, у Титовој Југославији, решавана су у складу са идејама југословенства бискупа Штросмајера и са идејама сербокroatистике Ватрослава Јагића.

Кроатизација римокатоличког становништва, која је и раније била саставни део римокатоличког прозелитизма, сада је прешла и у надлежност државне политике. Декретима на основу ставова Јосипа Броза Тита наређивано је да сви римокатолици (подразумевало се они српског језика) Буњевци, Шокци, Далматинци, Босанци, Херцеговци, Бокелји и други морају бити уписивани као Хрвати. Било је то у складу са јагићевском идејом српскохрватског језичког јединства и поделом народа по вери. Срби су

могли остати само они који су били православне вере или су имали непосредно православно порекло. Многи међу овима, бежећи од тога порекла под утицајем комунистичке идеологије, национално су се опредељивали као Југословени. На верској основи проглашена је и муслиманска нација.

Једна од главних идеја српске мисли, да Срби имају свој језик, који је близак другим словенским језицима, па и хрватском и бугарском, негирана је Новосадским договором о језику (1954) у којем пише да је „народни језик Срба, Хрвата и Црногораца један језик“. У првом члану тога Договора закључено је да је књижевни језик један и јединствен. Прећутана је чињеница да је тај књижевни језик и у екавској и у ијекавској варијанти српски. Међутим, истим документом одмах је пројектована и подела „заједничког језика“, дакле српског, на две варијанте: београдску и загребачку, источну и западну, српску и хрватску. У схватање заједничког језика пројектована је и његова подела: оно што се пише ијекавицом и латиницом, то је хрватска варијанта/језик, оно што се пише екавицом и ћирилицом, то је српска варијанта/језик.

У исто време извршена је груба ревизија оквира српске књижевности и сужен је њен корпус. Едиција *Српска књижевност у сто књига* доследно је сачињена према концепцији хрватских филолога (конкретно, Ђуре Шурмина из *Повјести књижевности хрватске и српске*, 1898) и дубровачка књижевност је из ње изостављена. Тако је испало да од четири дела српске књижевности (народна, стара средњовековна, дубровачка, нова) у њој остају само два и по дела: стара и нова књижевност, док је народна проглашена српскохрватском, а дубровачка је искључена из српске без икаквог образложења.

После преврата у Југославији и обрачуна са српским грађанским друштвом, све српске националне институције створене у грађанском друштву (Матица српска, Српска академија, Српска књижевна задруга, Београдски универзитет) стављене су под контролу Титовог, антисрпског режима.

Српска језичка заједница, у периоду наметања или владавинe хрватске идеје југословенства, није битно нарушавана. Главне промене тичале су се простирања српске језичке заједнице. Ове промене су се одвијале србизирањем хрватског језичког простора и македонизирањем српског језичког простора.

Језичко србизирање на тлу хрватског народног језика, дакле на подручјима чакавског и кајавског, довело је до извесног проширења територије на којој се простире српска језичка заједница. То се десило по вољи водећих хрватских филолога и политичара који су узели српски језик за књижевни језик Хрвата. Српски језик је постао официјелни књижевни језик и тамо где дотле није био употребљаван: на чакавском и на кајавском подручју. Победу србизирајуће хрватске језичке политике припремила су следећа дела: *Хрватски правопис* Ивана Броза (1892), који је рађен на корпусу дела Вука Карацића и Ђуре Даничића; *Граматика и стилистика хрватског или српског језика* Томе Маретића (1899) која је рађена на корпусу дела Вука Карацића и Ђуре Даничића и *Рјечник хрватског језика* Ивана Броза и Фрање Ивековића, који је рађен на корпусу дела Вука Карацића, Ђуре Даничића, Његоша, Милана Ђ. Милићевића. Могло се предвидети да ће се кад тад показати да је овако представљен хрватски језик измишљен, односно да је туђи језик проглашен хрватским, а да је сопствени језик жртвован. Међутим, у југословенском периоду, а и данас, ретки су међу Хрватима они који би се усудили да кажу да се вуковски српски језик неосновано назива хрватским именом. Суочење са овим истинама потребно је како у Србији тако и у Хрватској и на целој територији на којој се простира српска језичка заједница.

Језичко македонизирање популације на тлу данашње Републике Македоније довело је до сужавања територије на којој се простире српска језичка заједница. Српски језик, који се до Другог светског рата, као матерњи, говорио у великом делу Македоније, савим је потиснут после стандардизације македонског књижевног језика у Социјалистичкој Републици Македонији. Само неколико десетина хиљада становника ове државе данас се изја-

шњавају као Срби, што значи да они имају свест да им је матерњи језик српски.

Практични порази сербокroatистичке парадигме

Разбијање Југославије довело је, међутим, до практичног пораза сербокroatистике као филолошке дисциплине, а то значи и до стварног пораза њених пројеката.

а) Пошто су сами Хрвати одбацили своју творевину „српскохрватски језик“, „хрватски или српски језик“, више се не може говорити ни о њеној источној (екавској, београдској, српској) ни о њеној западној (ијекавској, загребачкој, западној, хрватској) варијанти. Показало се да су обе варијанте народног језика, а самим тим и књижевног језика - српске.

б) На територији данашње Републике Хрватске говори се, као и у време док та држава није постојала, чакавским, кајкавским и штокавским наречјем, дакле, различитим језицима. Од краја 19. века књижевни језик Хрвата заснива се на штокавском наречју ијекавског изговора који је третиран као заједнички језика Срба и Хрвата. Све до 1990. по Уставу Хрватске постојала су два конститутивна народа: Хрвати и Срби. Ратни сукоби, који су почели од самог укидања Србима статуса конститутивности, бацили су јако светло на чињеницу која је у претходно време била прикривана: да се штокавским наречјем ијекавског изговора говори на подручју насељеном превасходно Србима православцима. А то подручје практично је идентично са подручјем Републике Српске Крајине. Званични књижевни језик у Хрватској био је, дакле, језик једног од два конститутивних народа, народа српског, који је 1990. проглашен за националну мањину. Закључак је сасвим јасан: У Хрватској се данас као књижевним пише језиком обесправљене српске мањине.

в) Док се Хрватима може приговорити да су за свој књижевни језик узели туђи језик, а свој одбацили, становништву Босне и Херцеговине не може се тако шта замерити. Ову бившу југословенску Социјалистичку републику, а данас самосталну државу, насељава једнојезичка популација која би, по европским

стандардима, била третирана као један народ. Међутим, Титов режим је озваничио постојање у њој тобоже три народа: Срба (православци), Хрвата (римокатолици) и Муслимана (исламисти који себе од 1992. зову Бошњаци). На основу овакве политике националне поделе једног народа на три дела, у Босни и Херцеговини је током грађанског рата и после њега проглашено постојање три језика: српског, бошњачког и хрватског. То значи да се овде најдиректније као критериј језичког идентитета узима верска припадност, а не језичка обележја. Пошто у држави има три вере, мора бити и три језика: језик муслимана, језик римокатолика и језик православца. Нико у Европи језике није идентификовао по верској припадности.

Постоји и тенденција у Босни и Херцеговини да се језик назове по имену једне њене покрајине: босански. То, такође, није у складу са принципима европске филологије, која је језике именовала по именима народа а не држава или покрајина. Званичан назив државе је Босна и Херцеговина па би се могао очекивати предлог да се језик назове босанскохерцеговачки. Али таквог предлога нема и, вероватно, неће га ни бити. И само помињање израза „херцеговачки“ неизбежно асоцира на име источнохерцеговачког дијалекта српског језика који се говори у целој Републици Српској, у целој бившој Републици Српској Крајини, на дубровачком подручју, у већем делу Црне Горе и у петини Републике Србије. Источнохерцеговачки дијалекат је моћна грана српског језика и од те истине се овде бежи као и у Хрватској.

г) У Црној Гори ситуација је још сложенија. Приликом последњег пописа тамо се око 64% грађана изјаснило да говоре српским језиком, нешто преко 20% црногорским, а остали – бошњачким, хрватским и албанским језиком. Сви у Црној Гори, сем оних који говоре албанским, имају, у ствари, један језик, српски, али га данас различито називају. Чине то, делом, по верским критеријима (бошњачки – језик муслимана; хрватски – језик римокатолика) а још чешће, по крајње субјективном опредељивању православца између српског и црногорског имена језика. Овакво произвољно национално опредељивање (један син истих родитеља се изјашњава као Србин, други као Црногорац)

које се не може спречавати јер се сматра елементом људских права, не може бити критеријум за различито именовање истог језика. Језик не припада само онима који њиме данас говоре, него је творевина многих генерација које су му одредиле његово генеричко својство и име. Ако као личност можеш да се национално представљаш како хоћеш, не можеш и језик којим говориш да назовеш како хоћеш. Власти у Црној Гори, свесне да се имена српски, црногорски, бошњачки и хрватски односе на један те исти језик, покушале су да језику дају име: матерњи језик, што би одговарало некадашњем имену „нашки“ који је настао у ранијој сличној ситуацији када су српске земље биле окупиране. Принципијелна европска филологија могла би да установи да се у Црној Гори, објективно, говоре само два језика. Један је језик већине, а он је, објективно, српски, а други, језик шиптарске националне мањине који је озваничен као албански. Објективно и субјективно у случају албанског језика су у пуном сагласју. Објективно и субјективно у случају српског језика су у потпуном раскораку. Можда се на примеру Црне Горе најбоље види апсурдност националне и језичке политике из југословенског периода.

д) У Србији није мање апсурдна ситуација у погледу језичке политике. Званични назив за језик у овој држави је српски. У Српској академији наука и уметности, међутим, академици у Одељењу језика и књижевности опредељени су да се задржи српскохрватско име језика у називу *Речника српскохрватског књижевног и народног језика* који Академија издаје од 1959. године. Нема отвореног противљења ни у Академији ни у државним органима томе што се у Хрватској српски језик зове хрватским. Овим именом се у Србији назива и језик овдашњих римокатолика српског матерњег језика. Прећутно или гласно се прихвата и назив бошњачки језик за Србе муслимане у Босни и Херцеговини али и у Рашкој области у Србији. Одбор за стандардизацију српског језика при Академији прихватио је став да се исти језик може звати и српски, и хрватски и бошњачки, а из истог Одбора долазе иницијативе да се језик и у Србији преименује у бошњачко-хрватско-српски језик. Овде се, дакле, и даље спрово-

ди Старчевић-Јагићева политика негирања идентитета српског језика. Парадоксалност ове ситуације може се сликовито приказати ако се обрати пажња на свакодневни говор високих политичких личности у Србији које су различитог националног опредељења и верске припадности. Оне говоре истим, српским језиком, који им је свима једнако матерњи а, по концепцији српских академика и српских просветних власти и других држаних органа и медија, то су различити језици.

На српским универзитетима данас постоје катедре за многе националне филологије као што су англистика, германистика, италијанистика, полонистика, бохемистика, словакистика, хунгариологија, албанонологија итд. Али ни на једном универзитету у српским земљама не постоји катедра за србистику. Лишени институционалне научне спознаје о себи, сасвим је природно што се Срби не сналазе најбоље у данашњем свету. И у другим, номинално српским, националним институцијама (Матица српска, СКЗ, Вукова задужбина, универзитети итд.) није дошло до програмских или кадровских промена којима би отварала врата србистици после разбијања Југославије и научног пораза сербокroatистике. Оне су наставиле да спроводе програме изграђене у југословенском периоду, поготово комунистичком, да се држе старих правила у погледу језика и књижевности, наметаних са хрватске стране, дакле, да спроводе хрватски филолошки програм.

Све ове институције и организације имају политичку, финансијску и медијску помоћ државе Србије. И, за разлику од југословенског периода, када се све ово или није могло видети или се није смело рећи, данас се све то открива као апсурд или као закржљалост научне свести о српском идентитету.

Обнова свести о српској језичкој заједници

Са становишта европске филологије може се закључити следеће:

1. Неоснован је став да су два народа, Срби и Хрвати, створили исти језик, а остали посебни народи. Још мање је одржив став да су четири народа (Срби, Хрвати, Црногорци и Муслима-

ни односно Бошњаци) били историјски творци једног језика. Неоснована је такође оријентација да се од једног језика такорећи одједном прогласе четири језика. За европска мерила све су то преседани. Ако би европске институције прихватиле овакве преседане, онда би оне прихватиле у своје крило квасац веома опасне болести.

2. Посебно крупан преседан представља језичка ситуација у данашњој Хрватској. За науку није спорно да се штокавска језичка заједница разликује од чакавске и кајкавске. Спорно је што се све три заједнице проглашавају за хрватске. То би значило да српске језичке заједнице нема. Српска национална заједница у данашњој Хрватској по обиму мања је од популације која се осећа Хрватима. Али је она део једне релативно велике заједнице, која говори српским језиком, има српску националну свест, а постоји мимо данашње Хрватске.

3. Са европских становишта неприхватљива је концепција по којој се народи идентификују на основу вере, а не на основу језика. Промена вере, по европским стандардима, не може довести до промене и преименовања језика. Данас се у Босни и Херцеговини изразом бошњачки језик означава име језика босанскохерцеговачких муслимана; назив српски језик остављен је босанскохерцеговачким православцима, а босанскохерцеговачким римокатолицима одређен је назив хрватски језик. Тако се не поступа нигде у Европи.

4. Међу највеће преседане спада и став да Срби морају да буду само православци, односно да не могу да буду римокатолици, муслимани или припадници других вероисповести. Ускраћујући Србима римокатолицима њихово национално име, које им припада по роду и језику, а ради задовољења хрватских сепаратних интереса и територијалних претензија, Римокатоличка црква је престала да буде универзална или католичанска. Претварајући све Србе исламске вероисповести у посебан народ, бошњачки, Исламска верска заједница је пошла за примером Римокатоличке цркве и такође је прекршила принцип своје универзалности и на злокобан начин осветлила појаву свога ширења у Европи. Концепција о томе да религија, а не род и језик, одређу-

ју национално биће у овим случајевима у супротности је са европским принципима и стандардима. Тешко је поверовати да оваква политика иде на корист, а не на штету поменутих великих верских заједница.

5. Именовање језика према називу држава такође није у складу са европским стандардима. Према томе ни тзв. црногорски језик не може претендовати да буде уписан у лингвистичку карту Европе. На тој карти не постоји ни аустријски, ни швајцарски, ни белгијски језик; не треба да постоји ни црногорски. Не може постојати ни босански језик, јер је тај језик исти са српским, било ко да њиме говори овде или у свету. Не може се произвољно тврдити ни да Хрвати и Срби у данашњој Хрватској имају одувек исти језик. Хрвати и Срби у данашњој Хрватској имају своје посебне народне језике; али се Хрвати и Срби већ деценијама користе истим српским књижевним језиком. Хрватски стручњаци су српском књижевном језику дали извесна обележја стандардне употребе. Али и поред тога, нема основе за то да се српски народни и књижевни језик назива хрватским.

6. Ништаван је покушај са хрватске стране да се латиница, коју је реформисао Вук Караџић превасходно за Србе римокатолике, и која је данас у употреби и код Срба и код Хрвата и код свих у оквиру српске језичке-етничке заједнице, региструје у неким међународним институцијама као хрватско писмо. Научно је отклоњена заблуда да је ову латиницу створио Људевит Гај. Он је, преузимајући српски језик као књижевни и за Хрвате, преузео од Вука и његову реформисану латиницу, а своју латиницу, коју је он прилагођавао хрватском језику, одбацио је.

Да је пуно тога у националној и језичкој политици на подручју српске језичке заједнице у прошлости било и остало погрешно и лажно, већ је откривено и доказано. Има много тога да се исправља на делу, и у свести и у књигама. Изворна србистика, као једна од најранијих дисциплина у области славистике, али и европске филологије, тек треба да се врати у живот, односно у научне и просветне системе. А то значи да тек развијена и јака србистика може да се избори за прави статус српског језика и

слободан живот српске језичке заједнице. Тој оријентацији треба да подреде своје деловање и српске националне институције.

Овде изложена концепција обнове свести о српској језичко-етничкој заједници има у виду постојеће политичко стање и не залаже се ни за државнополитичке промене нити за овековечење постојећег стања. Најмање је она оптерећена југословенском носталгијом или прижељкивањем било каквог унитаризма. Овде изложена концепција обнове свести о српској језичко-етничкој заједници рачуна, међутим, на добру политичку вољу за нужне промене у сфери филологије и политикологије у српским националним институцијама, за промене у сфери науке и образовања, пре свега у Србији. Промена стања у Србији подстакла би развијање свести о овим проблемима и у другим земљама. Само привидно изгледа како су ова питања свима јасна и како свако може и треба да ради како хоће. Носиоци промена у смеру обнављања србистике треба да буду српске националне институције. Оне то могу постати тек када се врате властитој традицији из предјугословенског периода и доживе обнову на програмским основама које нуди савремена србистика.

Од посебне важности је да се схвати да су у праву били Вук Карацић и слависти његовог времена који су правили јасне разлике између српског и хрватског и других словенских језика. На негирању тих разлика, и то само у случају српског и хрватског, у доба превласти сербохрватистике, настали су сви каснији поремећаји у идентификовању српског језика. Важно је, исто тако, да ниједан део истојезичне популације, конфесионално и национално разнолике, не доживљава српски језик као препреку у испољавању разлика у неговању властите традиције, културе, духовности, идентитета. Послушајмо Доситеја који је рекао: Вера се може мењати, а језик и род никада. То није наредба, то није закон, то је научна истина.

ЗАКЉУЧЦИ НОВОСАДСКОГ НАУЧНОГ СКУПА „СРПСКО ПИТАЊЕ И СРБИСТИКА“

У Новом Саду је 23. и 24. новембра 2007. године одржан међународни научни скуп „Српско питање и србистика“. Скуп су организовали Покрет за обнову србистике и Влада Републике Српске Крајине у прогонству. Чињеницу да је једна влада подржала Покрет за обнову србистике учесници Скупа позитивно оцењују. Истовремено, учесници Скупа изражавају незадовољство што Влада Републике Србије финансијски и морално подржава постојање сербокроатистике, квазидисциплине која је у XX веку нанела огромне штете српском народу.

СРПСКО ПИТАЊЕ И СРБИСТИКА

Полазећи од става да се у решавању српског питања морају поштовати ставови и норме који важе за све европске народе, учесници Скупа су закључили следеће.

1. У српским земљама институционално се мора обновити србистика као дисциплина која се бави српским темама. Србистика треба да има исти статус као и друге националне филологије.

2. Прихвата се и основно полазиште које је важило у предјугословенском периоду: српски народ је мултиконфесионалан, као што су мултиконфесионални и други народи.

3. У складу с принципом, који важи за европске националне филологије, по коме се народи разликују по језицима које су створили и којим говоре, Срби су објективно (Срби по себи) они који говоре српским језиком као матерњим, и чији су преци говорили тим језиком. Субјективно се као Срби не морају изјашњавати и сви који су по пореклу и језику објективно Срби. И о једном и о другом аспекту мора се водити рачуна при решавању српског питања.

СРПСКИ ЈЕЗИК

1. Југословенски период и дуга превласт идеја сербокроатистике нису променили природу и карактер српског језика. Они су само довели до погрешног третирања и до преименовања тога језика. Учесници Скупа још једном потврђују да је српски језик исти онај језик који се, у другој терминологији, карактерисао као штокавско наречје. Учесници Скупа зато одбацују свако распарчавање и негирање српског језика које се обављало под именима *српскохрватски језик*, *хрватскосрпски језик*, *хрватски или српски језик*, *бошњачки/босански језик*, *црногорски језик*, *буњевачки језик*. Треба поштовати став, прихваћен у свету, да један језик треба да има једно национално име.

2. Учесници Скупа одбацују став – наметнут у периоду југословенства и владавине сербокроатистике а потврђен на Новосадском договору (1954) – да Срби и Хрвати имају један народни језик. У српски народни језик никада није спадало чакавско и кајкавско наречје.

3. На сва три изговора српског народног језика – екавском, ијекавском и икавском – изграђиван је, и у принципу се може изграђивати, српски књижевни језик. Историјски се српски књижевни језик изградио на две његове изговорне варијанте, ијекавској и екавској. Обе ове варијанте темеље се на српском народном језику.

4. Хрвати су у XIX веку напустили свој народни језик и за свој књижевни језик прихватили су ијекавску варијанту српског језика. То није изузетан него чест случај у светским размерама. Многи се народи, на пример, служе енглеским, шпанским, француским. Али тим језицима нису дали своја национална имена. Само су Хрвати наметнули став да је страни језик, српски језик, који су преузели, такође хрватски. Такав став је научно неодржив. Нико не треба да забрањује Хрватима да се служе српским језиком, али се при том не сме заборавити чињеница да је тај језик изворно српски, па мора бити и по имену *српски*.

5. И језичке стандардизације су изграђиване на основама српског народног и књижевног језика. Најпознатија је она коју је створио Вук Караџић под насловом *Главна правила за јужно нарјечје*. Крајем XIX века хрватски филолог Иван Броз, кајкавац, направио је, по одлуци Хрватског сабора, *Хрватски правопис* (1891) на корпусу дела Вука Караџића и Ђура Даничића, уз поштовање Вукових *Главних правила*. Овај правопис је кодификовао само једну од варијанти српског књижевног језика, ијекавску варијанту, и прогласио је хрватским језиком. У једнотомном речнику Ивана Броза и Фрање Ивековића, који је рађен на корпусу дела Вука Караџића, Ђура Даничића, Његоша и Милана Ђ. Милићевића, српски језик је представљен под неаутентичним називом *Рјечник хрватског језика*. Али и поред тога језик у овој књизи, објављеној 1901, је српски (и, наравно, само српски).

На оваквој пракси преименовања српског језика вршене су и касније стандардизације српског језика у Хрватској. Али оне не дају основа да се српски језик преименује у „хрватски језик“. То могу да буду само хрватске стандардизације српског народног и књижевног језика.

СРПСКА ЈЕЗИЧКО-ЕТНИЧКА ЗАЈЕДНИЦА

Слично пракси коју су у периоду сербокroatистике наметнули Хрвати, јавила су се настојања у Босни и Херцеговини и у Црној Гори да се стандардизују „бошњачки језик“, као језик босанских муслимана, али да се стандардизују и „босански језик“ и „дрногорски језик“ као државни језици. Тако нешто се не чини нигде у свету. Ова настојања су не само лингвистички неутемељена него и штетна јер воде ка разбијању српске језичко-етничке заједнице.

Природна српска језичко-етничка заједница је опстала и после разбијања Југославије. Она би данас требало да има сличан статус какав имају и друге језичко-етничке заједнице у Европи и свету. Постојање ових језичко-етничких заједница може се илустровати неколиким примерима. Немачка језичко-етничка заједница не поклапа се са немачком државом, као што се ни францу-

ска језичко-етничка заједница не поклапа са француском, мађарска са мађарском државом. Тако се ни српска језичко-етничка заједница не поклапа са Србијом. Српска језичко-етничка заједница се протеже свуда где се српски говори.

Са обнављањем србистике мора се обнављати и свест о стварном постојању српске језичко-етничке заједнице. Ова заједница треба да функционише онако како функционишу друге језичко-етничке заједнице у Европи и свету.

СРПСКА КЊИЖЕВНОСТ

Књижевноисторијска наука у предјугословенском периоду утврдила је постојање следећа четири саставна дела у корпусу српске књижевности: народну књижевност, стару књижевност, књижевност средњег периода и нову књижевност.

У југословенском и постјугословенском периоду нарушена је ова целина и неки делови српске књижевности изузети су из њеног корпуса. Обнова србистике подразумева и обнову целине српске књижевности каква је постојала у предјугословенском периоду.

СРПСКО ПИСМО

Српски народ је баштиник старословенске писмености на својим старим писмима, глагољици и ћирилици, које су прихватили и други словенски народи.

Савремена Вукова (и вуковска) ћирилица је национално писмо српског народа и гарант његовог културног континуитета.

Српској култури припада и све што је на српском језику написано српском латиницом. Српску латиницу, у савременој верзији, за српски књижевни језик је кодификовао Вук Караџић. Ђуро Даничић је заменио латиничке дијграме посебним графемама, од којих је у употреби остало *d* (уместо *dj*).

Неприхватљив је, отуда, став да је садашња латиница којом се служи српски језик хрватско писмо, „гајица“. Људевит Гај је стварно створио једну верзију латинице за хрватски језик (кај-

кавско наречје). Али, он сам је одбацио ову своју латиницу, и данас је нико више не употребљава.

ОЦЕНА СКУПА И ОБАВЕЗЕ ЊЕГОВИХ ОРГАНИЗАТОРА

Учесници Скупа су високо и повољно оценили његове резултате као и све што је учињено у његовој припреми. Организатори се обавезују да са тим резултатима упознају јавност, али и институције и истакнуте појединце, како би се научне истине Скупа што потпуније провеле у дело.

СРБИСТИКА ЈОШ НИЈЕ ПОБЕДИЛА

Ваше преосвештенство, браћо и сестре, даме и господо!

Предавао сам више од три деценије Методологију проучавања књижевности. Из професионалних разлога морао сам да знам многе идеје, па и оне о томе како настаје поезија.

Јуче и данас често је, у вези са темом нашег Скупа, помињано и моје име. Начин на који је то чињено са много разлога могу да доведем у везу са познатом теоријом о безличности песништва. Аутор те теорије је велики енглески песник, драмски писац и теоретичар Т. С. Елиот. Насупрот мишљењима да је песник личност која ствара песму, и која самим тиме изражава своје ја, Елиот је сматрао да је песник само онај који помаже или омогућује да се створи песма. Песма зато није израз његове личности, него нечега што постоји мимо те личности. Песникова је функција да омогући да се то што постоји мимо њега, уз његово присуство и помоћ, стварно збуде. Своју концепцију о безличности песништва он је илустровао на примеру стварања сумпорне киселине. Хемијска формула ове творевине је H_2SO_4 . Водоник, сумпор и кисеоник сами неће довести до киселине. Да би се једињење збило потребно је да се ту нађе комад платине. Платине, као елемента, нема у хемијском једињењу које је исказано познатом формулом. Она је само послужила да се једињење оствари.

Радује ме да сам својим досадашњим делом и идејама које заступавам помогао да се збуде догађај у којем данас и јуче заједнички учествујемо. Ставови и идеје изнесене у појединим рефератима постојали су и мимо мене и мог дела. Не поричем да сам допринео њиховом сусрету на једном месту и у једном тренутку. Верујем да ће у неком другом тренутку и на другом месту тако

нешто учинити и неко други. Посебно охрабрује чињеница што су се на овом скупу срели старији и млади научни радници, са разних страна света, и што су они млађи били и бројнији и речи-тији од нас старијих.

Највише жеље да се скуп одржи баш у згради ове Гимназије имао сам ја. Разлози су били превасходно субјективни. То је здање у којем смо учили гимназију Вера и ја. Ове године у јуну прославили смо 50. годишњицу матуре.

У време када смо ми били ђаци ове Гимназије, није постојала ниједна од биста које данас стоје у гимназијском дворишту. Постојала је само она плоча уз степенице, постављена 1928. године, која подсећа да је један од директора ове гимназије био Павел Јозеф Шафарик. Предлажем вам да ту плочу још једном погледате. Карактеристична је. Четири бисте у дворишту: Доситеја, Вука, Шафарика и Георгија Магарашевића, постављене су пре двадесетак година. Присталице Покрета за обнову србистике често се позивају баш на ова имена. Ове личности својим идејама подупиру наш програм. У другом делу гимназијског дворишта налази се биста Јована Јовановића Змаја чије име Гимназија данас носи. Овај велики песник је аутор и чувене песме *Светли гробови* која нас подсећа да претке не смемо да заборавимо.

Здање у којем се налазимо једно је од најзначајнијих у Србији, поготово за нас који се бавимо филологијом. И оно треба да да снагу идејама за које се залажемо.

Јуче је на нашем Скупу било речено да је србистика већ победила. То је било лепо чути. Али, та се оцена, ипак, не може прихватити као сасвим тачна.

Да је србистика већ победила, било би природно да на овом Скупу буде више учесника са Филозофског факултета у Новом Саду; да носиоци скупа буду србисти или чланови још непостојеће Катедре за србистику. У овом граду, који се понекад назива и Српском Атином, постоје катедре за многе националне филологије: за англистику, германистику, романистику, славистику, за хунгарологију, словакистику, румунистику, русинистику, али још не постоји Катедра за србистику, нити постоје наговештаји да се таква Катедра створи.

Међу учесницима Скупа *Српско питање и србистика* само је један човек са Филозофског факултета у Новом Саду: др Михал Тир који има и реферат о Шафарiku објављен у зборнику. Професор Тир је Словак, који ради на Катедри за словакистику. Са њим сам дуго и лепо сарађивао. Заједничка тема и љубав нам је Шафарик. За моје књиге преводио је Шафарика и то са чешког језика. За словакисту Тира и за његове колеге са Катедре, који се не баве српским темама, природно је да постоји тако нешто као што је србистика, као што постоји словакистика и друге националне филологије. Без србистике систем филолошких дисциплина није потпун. То сваки честит филолог и види и зна. Жао ми је што професор Тир, који је јуче био са нама, није овде и данас. Када смо правили програм, нисмо знали да ће он данас морати да буде одсутан.

На жалост, на овом Скупу не присуствује нико из Матице српске, нити из Српске академије наука и уметности. У овим главним српским националним институцијама још увек влада сербокроатистика; у њима се мисли и дела у складу са том дисциплином. Ове установе србистiku игноришу. Србистiku још не признаје ни образовни систем у Србији; не признају је ни медији. И одсуство са те стране је данас уочљиво.

Жао ми је што овде данас не видим Бојана Радића из Суботице. Овај млади човек је у суботичкој ревији *Дани*, у последње две године, објавио много текстова у прилог србистике. Његов реферат је објављен у нашем Зборнику. У свом реферату он наводи да сви Мађари у Суботици, са којима о овој теми разговара, гледају на србистiku као на нешто природно. Јер, и они сматрају: ако постоји хунгарологија, треба да постоји и србистика. Мађари из Суботице, каже се у његовом реферату, чуде се како је код нас од једног језика постало неколико језика. И на ту појаву гледају као на нешто неприродно.

Подсећам и овога пута на познату чињеницу: ако у Пољској постоји седам катедара за србистiku, а у Србији ниједне која се тако зове, онда ту нешто није нормално. И зато то ненормално треба исправити.

Наведене чињенице не дају нам за право да мислимо да је србистика победила. Све док се она не институционализује у националним установама и у образовном систему, док се не буде спомињала у медијима, мораће да постоји Покрет за обнову србистике. Тек кад се његови програмски циљеви остваре, престаће разлози његовог постојања. Желимо да се то што пре деси.

Ваше преосвештенство!

Хвала Вам што сте јуче благословили наш Скуп! Хвала Вам што сте и данас са нама.

Сећам се да је Његово преосвештенство Епископ бачки, Господин Иринеј, био на промоцији првог броја часописа *Србистика/Serbica* 1998. године.

Надам се да ће Његов благослов пратити и убудуће Покрет за обнову србистике.

ФИЛОЛОШКА РАЗГРАНИЧЕЊА

О РАЗЛИКОВАЊУ СРПСКОГ И ХРВАТСКОГ ЈЕЗИКА

Оне који данас размишљају о језичким проблемима узнемирује и збуњује питање: Пошто се зна да је садашњи књижевни језик којим се Хрвати служе, у ствари, српски, постоји ли хрватски језик?

У историјским приказима српскохрватског језика последњих деценија није било истицано да су филолози у 19. веку јасно разликовали српски од хрватског (кајкавског), а затим и од правог хрватског (чакавског). Супротно од тога наглашаван је став да су штокавско, чакавско и кајкавско наречје – наречја једног језика. Такав став не би био лишен лингвистичког оправдања само ако би се схватио у овом смислу: на почетку развоја славистике, сматрало се да сви Словени имају један језик, словенски, а оно што зовемо националним језицима да су наречја тога словенског језика. Само као део заједнице словенских језика чакавски, кајкавски и штокавски могу представљати целину. Неки од значајних слависта, као, на пример Јан Колар или Павле Јосиф Шафарик, говорили су и о илирском језику као једном од главних словенских језика, који се састоји од три наречја: српског, хрватског (кајкавског) и словеначког. Наречја са националним именом и у том случају имала су значење националног језика. Српски језик се од хрватског, на разне начине, разликовао кроз цео 19. век. Практично је тек у првој Југославији, и то из политичких разлога, била наметнута концепција Ватрослава Јагића, по којој Срби и Хрвати имају један језик који се састоји од три наречја: штокавског, чакавског и кајкавског. На теоријским основама Јагићевог схватања и настао је Новосадски договор. По овом Договору је народни језик Срба, Хрвата и Црногораца проглашен за један језик, иако Срба (па, дакле, ни Црногораца) нема који говоре чакавски и кајкавски. А онај „један и јединствен“ књижевни језик, штокавски, био је подељен на две варијанте: на варијанту српскохрватског (екавица) и варијанту хрватскосрпског (ијекавица). У не тако јасним назнакама ту поделу су касније потврђивали и

хрватски и српски лингвисти. Тридесет година после Новосадског договора појавила се у Минхену (1984) *Карта хрватског језика с додатком српског* у књизи *Добар дан!* чији је аутор Томо Матасић. Она је јасно графички приказала како је српскохрватски односно хрваткосрпски подељен на две половине и то по линији ијекавски-екавски изговор, тј. источна и западна варијанта оног „једног и јединственог“ језика. Ова *Карта*, као и оно што се последњих година 20. века дешавало, потврдила је оправданост страховања Бранка Машића и других добромислећих Срба да се на проглашавању српског језика за хрватски радило смишљено и темељно.

Матасићева *Карта* је најјасније обелоданила ту стратегију. По њој је „бивши“ српскохрватски језик подељен тако да хрватски језик заузима цело кајкавско наречје, цело чакавско наречје и два дела штокавског: икавски и ијекавски дијалекат. Српском језику остављен је само екавски штокавски. На жалост, официјелна српска лингвистика (деценијама под контролом из Загребa) фактички, иако не на речима, прихватала је овакву деобу. Није је прихватао само српски народ и нису је прихватили српски књижевници. Њима је, ради умирења, поводом *Декларације о називу и положају хрватског књижевног језика* (1967) понуђен став Мирослава Крлеже у виду формуле која је овако гласила: Срби и Хрвати имају један језик који Хрвати зову хрватски, а Срби српски. Важно је, међутим, да се истакне да је тај став парафраза Јагићевог става о језичком заједништву Срба и Хрвата. Он је савим супротан ставу Вука Караџића по коме се језици Срба и Хрвата разликују: Срби имају свој језик а Хрвати свој.

Задатак овог текста је да разликовање српског и хрватског језика покаже на конкретним примерима. Он исто тако, на конкретним примерима, треба да покаже и каква нам се подела српског језика (проглашеног за српскохрватски и хрваткосрпски) стварно нуди.

У ту сврху послужиће нам антологија *Хрватски пјесници између два свјетска рата* коју је саставио Влатко Павлетић а 1963. објавио Нолит у Београду. У тој антологији могу се наћи докази да су и двојица најзначајнијих хрватских писаца тог раз-

добља, Тин Ујевић и Мирослав Крлежа, писали песме и на два различита језика, на српском и на хрватском.

У Павлетићеву антологију ушла је само једна једина песма која није писана на „књижевном језику“ (читај: српском – П. М.) него на чакавском. То је она песма Тина Ујевића чији се стихови налазе на Марулићевом споменику у Сплиту. Песма гласи:

OPROŠTAJ

Ovdi usred luke naša mlada plavca
Uzdvigla je jidra voljna, smina, nova.
I hoteća poiti putom svojeg plova
Gre prez kog vojvode al zakonodavca.

Budi da smo virni krivovirna pravca,
Ništar manje čtimo (koko i zemlja ova)
– Ki va versih libar množ harvatski skova –
Marulića Marka, splitskog začinjavca.

U lipom jaziku, gdi “ča” slaje zvoni,
Mi dobročasimo garb slovućeg greba
I tokoj ti napis dijački i stari.

Zbogom, o Marule! Poiti ćemo, poni
Žaju imimo velu sunčenoga neba:
Korugva nam ćuhta; gremo, mi puntari!

(Hrvatska mlada lirika, 1914)

На истој страни, одмах испод оригинала ове песме, следи и превод који гласи:

Ovdje usred luke naša mlada lađa uzdigla je jedra
slobodna, smjela i nova. I hoteći otploviti svojim
putom odlazi bez ikakva vođe ili zapovjednika.

Ali premda smo vjernici heretičke struje, ipak štuјemo,

kao i ova zemlja, splitskog pjesnika Marka Marulića,
koji je napisao hrvatskih mnogo knjiga u stihovima.

U lijepom jeziku, gdje slađe zvuči “ča”, pozdravljamo grb
slavnog groba i, također, taj natpis latinski i stari.

Zbogom, o Marule! Poći ćemo, jer silno žedamo za sunčanim
neбом: naš stijeg leprša; odlazimo, o mi, buntovnici!

Превод испод Ујевићеве песме био је потребан српском читаоцу као што би му био потребан и за Крлежине стихове из *Балада Петрице Керемтуха* (1936) да су и они уврштени у антологију. И то се може показати на примеру. Ево прве краће песме из *Балада* коју српски читалац такође не може добро да разуме без превода.

GUMBELIJUM ROŽA FINO DIŠI

Gubmelijum roža
fino diši,
na galgam se bumо
gibali si.
Hej, haj, prišel je kraj,
nigdar već ne bu dišal nam maj!
Zavijal celu noč stekli je pes,
celu noč pilko hoblal je les.
Z scalinom nam buju prelejali grob,
v pesje gnojnišče zlopatali drob.
Gumbelijum beli mertvečki diši,
Z galgam se nigdo povernul ni.
Hej, haj, nek cvate maj,
nigder nas v pekel taj
ne bu nazaj.

Иако антологичар Павлетић каже за Крлежине кајјавске стихове да спадају „међу најпотресније стихове читаве наше (читај: хрватске – П. М.) поезије“ (71) он их није уврстио у антоло-

гију. Павлетић је у својој антологији приказао само стваралаштво хрватских песника на штокавском или, како бисмо ми рекли, на српском језику. Богату хрватску поезију писану између два светска рата на кајкавском и чакавском он је изоставио. Овај свој поступак антологичар је овако објаснио у предговору:

O DIJALEKTALNOJ POEZIJI. Dijalektalni odvojak specificnost je i bogatstvo hrvatske poezije. Da bih za sve uistinu poetski vrijedno – ostvareno na čakavštini ili kajkavštini u razdoblju između dva svjetska rata – osigurao mjesto u antologiji, morao bih je proširiti znatno preko granica koje mi je odredio izdavač u skladu s paradigmom biblioteke, a kako to nije dolazilo u obzir, morao sam se odlučiti za izostavljanje dijalektalne poezije. To nije zapravo nikakav problem, jer biblioteka kojoj je svrha da obuhvati sve uistinu književno vrijedno i živo u jugoslavenskim literaturama neće biti kompletna bez knjige poetskih tekstova pisanih kajkavštinom i čakavštinom, a to znači bez Krležinih *Balada Petrice Kerempuha*, bez *Galiotove pesmi* Vladimira Nazora, bez *Govorenja Mikule Trudnoga* Marina Franičevića, bez sugestivnih pjesama Frana Galovića, Mate Balote, Gorana Kovačića, Nikole Pavića, Drage Gervaisa, Pere Ljubića i dr. *Iz toga proizlazi da se antologijski presjek kroz hrvatsku poeziju mora kompletirati vremenski neomeđenom knjigom dijalektalne poezije.*

Из овога навода се види не само да су хрватски песници између два светска рата писали на кајкавском и чакавском, него и то да је та поезија радовито стављана у други план, а истицана је она писана на “књижевном језику” како би то рекао Павлетић, односно на штокавском или српском. Прва чињеница говори о отпорности и издржљивости домаће хрватске језичке и књижевне традиције, а друга је последица одређене књижевне политике и филолошког усмеравања. Оно што код Павлетића није принципно постављено то је однос између дијалеката или језика. Он кајкавску и чакавску поезију третира као дијалекталну у том смислу као да су ти дијалекти део штокавског језика. А то није тачно. Дијалекти штокавског су ијекавски, екавски и икавски. Чакавски и кајкавски су посебне језичке целине – као и штокавски – које се некад називају дијалекти, некад наречја, некад језици. Пуно је доказа да су чакавски и кајкавски у прошлости третирани као језици и да су носили хрватско, али не и српско име.

Механичком и тенденциозном заменом природног дијалекатског тројства штокавског језика (ијекавица, екавица, икавица) у дијалекатско тројство (штокавски, кајкавски, чакавски) замућена је свест о језичкој посебности Срба и Хрвата. Оваквим и сличним триковима Хрвати су убачени као титулари на терен српског језика кодификованог реформом Вука Стефановића Караџића.

У погледу националног статуса чакавског и кајкавског језика ипак има разлике. Од њих је само један „прави хрватски“: то је чакавски, јер тим језиком нико сем Хрвата на свету није говорио, па по томе он чини основу њиховог етничког идентитета. За кајкавски језик лингвисти су истицали да се не би могло рећи да је прави хрватски јер сличним кајкавским говоре и Словенци. Ипак, између словеначког кајкавског и хрватског кајкавског лингвисти виде разлике: третирају их као два посебна наречја или језика.

Народи се разликују једни од других по језику. Томе су тежили и Хрвати. Али та тежња није се поклапала са њиховим националнополитичким амбицијама. Са чакавским као књижевним језиком почетком 19. века, Хрвати би се свели на једно уско подручје. Слично би се десило и да су остали при кајкавском наречју. И они су се (1836) одлучили за штокавски као свој књижевни језик иако је он био већ познат у свету као српски језик. А баш то штокавско наречје ће их довести у нераскидиву везу са Србима. Зашто су то они учинили – показује карта Томе Матасића. Мешањем са Србима могли су да захвате много од њиховог језичког и етничког простора. А да би се дошло до ситуације коју осликава та *Карта*, која је у годинама разбијања Југославије била непосредна извесност, требало је изговорити и написати много речи о словенској узајамности, југословенству, братству са Србима, требало је направити две Југославије и изговорити много, са становишта истине, неодрживих фраза.

Не постоји проблем деобе чакавског и кајкавског језика између Срба и Хрвата јер ти језици нису српски. Наметнут је проблем да треба делити српски језик (у другој терминологији: штокавски). А да би се видело колико је та подела неоснована, може

нам, као пример, послужити једна чувена песма из исте Павлетићеве антологије: то је *Свакидашња јадиковка* Тина Ујевића.

Свакидашња јадиковка је први пут била објављена у крфском *Забавнику* 1917. године. После тога је била прештампана у књизи *Лелек себра* (Београд, 1920). Две Тинове најбоље збирке песама *Лелек себра* и *Колајна* (Београд 1926) објављене су еквалски. У издањима песама Тина Ујевића после Другог светског рата све те песме пренесене су на ијекавицу.

Ево обе варијанте *Свакидашње јадиковке*. На левој страни дата је варијанта из *Лелека себра*; на десној из Павлетићеве антологије.

Како је тешко бити слаб,
како је тешко бити сам,
и бити стар, а бити млад!

Kako je teško biti slab,
kako je teško biti sam,
i biti star, a biti mlad!

И бити слаб, и немоћан,
и сам без **игде** икога,
и немиран, и очајан.

I biti slab, i nemoćan,
i sam bez **igdje** ikoga,
i nemiran, i očajan.

И газити по цестама,
и бити гажен у блату,
без сјаја **звезде** на небу.

I gaziti po cestama,
i biti gažen u blatu,
bez sjaja **zvijezde** na nebu.

Без сјаја **звезде** удеса,
што сијаше над **колевком**,
са дугама и варкама.

Bez sjaja **zvijezde** udesa,
što sijaše nad **kolijevkom**,
sa dugama i varkama.

– О Боже, Боже, **сети** се—
свих обећања блиставих,
што си их мени задао.

- O Bože, Bože, **sjeti** se
svih obećanja blistavih
što si ih meni zadao.

О Боже, Боже, **сети** се
и љубави, и **победе**
и ловора, и дарова.

O Bože, Bože, **sjeti** se
i ljubavi, i **pobjede**
i lovora, i darova.

И знај да Син твој путује
долином **света** туробном
по трњу и по камењу,

од немила до недрага,
а ноге су му кржаве,
и срце му је рањено.

И кости су му уморне,
и душа му је жалосна,
и он је сам и запуштен.

И нема сестре ни брата,
и нема оца ни мајке,
и нема драге ни друга.

И нема **нигде** никога
до игле драча у срцу
и пламена на рукама.

И сам и самцат путује
под затвореном плавети,
пред замраченом пучином,

и кому да се потужи?
Та њега нико не слуша,
ни браћа која лутају.

О Боже, жеже твоја **реч**
и **тесно** јој је у грлу,
и жељна је да завapi.

Та **беседа** је ломача
и дужан сам је викнути,
или ћу главњом планути.

I znaj da Sin tvoj putuje
dolinom **svijeta** turobном
po trnju i po kamenju,

od nemila do nedraga,
a noge su mu krvave,
i srce mu je ranjeno.

I kosti su mu umorne,
i duša mu je žalosna,
i on je sam i zapušten.

I nema sestre ni brata,
i nema oca ni majke,
i nema drage ni druga.

I nema **nigdje** nikoga
do igle drača u srcu
i plamena na rukama.

I sam i samcat putuje
pod zatvorenom plaveti,
pred zamračenom pучином,

i komu da se potuži?
Ta njega niko ne sluša,
ni braća koja lutaju.

O Bože, žeže tvoja **riječ**,
i **tijesno** joj je u grlu,
i željna je da zavapi.

Ta **besjeda** je lomača
i dužan sam je viknuti,
ili ću glavnjom planuti.

Па нек сам **крес** на брдима,
па нек сам дах у пламену,
кад нисам крик са кровова!

Pa nek sam **krijes** na brdima,
pa nek sam dah u plamenu,
kad nisam krik sa krovova!

О Боже, тек да доврши
печално ово лутање
под сводом који не чује.

O Bože, tek da dovrši
pečalno ovo lutanje
pod svodom koji ne чује.

Јер мени треба моћна **реч**,
јер мени треба одговор,
и љубав, или света смрт.

Jer meni treba моћна **riječ**,
jer meni treba odgovor,
i ljubav, ili sveta smrt.

Горак је **венац** пелина,
мрачан је калеж отрова,
ја вапим жарки илинштак.

Gorak je **vijenac** pelina,
mračan je kalež otrova,
ja vapim žarki ilinštak.

Јер ми је мучно бити слаб,
јер ми је мучно бити сам –
(када бих могло бити јак,

Jer mi je мучно бити slab,
jer mi je мучно бити sam –
(kada bih moglo бити jak,

када бих могло бити драг)
но мучно је, најмучније
бити већ стар, а тако млад!

kada bih moglo бити drag) –
no мучно је, најмучније
бити već star, a tako mlad!

Тинова песма има укупно 21 терцет, односно 63 стиха. Разлике у екавској, односно ијекавској варијанти испољене су укупно у 12 речи; у њима се уместо *е* нашло *ије*, односно *је*. На основу ове разлике, сасвим је неозбиљно и мислити и говорити да су прва и друга варијанта *Свакидашње јадиковке* написане на два различита језика. Бесмислен би био став да је прва варијанта написана на српском, па да је после ијекавизацијом преведена на хрватски. Још бесмисленија би била тврдња да су уредници и читаоци крфског *Забавника* сматрали да је ова песма написана на хрватском језику. Има једино смисла тврдити да је Тинова песма (у обе варијанте) на истом, једном језику, на српском. Разлике у екавском и ијекавском изговору стандардног српског језика то-

лерисао је још Вук Караџић; те разлике је потврдио и Стојан Новаковић у чувеном реферату о српском језику одржаном у славу Вука у Српској краљевској академији 1888. године. Другим речима, екавски и ијекавски су већ скоро двеста година потврђени као српски језички стандард.

Овој тврдњи само наизглед противречи чињеница што се Тин Ујевић осећао Хрватом. Аугустин Ујевић (1991-1955), рођен је у Вргорцу у западној Херцеговини, где се говори штокавски икавски. То значи да је по језику, тј. етнички, Тин припадао српском роду, ако се поштује став који се свуда поштује у Европи, а ваља да и у свету: да се народи деле по језику а не по вери. И када се у време Првог светског рата Тин нашао међу добровољцима у српској војсци, био је међу борцима који су говорили његовим језиком. И када се одмах после Првог светског рата нашао у Београду, и тада је био међу истојезичницима, што значи међу људима истог етничког порекла. У време стварања Југославије и међу Хрватима и Србима преовладавао је став да они чине један народ јер говоре једним језиком. Кад почне преовладавати став да су Срби и Хрвати два народа, тј. да су православци Срби, а католици да су Хрвати, Тин ће се наћи у Загребу, где су у већини живели људи његове вере. Своје хрватство, у новој средини, он ће потврђивати и тако што ће своје екавске песме ијекавизирати. Па и поред тога нема основе да се каже да је Тин променио идентитет свога књижевног језика. Са једног изговора српског језика, он га је пренео на други изговор српског језика.

Није такав случај са песмом *Опроштај*. Језик на којем је та песма написана Тину није био матерњи. А по томе што ју је написао на нематерњем језику, на хрватском, Тин Ујевић није никакав изузетак: много је писаца било и има их на свету који не пишу својим матерњим језиком. Највећи хрватски писац свих времена, Мирослав Крлежа, по правилу није писао на свом матерњем, кајкавском језику, писао је много више на српском.

Наведени примери показују да Хрвати имају свој језик и да они могу на њему да пишу антологијска дела. Неспорна је чињеница да Хрвати и на чакавском, као и на кајкавском, имају лите-

ратуру стару више стотина година. Сама та чињеница јасно говори да се Срби и Хрвати и језички и етнички могу јасно разликовати. Настојања да се хрватски језик изједначи са ијекавским изговором штокавског лишена су основа. Такође су лишена основа настојања да се за хрватски језик прогласи “хрватски новогovor” на основи штокавског ијекавског: о тој појави се може говорити само као о српском језику у хрватској варијанти.

Има још једно питање које тражи јасан одговор. А то је: зашто се на факултетима у српским земљама не изучава хрватски језик ако се већ изучава хрватска књижевност? Ово питање повлачи и друго: зашто се на српским факултетима институционално и програмски одвојено изучава и српска књижевност и српски језик (па добијамо професоре књижевности који нису подједнако и професори српског језика и професоре језика који нису подједнако и професори српске књижености)? Затим, зашто се тако поступа само у случају српске књижевности и српског језика, а не и у студијама других језика и књижевности, на другим филолошким групама на којима се језик и књижевност изучавају заједно? Одговор на ова питања захтева опширно разлагање али, укратко, он гласи: То је зато што српски филолози још нису до краја схватили да је српски језик само српски, а да се Хрвати њиме служе, као што се енглеским и шпанским језиком служе многи народи у свету.

Мада разликовање српског и хрватског језика није ни тешко ни немогуће, не треба очекивати да ће то разликовање бити лако прихваћено, посебно са хрватске стране. У питању је нездрава амбиција која се до сада за Хрвате показивала као плодносна: ширење језичког и етничког простора на рачун Срба, чиме се овима одузимају и људи, и језик и књижевност. Те опасности Срби још увек нису довољно свесни; тачније: не дозвољава им се да буду свесни. Свест о тој опасности немају ни политичари, као што је немају ни филолози. И други народи су изложени опасностима разне врсте: територијалном, политичком и духовном умањивању. Српска ситуација је, међутим, још тежа: поред свих тих опасности, они су додатно принуђени да бране идентитет и интегритет свог језика и своје књижевности, тачније: свој

национални идентитет. Само ако у томе успеју, уз снажну духовну одбрану, одбраниће се и политички и демографски и територијално.

ШТА СЕ ДЕСИЛО НА ДРУГОМ КОНГРЕСУ СРПСКИХ ИНТЕЛЕКТУАЛАЦА

Други конгрес српских интелектуалаца одржан је у Београду 22. и 23. априла 1994. у здању Сава Центра. Београд је у то време био центар државе која се звала Савезна Република Југославија и која је обухватала републике Србију и Црну Гору. На територији Босне и Херцеговине била је формирана Република Српска која је тада обухватала око 75% ове територије; постојала је и Република Српска Крајина. У изгледу је било обједињавање свих српских република у једну државу. Зато је питање српско-српског јединства на политичком, војном, економском и културном плану било главна тема Конгреса. Посебно карактеристично за овај Конгрес било је бављење питањем српског језичког стандарда. Конгрес је отворио најзначајнији српски лингвиста онога времена академик Павле Ивић. Осим уводне речи он је имао и трећи по реду реферат (било их је укупно седам). Српски сабор, који је неку годину раније основан и којим је Павле Ивић руководио, наведен је не првом месту међу седам институција које су биле издавачи зборника радова и саопштења са овог Конгреса штампаног под насловом *Српско питање данас* (1995, 439 страна) у редакцији Бранислава Брборића и под уредништвом Василија Креастића. У Организационом одбору Конгреса било је тридесетак угледних личности а Председништво Конгреса су сачињавали Павле Ивић, Славко Леовац, Дејан Медаковић и Владо Стругар. Генерални секретар Конгресног одбора био је Никола Б. Поповић.

Павле Ивић је у оном тренутку доживљаван као главни човек Конгреса. Његов реферат *Актуелни тренутак српског књижевног језика* привукао је посебну пажњу. Ивић се у свом реферату јасно залагао да се српски језички стандард изграђује на екавском изговору. Србима преко Дрине препуштао је да се сами о свом језичком стандарду одлуче. Његов реферат није добио не-

подељену подршку, како се могло очекивати, него је изазвао опречна мишљења већ на самом Конгресу. Све је то документовано приказано у поменутом зборнику.

Други конгрес српских интелектуалаца десио се између два важна догађаја у домену језичке политике. Први догађај је онај када је у јесен 1993. руководство на Палама донело одлуку да се да предност екавици у језичком стандарду. Други је онај почетком 1998. када је идеја о предности екавице у језичком стандарду у Републици Српској била одбачена.

Био сам један од позваних учесника на Конгресу. Нисам добио реч да у расправи саопштим свој прилог под насловом *Институције – најслабије тачке српског народа*. То је тема којом се и данас предано бавим, посебно у студијама о Матици српској и Српској академији наука и уметности. Мој прилог је објављен у поменутом зборнику у рубрици *Приложени текстови* и у мојом књигама.

Важан је податак да су Конгресу присуствовали руководиоци Републике Српске Радован Караџић, Момчило Крајишник и Никола Кољевић. Њихов улазак у салу дочекан је овацијама. Колико се сећам, овом конгресу нису присуствовали званичници истог ранга из Србије, Црне Горе и Републике Српске Крајине.

Показало се, већ у току заседања, да је овај Конгрес са мноштвом учесника и поднетих реферата и саопштења (60) имао и једну посебну сврху. Огроман број окупљених српских интелектуалаца требало је да потврди исправност опредељења да се српски књижевни језик стандардизује на основи екавице. Јер, у том тренутку није било нити је могло бити ауторитативнијег тела од оваквог Конгреса које би могло да изрекне такву потврду. Уколико би овако моћан скуп интелектуалаца потврдио став о екавици као српском језичком стандарду, посао би био обављен.

Десило се, међутим, нешто непредвиђено. Реферат Павла Ивића, који је сасвим јасно ишао у смеру наметања екавице као језичког стандарда за српски народ, наишао је на полемичку реакцију прво русисте Радмила Маројевића, а затим и других учесника скупа. Тако се десило да је у први план Конгреса избила несагласност око стандардизације српског језика. Тези Павла

Ивића о томе да Срби треба да граде српски језички стандард само на екавици супротставили су се сами ијекавци. Поред Маројевића, који је ијекавац (рођен је у околини Никшића) исту тезу су заступали Црногорац Бранко Поповић, Херцеговац Жарко Ружић и Србијанац Тиодор Росић (рођен је у Рашкој области). Павла Ивића су подржавали лингвисти из његовог круга: Бранислав Брборић, Слободан Реметић, Светозар Стијовић и други. Скуп није ни потврдио нити одбацио тезе Павла Ивића. У Резолуцији нема ни речи о овом проблему о којем су се на Конгресу укрстила копла. Последња реченица ове Резолуције гласи: „Јединственој држави српског народа нема алтернативе“. Показало се да има и да је морало бити.

Концепција о српском језику коју је на Конгресу заступао Радмило Маројевић најпре је изложена у његовој књизи *Ћирилица на раскрићу* (1991). Она је сагласна са концепцијом Вука Караџића, Стојана Новаковића, Љубомира Стојановића, па и самог Ивића из књиге *Српски народ и његов језик* (1971). Маројевићева концепција је изникла из српске филолошке традиције. Она је уграђена и у идеје Покрета за обнову србистике и *Слова о српском језику* (1998). Професор Маројевић има неспорне заслуге што је ту концепцију у пресудном тренутку обновио и поткрепио речима и аргументима; показао се на делу и као одговоран научник и као одговорно политичко биће.

Пре него што је почетком 1998. дошло до анулирања Одлуке о предности екавице десили су се и неки други догађаји који са том одлуком имају посредне или непосредне везе. У Приштини је у октобру 1997. основан први Центар Покрета за обнову србистике. Неколико дана касније био је у Будви одржан 14. Конгрес славистичких друштава Југославије. На овом Конгресу сам имао уводни реферат *Обнова србистике* на којем сам, путем једне брошуре и усменог излагања, представио главне документе и идеје овога Покрета чији је главни задатак оживљавање српске филолошке традиције на вуковским темељима. Са проблемом стандардизације српског језика сусрео се још Вук Караџић. Он је сматрао да је српски народни језик идентичан ономе што се, у другој терминологији, назива штокавско наречје. Ово наречје

има три основна дијалекта или изговора: екавски, ијекавски и икавски. Бирајући један од та три дијалекта за књижевни језик, Вук је предност давао ијекавском изговору али је допуштао да се, у принципу, српски књижевни језик може заснивати и на екавском и икавском изговору само ако се они употребљавају правилно.

Најутицајнији српски филолог са краја 19. века, Стојан Новаковић, у свој академској беседи (1888) о Вуку, убрзо после оснивања Српске краљевске академије (1886), определио се за равноправну употребу екавице и ијекавице. И то решење је важило увек касније када се о нашем језику говорило као о српском. Са стварањем Југославије, међутим, победила је Јагићева концепција да је српски језик (тј. штокавско наречје) део српскохрватског језика који поред штокавског обухвата још два наречја: чакавско и кајкавско. Декларативно уношење ова два наречја под титулу фиктивног језика српскохрватског није утицало на обликовање српског књижевног језика, али је пружио формалну могућност филолозима јагићевске оријентације да српски народни и књижевни језик могу да назову и хрватским именом. Вук није признавао хрватско име за српски језик па је Јагић своју концепцију могао да развија тек после Вукове смрти. Али квазинаучна и институционална легитимизација ових хрватских претензија на српски језик остварена је први пут тек на Новосадском договору (1954).

Новосадски договор је имао и своју геополитичку димензију. Иако је на њему српскохрватски књижевни језик био дефинисан као један и јединствен, ипак су се том једном и јединственом језику давала два национална имена, а практично и два садржаја. То се најбоље види по правописима које је Правописна комисија Новосадског договора припремила. Године 1960. Матица српска издала је *Правопис српскохрватскога књижевног језика* екавицом и ћирилицом, а Матица хрватска *Pravopis hrvatskosrpskoga književnog jezika* ијекавицом и латиницом. Тиме је практично оно што је за Вука и Новаковића био само српски језик на овом Договору било подељено на српски и хрватски део језика. Таква имплицитна подела, заснивана на разлици у изговору и писму,

имала је прикривени геополитички смисао. Прича о две варијанте језика: београдској и загребачкој, источној и западној, српској и хрватској послужила је томе да се у време хрватског масовног покрета једна варијанта оног „једног и јединственог“ језика прогласи за хрватски књижевни језик. Ставови Новосадског договора и вишедеценијска употреба израза источна и западна варијанта, српска и хрватска варијанта, добили су и свој јасни графички приказ на *Карти хрватског језика са додатком српског* Томе Матасића (Минхен 1984). Ова карта је први пут код нас штампана у часопису *Србистика/Serbica* бр. 2, Приштина 1998.

У годинама припрема за разбијање Југославије, и у време њеног распада, на лингвистичкој сцени Србије највише утицаја имали су академици Павле и Милка Ивић. Они су били настаљачи чувеног и утицајног Александра Белића, главног Јагићевог следбеника међу Србима, и највећег лингвистичког ауторитета међу учесницима Новосадског договора. Ивићеви су подржавали Новосадски договор и наставили да спроводе његове закључке у дело.

У годинама разбијања Југославије Павле Ивић и круг лингвиста око њега направили су један корак више у односу на већ учињену поделу српског језика (преименованог у српскохрватски). Почели су да говоре о потреби стандардизације српског језика на екавској основи. Такав корак је проистекао као природна

последица геополитичке стратегије Новосадског договора. Трбало је још само да се таква стандардизација и званично прихвати у српској науци и друштву па да подела некадашњег српског језика преименованог у српскохрватски буде оверена. Срби би потврдили да је екавски српски, а ијекавски хрватски језик.

Такву језичку политику, изгледало је, није било тешко спровести у Србији. Павле и Милка Ивић су били највећи лингвистички ауторитети у Матици српској, у САНУ, на катедрама за српскохрватски језик у Београду и Новом Саду и другде. Практично сви лингвисти њихове школе били су спремни да прихвате и ове њихове ставове. Било је теже исти став наметнути Србима преко Дрине. Међутим, у ондашњим околностима борбе српског народа западно од Дрине за биолошки, политички и културни опстанак, изгледало је привлачно све што је упућивало на уједињење са Србима источно од Дрине. Поготово је уливало поверење то што је иза тих ставова стајао лингвистички врх српског народа у чије се знање и добре намере није могло сумњати. А српски лингвистички врх је пренебрегао геополитички значај својих потеза или није схватио да својим залагањем за стандардизацијом српског језика на основи екавице не само да практично напушта српску филолошку традицију него ствара простор да се српски језик сасвим отуђи и препусти другој традицији и имену.

Године 1967, кад је објављена *Декларација о називу и положају хрватског књижевног језика* био сам главни уредник Поља. На насловној страни овога тада утицајног листа објављен је текст мог професора Павла Ивића под насловом *Српскохрватски књижевни језик и наше дужности*. Аутор се супротстављао поменутој *Декларацији* али са позиција Новосадског договора, што значи са лоше тачке гледишта: полазио је од става да је српскохрватски књижевни језик један, али са двама варијантама. Показао је, ипак, да је био свестан одговорности лингвиста. Рекао је:

Има прилика кад лингвиста може нанети својој заједници штету можда далекосежнију од свих користи које јој пружа предани рад кроз читав живот једног научника. Па ипак, језички стручњаци су у једном погледу у срећнијем положају: у њиховој

је моћи да свој живот усмере тако да њихово дело не постане штетно.

На жалост, ни сам Павле Ивић није избегао овакву опасност. У време разбијања Југославије, када је међу многим битним питањима било најважније оно које се тиче језика, Павле Ивић и лингвисти окупљени око њега, нису схватили да је држава која се растакала почивала на штетном и неодговорном понашању српских филолога, пројугословенски оријентисаних, према питању идентитета и интегритета српског језика и који су таквим понашањем и својим лошим ставовима утицали да и политичари доносе лоше одлуке.

У овим критичним годинама сви филолози, међутим, нису следили официјелни српски лингвистички врх, тј. нису се слепо држали Новосадског договора. Њихова оријентација биће јасно профилисана у ставовима Покрета за обнову србистике, који доследно тежи обнови српске филолошке традиције, оне из предјугословенског периода, и који се јасно противи ставовима сербокroatистике. Главна линија разграничења у ставовима српских филолога испојила се у односу према ијекавици као српском језичком стандарду. Тај однос се јасно показао на терену где је требало донети конкретне одлуке, а то значи највише у Републици Српској. Проф. Милош Ковачевић, по рођењу Херцеговац, учествовао је у овоме опредељивању својим луцидним лингвистичким прилозима, посебно текстовима сабраним у његовим књигама *За одбрану језика српскога* (1997) и у проширеном издању ове књиге *За одбрану језика српскога и даље* (1999), а затим и у читавом циклусу других књига. Да проблем о избору језичког стандарда није био само језичко већ и крупно политичко питање у Републици Српској, види се из ставова Одбора одбора за стандардизацију српског језика у којима се полемише са Ковачевићем. О томе имамо посредна сведочанства у зборнику *Српски језик у нормативном огледалу* који су приредили Бранислав Брборић, Јован Вуксановић и Радојко Гачевић (Београд 2006). На два места у том зборнику (стр. 114, 216) можемо прочитати следеће реченице поводом Ковачевићеве критике укидања ијекавице:

1) У Републици Српској није било „укидања ијекавице“ како стоји у тексту (Ковачевићевом – ПМ), него су устаничке власти на Палама у јесен 1993. г. дале предност екавици у језичком стандарду, али не и у његовом литерарном и разговорном стилу, што је касније ушло и у текст Закона о службеној употреби језика и писма. Од те предности нова власт у Српској одустала је почетком 1998. године. (114).

Треба ипак захвалити члановима Одбора за стандардизацију српског језика и његовог Одбора за односе са јавношћу, што нису сакривали чињенице. У тексту *Укидања ијекавице заиста није било*, они кажу: „Политичка одлука о језику, донијета у ратно вријеме, у јесен 1993. године, била је потврђена у миру, готово три године касније *Законом о службеној употреби језика и писма*“ који је Скупштина Републике Српске усвојила 1996. Затим се у истом тексту наводе првих 9 чланова овог *Закона* тако да сасвим јасно можемо да видимо о чему се ради. Ево како гласи Члан 1:

Службеном употребом језика и писма, у смислу овог закона, сматра се употреба језика и писма у:

1. предшколским установама, основним, средњим и вишим школама, на факултетима и академијама уметности,
2. школским уџбеницима, другим наставним средствима и школским обрасцима,
3. средствима јавног обавештавања,
4. државим органима,
5. установама, предузећима и јавним организацијама,
6. службеним евиденцијама и препискама,
7. Исписивању службених назива, јавних натписа и јавних признања. (218)

Уз неке нијансе, ставови овог првог члана, варирају се и у осталих 9 чланова Закона. Кад се све сведе на главно, ипак испада: тешко ијекавици у Републици Српској кад почне да се искључује из употребе од предшколских установа. Она, по овом Закону, нема никакве будућности.

Чланови Одбора за односе са јавношћу, у истом тексту, кажу и следеће:

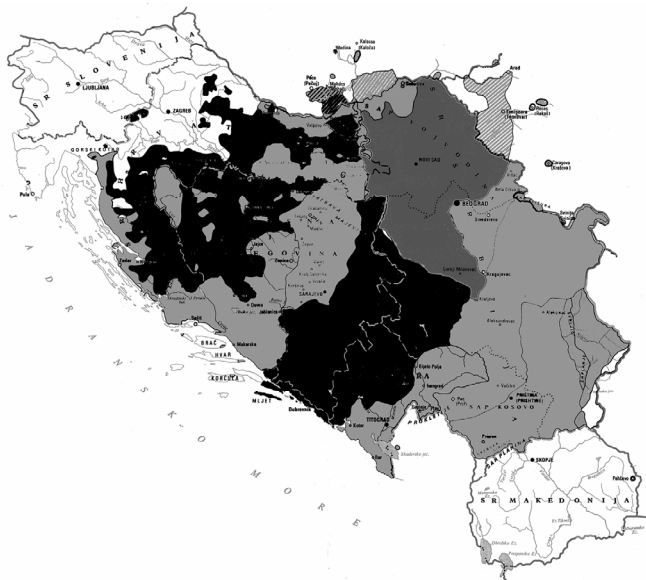
Нама није познато да су устаничке власти на Палама консултовале којег лингвисту када су припремале политичку одлуку о рјешавању језичког питања, али знамо поуздано да није консултован тадашњи први српски лингвиста и потоњи предсједник Одбора за стандардизацију српског језика академик Павле Ивић (умро 19. 9. 1999), којем је чак и у временима неодмјерених изјава и преких пресуђивања приписивана иницијатива за ту одлуку. (217)

Мој коментар на ову констатацију је овакав. Треба веровати Одборовом Одбору да академик Павле Ивић није био консултован од стране руководства са Пала. Али је природно што је ово руководство следило у идејама главног српског лингвисту, непосредно га и не консултујући. Било је, такође, природно и што је млади Александар Карађорђевић, који је на почетку Првог светског рата имао само двадесетак година, слушао савете Јована Цвијића, најчувенијег научника своје Краљевине Србије. На жалост, Цвијић је полазио од исте идејне матрице као и Ивић: ослањао се и он на идеје Ватрослава Јагића, главног филолошког промотора идеје југословенства и сербокроатистике. Срби су тешко пострадали у 20. веку због тих идеја, као што и данас српски народ лоше пролази јер следи исти идејни извор. И тако ће бити све док се сам тај правац не промени.

Поменућу један догађај који је могао и непосредно утицати на исправљање језичке политике у Републици Српској. То је био симпозијум *1847 – међаш у историји српске културе и духовности* који је у Требињу организовао Војислав Максимовић, тадашњи ректор Сарајевског универзитета са седиштем на Палама. Скуп је одржан 1. новембра 1997. а тема скупа враћала нас је основама српске филолошке традиције. Војислав Максимовић је био један од тројице посланика Републике Српске који се противио искључивању ијекавице из српског језичког стандарда. Друга двојица били су Митар Миљановић и Војин Буцало. Изгледа да су на требињском скупу били присутни и они посланици који су пошли за српским лингвистичким врхом. Скуп је одржан у великој сали Електрохерцеговине. Иза председничког стола била је велика табла. Ја сам своје излагање теза о потреби чувања

екавског и ијекавског изговора у српском језичком стандарду поткрепио цртежима на табли којима сам коментарисао геополитичке последице једне и друге концепције. Имао сам утисак да су ме слушаоци добро разумели. После тога настала је жива дискусија. Закон о екавици само неколико месеци после овог догађаја био је укинут.

Своје ставове и ставове својих блискомишљеника о овим питањима најрадије представљам графичким приказом који сам направио на основу *Дијалектолошке карте штокавског наречја српскохрватског језика* коју је урадио Павле Ивић а објавио Лексикографски завод у Загребу 1988. године заједно са картама чакавског и кајкавског наречја које је урадио Далибор Брозовић.

На Ивићевој карти, која је у боји, приказано је цело штокавско наречје. Овај Ивићев приказ је, у ствари, дијалектолошка карта српског језика (по вуковској традицији). На овде приложеној карти, рађеној по Ивићевој матрици, приказани су екавски и

ијекавски говори који су ушли у основу стандардног српског језика. Први су приказани сивом, а други црном бојом. На овако приказаној карти види се да је ијекавско наречје скоро подударно са територијом Републике Српске Крајине, такође и да је подударно са оптимално широким подручјем Републике Српске. На оба ова подручја Срби православне вере су већинско становништво. Они су већинско становништво и на означеним подручјима источнохерцеговачког дијалекта Србије и Црне Горе. Само у два подручја бројчану превласт имају неправославни: популација муслиманске верописповести у Рашкој области (Санџак) и житељи подручја Дубровника који су римокатоличке вере, пореклом Срби католици.

Овом убедљивом сликом о доминацији српске популације на подручју ијекавског говора потврђује се да је ијекавица незаобилазни део српског књижевног језика заснованог на народним говорима. Тиме се анулира теза о ијекавском изговору као превасходној карактеристици хрватске варијанте тзв. хрваткосрпског/српскохрватског језика или, у данашњој терминологији, хрватског језика. Ова карта обелодањује истину да је ијекавица, у ствари, западна али и јужна грана српског књижевног језика. Ако се пореде Матасићева карта и ова грађена на основи *Карте* највећег српског дијалектолога, Ивића, јасно је и која је лингвистички истинитија и која је, у геополитичком смислу, оправданија.

У Новом Саду је 23. и 24. новембра 2007. у организацији Покрета за обнову србистике и Владе Републике Српске Крајине у избеглиштву био одржан међународни научни скуп *Српско питање и србистика*. Овај скуп је имао у основи исту тему, српско питање, као и Други конгрес српских интелектуалаца, али и наглашено питање србистике, односно питања српске националне филологије. Овај скуп се може поредити са поменути Конгресом, ако не по броју присутних учесника, а оно свакако по броју реферата и саопштења и другог материјала објављеног у три обимне свеске зборника на укупно 1144 странице. Закључци са овога скупа концепцијски су прави опозит Закључцима Новосадског договора. Они су објављени у три варијанте: екавицом, ије-

кавицом и икавицом а све те варијанте објављене су и ћирилицом и латиницом. Организатори скупа верују да су овим скупом анулирали концепцију Новосадског договора, па самим тиме и Ивићеву концепцију. Уводне реферате на овом научном скупу имали су Петар Милосављевић, Радоје Симић, Милош Ковачевић, Радмило Маројевић, Момчило Суботић, Миле Медић који су се и у претходним годинама више пута супротстављали концепцији официјелног српског лингвистичког врха. Организаторима Скупа остаје да жале што су његово одржавање и резултате игнорисали најчувенији медији. Али се надају да ће, и поред тога, захваљујући објављеном материјалу, имати позитивно дејство.

Текст који читалац има пред собом може се схватити и као одговор на писмо професора др Николе Поповића који је објављен у *Новој Зори* (15-16/2007-2008) у којем се за мене каже да не говорим истину о улози Павла Ивића и његовог Српског сабора у организацији Конгреса. По господину Поповићу испада да Павле Ивић није био стварни иницијатор за одржавање и организовање овог Конгреса иако је отпочетка прихватио иницијативу босанских Срба да се Други конгрес одржи, односно да се он одмах придружио иницијативи др Михаила Сфорцана и др Николе Поповића и других људи из Републике Српске. По мом непосредном доживљају Конгреса и онемо битном што се на њему десило, Павле Ивић је био доминантна личност на Конгресу, иако то формално можда није био. Колико се сећам, и позив за учешће на Конгресу потписао је академик Ивић. Уосталом, ретко да би се на позив неког мањег ауторитета окупило толико велики број људи.

Једино у чему господин Поповић мене стварно исправља јесте податак о броју учесника. У једној од две моје реченице, које Поповић цитира, каже се да је на Конгресу било 2000. људи. Тај податак нисам измислио. Вероватно га је у току Конгреса неко поменуо, а вероватно сам такву процену о броју учесника чуо или прочитао у медијима. Поповић каже да их је могло бити око 800 јер је толико било места у закупљеној сали, а највише их је могло бити око 1000. Верујем да је овај податак тачнији од онога

који сам ја изнео. Али он ништа не мења на суштини. Важнија од тачног броја учесника на Конгресу јесте чињеница да је овај скуп на неки начин био преломан догађај у новијој српској историји која се тиче филолошких питања. Оно што се после дешавало показује да је на овом скупу исправнији став имао проф. Радмил Маројевић него академик Ивић. Било би по Србе трајно лоше да су Ивићеви ставови добили неподељену подршку.

Моја прича показује да је у Републици Српској једно време стварно била на делу Ивићева концепција (јесен 1993 – почетак 1998). Али и да је ова концепција одбачена као лингвистички и политички неоправдана. Лингвистички тим који је у означено време подржавао Ивићеву концепцију, наставио је и после овог пораза да држи све konce у националним научним и просветним институцијама у Србији. То је и један од разлога што је ситуација у којој се данас налази српски језик (а посредно и српски народ), и даље замућена.

Добра страна наше садашње ситуације у томе је што су се оквиру Покрета за обнову србистике изградили ставови који нуде другачији програм за излаз из бесмислене језичке политике. Пуна одговорност сада је на државнополитичким органима у Србији и Републици Српској који више не могу да кажу да нису могли да бирају. Они су данас доведени у ситуацију да морају да бирају између србистике и сербокроатистике. После свих пораза које је сербокроатистика приредила српском народу, било би непромишљено и ризично и даље пристајати уз носиоце сербокроатистичке парадигме.

СРПСКИ ЈЕЗИК ЈЕ ЈЕДАН

Поздрављам иницијативу Удружења књижевника Србије и Уредништва часописа *Нова Зора* да се поведе расправа о ситуацији у којој се налази српски језик данас. Из послатог писма могућим учесницима анкете види се да су организатори свесни да је у овом тренутку угрожен не само интегритет Републике Србије, већ да су Србима угрожени и идентитет и интегритет и српског језика и српске књижевности. Из истог текста се, такође, види и да су организатори забринути због тога и да су спремни да траже решење.

1.

Да би се проблеми у које је запао српски језик уопште могли повољно решавати треба поћи од одрживе оцене актуелног стања. На жалост, не могу да кажем да је у позиву за округли сто *Српски језик – један или више језика?* понуђена адекватна оцена стања. То се нарочито испољава на почетку другог пасуса у којем се каже:

Још од распада језичке заједнице са Хрватима, крајем 20. века, српска филологија не само да није дала него није ни покушала дати задовољавајуће одговоре на многа питања. У расправу о језичким питањима укључивали су се многи и звани и незвани, и компетентни и некомпетентни. Али ни у овир српске филологије (српске науке о језику и књижевности) нису се конституисала општеприхваћена решења поводом многих питања, које чак и свакодневна пракса намеће.

У оваквој оцени превиђено је да је управо на српској филолошкој сцени, па и на филолошкој сцени саме Србије, у последње две деценије дошло до крупних промена. Дата оцена могла би се прихватити уколико би се ограничила само на официјелну српску филологију, ону која се угнездилa у националним инсти-

туцијама. Оцена се, међутим, не може прихватити уколико се има у виду и једна друга оријентација која је у српској филологији израсла у постјугословенском периоду. Та оријентација има своје име, своју биографију и своју библиографију, као и своје актере и учинке.

Овој оријентацији је име Покрет за обнову србистике. Она је верификована 1997. године на Филолошком факултету у Приштини. Тада је формирано и прво Друштво за обнову србистике на овом Факултету, и почео је да излази часопис *Србистика/Serbica*.

Покрет се раширио у културним центрима свих српских земаља и окупио је широк круг присталица међу којима има више најистакнутији српских филолога данас. То је најбоље показао Међународни научни скуп „Српско питање и србистика“ који је одржан у Новом Саду 23. и 24. новембра 2007. Поводом овог Скупа и о њему објављена су три ванредна броја часописа *Србистика/Serbica* са излагањима око 60-так ученика и другим релевантним текстовима. У припреми Скупа појавиле су се и две моје књиге које су послужиле и као предлог за расправу, а после Скупа изашла је књига разговора са мном Бојана Радића у којој се резимирају и резултати Новосадског скупа и посебно анализирају погубне последице Новосадског договора из 1954. године о језику, а које у основи следе српске националне институције и данас.

Уместо оцене да српска филологија није ни покушала дати задовољавајуће одговоре на многа питања из свог домена, исправнија би била оцена да део савремене српске филологије, које чине присталице Покрета за обнову србистике, има јасне одговоре на кључна филолошка питања; да су ти одговори у пуном складу са филолошким решењима које, за себе, прихватају сви европски народи и да су у складу са српском филолошком традицијом из предјугословенског периода.

Међународни научни скуп „Српско питање и србистика“, игнорисан је у главним престоничким медијима, али је било позитивних реаговања у гласилима: *НИН*, *Јединство*, подгорички *Дан*, суботичка ревија *Дани*, бањалучки *Глас српски* и на ново-

садским локалним телевизијама: *Аполо*, *Панонија* и *Канал 9*. Одјека је било и у стручној периодици. Због недовољне јавне подршке још увек се тешко шири свест о томе да треба да се обнови научна дисциплина о Србима, србистика. Највеће препреке остваривању ове тако јасне идеје пружају српске националне институције које су у предјугословенском периоду и саме биле створене да негују србистику. Управо ове институције, напустиле су у југословенском периоду и властиту и српску филолошку традицију и постале бастиони сербокroatистике, оријентације која је довела до беспућа и српски народ и његову филологију.

2.

Овом приликом нећемо се бавити ни расплитањем једног по једног чвора сложене српске језичке проблематике. Довољно је да обратимо пажњу на онај главни чвор, завезан у југословенском периоду, а он се састоји у наметнутом ставу да је одувек постојао неки српскохрватски језик, па да се потом тај језик, превасходно из социolingвистичких разлога, „распао“ на неколико језика, на: српски, хрватски, бошњачки, буњевачки, босански и црногорски језик. Пошто се тако нешто није десило ни са једним од много раширенијих језика, као што су енглески, шпански, француски, руски, него су сви они сачували свој идентитет, нужно је да се, у расплитању нашег језичког чвора, пође од става да и за српски језик треба поштовати исте стандарде као и у случајевима других језика. А да би се тај циљ постигао, и овај „филм“ треба враћати уназад, што другим речима значи бавити се историјом језичких проблема.

Са конкретним српским језиком, оним којим се говори и пише, ништа се посебно није десило у последњих две стотине година. Као и други језици европских народа и српски језик је, у принципу, доживљавао промене. Али су се битне промене десиле у филологији која се бави тим језиком и у идеологији која се бави популацијом која српски језик говори као матерњи. Најважније су промене у томе што је током времена србистика потиснута уиме сербокroatистике, и што је уместо српске идеје југословенства главних људи Матице српске Теодора Павловића и

Јована Суботића, одлучујућу улогу преузела хрватска идеја југословенства Јосипа Јураја Штросмајера и Ватрослава Јагића.

Српска идеја југословенства јавила се у отпору према Илирском покрету и кореспондирала је са србистиком и славистиком прве половине 19. века. По тим идејама српски језик је један од словенских језика, близак другим словенским језицима и унеколико различит од њих. Језик којим говоре Срби разликује се од блиских југо-словенских језика: бугарског, хрватског и словеначког, дакле од језика којим говоре Југо-Словени: Бугари, Хрвати, Словенци. Српским језиком говоре Срби различитих вера, а језик чува идентитет свеједно ко њиме говорио. Ова идеја није искључивала ниједан од југо-словенских (у значењу јужно-словенских) народа, па није искључивала ни Бугаре. Централна личност овог виђења је Вук Караџић. Идеје славистике које су и Вукове идеје, уграђене су у српске националне институције 19. века: у Матицу српску, затим у Друштво српске словесности (1842), на чијим основама је настала Српска краљевска академија (1886), Српску књижевну задругу (1892), у Велику школу (1808), односно у Београдски универзитет (1905).

Хрватска идеја југословенства кореспондира са сербокроатистиком. Она је сужена идеја илирства, која се бар упочетку тичала свих Југо-Словена (Јужних Словена). Штросмајерова идеја југословенства прилагођена је његовом виђењу решења националног питања Аустријске монархије. У овој Монархији Штросмајер види једну административну јединицу, Југославију, која окупља само три југословенска народа: Словенце, Хрвате и Србе, а не и Бугаре. Из аустријских државних, али и из хрватских националних интереса, Штросмајер натеже да ова три народа види као један, а њихов језик, као један, југословенски. Млађи од Штросмајера, Јагић, постаје главни носилац Штросмајерове, односно хрватске идеје југословенства. Он као Југословене у ужем смислу види само Србе и Хрвате. Њих третира као један народ по језику, као Хрвато-Србе. Језик којим они говоре третира као један, са три наречја: чакавским, кајкавским и штокавским. Овај језик назива српскохрватским, хрватским или српским. А народ овако замишљеног језика третира истовремено и као два народа,

који се деле по вери и који имају своја имена. Тако по њему Хрвате треба схватити као све католике истог језика, а Србе као све православце истог језика. (Муслимане, супротно од Вука, као маргинални чинилац, једноставно превиђа).

Хрватска идеја југословенства победила је и наметнула се тек у ратним годинама Првог светског рата. На њеној основи створена је прво Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца, која је 1929. преименована у Југославија. У овој првој Југославији језик се званично називао српскохрватскословеначки. Али у овој Југославији је практично све више била и у идејама и у животу присутна Јагићева сербокроатистика. Почео се све више наметати став сербокроатистике да су Срби и Хрвати створили заједнички језик, српскохрватски, хрватски или српски, хрватскосрпски. Овакви ставови су све више имали присуства у српским националним институцијама: Српској краљевској академији, Матици српској, Српској књижевној задрузи, а доминирали су у образовном систему, и у *Народној енциклопедији Срба, Хрвата и Словенаца* Станоја Станојевића. Цео систем се Прве Југославије прилагођавао се, у ствари, Штросмајеровој идеји југословенства и Јагићевој сербокроатистици.

Ово прилагођавање, бар што се Срба тиче, до краја се одвило тек у Титовој Југославији. Идеје сербокроатистике су у пуном смислу победиле у Матици српској после промене руководеће гарнитуре у њој 1945. године. Летопис Матице српске, који је настао десет година пре Илирског покрета, организовао је, уз учешће и Матице српске и Матице хрватске, Новосадски договор. Овај договор Срба и Хрвата о заједничком књижевном језику од укупно 25 учесника одржан је у згради Покрајинског комитета Свеза комуниста Војводине 8, 9. и 10. децембра 1954. године. Договор је остварен на основи и хрватских идеја југословенства и сербокроатистике. На њему је и званично језик који је и за Вука Караџића, и за Матицу српску и за Српску краљевску академију био само српски, преименован у српскохрватски. У правописима српскохрватског/хрватскосрпског језика који су издати затим (1960) легализован је став да се онај некада само српски језик дели на две половине: на српскохрватски, који се пише екавски и

ћирилицом и на хрватскосрпски који се пише ијекавски и латиницом. Тако је испало да је ијекавица Вука Караџића хрватски део заједничког језика, као и латиница, а да су српски само екавица и ћирилица. Ова филолошка ујдурма нема основе у језичкој стварности. Али она је била пласирана преко образовног система који је важио на подручју српског језика преименованог у српскохрватски/хрватскосрпски.

Две најстарије српске институције, Матица српска и Српска књижевна задруга, направиле су, затим, едицију *Српска књижевност у сто књига* тачно по моделу по којем је српску и хрватску књижевност поделио хрватски филолог и политичар Ђуро Шурмин у књизи *Повјест књижевности хрватске и српске* (1898). У овој ауторитативној едицији је, из српске књижевности, изостављена дубровачка књижевност, а српска народна књижевност је проглашена српскохрватском. Више едиција је, затим, по овом моделу представљало српску књижевност као целину.

Новосадским договором и едицијом *Српска књижевност у сто књига*, официјелна српска филологија учинила је два погубна геста. Напустила је изворну славистичку и српску филолошку традицију и прихватила решења која је припремила хрватска филологија. Тиме је сербокроатистика и у српским националним институцијама обавила посао.

После тога, дошло је до нових потеза, опет са хрватске стране.

Године 1967. била је објављена *Декларација о хрватском језику* који је потписало 18 институција из Хрватске и више значајних појединаца у којем је негиран Новосадски договор. Матица хрватска се и формално 1971. године, *Изјавом*, одрекла Новосадског договора. Самим тиме је престала, бар што се хрватске стране тиче, сербокроатистика као програм. Пошто је обавила свој задатак, могла се и укинути.

Следећи корак тицао се друге утицајне хрватске идеје, идеје југословенства. Ова идеја се одржавала све док је постојала Југославија. Југославија је и формално престала да постоји на почетку деведесетих година изјавом председника Председништва Југославије Стипе Месића која гласи. „Ја сам свој задатак испу-

нио. Југославије више нема“. Стипе Месић је данас председник Хрватске. Новине су писале да у хрватском Пантеону, у згради Председништва Хрватске, има бисте Анте Старчевића, али нема бисте главног идеолога југословенства Јосипа Јураја Штросмајера.

3.

У значајном делу српске политичке, научне и културне јавности преовлађује став да је стварање Југославије, и све што је са њом следило, нарочито у комунистичком периоду, велика историјска и политичка грешка.

Па ипак постоје снаге које посебно у Србији настоје да сачувају погубне резултате југословенског, а посебно титоистичког периода. Обраћамо пажњу превасходно на стање у области филологије.

Матица српска, која је формирана десетак година пре Илирског покрета, најобичнијим кадровским променама 1945. претворена је у продужену руку хрватске филологије. Да је ова оцена тачна, показују све већ објављене анализе Новосадског договора (1954) и анализе садржаја едиције *Српска књижевност у сто књига*.

Српска краљевска академија, формирана 1886, на самом почетку свога рада почела је да скупља грађу за велики Академијин *Речник српског књижевног и народног језика*. У Титовом периоду та Академија је преименована у САНУ, а онај њен велики Речник преименован у *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*. То је главни аргумент за тезу да је ова Академија, управо у овом периоду, постала огранак ЈАЗУ.

Ово, другим речима, значи да су управо у овом периоду главне српске институције, пре свега Матица и Академија, са колосека србистике пребачене на колосек сербокroatистике. А овај смер кључних српских националних институција морале су да прате и све друге институције и образовни систем у целини.

У Титовом периоду формирана је и Вукова задужбина. То се десило 1986, само неколико година пре разбијања Југославије. Ниједну од капиталних Вукових идеја ова Задужбина није наста-

вила: ни идеју о Србима три вере, ни ону о различитости српског и хрватског језика, ни о јединству српског језика који се на три дијалекта дели према рефлексу гласа јат, ни ону о ћирилици и латиници као српским писмима.

Ниједна од српских националних институција, а то значи ни Вукова задужбина, ни Матица, ни Академија, није подржала ставове Покрета за обнову србистике нити је прихватила сарадњу присталица овог Покрета, међу којима има више научника чији су стваралачки опуси достојни сваког респекта.

У Титово време, негде од 60-тих година, почеле су да се додељују Вукове награде. Ову награду није добио ни Покрет за обнову србистике, нити неко од присталица овог Покрета. Вуковом наградом се овенчавају филолози и књижевници који се Вуком нису нису ни бавили, нити његове идеје настављали.

Сви ови наведени примери показују да се идеје обнове србистике тешко прихватају управо у институцијама на чију се традицију Покрет за обнову србистике и надовезује.

4.

Једно од најтежих искустава које су Срби доживели у 20 веку јесте геноцид, и то извршен од стране хрватског народа. Током Другог светског рата уништено је на стотине и стотине хиљада српских живота. У годинама разбијања Југославије, поред људских жртава, броје се и стотине хиљада Срба протераних са територије данашње Хрватске. Упркос свему томе, Србија се нашла у положају да пред међународним судом правде у Хагу буде оптужена за геноцид над Хрватима.

Срби се данас налазе у периоду који се може назвати постјугословенски и посткомунистички. Кроз посткомунистички период пролазили су и пролазе сви источноевропски народи. И Срби су се, релативно лакше, ослобађали комунистичког наслеђа Титове Југославије. Показало се да је много теже ослободити се решења наметнутих у југословенском периоду, а то значи и у периоду пуне владавине сербокроатистике. Овом олобађању највише се противе саме српске националне институције. После разбијања Југославије у њима се нису десиле никакве битније про-

мене. Треба свакако имати у виду и да ово ослобађање не зависи само до Срба. Не треба превиђати ни заинтересованост неких од спољашњих чинилаца да српске институције што дуже остану у власти идеја сербокroatистике.

Све политичке опције данас у Србији и међу Србима сложене су у оцени да део тзв. Међународне заједнице, користи двојне стандарде: једне који важе за све друге народе, и друге који важе само за Србе. Данас је, изгледа, међу Србима постао општеприхваћен став: хоћемо да поштујемо европске вредности, али тражимо да се укину двојни аршини. Све јасније и гласније се истиче став да принципи који важе за све народе треба да важе и за Србе. Ова приципијелна опредељења треба примењивати у свим областима, пре свега у питању међународног права. Не истиче се још увек довољно, али се подразумева, да се истих принципа треба држати и у питањима која се тичу српског језика, српске књижевности и српског народа.

5.

Ако стање у српској филологији сагледавамо и оцењујемо са становишта поштовања европских стандарда и мерила, можемо констатовати и значајна одступања.

Традиционална српска филологија, она из предјугословенског периода, која је израсла из европске и словенске филолошке традиције, у свему битном поштовала и европске вредности и норме. Тако данас чине и присталице Покрета за обнову србистике. Цео овај Покрет у ствари јесте покрет и за поштовање српске и славистичке филолошке традиције, али и за поштовање европских правила и норми у овој области.

Насупрот томе, хрватска идеју југословенства и хрватска идеја сербокroatистике, владајуће у југословенском периоду, нису биле у складу са принципијелним ставовима европских филолошких и славистичких традиција. Задржавање у српским националним институцијама, и у српском друштву, изопачених хрватских идеја којих су се одрекли и сами Хрвати, може да даје само патолошке резултате.

Са становишта поштовања и европских вредности и власти-те филолошке традиције, Срби морају доследно одбацити бар два основна става, наметнута са хрватске стране, током југословенског периода. То су ставови о верском и о језичком питању.

а)

У Европи важи став да се народи разликују по језику, а не по вери. Ако су сви европски народи, у принципу, мултиконфесионални, такав став би требало да важи и за Србе. Са тог становишта исправан је, био и мора да остане на пуној важности став Вука Караџића о Србима три вере, карактеристичан за српске институције па и за српску политику у предјугословенском периоду. Неисправан је и неодржив став Штросмајера и Јагића да Срби могу да буду само православци. Никад званично Српска православна црква такав став није заузела.

Овакав став има и своје јасно теоријско утемељење. Све три велике религије, као што су православна, римокатоличка и исламска су интернационалне, односно (у другој терминологији) католичанске. У свима њима има места за припаднике свих народа. У свима њима било је и увек треба да има места и за Србе. То практично значи да је потпуно неприхватљив став да они који говоре истим језиком као и православни Срби морају да буду третирани као Хрвати ако су католици, односно Бошњаци ако су муслимани. Сведоци смо смо чињенице да се, ни у постјугословенском периоду, српске институције и српски идеолози, ни до данас у пракси нису одрекли те погубне идеје. Чак се јавно шири геноцидан став да нема нити да може да буде Срба римокатолика или Срба муслиманске вероисповести. Они који стоје иза таквих ставова или их спроводе, морају да знају да стоје иза геноцидних идеја.

б)

Геноцид који је учињен над Србима има основе у доктрини саме хрватске филологије. Ова филологија усмерена је да другом народу, Србима, отме њихов језик, а самим тиме и да га као на-

род поништи. За ову оријентацију карактеристичне су две идеје: Старчевићева и Јагићева.

1) Анте Старчевић је био један од најмлађих илираца. Полазећи од ставова илираца да Срби и Хрвати имају заједнички језик, он је извео закључак да је тако нешто немогуће, јер је немогуће да два народа створе један те исти језик а да остану посебни народи. Јер тако нешто у свету не постоји и не може постојати. Пошто је језик Хрвата и Срба и чакавски, и кајкавски и штокавски, он је извео закључак да српског језика уопште и нема, па отуда не може ни да буде српског народа као посебног. Овакво јасно негирање Срба и српског језика наишло је на жестоке реакције са српске стране. О тим реакцијама морали су да воде рачуна и други Словени, па и сами Хрвати. Старчевићеве идеје се, међутим, у пракси нису одбацивале. Старчевић тек данас поново говори као отац хрватске нације. А то значи да се спроводе и његове идеје о хрватском језику.

2) Ватрослав Јагић, који је дошао читаву једну генерацију касније, заступао је ту идеју у нешто тактички прихватљивијем облику. По њему, постоји заједнички језик Срба и Хрвата. Овај двонационални језик обухвата три наречја: чакавско, кајкавско и штокавско, а пошто се Срби и Хрвати деле по вери, на католике и православце, онда се на сличан (опет непринципијелан) начин и овај двонационални језик може поделити. По Јагићевој пројекцији и књижевни и народни језик, српскохрватски, хрватски или српски, може се поделити на источни и западни део. По тој подели, за источни српски део карактеристична је екавица, а за западни, хрватски ијекавица. Доследно тој подели, хрватски филолози 19. века пласирали су тезу да је српско писмо ћирилица, а хрватско латиница. Графички приказ те поделе најбоље се види на Карти хрватског језика са додатком српског Томе Матасића. На тој Карти је српском језику остављено само оно источно од линије Лозница – Краљево – Дечани.

Старчевић, чији су преци били Срби који су се похрватили, а мајка Милица православна Српкиња, имао је, дакле, бар некакву искуствену основу да сматра да су Хрвати и Срби по језику један народ. Имао је дакле емотивну подлогу да се приклони јед-

ном од та два народа, а да други избрише. Јагић такву основу није имао. Он је био кајкавац по рођењу; сасвим је добро знао да нема Срба ни кајкаваца ни чакаваца. Овај високообразовани филолог користио је науку да би изнашао најбоља политичка решења за Хрвате. А да би то постигао, пласирао је наизглед прихватљиву концепцију о српскохрватском језичком јединству. А пошто је желео да ова концепција прође и код Срба, прогласио се следбеником идеја Вука Карацића (мада то није био). Његова концепција опстојавала је онолико колико је трајала Југославија. Са нестанком те државе, и експлицитно и имплицитно, постала је депласирана и Јагићева концепција.

Да би се проблем језичког заједништва Срба и Хрвата могао на принципијелан начин и сагледати и решавати, нужно је да се пажња усмери ка оној популацији која се у науци зове Срби католици или Хрвати штокавци. То у језичком смислу може да буде само једна популација. Ако се примењују аршини који важе за све народе, онда мора да има и Срба католика. А ако има Срба католика, онда бар у принципу не може да буде Хрвата штокаваца. Проблем је, међутим, у томе што се највећи део ове популације данас изјашњава као Хрвати. А није тако било у прошлости. То је једна од последица југословенског периода. Стварност овог проблема је постала тако сложена да је мора решавати и сама Римокатоличка црква. Управо је ова Црква доведена у ситуацију да у њој буде дискриминисан један народ, народ српски, односно српско име. Ситуација је по сам Ватикан утолико тежа, што су Срби католици у прошлости били стекли једну од највиших титула у хијерархији Римокатоличке цркве: титулу Примаса српског, Примаса Србије (барски надбискуп) какву немају ни Хрвати ни Словенци. Ако Римокатоличка црква призна да је све Србе избацила из круга својих верника, односно да их је све преобратила у Хрвате, суочиће се са својим великим грехом. То је грех несумњивог геноцида. Ако призна да за припаднике свих народа има места међу католицима, само нема места за Србе, онда ће имплицитно признати да је она католичанска само по имену, а да то није у стварности. Ово није позив на нови прозелитизам, него на враћање достојанства многобројним Србима римокатоличке

вере у прошлости и оним ретким појединцима који се и данас тако опредељују, а који се Богу моле на српском језику. На крају југословенског периода, који се одвијао по пројекцији римокатоличког биоскупа Штросмајера, испало је да нису, са хрватске стране, изиграни само Срби, већ да је изиграна и сама Римокатоличка црква. Коментар овоме може да буде народна пословица: Ко с ђаволом тикве сади...

У решавању овог проблема научник може само да пође од става да нема научних решења осим принципијелних. И кад су у питању светске религије, и кад су у питању народи, и кад су у питању национални језици. Принципијелно решење овога питања може да буде само оно које каже да је било, да има и да може да буде и Срба римокатолика. Ако се хоће да се поштују научни аргументи, онда се мора признати и да су језик и писмо, који су Хрвати преко Илирског покрета прихватили у 19. веку, само српски. Према тако јасним решењима треба примерити и политичка решења.

Принципијелна решења верског питања и језичког питања Срба, у велико искушење доводе данашње српске политичаре. Политичари, који су најодговорнији за судбину српског народа, морају најзад да схвате важност националне филологије за судбину српског народа. А то значи да треба и сами да постану свесни чињенице да су, због непринципијелног и ненаучног држања српских филолога и националних институција у југословенском периоду, Срби разних вера западали у многе несреће. И сада се са српским језиком чини нешто што се не чини ни са једним другим језиком. Српски језик се распарчава по вери, по нацији, по државама, по етничким групама; без лингвистичке основе и мимо било којих европских политичких и ли филолошких критерија, дају му се разни називи, како се не чини са другим језицима. Неодговорни филолози легализују и тезе о распарчавањима српског језика, као што легализију тезе о разним називима који се дају српском језику. Не само да не чине ништа да се српски језик у Хагу не назива тронационалним именом, већ се таква легализација спроводи и у самој Српској академији наука и уметности. Такво одступање од стандарда не толерише ниједан други народ,

а сви други европски народи имају бољу судбину од данашњих Срба.

*

Надам се да ће организатори овога скупа истрајати на ставу да се и за српски језик, српску књижевност и за српски народ, у посткомунистичко и постјугословенско време, нађу принципијелна решења. То је један од главних дугова и Удружења књижевника Србије, али и филолога који се баве српским језиком.

ПОЗДРАВНА РЕЧ

Поздрављам међународни научни скуп *Истина о Републици Српској Крајини* у име Покрета за обнову србистике.

На филолошким и филозофским факултетима у Србији постоје наставно-научне катедре или лекторати на којима се институционално изучавају ове дисциплине: англистика, германистика, романистика, италијанистика, нидерландистика, еспањолистика, славистика, русистика, украјинистика, бугаристика, полонистика, бохемистика, словакистика, русинистика, оријенталистика, хунгарологија, албанологија, а у припреми је отварање катедара за ромологију. У Србији, међутим, не постоји ниједна катедра за србистику. Научна дисциплина о Србима, њиховом језику и њиховој књижевности, тако је у Србији искључена из система националних филологија других европских или ваневропских народа. У Пољској, на пример, има седам катедара за србистику. Али проблеми ове научне дисциплине морају се решавати пре свега у самој Србији.

Последице овог искључивања србистике из система других сродних дисциплина вишеструке су. Не само да је политички разбијена српска језичка заједница, већ се ради и на распарчавању српског језика, основе српског идентитета. За наш језик, данас се и у самој Србији, институционално и ванституционално, употребљавају следећи називи: српски, хрватски, бошњачки, бугарски, босански и црногорски. Српске националне институције данас немају јасан одговор на питање који су све делови српског народа и шта све спада у српску књижевност. А то значи да се и у самим српским националним институцијама, а не само са стране, урушава српски национални идентитет.

Србистика, као научна дисциплина није нешто чега су се у новије време досетиле присталице Покрета за обнову србистике. Ова дисциплина је настала у време рађања националних филоло-

гија европских, а поготово словенских крајем 18. и почетком 19. века. Као и друге филологије европских народа, и србистика је, као научна дисциплина која се бавила Србима, водила ка афирмацији српског народа.

У југословенском периоду, међутим, србистика је била потиснута од сербокroatистике у области проучавања језика и југославистике у области књижевности и антропологије. Ове дисциплине, институционализоване у овом периоду у главним српским националним институцијама, водиле су ка нарушавању српског језичког идентитета.

У посткомунистичком и постјугословенском периоду много се у српском друштву променило. Али главне националне институције, Матица српска и Српска академија, као и образовни систем у овој области, још увек нису променили оријентацију. А то значи да нису прихватиле разговор о томе да Срби и у овој области треба да поштују европске стандарде и вредности.

Покрет за обнову србистике промовисан је у Приштини у време видовданских свечаности 1997. године. Неколико месеци касније на Филолошком факултету у овом граду основан је и први Центар овог Покрета, односно Друштво за обнову србистике. То је било могуће учинити у Приштини, а није могло да буде учињено у главним српским научним и културним центрима, Београду и Новом Саду у којима сербокrostистика није напустила своју владајућу позицију.

Израз обнова у називу нашег Покрета указује на његов програм уважавања оне традиције која је у југословенском периоду била одгурнута или фалсификована. Покрет тежи да српску филолошку традицију обнови у главним идејама, али и да обнови традицију Матице српске, Српске академије наука, Српске књижевне задруге, Београдског универзитета из предјугословенског периода. А то води и обнови српског народа на принципима који важе за друге европске народе.

Покрет за обнову србистике је заједно са и Владом Републике Српске Крајине у прогонству крајем новембра 2007. године организовао у Новом Саду Међународни научни скуп *Српско питање и србистика*. На овом скупу учествовало је рефератима

и другим прилозима, или личним присуством, шездесетак србиста са простора бивше Југославије, где се говори српски језик, али и из иностранства. Поводом овог Скупа објављене су две моје књиге, штампана су три зборника радова на укупно 1144 страна. У припреми су још две публикације.

Главни проблеми српског питања у југословенском периоду били су у наопаком схватању индивидуалитета Срба и Хрвата. Ти проблеми нису решени ни приликом разбијања Југославије, а нису решени ни у постјугословенском периоду. Они су најизраженији у односима Срба и Хрвата на територији данашње Хрватске. Српско питање као целина зато се не може сагледати ни решити без решавања питања Срба у Хрватској.

Присталице Покрета за обнову србистике у Србима са територије данашње Хрватске виде један од битних делова српског народа. Тај део народа дао је Србима и свету неке од најзначајнијих научника (Руђера Бошковића, Теслу, Миланковића), неке од највећих писаца, сликара, позоришних и филмских људи. У нашој ужој области, филологији, поносимо се именима и доприносима Павла Соларића, Милана Решетара, Милоша Ђурића и Милана Кашанина.

Присталице Покрета за обнову србистике повољно оцењују сарадњу са Владом Републике Српске Крајине. Ова влада је учинила што је могла да се сагледају главни проблеми српског питања са становишта србистике, укључујући и питање српског народа са простора данашње Хрватске.

Користим и ову прилику да се, у име Покрета за обнову србистике, захвалим Влади Републике Српске Крајине у прогонству и њеном премијеру Милораду Бухи, на подршци нашем Покрету и на сарадњи у решавању заједничких проблема.

ИДЕНТИТЕТ ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ СРБА У ДАНАШЊОЈ ХРВАТСКОЈ

Влада Републике Српске Крајине, од свог обнављања 2005. године, учинила је више значајних помака у политичкој мисли о српском народу на подручју данашње Хрватске. У њеним саопштењима у електронском облику често се помиње Резолуција Савета Безбедности УН 743 која никад није стављена ван снаге и по којој је Република Српска Крајина област под заштитом Уједињених нација. У саопштењима се такође често Република Хрватска, из периода Титове Југославије, приказује као двонационална држава, која има два конститутивна народа, Хрвате и Србе. Она се пореди са некадашњом двонационалном Чехословачком и садашњом Белгијом која је, такође, двонационална држава. У овим саопштењима се указује на неодрживост решења до којег је дошао Хрватски сабор 1990. по којем су Срби, прегласавањем, једностраним актом проглашени за националну мањину.

Иако су наведена поређења и разложна и умесна, треба уочити једну од битних разлика између двонационалне Хрватске с једне стране, и двонационалне Белгије и Чехословачке са друге стране. Та чињеница се тиче језика конститутивних народа. У Чехословачкој, која је постојала од краја Првог светског рата до 1992. године, били су сасвим јасно раздвојени и идентификовани два језика: чешки и словачки. Чеси су идентификовани по томе што говоре чешким језиком док Словаци говоре словачким. У двонационалној краљевини Белгији такође се јасно идентификују Фламанди (који говоре холандским језиком) и Валонци (који говоре француским језиком). Разлаз између Чеха и Словака 1992. био је безболан. Могући и најављени разлаз између Валонаца и Фламанаца у Белгији такође би могао да буде безболан. Јер идентитет обе језичко-етничке популације диференциран је језиком. Није тако у случају Срба и Хрвата у Хрватској.

Језичко питање Срба и Хрвата у Хрватској је сложено. Иако су по уставима Социјалистичке Републике Хрватске Срби били конститутивни народ, равноправан са Хрватима, њима је ускраћивана равноправност у погледу језика. Током периода делатног присуства идеје југословенства проблем језичког разграничења Срба и Хрвата био је замућиван. То замућивање је почело од илирског покрета, када су Хрвати напустили свој хрватски и преузели српски језик за књижевни језик Хрвата, а достигло је врхунац у доктрини филолога Ватрослава Јагића који је, као уредник *Архива за словенску филологију* (*Archiv für Slavische Philologie*, 1875-1916), главног славистичког часописа, држао у својим рукама конце славистике. Он је у пракси стално наметао двонационално име за српски језик називајући га српскохрватски, односно хрватски или српски. Новосадски договор (1954) следио је ову доктрину о једном језику са два национална имена, али је непринципијелним и ненаучним одређењем варијаната истог језика као српске и хрватске, отворио врата за осамостаљивање тзв. хрватског језика и за потирање српског језика у Хрватској, па и шире. У време Масовног покрета у Хрватској (1967-1972) његове присталице, идеолози и филолози, већ су онда одбацили израз хрватскосрпски/српскохрватски језик и почели да употребљавају израз хрватски језик, мислећи при томе на цело подручје хрватскосрпског језика представљено у *Pravopisu hrvatskosrpskoga književnog jezika* који је издала Матица хрватска. Устав Хрватске из 1974. признаје само хрватски књижевни језик у Хрватској што је дефинисано у ставу који гласи: „У СР Хрватској у јавној употреби је хрватски књижевни језик – стандарди облик народног језика Хрвата и Срба у Хрватској, који се назива хрватски или српски“. Другим речима, српски народни и књижевни језик који су Хрвати почели да употребљавају почев од илирског покрета, проглашен је само за хрватски књижевни језик. То да се тај језик назива хрватски или српски, што је речено на крају цитираног става, била је само варљива утеха Србима. У оно време они у Хрватској нису имали ни места ни прилике где би језик именовали као српски, јер је он избрисан из школског система и

државне администрације; угашене су биле и све институције и гласила са српским обележјем у овој Републици.

Док су Срби толерисали лажну јагићевску теорију о заједничком народном језику Срба и Хрвата, могла је, како тако, да опстаје и идеја о заједничком књижевном језику два народа. Одбацивањем те теорије као ненанаучне и неистините, подигла се магла са овог проблема, ствари су постале јасније. Показало се да основу савременог књижевног језика који се употребљава у Хрватској чине српски народни говори, односно српски народни језик у свом источнохерцеговачком наречју.

Дијалектолошке карте откривају да источнохерцеговачки говори припадају српском језичком корпусу. *Дијалектолошка карта штокавског наречја српскохрватског језика* Павла Ивића, коју је издао Југославенски лексикографски завод у Загребу 1988. године, показује да на територији данашње Хрватске, постоји два подручја на којима се тим дијалектима говорило и још увек говори. То су подручја где је једно време постојала Република Српска Крајина и то је подручје на којем је некад постојала Дубровачка Република. Та подручја су повезана са другим подручјима на којима се говори исто: онима у Републици Српској, Републици Црној Гори и Републици Србији. На тим подручјима живе у већини православци који се осећају Србима, и који свој језик називају српским. Истоветност говора на свим овим подручјима је доказ да је то језик српски. То практично значи да је књижевни језик, који се од 19. века употребљава у Хрватској, заснован на српским народним говорима, у самој данашњој Хрватској и мимо ње. Тај језик може бити само српски без обзира ко га и како лингвистички обрађивао и стандардизовао и ко га све све као књижевни језик употребљава.

2.

Да припадници једног народа користе језик другог народа, то је у свету нормална појава. Довољно је подсетити на употребу енглеског, шпанског, француског језика мимо подручја на којима су ти језици настали. Ови су језици у употреби у многим земљама, али се ни у једној не мења њихов идентитет и име. Највећи

део Латинске Америке, на пример, служи се шпанским језиком. А у једној од највећих земаља Јужне Америке, у Бразилу, служе се португалским. Сличних примера има и у Европи. Ирци имају свој језик, али се у већини служе енглеским. Тиме не нарушавају идентитет ни ирског ни енглеског језика. У савременој Индији штампају се књиге и новине на националним језицима Индуса, али и на енглеском. Идентитет ниједног језика није нарушен.

Кад су Хрвати приликом разбијања Југославије напустили назив хрватскосрпски језик и прогласили тзв хрватски, моји студенти су ме питали: који је то хрватски језик? Ја сам рекао да се на то питање може одговорити на конкретан начин. Читао сам им Крлежине песме из *Балада Петрице Керемтуха*, које су писане на хрватском (кајкавском), и одломке из циклуса о Глембајевима, који је писан штокавском ијекавицом, дакле на српском језику. Студенти су лако уочавали разлику та два језика. Постали су свесни чињенице да је матерњи језик хрватског писца Мирослава Крлеже кајкавски и да је он различит од матерњег језика његове супруге Српкиње Љепосаве Кангрга, која је била позната глумица под именом Бела Крлежа. На сличан начин су могли да виде разлику између песама Назорових, Тинових и Горанових на чакавском и песама истих аутора на штокавском, односно на српском језику. Траг о овим мојим часовима остао је у тексту који је објављен под насловом *О разликама српског и хрватског језика* (Прештампан је у другој свесци зборника *Српско питање и србистика*).

Постоји једна чувена Крлежина реченица изречена у време Масовног покрета у Хрватској која гласи: „Откад пишем, пишем хрватски, управо тако као што сви српски писци пишу српски“. (И та Крлежина изјава прештампана је у истој свесци Зборника). На жалост, велики хрватски писац овде није рекао истину. Тачно би било да је Крлежа изјавио да је писао и говорио и на хрватском и на српском језику. Бришући разлике између та два језика, он је чинио нешто нечестито и неприхватљиво.

Православни Срби у 18. веку једно време су били напустили свој српскословенски и служили се рускословенским језиком или су се упоредо служили и једним и другим. Они су знали да

праве разлику између та два језика а то је знала да чини и језичка наука. Зна се, на пример, да су два највећа дела српског 18. века, *Србљак* и *Житије Петра Великог* Захарија Орфелина штампана су на рускословенском. Велики писац Орфелин писао је и рускословенским и српским народним језиком. Своју најславнију песму *Плач Србији* Орфелин је штампао на два језика: српском и руском. Тек Доситеј престаје да се служи рускословенским и пише српским народним језиком. Српски писци су већ у 18. веку напустили рускословенски (тј. руски) језик и вратили се свом језику, а то значи језику Светога Саве, али и Гундулића и других писаца на српском језику, а пре свега српских народних песама, јер је све то један српски језик. И то је нормална појава. Данас се, на пример, тако нешто дешава у Ирској. Ирци у јавној комуникацији све више употребљавају ирски језик свесно потискујући из употребе енглески.

Није тешко доказати када су Хрвати напустили свој језик, хрватски, и прихватили да пишу и говоре српски. То се први пут десило у време Илирског покрета. Сведок за ту промену могу да буду комплети Гајеве *Данице*. На почетку излагања ове публикације, скоро сви текстови били су писани кајкавским језиком, дакле хрватски. После неколико година у публикацији кајкавщина је скоро сасвим ишчезла. У Гајевој *Даници* писало се све више језиком Вука Караџића и српских народних песама. Језик на којем су текстови из *Данице* били објављивани они су звали илирски. То је био аустријски назив за српски језик. Завршни процес прихватања српског језика збио се у Загребу крајем 19. и почетком 20. века. Тада су се појавиле три значајне књиге у чијим предговорима је јасно показано да су рађене на српском језичком и књижевном корпусу. То су: *Хрватски правопис* (1892) Ивана Броза који је рађен на корпусу дела Вука Караџића и Ђуре Даничића; *Граматика и стилистика хрватског или српског језика* (1899) Томе Маретића рађена на корпусу дела Вука Караџића и Ђуре Даничића и *Рјечник хрватског језика* (1901) Ивана Броза и Фрање Ивековића рађен на корпусу дела Вука, Даничића, Његоша и Милана Ћ. Милићевића. Сваки коректан филолог би на на основу ових чињеница, саопштених у предговорима ових

књига, као и на основу увида у целокупан њихов садржај, закључио да се оне баве српским а не хрватским језиком.

3.

Напред цитирана Крлежина реченица изречена је 1971. године, у периоду када је још владала хрватска идеја југословенства. У југословенском периоду, а нарочито у Титово време, рушена су правила која важе за све друге народе, и наметана решења мимо свих правила која важе само за Хрвате и за Србе. Натурена је очигледна неистина да је српски језик (штокавски) којим Срби говоре одвајкада истоветан са хрватским народним језиком (чакавским или кајкавским), којим Срби никад нису говорили. У процесу тако негованог јединства, чакавски и кајкавски су одбачени из јавне комуникације. У јавној комуникацији је остао само српски језик, преименован у српскохрватски, односно у хрватски или српски. Тако је наметнуто правило које нигде на свету не важи. Ако је неко по осећању Хрват, а говори и пише српским језиком, онда се тај језик може звати хрватски. Да би се та пракса боље разумела, треба направити једно поређење. Много Хрвата по националном осећању говори енглеским или немачким језиком, па ипак те језике не називају хрватским.

Није спорна чињеница да већ дуго, од 19. века, постоји значајна популација, тзв. Хрвати штокавци, која говори истим језиком као и Срби. Али се тачно може одговорити на питање и како је та популација настала. Она је настала у процесу наметања и владавине идеје југословенства. По главним идеолозима ове идеје, Штросмајеру и Јагићу, Срби и Хрвати су један народ, јер говори једним језиком, али се и деле на два народа, тако да се католици имају сматрати Хрватима, а православци Србима. Хрватски идеолози и филолози, успели су у југословенском периоду да наметну став да нема Срба римокатолика и да нема Срба муслимана. По њима, Срби могу да буду само православци.

Таква доктрина није сагласна са идејама и ставовима који се тичу других европских народа. Сви други европски народи су у принципу мултиконфесионални; разликују се и идентификују по језику, а не по вери. Идентификовање народа по вери је изум

хрватских идеолога и филолога. Такво одступање од европских стандарда прављено је, очигледно, са јасном рачуницом, односно логиком. На основу такве доктрине хрватски идеолози и филолози су доследно заступали став да је дубровачка књижевност хрватска зато што су ту књижевност стварали католици. А пошто су је стварали католици, онда су они морали да буду само Хрвати. А пошто су Дубровчани по тој логици били Хрвати, онда су они морали да пишу на хрватском језику. А ако се у Дубровнику говори хрватски, онда се може закључити да се хрватски говори и у Требињу, и у Билећи, и у Ужицу, и у Бијељини и Бања Луци, у Петрињи и у Книну. Тако је морало испасти да све што је писано ијекавски писано је на на хрватском језику. Управо по таквој логици Томо Матасић направио је *Карту хрватског језика са додатком српског* (Минхен 1984). Ова *Карта* као хрватске приказује све говоре српскохрватског/хрватскосрпског језика сем екавских. За такав приказ она је имала ослоње у Закључцима Новосадског договора. Нашли су се међу Србима лингвисти који су подржавали или и данас подржавају та неодржива, исконструисана, лажна и штетна решења. И због тих и таквих лингвиста, који су се, између осталог, неодговорно односили према својој струци, Срби су у дугом периоду Титове Југославије морали бити губитничка страна. А то значи да су Срби били поражени најпре у области филологије и то на сасвим неприхватљивим тезама, које су неодговорни српски филолози прихватили и преко школског система раширили. Избегличке колоне Срба које напуштају своја огњишта у последњој деценији другог миленијума, последице су тога пораза.

Оно што се десило у односима Хрвата и Срба 1991-1995. већ се у сличном облику десило 1941-1945. Србима, нарочито у току 20. века није одузимана само земља; био им је одузима и језик. Треба се ипак сетити да је у само предвечерје Другог светског рата на нашим просторима већ била нађена формула за лингвистичко разрешење језичких односа Срба и Хрвата. То је учиinio Милан Решетар, Србин католик из Дубровника, чувени филолог, зет Ватрослава Јагића, који је под утицајем Јагића постао изразити Југословен. Своју академску беседу (1940), коју је уме-

сто њега прочитао Александар Белић, он је у Српској краљевској академији овако завршио:

Зато ја још увек тврдим, као што сам тврдио пред 50 година, да се у Дубровнику никад није говорило, ни у њему цијелом ни у једном његовом дијелу далматинско чакавско-икавским говором него увијек само херцеговачко-јекавским. Ја не идем даље од тога научног резултата, а нећу никако да улазим у, на жалост, обновљени спор о српству или хрватству Дубровника, јер су мени Срби и Хрвати један народ под два имена, па ми је зато Дубровник српски и хрватски. Али ко дијели српско од хрватскога мора признати да је Дубровник по језику био увијек српски“. (Петар Милосављевић, *Срби и њихов језик*, 1997, 2002).

Постоји један један веома значајан и документован чланак др Бранислава Недељковића који овде наведене речи Милана Решетара богато документује. Из преписке Младена Лесковца и Мирослава Пантића, која је објављена у *Зборнику у част академику Мирославу Пантићу* (2003: 94-95) види се да овај чланак није могао да буде објављен у југословенском периоду. Штампан је тек у првом тому двотомне хрестоматије *Catena mundi*, коју је приредио Предраг Драгић Кијук (1992) под насловом *Неколико података о нашем језику из архива Дубровачке Републике*.

У напред наведеним Решетаровим реченицама нађена је формула да се на принципијелан начин раскине исконструирани језички савез Срба и Хрвата. На ту Решетарову формулу се било заборавило у периоду социјалистичке обнове и изградње. Колико знам, Решетаров текст је поново изашао на светлост тек у мојој хрестоматији *Срби и њихов језик* (1997, 2002), као што је у тој књизи испливала на светло дана и полемика Љубомира Стојановића и Ватрослава Јагића (1896). Та два прилога су се показали као кључни за решење наизглед нерешивог проблема. Ако се најзад више не мора говорити о заједничком народном језику Срба и Хрвата, зато се веома прецизно може казати и чији су, у националном смислу, источнохерцеговачки говори и коме језику они припадају. Хрватском народном језику, свакако, не.

Доктрина Штросмајера и Јагића да су Срби и Хрвати један народ по језику, али се ипак деле по вери на два народа, па су православци Срби а католици су Хрвати, у Титовој Југославији доведена до краја тако да Срба римокатолика по националном осећању готово да више и нема: сви су похрваћени, тј. примили су хрватску националну свест; претворени су у Хрвате. Рушитељи норми односе се према тој чињеници као посве нормалној. Међутим, то није нити може да се схвати као крај приче. То може да буде само завршетак једног чина. Јер је ова политика хрватских идеолога угрозила и саму природу Римокатоличке цркве.

И Римокатоличка црква је по природи, као и и по свом имену, католичанска, тј. универзална. Она је отворена за све народе и за све расе. Према томе отворена је и за Србе. Срби римокатоличке вере су у тој Цркви у прошлости стекли једну од највећих титула, титулу примаса, тј. Примаса српског, Примаса Србије. Надбискуп барски и данас носи ту титулу. Али су на томе месту већ дуго Шиптари. То је у католичкој хијерархији највиша титула до папе. Такве титуле имају само неки народи, рецимо Немци и Мађари. Хрвати и Словенци имају само титуле испод титула примаса; имају кардинале. А тако је са већином других римокатоличких народа. Било би, по историјској истини, природно да Срби римокатолици у римокатоличком свету и данас имају високо место. И то би тако и било да римокатолици српскога језика нису преименовани у Хрвате. Политика хрватских идеолога, у периоду југословенства, била је толико делотворна да је довела дотле да је само један народ, Срби, избачен из Римокатоличке цркве. Да би остали римокатолици, морали су да престану да буду Срби.

Одговорни људи у Ватикану и у римокатоличком свету уопште нису схватили да је њихова Црква злоупотребљена. Она је стављена у функцију остварења усконационалних пројеката једног народа, Хрвата, по цену нарушавања и саме католичанске бити западне Цркве. Суштину овога пораза, и Срба и Римокатоличке цркве, нису још спознали ни српски политичари, нити ри-

мокатолички прелати. Али проблем је отворен. Он не може да буде решен на принципијелан начин ако се не одговори на питање где су нестали Срби католици. Коректним одговором на ово питање доводи се у питање и идентитет Хрвата штокаваца или бар великог дела њих.

Као што у овом тренутку српски политичари обилазе разне земље да би им скренули пажњу да је признавање Косова као самосталне државе кршење међународног права, тако ће се у једном тренутку морати десити да српски званичници подсети римокатоличке прелате у разним земљама у свету да је њихова Црква престала да буде католичанска самим тиме што је цео један народ, Србе, искључила из Римокатоличке цркве, односно да се самим тим чином укључила у геноцидни посао који је неко обављао заклањајући се за њено име.

5.

Са ставом да је било и да у принципу мора да буде Срба католика, и да су источнохерцеговачки говори српски а не хрватски, аутоматски се решавају и два крупна питања: а) питање националне припадности народне књижевности на штокавском наречју, поготово ијекавском, и б) питање националне припадности дубровачке књижевности. Оба ова дела књижевности настала су пре него што су створене европске нације, па и хрватска нација. Не може се зато казати да су се њихови аутори осећали као Хрвати, па да отуда морају припадати хрватској књижевности на било на ком језику писали.

а) На иницијативу Ивана Броза Матица хрватска почела је да издаје 1894. године *Хрватске народне пјесме* и до 1941. издала десет књига у 13 томова. Те песме су испеване углавном на штокавском наречју ијекавског изговора, другим речима на српском језику. Оснивач едиције, Иван Броз, био је, по језику, Хрват кајкавац. Став да може српске народне песме да издаје на хрватском језику он је засновао на основу доктрине да Срби и Хрвати имају заједнички језик, који су у Загребу називали хрватски или српски. На основу те доктрине, сваки од ова два народа може да издаје творевине на истом језику и под властитим именом. Тако

је дошло до тога да кајкавац Хрват издаје српске народне песме под хрватским именом. Оправдање за такав чин овај кајкавац је нашао у томе да су објављене песме хрватске, јер су их забележили Хрвати. На овакав став било је много приговора. Најчешће је доказивано да није тачно да су увек те песме бележили Хрвати; већ да су их бележили и Срби, а оне су разним стицајем околности допадале у руке Хрвата, па су се отуда нашле у едицији *Хрватске народне пјесме*.

Супротно од овог критерија, који није најпоузданији, далеко је важније језичко разграничење. Зна се да су многе српске народне песме забележили странци, па их ипак нису укључивали у своје литературе. Италијан Алберто Фортис је записао у 18. веку *Хасанагиницу*, па је ипак није назвао италијанском песмом. Непознати Немац записао је у 18. веку песме сакупљене у *Ерлангенском рукопису*, а немачки филолози који су овај рукопис издали, нису песме сакупљене у њему назвали немачким. Пери и Лорд су били Американци, скупљали су 30-тих година 20. века српске народне песме, па их ипак нису називали америчким. Са подручја данашње Хрватске, сем тога, српске народне песме скупљали су и сами Срби и издали их у многим збиркама.

Покушавао сам неколико пута да из едиције *Хрватске народне пјесме* издам збирку *Народне пјесме о Марку Краљевићу*, али ми, због одсуства финансијске подршке, то није успело. Јунак ове књиге је српски великаш Марко Краљевић, језик песама је српски, стих је српски десетерац. Али се цела књига нашла у едицији *Хрватске народне пјесме*. А оне су хрватске зато што су их сакупили Хрвати! А Хрвати, на то наводно имају право јер, по доктрини Ватрослава Јагића и Ивана Броза, имају исти језик са Србима. Та доктрина одбачена је, и то од стране Хрвата, у годинама разбијања Југославије. Опет у принципу важи став да Хрвати имају свој народни језик, а Срби свој. Песме испеване на српском народном језику су српске.

б) У старом Дубровнику књижевност је негована на више језика: на латинском, грчком и италијанском. Али је негована и на народном језику житеља Дубровника. Тај језик је био српски, тј. штокавски ијекавски, како се говорило у самом Дубровнику и

у његовом залеђу. То је неспоран став најзначајнијих дијалектолога, а њихови ставови се у томе нису разликовали. Белић, Ивић, Брозовић и други сагласни су у ставу да се у околини Дубровника говори источно-ијекавским дијалектом. Дијалектолошке карте, које смо напред коментарисали, сагласне су са ставом Милана Решетара да је тај језик био српски. На основу тога става сасвим је природан став да је и књижевност старих Дубровчана по језику била српска. Та књижевност је настала у време када су Дубровчани неговали свест о припадности Дубровнику и о припадности словенском свету који је идентификован са језичким залеђем које је било српско.

Однос према дубровачкој књижевности се током последњег века мењао. У предјугословенском периоду дубровачка књижевност је за стране слависте и за српске националне институције била српска. То се најбоље може видети по историјама српске књижевности које су, пре стварања Југославије, писали странци или Срби. Готово све ове књиге настојим да издам од 1992. године у едицији *Историје српске књижевности* за које сам написао предговоре и објавио их у књизи *Систем српске књижевности* (1996, 2000). У првој Југославији дубровачка књижевност, иако у језичком и духовном погледу српска, била је третирана као заједничка, тј. српскохрватска. Тако је било и у првим годинама Титове Југославије. Али је већ од педесетих година, од едиција *Српска књижевност у сто књига* и *Пет стољећа хрватске књижевности*, из политичких разлога, третирана само као хрватска. После разбијања Југославије она се поново реинтегрише у српску књижевност. То су показале антологија *Чудесни кладенац* Здравка Крстановића (2002) и моја *Антологија српске поезије у осам књига* (књига четврта, *Средње доба*, 2004).

6.

Као што је наметнута неистина да су два народа Срби и Хрвати створили један те исти језик и остали посебни народи, али да се ипак могу делити на два народа по основи вере, тако је наметнута и неистина да се Срби и Хрвати могу делити по основи писама. По овој неистини српско писмо је ћирилица и оно се мо-

же називати „вуковица“ јер га је створио Вук Караџић, а хрватско је писмо латиница, које се може називати „гајица“ јер је то писмо, наводно, створио Људевит Гај.

Оваква неистина пролазила је у реторичком систему официјелног неговања братства и јединства Срба и Хрвата у југословенском периоду. Али оваква „истина“ није могла да издржи научну проверу. Пишући књигу *Српска писма* морао сам ове чињенице да проверим. Показало се да истине коју нам је сугерирао школски систем нису одрживе. Настанак Вукове ћирилице, вуковице, углавном је коректно приказивано у литератури. Показало се, међутим, да је теза о гајици на сасвим лажним основама. Гај јесте створио једну врсту латинице у књижици *Кратка основа хорватскославенског правописања* (1830) писаној на хрватском језику и реформисаној за хрватски језик, тј. кајкавски. Али то није ова латиница којом се служимо. Латиница којом се служи популација на простору бивше Југославије дело је Вука Караџића. Она је представљена први пут у његовој књижици *Први српски буквар* (1827). Идејни вођа Илирског покрета (1835-1843) Људевит Гај, истицао је став да сви Илири: Бугари, Срби, Хрвати и Словенци говоре једним језиком, илирским. У истом маху прихватио је средишње наречје илирског језика, тј. српски језик у Вуковој варијанти, за књижевни језик Хрвата а прихватио је и латиницу коју је Вук створио превасходно за Србе католике. Да је Вук рачунао и са српском ћирилицом и латиницом може се видети из докумената које садржи и моја књига *Српска писма*. То се такође може видети и из делова књижице *Српска писменица* коју је 1860. објавио у Новом Саду чувени песник Јован Илић а прештампани су у зборнику *Српско питање и србистика* (2). Само је једно слово, (d) ђ, увео касније је у употребу такође Србин Ђуро Даничић и то као главни уредник *Рјечника хрватског или српског језика* (1878, 1882). Отуда се може казати да и латиница и ћирилица којима се служимо потичу од српских филолога и да им подједнако припада име вуковица. .

Тешко би било наћи пристојну реч за оно што је учинила Хрватска када је 1994. заштитила код УНЕСКО-а латиницу, којом се сви служимо, као хрватско писмо. У српској научној и по-

литичкој јавности према овој чињеници је испољен различит однос. Представници Друштва „Ћирилица“ заступали су став да Срби треба да чувају ћирилицу као своје једино писмо пошто су Хрвати већ регистровали латиницу као хрватско писмо. Супротно овоме, моји истомишљеници и ја заступамо став да су оба писма српска и по пореклу и по употреби. Хрвати могу слободно да употребљавају ово писмо као што слободно могу да употребљавају српски језик. Они су, међутим, кривотворили историјске чињенице кад су српско писмо регистровали као хрватско. Исто тако они кривотворе чињенице када српски језик представљају као хрватски и покушавају да га у разним међународним институцијама региструју као хрватску творевину. Оно што је Хрватска учинила 1994. са латиницом коју су српски филолози створили за српски језик, то је ХАЗУ у *Новој декларацији* из 2004. настојао да учини са српским језиком: да се овај језик заштити као хрватски.

У савременом свету постоје јасне тенденције да се заштите разни брендови. Заштићују се ајвари, сиреви, алкохолна пића и напаци. Уколико се правила прекрше, воде се међународни спорови. Спорови се воде на основу претпоставке да ће правда победити. Хашки трибунал је показао да у овом тренутку Срби не могу да рачунају на објективност међународних судова. Али Срби морају да рачунају и да је ова пошаст са међународним судом створеним за Србе привремена, и да ће Срби научним аргументима добити све научне спорове око питања порекла латинице, ијекавског изговора српског језика, дубровачке књижевности.

7.

Српски народ је, приликом разбијања Југославије, доживео више пораза. Наивним људима подметнуто је да је кривац за све те поразе био Слободан Милошевић. Зато су изражавали став да чим са сцене оде Милошевић, ситуација ће се променити набоље. Веома брзо се показало да то није тако. Са становишта које већ дуго испољавам, српски порази 90-тих 20. века могу се схватити пре свега као последица претходних пораза српске филологије. Филолошки процеси који су довели до ових пораза су поче-

ли да се одвијају још у 19. веку, а нарочито су били интензивирани од стварања Југославије, поготово Титове.

Далеко пре појаве Милошевића српски пораз се збио најпре у српским националним институцијама. Са победом комуниста 1945. године све ове институције су биле стављене под хрватску контролу. Матица српска је, по мојим анализама, постала „продужена рука хрватске филологије“, а Српска академија наука је постала „огранак ЈАЗУ“, односно ХАЗУ. Цео образовни систем у Србији, у области филологије, обављао је функцију у интересу другог народа, тј. у интересу Хрвата. То што су јасно видели и рекли неки припадници Покрета за обнову србистике, није постала општеспозната истина. Никаквих промена у поменутим и непоменутим националним институцијама у годинама разбијања Југославије није било. Српске националне институције и данас настављају политику која им је наметнута са доласком комуниста на власт. На жалост, српски политичари разних опција величину и значај овог питања не схватају. Они не схватају да главне српске проблеме, дакле проблеме националног карактера, треба решавати на исти начин и тамо где га сви народи решавају. А то значи пре свега у сфери филологије којима треба на коректан начин да се баве националне институције. Практично, то значи да српски политичари нису схватили да главни српски национални проблем није толико у владама које се често мењају колико је у институцијама које се од 1945. никако не мењају. Грубо речено, главни српски проблеми су у Матици, Академији, Српској књижевној задрузи, у образовном систему.

Показало се сасвим јасно да, ако Срби хоће да озбиљно реше српско национално питање, они га морају решавати пре свега у својим националним институцијама и то на теоријским основама које важе за све друге народе и који су важили у српским националним институцијама у предјугословенском периоду.

8.

Оно што се деведесетих година двадесетог века десило на просторима Југославије, не треба схватити као неки догађај од локалног значаја. Убрзо после разбијања Југославије, разбијена

је и Чехословачка, а затим је разбијен и Совјетски савез, дакле три вишенационалне државне творевине које су окупљале, у већини, словенске народе. Самим тим, овај догађај постао је светски. Али овај догађај се посебно тиче словенског света, а нарочито дисциплине која се тим светом бави, славистике.

Приликом разбијања Југославије, народи које је она окупљала и који су се нашли у ратним сукобима, тражили су у свету савезнике, а налазили су и савезнике и непријатеље. Неки од тих савезника и непријатеља били су традиционални, а неки нови. Што се православних Срба тиче, они су очекивали да ће их подржати савезници из два светска рата: Француска, Енглеска, Америка и, разуме се Русија. Русија, после разбијања Совјетског савеза, била је на коленима и морала се бавити собом. Противници Милошевића замерали су овоме лидеру што су Србима окренули леђа Америка, Француска и Енглеска. На жалост, ни после смене Милошевића ситуација се у односу тих земаља према Србима није променила. По среди је ипак било нешто дубље. Практично, против Срба се окренуо један блок народа и земаља који је у Другом светском рату био на страни фашизма: Немачка, Аустрија, Хрватска, Шиптари, Ватикан. Сама идеја да се гради нови светски поредак подсећа на сличну Хитлерову амбицију. Све је више теоретичара и историчара који подсећају да је на делу нека врста обнове фашизма, односно да је на делу неофашизам. Није случајно да се та обнова дешава у некадашњим фашистичким земљама и профашистички оријентисаним народима. Новина је у томе да су се прохитлеровским земљама и народима приконила Француска, Енглеска и Америка, које су биле међу најзначајнијим снагама антифашистичке коалиције.

Постоји дубоко неразумевање зашто се нешто тако десило. Оно почива на увреженој предрасуди да мале земље и малобројни народи спровode политику великих земаља. Конкретно: да су, Туђман, Чеку и Тачи продужена рука америчких лидера. На жалост, доста је разлога да се може тврдити и обрнуто: амерички председници Клинтон и Буш су постали средство за остваривање нелегалних интереса малих народа са изразито обележеном фашистичком прошлошћу. Довољно је било да Клинтону нечије

обавештајне службе доставе лажни податак да су Срби изазвали Први и Други светски рат, па да он распали по Србима осиромашеним уранијумом. Нешто слично је својевремено немачка обавештајна служба подметнула Стаљину. Подметнули су му чињенице да највећи руски генерали и маршали спремају заверу против њега. Стаљин је, после те дојаве, посмицао најистакнутије совјетске војсковође па је због те грешке, у првим годинама рата, погубио многе територије. Амерички председник Клинтон, насео је на сличну игру. Моћна Америка је употребила своју моћ да се оде још даље: да се преко Хашког суда приреди суђење српским лидерима и војсковођама. Угледни правници на свим деловима света увидели су да је овај суд политички. Као и Клинтон, и његов наследник на кормилу Америке, постао је отворени савезник криминалаца и терориста на Косову. Џорџ Буш, приликом посете Албанији и Хрватској 2007. и 2008. године, није говорио као представник најмоћније државе на свету него као гласноговорник лидера Шиптара и Хрвата.

„Логос ради свој посао навелико“. То су Хегелове речи. На почетку ратних сукоба на тлу бивше Југославије о Србима је систематски стварана слика „лоших момака“. То је чињено највише у Америци. Америка је пре тога била економски и војно моћна земља, моћна и као лидер слободног света, земља великог демократског угледа. Показујући стално силу и неправду према Србима, Америка је свој углед срозала у свету. О томе сведочи све раширеније антиамеричко расположење. Самим тим, њена моћ је умањена и све више се умањује. Што више Америка демонстрира силу, она је у ствари све немоћнија. Немоћна је управо тамо где је некад била моћна, моћна по заслуженом угледу. Земља која је била лидер демократије и поштовања права постала је симбол кршења права. Доскора сломљена Русија, која је, из принцијелних разлога, почела да брани Србију, ваздиже се као што се у два претходна светска рата ваздизала и Америка. Логос ради свој посао навелико.

Све више се показује да велика Америка ипак губи у сукобу са малом Србијом. Треба поштовати међународно право, поручује нападнута Србија. Мора се поштовати закон силе – то тврди

Америка. На основу таквог става велика Америка не може бити велики светски лидер. Она је из два светска рата изашла као велика сила зато што се нашла на страни права, дакле на оној страни на којој су били Срби. Треба се надати да ће умни и одговорни људи у Америци видети да се она у данашње време нашла на силазној линији бирајући лоше савезнике. Хрватска, Босна, Косово, Авганистан, Ирак – то су велике грешке Америке. Србија и Срби, који су стављени у ситуацију да се супротстављају Америци, нашли су се опет у шпици борбе за поштовање међународних норми. Срби данас тако настављају и своју традицију и америчку традицију. Некадашња Америка се није понашала овако како се данас понаша. Садашња Америка не држи се своје традиције. Она је постала савезник оне оријентације међу Хрватима и Шиптарима која је била у служби Хитлера. То се све више види. И то није само на штету Срба. То је на штету и саме Америке, на штету Американца.

Међу стотину највећих Американца свих времена јесте и један Србин, Никола Тесла. Тесла није било који Србин, из распростртог српског света. Тесла је пореклом Крајишник. Његова српска отаџбина, Војна Граница, потоња Република Српска Крајина, у којој се он родио 1856, тада није била у саставу Хрватске него Аустрије. На Теслиним проналасцима дизао се свет, а посебно се дизала Америка. То како се садашња Америка понаша према ужој отаџбини једног од највећих Американца свих времена осудиће сами Американци. Кад тад. Треба веровати у снагу Американца.

Кршење етичких и правних норми није била карактеристика некадашње Америке. Али то је била карактеристика хрватских идеолога још од времена Илирског покрета, дакле од тридесетих година 19. века. Посебно је била у време Штросмајерове идеје југословенства и Јагићеве идеје сербокроатистике. Садашњи хрватски лидери постигли су крајем 20. века много када су обезбедили политичку подршку Немачке, а затим и Америке, Француске и Енглеске у борби против Срба. Али они су тим земљама о врат окачили тежак камен. Обавезале су их да следе пут кршења норми. Некада велике демократске земље нашле су се на

погрешном колосеку који их води у погрешном правцу, ка погрешним циљевима, супротно њиховој културној и цивилизацијској традицији.

Срби, који су, као целина, проглашени крајем 20. века за „лоше момке“ (а било је, заиста, и међу њима лоших момака) добили су, као целина, велику историјску улогу на светској сцени: да буду међу првима у борби за обнову међународног права, за поштовање правде, за обнову истине, за обнову људских вредности, европских вредности. Ова њихова садашња улога има светски значај.

9.

И на локалном плану дошло је до значајних померања. Делови српског народа, политички разбијеног, стекли су нове судбине и добили нове задатке.

Тек кад је Југославија била разбијена, могло се видети да се драстичне промене у односима Срба и Хрвата нису се десиле на линији Београд – Загреб, Србија – Хрватска. Оне су се десиле на линији Хрвати у Хрватској и Срби у Хрватској. Тек кад су Срби у Хрватској практично изгубили све, кад је више стотина хиљада њих протерано из Хрватске, кад су они који су остали сведени на минорну националну мањину, почео је процес њиховог интензивног освешћивања. Срби из Хрватске отворили су питање свога идентитета. Почели су се питати и ко су, и шта су, и шта су њихови преци и они сами створили. И зашто им се десило то што се десило. Нарочито су то чинили Срби избеглице из Хрватске.

Кад су избеглице из Хрватске преплавиле србијанске градове, а нарочито србијанске пијаци на којима су продавали разноврсну робу, житељи Београда, Новог Сада, Војводине и других делова Србије могли су и непосредно да се суоче са језиком који говоре ове придошлице. Званична српска лингвистика тврдила је да је то хрватскосрпски језик, односно да је то у основи хрватски језик. Свако се на лицу места могао уверити да то није истина, односно да је језик Срба из Хрватске најчистији српски. Тако су преко ноћ постали узалудни напори Републике Хрватске да језик Срба из Хрватске региструју као хрватски. Зналци језика мимо

главних српских националних институција почели су да обнародују истину о етничкој природи тога језика.

Године 1978-9. супротставио сам се идеји свог колеге са Катедре за југословенске књижевности на Филозофском факултету у Новом Саду, проф. др Јожеа Погачника, да се на нашој Катедри уведу два нова предмета: Црногорска књижевност и Босанскохерцеговачка књижевност. Ти предмети нису уведени на мом Факултету, па због тога нису уведени ни другде у Србији. Вољом унутрашњих и спољашњих снага Југославија је била разбијена у последњој деценији 20. века. Али ипак у суштини није била разбијена српска језичко-етничка заједница. Ни поред историјских промена последњих деценија нема основе да се тврди да књижевност створена у Црној Гори и у Босни и Херцеговини на српском језику није део српске књижевности. Тек кад је југословенска заједница политички разбијена, настала је потреба да се види шта је који део српског народа донео народу као целини. А то значи шта су допринели Срби из Хрватске, Срби из Босне и Херцеговине, Срби из Црне Горе, Срби из Србије, Срби из Македоније и из других делова света.

Овога пута реч је о томе шта су Србима уопште, а и свету, дали Срби са територије данашње Хрватске. Доприносима својих предака и појединих савременика ови Срби треба да се поносе.

У области екзактних наука они су дали Руђера Бошковић, Николу Теслу, Милутину Миланковића, Радивоја Кашанина. У области сликарства дали су Влаха Буковца, Марка Мурата, Игњата Јоба, Стојана Аралицу. У области позоришта дали су Бранка Гавелу, Љепосаву Кангрга алиас Бела Крлежа, Перу Квргића. У области књижевности дали су Држића, Гундулића, Палмотића, Ђорђића, дум Ивана Стојановића, Матавуља, Десницу. У области филологије дали су Павла Соларића, Саву Мркаља, Милана Решетара, Милана Кашанина. У области политичке и духовне историје и културе дали су Никодима Милаша, Манојла Грбића, Симеона Кончаревића, Симу Лукин Лазића и многе друге. То нису сви, него само они који први падају на памет. Рачуни о допри-

носима Срба са територије данашње Хрватске тек треба да се сабирају.

10.

Покрет за обнову србистике појавио се при крају 20. века када је ситуација за Србе била наизглед безизлазна. Овај Покрет је учинио нешто значајно: донео је формулу изласка из тешке ситуације. Овај Покрет обацује хрватску идеју југословенства, на којој је грађена и умирала Југославија, коју су и Хрвати одбацили пошто су је искористили. Одбацује формулу сербокroatистике, које се ни Хрвати више не држе. Одбацује Новосадски договор који су и сами Хрвати одбацили. Враћа се доследно српској филолошкој традицији из предјугословенског периода на онај начин на који властите традиције поштују други европски народи. Доследно и у свему хоће да поштује европске стандарде и норме, па и у области филологије.

Покрет за обнову србистике добио је прву подршку 1997. међу косовскометохијским Србима када је основан у амфитеатру Филолошког факултета у Приштини. Данас је добија од Владе Републике Српске Крајине у прогонству. Покрет за обнову србистике и Влада Републике Српске крајине у прогонству заједнички су организовали Међународни научни скуп *Српско питање и србистика* крајем 2007. у Новом Саду. Видљиви резултат тога скупа је зборник радова објављен у три свеске на 1144 страна. На жалост, Покрет за обнову србистике још не добија подршку од влада које се смењују на кормилу Србије. Челници ових влада показују знатну меру храбрости када се отворено супротстављају НАТО пакту и Америци. Али исти људи у овим владама не смеју да се супротставе челницима српских националних институција које се још увек држе колосека сербокroatистике. Нико од људи у владама Србије, бар у овом тренутку, не сме јавно да каже: нећемо више да у Србији влада сербокroatистика; хоћемо као и сав нормалан свет да обновимо своју националну филологију, србистуку. Али не значи да оно то неће рећи већ сутра. Ми из Покрета за обнову србистике то од њих захтевамо и таквој њиховој одлуци се надамо.

О ПРЕИМЕНОВАЊИМА СРПСКОГ ЈЕЗИКА

Српски језик, за последњих 200 година, доживљавао је промене, какве су доживљавали и други европски језици. Сам језик, онај којим се говори и пише, међутим, није губио идентитет, баш као ни други језици европских народа. Али је доживео да се више пута преименује, тј. да добије разна имена, онако како није чињено у случајевима других језика.

Све ове промене везане су за једну историјску појаву, за хрватску идеју југословенства, која је, поготово у 20. веку, одредила судбину српског народа. Прво велико преименовање десило се са Илирским покретом. Следбеници овог покрета и Људевита Гаја напустили су хрватски језик, и узели српски за свој књижевни језик, али га нису називали српским, онако како су га називали Срби, већ илирским, онако како је тај исти језик називала званична Аустрија. Настављачи Илирског покрета, под именом југословенства, Ј. Ј. Штросмајер и Ватрослав Јагић, називали су овај језик југословенским, хрватским или славонским, хрватским или српским, српскохрватским. Између два светска у уставима Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, а касније и Југославије, језик је званично носио назив српскохрватскословеначки. На Новосадском договору (1954) српски језик је преименован у српскохрватски, односно хрваткосрпски. Сада се за овај језик употребљава више назива. У Босни и Херцеговини зове се српски кад га употребљавају православци, бошњачки када га употребљавају муслимани, хрватски када га употребљавају католици. Постоји настојање да се назива и хрватским кад се говори у држави Хрватској, босански кад се употребљава у Босни и Херцеговини, црногорски у Црној Гори, а српски када се говори у Србији. Тако се не чини ни са једним другим језиком у Европи.

Аутор овога текста подржава опште опредељење да се и на територији бивше Југославије доследно поштују европске вредности. Али заступа став да то треба чинити и кад је у питању језик, а не само кад су у питању друге мање значајне вредности. А то практично значи: да се треба вратити изворном имену језика и изворном схватању српског народа као мултиконфесионалног како се чини и у случајевима других европских народа. Тек кад

се заузме став да је српски језик језик српског народа разних вера, који живи у разним државама, добићемо исто решење које важи и за друге европске језике: напр. немачки, мађарски, шиптарски, али и чешки, словачки, бугарски итд.

Кључне речи: Срби, Хрвати, Словенци, Црногорци, Бошњаци. Српски језик, илирски језик, хрватски језик, бошњачки језик, босански језик, црногорски језик.

У годинама разбијања Југославије, концем 20. и почетком 21. века, српски народ задесиле су многе невоље. Савремени политички аналитичари покушавају да те невоље сагледају и реше отприлике у овом кругу: Милошевић, Карацић, Коштуница, Ђинђић, Тадић, Шешел, Булатовић, Ђукановић, Додик. Списак се шири и допуњава и именима других њихових савременика, поготово оним из иностранства. Али се временски круг битно не проширује.

Југославија, чије је растурање у центру ових збивања, мора се, међутим, сагледати у ширем временском распону. Она је створена 1918. године, али на идејама које сежу до Илирског покрета. Од тридесетих година 19. века, преко Штросмајерове идеје југословенства, и Јагићеве сербокroatистике, за Србе су најважнији односи које имају са Хрватима. А у тим односима наизглед је нерешив проблем уврежено мишљење да Срби и Хрвати имају исти народни језик. Право решење језичких проблема у односима два народа, међутим, може се сагледати ако се вратимо у време кад се уопште није ни мислило да ова два народа имају исти језик, већ да имају различите језике. Југославија је и створена и разорена на кривом решењу језичких проблема. А у овим решењима битну улогу нису играле промене у самом језику, већ његова применења.

Идентитет и име српског језика мимо система који важе за друге језике

Миладин Ковачевић је преконоћ постао познато име. Овај младић, Србин, претукао је у Њујорку 2008. једног свог вршња-

ка, Американца. Пребегао је после тога у Србију а за њим је расписана потерница Интерпола. Поред других података са потернице, наведени су и језици које младић говори. То су: енглески, српски, босански и хрватски језик. Тако је младић представљен као полиглота. На жалост, овакво виђење језика које г. Ковачевић говори већ је стекло упоришта у међународној пракси. А оно има упориште и у српским националним институцијама. Одбор за стандардизацију српског језика, који делује под окриљем Српске академије наука, не би, додуше, употребио израз босански већ бошњачки језик. Али би и по ставовима овог Одбора испало да је Миладин Ковачевић полиглота. Јер поред енглеског зна још и српски, хрватски и бошњачки.

Постоји јасна разлика између два списка језика који се напред помињу. Тамо где се употребљава израз босански језик, језик добија име по покрајини, односно држави. Тако функционишу називи: српски (у значењу србијански), босански, хрватски, црногорски. Тамо где се помиње бошњачки језик језици се идентификују по верској припадности. У Босни и Херцеговини, Србији и Црној Гори, бошњачки је језик којим говоре припадници муслиманске вероисповести, српски је језик православца, а хрватски је језик римокатолика.

Ове различите категоризације српског језика ипак имају нешто заједничко. Оне не важе ни за један други језик у Европи. Другим речима, део су раширене праксе у Европи о двојним аршинима: једним аршинима који важе само за Србе и другим који важе за остале европске народе.

Број језика које зна млади Ковачевић постао би знатно већи уколико би се, и у случају енглеског језика, применили исти стандарди који важе и за српски. За Ковачевића би се, са истим правом, могло тврдити да зна бар још и амерички, канадски, аустралијски. А кад би се енглески језик још делио по припадницима вероисповести који га говоре, број језика био би несравњиво већи, па би млади човек био још већи полиглота него што га представљају.

Међутим, нико озбиљан, на свету не односи се на сличан начин према енглеском (шпанском, француском итд.) језику као

што се односе према српском. Прво је српски језик већ давно избачен из система који важи за друге језике. А Срби су, затим, као народ, избачени из система који важе за друге народе. Сада се превасходно Србима суди у Хагу где се примењују двојни аршини почев од званичног назива за српски језик који се зове бехаес језик.

Одговорни људи у српском народу, треба да знају да се стање, у које смо запали, олако и брзо не може променити. Јер много шта зависи од спољних сила, а неке од њих се према Србима понашају сасвим непријатељски и непринципијелно. Али треба да знају и да много шта сами могу да промене уколико могу да поставе јасна питања и да на њих дају јасне одговоре.

ПИТАЊА И ОДГОВОРИ

Ако хоћемо истински да сагледамо стање у којем се нашао српски језик, треба одговорити, у ствари, на два питања:

Прво је питање: да ли је са самим српским језиком (језиком којим се говори и пише) све у реду кад је доспео у стање које је патолошко.

Друго је питање: Које су га силе довеле у патолошко стање у којем јесте.

Одговор на питање о садашњем стању српског језика

У српском језику, оном који се говори и пише, за последња два или три века било је промена. Такве или сличне промене дешавале су се и у другим језицима. Али су ове промене такве да не угрожавају његов идентитет, као што ни политичке и социјалне промене нису довеле до промена идентитета других европских језика. Да је језик остао исти а српска језичко-етничка заједница очувана, то се може проверавати сваког дана и сваког часа ако се помоћу даљинског управљача прате медији који делују

на простору бивших југословенских република: Србије, Црне Горе, Хрватске, Босне и Херцеговине.

Српски језик се није стварно „распао“ на српски, бошњачки, хрватски, босански или црногорски језик. То је био и остао увек један те исти језик уз неке варијантске разлике које су код употребе свих језика природне. Треба зато одбацити све тезе које се заснивају на ставу и да се он „распао“ из социолоингвистичких разлога. Исти језик се само у разним срединама различито третира.

Са српским језиком се, ипак, десило нешто што се није десило ниједном другом европском језику. Он је поред једног добио више имена. Данас се назива свакојако: српски, хрватски, бошњачки, босански, црногорски, буњевачки.

Тачно се може одредити и подручје на којем су се те неприродне промене дешавале. Оне су се дешавале у областима филологије и идеологије. Те области су међусобно повезане. У филолошкој сфери на делу је била сербокroatистика; у идеолошкој идеја југословенства.

У подручјима филологије и идеологије могу се наћи и решења за српски језик ако се доследно поштују европски стандарди и модели. Номинално, обе ове оријентације, и сербокroatистика и (хрватска) идеја југословенства, у постјугословенском периоду су напуштене. У стварности, међутим, није тако.

Одговор на питање о садашњем стању у филологији која се бави српским језиком

Постоје две главне филолошке оријентације (али и дисциплине) које су се бавиле и баве српским језиком. То су србистика и сербокroatистика.

Србистика је настала када и друге словенске филологије: бохемистика, полонистика, русистика, словнистика, крајем 18. и почетком 19. века. Србистика (односно *serbica*) имала је задатак и функцију да, као и друге националне словенске филологије, донесе знања о српском језику, српској књижевности и уопште о српском народу. У предјугословенском периоду ова дисциплина

била је доминантна у главним српским институцијама: Матици српској, Српској краљевској академији, Српској књижевној задрузи, на Београдском универзитету и у образовном систему. Заснована на истим принципима, моделима и аршинима као и друге филологије, она је тај посао успешно обављала све док није била потиснута од стране сербокroatистике.

Сербокroatистика је утемељена у другој половини 19. века, у оквиру оне славистике којој је на челу био Хрват кајкавац Ватрослав Јагић. За разлику од србистике ова дисциплина је била неприродна: сличне дисциплине не постоје другде. Самим својим двонационалним именом она је кршила принципе који важе за друге филологије; била је утемељена да би задовољила хрватске националне интересе. У југословенском периоду ова оријентација је имала институционалну подршку државе. Последица деловања сербокroatистике јесте стање у којем се данас српски језик налази. То стање је оно које карактеришу двоструки стандарди (једни стандарди за све друге; посебни стандарди за Србе).

Чим сте пристали у једној области на двојне стандарде, очекује се да бисте пристали и у другим областима. Пристајући на сербокroatистичка решења, српски идеолози и филолози за дуго времена пристали су на политику двојних стандарда.

Одговор на питање о идеолошко-политичком стању српског народа

Кад је dizана застава Србије на Олимпијади у Пекингу, било је речено да се ова иста застава поново подиже на једној олимпијади после 96 година. У међувремену Срби су очигледно били на странпутици. Градили су своју будућност према пројектима хрватског идеолога Штросмајера, хрватског филолога Јагића, хрватског комунистичког лидера Јосипа Броза Тита и хрватског лексикографа Мирослава Крлеже. Срби се не могу поносити свим деоницама своје историје.

Стање у којем се Срби данас налазе може се најкраће дефинисати као постјугословенско и посткомунистичко. Оно се не може у свему поправити. Али се ипак може поправити тамо где

је и почело добијати патолошке облике: у области филологије, дисциплине која се бави нечим што је најважније за сваки народ. А то је језик који је народ створио и према коме се идентификује. Зато је нужно да се сачини једна кратка историја преименовања српског језика.

КРАТКА ИСТОРИЈА ИМЕНОВАЊА И ПРЕИМНОВАЊА СРПСКОГ ЈЕЗИКА

Да бих објаснио како су Срби доспели у стање у којем се сада налазе, пре свега кад је у питању њихов језик, послужићу се једним старим вицем.

Сетио се Цига како да избегне војску и згрчио чврсто десни кажипрст, онај којим се на пушци повлачи ороз. Све су у Војној комисији чинили да му прст исправе. Али није ишло. Прст је био непоправљиво згрчен. Онда се неко сетио да пита:

– Добро, Циге, сад ти је прст овакав. Али како је изгледао раније?

Цига исправи прст:

– Ево овако!

Овај виц може да послужи као увод у приказивању модела „враћања филма уназад“ и кад је у питању идентитет српског језика.

Како је српски језик постао и хрватски

а) *Стање пре Илирског покрета.* – У време рађања славистике и србистике и настанка Матице српске (дакле на почетку 19. века), званични језик у Аустрији био је латински. Са рађањем националних филологија у Европи и у Аустрији почињу званично да се употребљавају и други национални језици: немачки, мађарски, као и језици словенских народа. Званична Аустрија у дугом процесу прихвата ове промене које се одвијају у духу Хердєрове филологије. Званична Аустрија употребљава израз хрватски језик за језик кајкавске популације која је концентрисана у Хрватском загорју. Званична Аустрија, међутим, не употребљава

израз српски језик. Уместо њега, она употребљава израз илирски језик и то чини за цело штокавско наречје које се говори у Панонији и на Балкану. Израз илирски на терену употребљавали су само неки делови популације који говоре српским језиком (или: у другој терминологији штокавским наречјем). Истовремено су у јавној употреби и други изрази осим илирског имена: српски језик, босански, славонски, далматински, дубровачки. Славонац Матија Антун Рељковић (1732-1798) језик којим пише назива славонским, а Славонац Петар Матија Катанчић (1750-1825) свој језик назива илирским. Обојица разликују свој језик од хрватског (кајкавског). Славистика у првој половини 19. века, као и у случају других словенских језика, престаје да прихвата локална или покрајинска имена за исти језик; прихвата једно национално име, тј. прихвата став да га треба звати српски језик.

У процесима конституисања националних филологија на почетку 19. века, оснивају се и *Сербске летописи* (1825) а затим и Матица српска (1826) са циљем да помогне издавање овога часописа који и данас излази под именом Летопис Матице српске. Нико ме тада од оснивача Летописа и Матице (Шафарик, Магарашевић, Јован Хацић) не пада на памет да Срби и Хрвати имају исти народни језик. Сматра се да су Срби и Хрвати блиски словенски народи, да су им језици блиски, мада различити. И Срби и Хрвати се третирају посебно, као и други словенски народи, а њихови језици као и други словенски језици. А то значи, блиски су, али су то и различити језици.

б) *Илирски покрет*. – О Илирском покрету се све до разбијања Југославије говорило у позитивном контексту. То је било природно. Југославија се заснивала на идеји југословенства, а ова идеја представља наставак идеја Илирског покрета.

Југославију су, између два светска рата и у Другом светском рату, рушиле усташе; у Титово време рушио је хрватски Масовни покрет (1967-1972). Југославија је фактички престала да постоји од одлуке парламената Хрватске и Словеније од 1. јуна 1991. године о проглашењу независности ових двеју држава. Оно што се после тога догађало тражило је, међу осталим, и пре-

испитивање идеја илирства и југословенства на којима је грађена држава која је престала да постоји.

Илирски покрет настао је тако што је челник овог Покрета Људевит Гај порушио основна правила на којима је грађена до-тадашња славистика. Гај и његови истомишљеници тврдили су: Словенци, Хрвати, Срби и Бугари нису посебни народи; они су један народ, Илири. Они имају један народни језик, илирски, са више наречја, као што их имају и други словенски народи. Илири, као један народ, треба да имају и један књижевни језик. Најбоље је да то буде средишњи и најраширенији дијалекат тога језика, српски дијалекат, односно српско наречје (у значењу језик).

Ни онда ни данас није било тешко уочити који су језик припадници илирског покрета напустили и којим су језиком почели да пишу. Напустили су хрватски (кајкавски) језик и прихватили српски језик (који је званична Аустрија називала илирски). Али нису хтели да тај језик назову српским већ су га називали илирским, онако како га је и званична Аустрија назвала. Два израза: српски и илирски, у употреби су се односила на исто, као када данас Словени једну популацију у Европи називају Немци, а други је називају Германи, Алемани, Тедески, а сами Немци сами себе називају Дојчерима.

Дојучерашњим Југословенима позната је реторика братства и јединства. Исти политички модел користили су још припадници Илирског покрета. Та реторика је била упочетку привлачна многим славистима, па и многим Србима. Али су се српски прваци (Вук, Сарајлија, Стерија, Текелија) оградиле од те идеје. Прваци Матице српске тридесетих година 19. века Теодор Павловић и Јован Суботић тада су на илирску иницијативу овако реаговали: ми нисмо и нећемо да будемо никакви Илири. Ми смо Југо-Словени (у значењу Јужни Словени). А то значи: Бугари, Срби, Хрвати и Словенци. Као блиски народи треба да негујемо и чувамо своју посебност, али и да негујемо заједништво. Таква идеја била је доминантна међу Србима све до Другог балканског рата (1913).

в) *Хрватско име за српски језик*. – Напуштање хрватског књижевног језика и прихватање српског, у време илирског покрета (1835-1843) није се десило одједном. Данашњи читалац тај процес може пратити из стопе у стопу на примерцима Гајеве *Данице*. Упочетку су сви објављени текстови у овом гласилу били на хрватском (кајкавском) језику, сем једног који је био на што-кавском (српском). После седам година однос се сасвим променио. Већина текстова је била на српском (у другој терминиологији: на илирском). То значи да су за кратко време, отприлике за седам година, Хрвати прихватили да пишу туђим језиком, језиком српским (илирским).

Аустрија је, међутим, нашла разлоге да 1843. забрани Илирски покрет и употребу илирског имена. Самим тиме је отворила и питање о томе које ће се име убудуће употребљавати уместо имена илирског. Све чешће се уместо израза илирски употребљава израз хрватски.

Тако се, уз сарадњу Аустрије и хрватских идеолога, десио преседан: Прекршено је правило које важи свуда у Европи, па ваљда и у целом свету: да један те исти језик може да има само једно национално име. Наметнуто је ново правило: да један те исти језик може да има два национална имена. Отприлике од тога времена и вуку корени овога што се збива на територији српског језика нарочито крајем 20. и почетком 21. века. Ако један језик може да има два национална имена, зашто не би могао да има и три или четири. Све до разбијања Југославије, овај беспримеран чин илираца био је слављен и величан не само са хрватске, већ и са српске стране. А наметнут је и свету као нешто нормално.

г) *Бечки „Књижевни договор“*. – У југословенском периоду створена је прича о томе да је бечки „Књижевни договор“ (1850) био договор Срба и Хрвата о заједничком језику, да би се Срби и Хрвати у језику и књижевности што више „приближили и ујединили“ (како пише у документима Новосадског договора, 1954).

Бечки договор је више пута објављиван, често са анексом *Главна правила за јужно наречје*, који је на молбу осталих пот-

писника написао Вук Караџић. Текст Договора не даје основе да се сматра да је то био договор Срба и Хрвата о заједничком језику. Учесници договора, један Словенац, двојица Срба и петорица католика (Хрвата?) праве договор који се тиче језика и писма ијекавског, икавског и екавског изговора (дакле штокавског, дакле српског) са циљем да се тај језик и књижевност на њему не комада. У тексту договора се не помињу ни Срби, ни Хрвати, нити се употребљавају изрази српски и хрватски језик или српска и хрватска књижевност. У њему се говори о једном народу, једном језику и једној књижевности књижевника источне и западне цркве који пишу различитим писмима, ћирилицом и латиницом, и о потреби да се ради јединства њихови правописи усагласе.

Хрватски идеолози и филолози (Штросмајер, Јагић и други) наметнули су нешто касније став да су Срби и Хрвати један народ, али и интерпретацију по којој Срби могу да буду само православци, а Хрвати католици. Да се народи идентификују на основу вере, то је став који нигде у Европи није прихваћен. Тамо важи и даље правило којег се доследно држао Вук Караџић: да се народи идентификују и разликују на основу језика којим говоре од популација/народа који говоре другим језицима. У југословенском периоду, који је био подударан са владавином сербокроатистике, наметнуто је хрватско решење, негирани су ставови главног учесника ових договора, Вука Караџића. Да би се та интерпретација примила, морало се учитати да у Бечком договору пише што тамо стварно не пише. А то је став да је то био договор Срба и Хрвата о заједничком језику.

д) *Југословенски језик. Славонски и хрватски језик.* — Идеје илирског покрета наставио је да негује Штросмајер од саме средине 19. века у нешто редукованом виду. Он је, уместо имена Илири, употребљавао израз који су увели прваци Матице српске Теоодор Павловић и Јован Суботић: Југо-Славјани (дакле Југословени, у значењу Јужни Словени). Али за Штросмајера су Југословени поименце били само Срби, Хрвати и Словенци (дакле сви Јужни Словени без Бугара); прецизније: Јужни Словени, држављани Аустрије. Штросмајер је замишљао да овај троједан на-

род у федерализованој Аустрији добије једну аминистративну јединицу са седиштем у Загребу.

У духу у своје идеје југословенства, Штросмајер је покушавао да наметне југословенско име за језик Југословена, тј. Срба и Хрвата и Словенаца. Али таква идеја није пролазила. Са филолошке тачке више је него Штросмајерова прихватана идеја југословенства филолога Ватрослава Јагића, који је сматрао да су Хрвати и Срби један народ, Југословени, који се јавља под сва национална имена (Хрвато-Срби) и који има један народни језик који чини заједница заједница чакавског, кајкавског и штокавског наречја. Тај став је Јагић пласирао у обимном чланку *Југословени*, који је објављен у *Чешком словнику* 1864. године.

Политичка ситуација у време кад су се појавили Штросмајер и Јагић тражила је и посебна решења. Из Загреба се тада управљало Хрватском и Славонијом. Језичка ситуација у Хрватској и Славонији била је различита. У Славонији се говорило штокавским наречјем, дакле језиком чији је најраширенији назив био српски, али који се у Славонији имао и локални назив славонски. У Хрватској се говорило хрватским језиком (кајкавским). Зато је Хрватском сабору једно време, 60-тих година 19. века, био прихваћен став да се у том Сабору може говорити *хрватским или славонским језиком*.

ђ) *Хрватски или српски језик*. – Став да се у Хрватском сабору говори хрватским или славонским језиком био је, међутим, дугорочно неодржив. Било је посланика православне вере који су говорили истим језиком као и католички Славонци, али су били свесни да припадају српском народу који живи изван Хрватске и Славоније. Зато је израз славонски замењен ширим појмом: српски језик. Тако се у називу званичног језика којим се служило у Хрватској, Славонији, на простору Далмације и Војне Крајине, нашао назив језика који садржи два етнонима: хрватски или српски. Пошто су се са овим називом сагласили и српски посланици, а поготово двојица филолога Срба, Вукових следбеника који су тренутно живели у Загребу, Јован Суботић и Ђуро Даничић, онда је то име прихваћено. Увођење заједничког имена за стварне

народне језике Срба и Хрвата требало је да потврди израда великог *Рјечника хрватског или српског језика*. Штросмајер је дао огроман новчани прилог да се оснује установа која ће овај Рјечник издавати. Та установа је била Југославенска академија знаности и умјетности (основана 1867).

За главног уредника овога *Рјечника* постављен је Ђуро Даничић, тада најчувенији Вуков следбеник и сарадник. Даничић, међутим, попут Вука и Миклошића, није сматрао да је прави хрватски кајкавски. Кајкавски, којим су тада говорили Хрвати, и по њему, припадао је истој језичкој заједници као и словеначки језик, па је дакле део словеначког језика. Зато је Даничић сматрао да лексичке елементе кајкавског треба изостављати из *Рјечника* који је он уређивао. Он је лексичко благо Рјечника сводио на хрватски (чакавски) и српски (штокавски). Овај Даничићев став поштовали су његови насленици Перо Будмани и Томо Маретић. Тек од 1948, од уредништва Стјепана Мусулина, у принципу се у *Рјечник* уносе и кајкавски елементи.

е) *Хрватски правопис, Граматика и Рјечник хрватског језика*. Тек при крају 19. века дошло је до дугорочнијег и сређенијег у стања у хрватској филологији. И то на основама тзв. Даничићеве школе које ће обавити номинални следбеници Вука Караџића, тзв. „хрватски вуковци“. Главни човек у том послу био је млади Иван Броз (1852 -1893), по рођењу кајкавац.

Броз је, по налогу Хрватског сабора (1889) сачинио *Хрватски правопис* (1892). Овај правопис је прављен, по речима самог аутора у предговору књизи, на корпусу дела Вука Караџића и Ђуре Даничића, а у складу са *Главним правилима за јужно наречје* чији је аутор Караџић.

Броз је иницирао да Матица хрватска издаје едицију *Хрватске народне пјесме*. Године 1894. издата је прва књига, а последња, десета, (то је био 13-том) 1941. За готово све ове песме је карактеристично да су испеване истим језиком, истим стихом и и углавном о истим темама као и *Српске народне пјесме* из Вукових збирки. То се посебно може видети на примеру збирке *Хрватске народне пјесме о Марку Краљевићу*. Нађен је и разлог за-

што се српске песме издају под хрватским именом. Тако се могло учинити зато што су те песме, по важећем схватању, испеване на заједничком језику Срба и Хрвата. Заједничким језиком, који је могао бити само српски, проглашаван је штокавски који су још илирци „пригерлили“ (Гајев израз) од Срба. Песме у издању Матице хрватске постају хрватске јер су их сакупили и објавили Хрвати.

Рјечник хрватског језика. На овом Рјечнику почео је да ради Иван Броз. Завршио га је Фрањо Ивековић, Брозов ујак, такође кајкавац и објавио 1901. године. Из предговора се види да је овај речник прављен на корпусу дела Вук Карацића, Ђура Даничића, Петра Петровића Његоша и Милана Ђ. Милићевића. У тачки 10. овог предговора каже се да би се он могао назвати и речником српског језика, да су га правили Срби. Али пошто су га правили Хрвати... он се с правом може назвати *Рјечником хрватског језика*. Наведене разлоге нико у науци не уважава.

Граматика и стилистика хрватског или српског језика (1899) Томе Маретића. Ова граматика је прављена на корпусу дела Вука Карацића и Ђуре Даничића. То се каже у предговору. Исте године кад је издата, појавило се и њено скраћено, школско издање под именом *Граматика хрватског језика*. И ова Граматика, по садржају, може да буде само граматика српског језика, свеједно како се називала.

Сва наведена дела сведоче сасвим јасно да су „хрватски вуковци“ без основа српском језику давали хрватско национално име.

ж) *Отпори и пројекције на српској страни.* – Већ од појаве Илирског покрета на српској страни јављају се отпори овом отимању српског језика. Крајем 19. века, после оснивања ЈАЗУ, отприлике у оно време када су тзв. хрватски вуковци (Јагић, Броз, Ивековић, Маретић) издавали српске вредности под хрватским именом, отпори су били већ јасно артикулисани. А за њих је било и карактеристично да се држе научне истине, али и настојање да се не изазову сукоби са хрватском страном. Овај смер је и приказан у мојој књизи *Увод у србистуку* (2002, 2003) посебно у

поглављу које се зове *Обнова србистике* (337-390). У то време основани су Српска краљевска академија (1886), Српска књижевна задруга (1892), *Српски етнографски зборник* (1894), *Српски преглед* (1895), *Српски књижевни гласник* (1901), дакле установе и гласила која су у први план истицала српско име. Сви ти потези имали су у основи уграђен став да треба поштовати српски језички и етнички идентитет. У тим оријентацијама учествовала је и Матица српска у којој се посебно истакао њен реформатор Тихомир Остојић. Централно име на које се ово обнављање српске филологије градило био је Вук Караџић. Идентитет српског језика грађен је у граматикама српског језика Стојана Новковића и Љубомира Стојановића, а идентитет српске књижевности у њеним историјама које су писали Дум Иван Стојановић, Јован Грчић, Павле Поповић, Андра Гавриловић, Тихомир Остојић и Јован Скерлић. Ова обнова србистике била је заборављена или намерно прећуткивана у југословенском периоду.

3) *Новосадски договор*. – Политичка победа хрватске идеје југословенства, у виду стварања Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, државе „једног троименог и троплеменог народа“, за много деценија гурала у страну напоре да се сачува српски идентитет. У Уставима Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца (1921, 1931), која је 1929. преименована у Југославију, званични назив језика био је: српскохрватскословеначки.

Новосадски договор био је пуна победа хрватске стратегије, оличене у сербокроатистици. На том Договору проглашено је да је народни језик Срба, Хрвата и Црногораца (а то значи чакавски, кајкавски и штокавски) један језик, да се он убудуће треба звати српскохрватски/хрватскосрпски. Књижевни језик Срба и Хрвата, по закључцима овог Договора, грађен је на штокавској основи, равноправно и отпочетка у два варијантама: екавској и ћириличкој са центром у Београду и ијекавској и латиничкој са центром у Загребу. На овој подели на српску и хрватску варијанту имплицитно су пројектоване и поделе српског и хрватског језика.

Тринаест година после Новосадског договора, у *Декларацији о називу и положају хрватског књижевног језика* (1967) ови закључци Новосадског договора су били одбачени, а 1971. Матица хрватска се у једној краткој изјави и формално одрекла Новосадског договора. Чињеницом да га је сасвим јасно одбацима хрватска страна, он више никога не обавезује. На жалост, Матица српска се ни до данас није одрекла Новосадског договора нити вратила својој традицији из предкомунистичких времена.

и) *Граматики, речници и правописи хрватског језика*. – У процесима остваривања независности хрватске државе, дакле у титоистичком и посттитистичком периоду, хрватске институције одбациле су и двојни назив језика (хрватскосрпски/српскохрватски) за језик који је само српски, и прогласили да Хрвати имају свој народни и књижевни језик, различит од српског. После тога у већем обиму објављују се и речници хрватског језика, граматики хрватског језика и правописи хрватског језика. Сва та дела заснована су на идејној основи *Декларације о хрватском језику*. А овако схваћени хрватски језик опет грађен је на подлози установљеној у делима „хрватских вуковаца“ крајем 19. века. Хрватски језички индивидуалитет, у свим тим потезима, не гради се на основама хрватског народног и на њему заснованог књижевног језика, како се то чини код других народа. Хрватским књижевним језиком проглашавана је хрватска стандардизација српског књижевног језика (другим речима књижевног језика Вука Карачића и Ђуре Даничића) која се чини у хрватским институцијама. Најновији пример таквих настојања јесте *Нова декларација* ХАЗУ (2004). Она настоји да код европских институција српски народни и књижевни језик, који су Хрвати прихватили у 19. веку, региструје под хрватским именом, као хрватски језик.

Српска академија наука и уметности, која се држи Новосадског договора, наставља да издаје *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*. Уколико би се вратила властитој традицији, вратила би се и називу на којем је читавих шездесет година скупљана грађа за овај Речник (1893-1953) у за сто створеном Лексографском одсеку у Српској краљевској академији. А

име под којим је то чињено, и које му је дао Стојан Новаковић још 1888, било је: *Речник српског књижевног и народног језика*. Наследници Стојана Новаковића, у Српској академији, прихватају данас праксу по којој је српски језик језик део српскохрватског језика а овај језик део хрватског језика.

Како су настали изрази босански и бошњачки језик

Израз босански језик употребљаван је у време пре појаве славистике, а то значи пре увођења система по којем језици могу да имају само једно национално име. Тада је израз босански језик имао значење локалног језика, као што су, у исто време, употребљавани и израз славонски, далматински, дубровачки, рашки језик. Сви ти називи односили су се на локалне употребе језика који се у разним терминологијама звао српски, илирски, односно штокавско наречје.

Израз босански језик, у смислу државног, али и националног језика, увео је крајем 19. века аустријски гувернер Босне и Херцеговине Мађар Бењамин Калај. Наметање тог имена требало је да се односи на језик целе популације Босне и Херцеговине која је и у оно време била састављена од православца, католика и муслимана. То је било нешто као државни језик ове територије. И ово одступање од европских норми подржао је Ватрослав Јагић. Пошто је ова пракса била у супротности са праксом у другим деловима Аустро-Угарске монархије, а поготово у Европи, она је била напуштена већ после Калајеве смрти.

Од турских освајања простора на којима се говори српским језиком, дакле од 15. века, постоји популација исламске вероисповести. Ова популација се различито називала, али није мењала језик и вероисповест. Докле год на овим просторима важили ставови засновани на основама европске филологије, по којима се народи идентификују на основу језика, ова популација је сматрана делом српског народа. Са наметањем сербокroatистике и идеје југословенства, односно са наметањем идеје да се народи идентификују према вери, па су Срби могли да буду само православци, а Хрвати католици, отворен је и простор за другачији

третман популације муслиманске вероисповести. Ова популација називала се од 1967. године муслимани у смислу народности, а писала се са велики М (муслимани). Од разбијања Југославије, тачније од 1992. године, ова популација изабрала је за себе ново име: Бошњаци.

Израз Бошњаци употребљаван је алтернативно са изразом Босанци (становници Босне) без обзира на веру и нацију њених становника. Од 1992. њиме се именује популација која је на верској основи одељена од других верских заједница (православне и католичке) које говоре истим језиком. Тако је одједном испало да се у Босни и Херцеговини говоре три језика. Кад истим језиком говоре муслимани онда је језик бошњачки; кад га говоре православци онда је српски, а кад га говоре римокатолици, онда је хрватски. Данас најбројнија популација у Босни и Херцеговини, незадовољна овим решењем: настоји да му обнови име босански језик. Чим се пређу границе ове државе, у њој се, по овом ставу, говори босански.

Све верске популације у овој држави изриком су се определиле да ће следити европске норме и вредности. Од њихове заједничке државе Европа тражи да испуне многе услове. Али им нико не тражи да испуне језичко-етничке стандарде какве поштују сви европски народи. Нико и никад им из Европе није предочио да је идентификовање језика и народа на верским основама у супротности са европским мерилима. Нигде се у Европи не каже да свака верска заједница мора да има свој посебан језик, нити да се у Европи народи идентификују по верама. Нико им не каже да се у Европи језици не зову по државама, већ да сви језици имају национална имена.

Како је настао израз црногорски језик

По Уставу Црне Горе, која је поново постала самостална држава 2006, званични језик је постао црногорски. А како се звао пре тога? Звао се српски (1992-2006). Од 1955. до 1992. звао се српскохрватски. А пре Новосадског договора (децембра 1954) звао се увек српски, сем у раздобљу између два светска рата када

је званичан назив језика био тронационалан: српскохрватскословеначки. Црногорци на делу простора на којем живе, већ вековима нису мењали име. Сами себе су сматрали делом српског народа. Али ли су, у Титовој Југославији, променили национални статус. Све до краја Другог светског рата били су по националности сви Срби; после су, на основу одлуке „одозго“ (Коминтерне, односно партијског и државног врха Југославије) готово сви по националности били Црногорци. Приликом последњег пописа 2004. око 39% становника Црне Горе из се изјаснило као Црногорци, око 32% као Срби. Језик којим говоре није доживео никакве друге промене. Али су га 64% становништва називали српски, а 22% црногорски.

Лидер Црне Горе Мило Ђукановић новоуведени назив црногорски језик, који је озваничен у Црној Гори, оправдава чињеницом да је тако учињено у суседству (а суседство Црне Горе су Хрватска, Босна и Херцеговина и Србија), где се употребљава исти језик, али се језик назива по држави: хрватски и босански. (Не би могао да наведе неки други европски пример).

Процеси преименовања српског језика имали су одјека и код Буњеваца у Бачкој. И они истичу своје право да језик којим говоре називају буњевачким.

ОДГОВОР НА ПИТАЊЕ: ШТА ДАЉЕ?

Све се са наступањем постјугословенског и посткомунистичког периода у Србији поменило, али се није променило стање у главним српским националним институцијама. Нису се променили ни људи, ни идеје, ни глобална политика. На питање: шта треба, у области филологије чинити у посткомунистичком и постјугословенском периоду, не покушавају да одговоре снаге које окупљају Матица, Академија, Задруга, образовни систем у Србији.

Покрет за обнову србистике управо на то питање има јасне одговоре: Треба обновити српску филолошку традицију из предјугословенског, а поготово из предтитоистичког периода. Треба

обновити традицију Матице српске, Српске академије наука, образовног система у Србији, треба обновити српску идеју југословенства. Према српском језику се треба односити онако како се односимо и према другим европским и светским језицима. А то значи да треба чувати његов идентитет и интегритет. Исто се тако треба односити и према српској књижевности; и њу треба идентификовати према идентитету који је имала у предјугословенско доба. Ако су сви европски народи мултиконфесионални, треба се вратити ставовима српских институција из предјугословенског периода кад су и главни српски филолози и политичари сматрали да је српски народ мултиконфесионалан.

Присталице Покрета за обнову србистике одржали су крајем новембра 2007. у Новом Саду дводневни међународни научни скуп *Српско питање и србистика*. На скупу је непосредно или преко прилога учествовало шездесетак научника. Међу њима је било више универзитетских професора са значајним опусима; а било је и више младих научних радника. За скуп се готово и не зна јер су га познати медији и јавни сервиси прећутали. Ни политичари нису хтели да виде да ипак у српском народу постоје снаге које имају и аргументе и идеје и нуде конкретна решења. Упркос томе, наде у повољна решења нису изгубљене.

ЛИТЕРАТУРА

Broz, Ivan, *Hrvatski pravopis*, Zagreb 1892.

Broz, Ivan, Iveković, Franjo. *Rječnik hrvatskog jezika*. Zagreb 1901.

Gay, L. *Kratka osnova horvatsko-slavenskog pravopisanja*. od L. O. G. Budim 1830. - Књижица прештампана у целини у књизи Петра Милосављевића *Српска писма*, Бања Лука 2006. Други пут је прештампана у Зборнику радова 2 са симпозијума *Српско питање и србистика*.

Gaj, Ljudevit. *Čije je kolo?* Danica horvatska, slavonska i dalmatinska, br. 31, od 1. kolovioza. Zagreb 1846. – Текст је прештампан у књизи Петра Милосављевића *Срби и њихов језик*. Приштина 1997, Београд 2002.

Даничић Ђуро, *Разлика између језика Српског и Хрватског*. – Гласник Друштва српске словесности, св. IX, Београд 1857. - Главни део текста је прештампан у књизи Петра Милосављевића *Срби и њихов језик*, Приштина 1997, Београд 2002.

Карацић, Вук Стеф. *Писменица српскога језика*. Беч 1814. – Прештампано у књизи Сакупљени граматички и полемички списи Вука Стеф. Карацића. Државно издање, књига 1, Београд 1894.

Карацић Вук. *Српски рјечник*. Беч 1818, 1852.

Maretić, Tomo. *Gramatika i stilistika hrvatskog ili srpskog jezika*. Zagreb 1899.

Милосављевић, Петар. *Срби и њихов језик*, Приштина 1997., Београд 2002.

Милосављевић, Петар. *Увод у србистику*. Београд 2002, 2003.

Радић Бојан. *Разговори са Петром Милосављевићем о Новосадском скупу*. Београд 2008. - У овој књизи су прештампани су закључци Бечког договора, Новосадског договора и Новосадског скупа. Ови закључци су посебно коментарисани у посебним одељцима разговора.

Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. Na svijet izdaje Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. – Ovaj *Rječnik* je izlazio u razdoblju 1882-1976. Štampan je u 22 toma. Prvi tom je uredio Đuro Daničić.

Речник српскохрватског књижевног и народног језика. Први том. Уредник Александар Белић. Београд 1959. године. До сада је, у издању САНУ, изашло 17 томова. Посао је обављен тек око половине.

Српско питање и србистика. Материјали за Међународни научни скуп *Српско питање и србистика*, који је одржан 23. и 24. новембра 2007. године у Новом Саду. Материјали су објављени у три зборника. Први и трећи приредили су Петар Милосављевић и Момчило Суботић. У првом се налазе реферати, у трећем накнадно приспели реферати, литература и Закључци са Новосадског скупа. За тему о преименовањима српског језика посебно је важан Зборник радова 2, *Документи и коментари*. Овај зборник је приредио Петар Милосављевић. Зборнике су издали Логос из Бачке Паланке и – Књиготворница Логос из Ваљева 2007. Зборник радова 3 појавио се после одржавања Скупа, 2008.

ЈЕЗИЧКО, КЊИЖЕВНО И ЕТНИЧКО РАЗГРАНИЧЕЊЕ СРБА И ХРВАТА НА ТЕРИТОРИЈИ ДАНАШЊЕ ХРВАТСКЕ

У последње време често се подвлачи чињеница да је Република Хрватска до 1990. године била у свом Уставу дефинисана као држава хрватског народа и српског народа у Хрватској. На основу те констатације извлачи се закључак да је била двонационална држава, како је постојала Чехословачка или како и данас постоји Белгија.

У овом тексту се полази од те чињенице. Али се доказује да у Хрватској, као и на просторима целе Југославије, није учињено нешто што је учињено у Белгији и Чехословачкој. Из разлога политичке природе Срби и Хрвати нису јасно језички, књижевно и етнички разграничени. Због тога што то филолошко питање није решено, почињено је много невоља недужним људима. Аутор сматра да до разграничавања на филолошком плану ипак мора доћи.

Коректна филологија може да тачне одговоре на питање који је то српски народни (и књижевни) језик а који је хрватски народни језик и да докаже да се та два народна језика разликују. Тачно се може одговорити и на питање и када су Хрвати преузели српски за свој књижевни језик. Коректна филологија тачно може да одговори и на питања коју су ћирилицу и коју латиницу створили Срби, а како изгледа латиница који створили Хрвати. Такође, она тачно може да одговори на питање шта је у предјугословенском педриоду била српска а шта хрватска књижевност, односно шта су по језику били Срби а шта Хрвати. Одговор на та питања треба да да обновљена дисциплина србистика.

Треба схватити да све не зависи од политичке воље хрватске стране. Српска ситуација на тлу данашње Хрватске битно ће се поправити у стратешком смислу ако се обаве неопходни филолошки послови који нису обављени.

Кључне речи: Хрватска, Хрвати и Срби, српски народни језик, хрватски народни језик, српски књижевни језик, дубровачка књижевност, ћирилица, латиница, гајица, Вук, Гај, Штросмајер, Јагић, Југославенска академија знаности и умјетности, Новосадски договор.

У порукама на електронском медију Владе Републике Српске Крајине у прогонству више пута је изражаван став да је по Уставу Републике Хрватске до 1990, Хрватска била дефинисана као држава хрватског народа и српског народа у Хрватској. То значи да је Хрватска била схватана као двонационална држава. А да би проблем био јасније сагледан, она је упоређивана са доскора постојећом Републиком Чехословачком (1818-1992) која је била држава Чеха и Словака и са савременом Краљевином Белгијом, која такође има два конститутивна народа: Фламанце и Валонце.

Корени садашњих српских несрећа виде се у чињеници што је доласком Туђмана на власт у Хрватској, уставни поредак у држави био нарушен тако што је, противуставно, прегласавањем, Хрватска проглашена само државом Хрвата, а Срби су сведени на националну мањину.

Сам Туђман је 1993. јавно, и то на тргу Илица у Загребу, изнео став да је Хрватима рат био потребан да би решили српско питање. Уз помоћ НАТО пакта Хрвати су овај рат добили. У току рата дошло је до великог етничког чишћења српског живља. Помињу се цифре од 400.000 до 800.000 Срба који су морали да напусте Хрватску. Сваки од тих протераних је прича за себе. Болно сам доживљавао сусрете с људима који су имали завичај, домове а све што су имали очас су изгубили.

Поред искреног саосећања са патњама ових људи, које деле и други наши сународници, сматрам се и додатно одговорним. Припадам свету филолога по струци, па отуда могу више да знам порекло садашњих односа Срба и Хрвата. Ови односи поремећени су у прошлости и то на подручју филологије. Овако настали проблеми се само на том подручју могу успешно реши-

ти. Моје садашње бављење овим питањем потиче из осећања стручне одговорности.

*
* *

И мени је позната чињеница да је Република Хрватска некада била дефинисана као држава два народа, Хрвата и Срба, па ми је прихватљиво и умесно и оно поређење са Белгијом и Чехословачком. Али ипак не могу да не приметим да односи Срба и Хрвата ни пре ратних сукоба нису били успостављени онако као у овим европским државама са којима се Хрватска пореди.

Чеси и Словаци у некадашњој Чехословачкој били и језички, књижевно и етнички раздвојени. Тако није било у Хрватској. Кад је, почетком деведесетих, дошао тренутак за државно раздвајање (готово истовремено када и између Срба и Хрвата у Хрватској), та два народа су се, лако раздвојили, без капи проливане крви.

Било је, последњих година, јавних спекулација и о томе да ће се Белгија распасти. Колико ја видим, и раздвајање Валонаца и Фламанаца могло би да се изведе без оружане борбе. Јер, и ова два конститутивна народа Белгије су језички и књижевно, па и етнички, раздвојени. На жалост, такво раздвајање Срба и Хрвата није постојало не само на територији Републике Хрватске, али ни шире, на подручју читаве бивше Југославије. И ту је главни проблем који филолози морају да реше.

После ових напомена, у мом виђењу постаје јаснија улога и задатак филолога. Они су одговорни што, пре сукоба, нису урадили свој део посла. Сада су упућени на поправни испит. Њихову ситуацију, само неизглед, отежава чињеница да је у Уставу Хрватске промењен државноправни статус Срба, што су они од конститутивног народа проглашени за националну мањину. Али и као мањина они имају право на идентитет свог језика, своје књижевности, свог етничког бића.

Филологија као наука тражи од нас који јој служимо, да одговоримо на више питања. Издвајам неколико:

- 1) Да ли је у прошлости било јасних разграничења Срба и Хрвата на филолошком пољу?
- 2) Када и како је дошло до замућивања слике о питањима језика и књижевности Срба и Хрвата?
- 3) Какав значај има државно раздвајање Срба и Хрвата после разбијања Југославије?
- 4) Да ли је могуће раздвајање на плану језика, књижевности, етницитета?
- 5) Да ли је могуће раздвајање на нивоу научних дисциплина?
- 6) Који је задатак националних институција за обављање овога задатка?

1.

Ово је одговор на прво питање:

Први слависти, Јозеф Добровски, Јернеј Копитар, Вук Караџић, Павле Јозеф Шафарик, и многи други, деловали су у време када је постојала само једна словенска држава, царска Русија. Филолошка питања којима су се бавили нису била оптерећена државним и политичким пројекцијама. У првом је плану било тражење научних решења.

Отац славистике, Добровски, све словенске језике делио је на две групе: на северозападне и југоисточне. Српски језик је стављао у југоисточне, заједно са бугарским и руским, а хрватски је стављао међу северозападне, у групу са пољским, чешким и словачким језиком. За њега је словеначки био део хрватског.

Слично груписање словенских језика начинио је и Копитар. И он је такође видео да словеначки кајкавски и хрватски кајкавски чине једну заједницу. Само, Копитар је у први план истицао словеначку компоненту. По њему је испадало да је хрватски кајкавски био део словеначког језика. На основу оваког става Копитар је, међу Словенима на Балкану, видео само три језика: словеначки, српски и бугарски. Ово његово виђење познато је као карантанска теорија.

Шафарик је у основи прихватио поделу свих словенских језика на северозападне и југоисточне. На словеначки кајкавски и

на хрватски кајкавски гледао је као на два блиска али и посебна језика. Као ни његови претходници, ни он, у почетку, још није уочио посебност чакавског наречја. Сматрао га је делом штокавског наречја, тј. српског језика.

Са највише познавања и доследности овом питању прилазио је Вук Карацић. Он је, као и други слависти, српски језик идентификовао као штокавски. Ни чакавски ни кајкавски није сматрао делом српског језика. Сматрао је само да је чакавски прави хрватски језик, јер тим језиком само Хрвати говоре. Кајкавски хрватски сматрао је за неки прелаз од српског према словеначком.

Водећи слависта око средине 19. века, Словенац Франц Миклошић, овако је идентификовао јужнословенске језике. Сматрао је да је српски штокавски, словеначки кајкавски а хрватски чакавски. Такво мишљење је заступао је и Ђуро Даничић пре одласка у Загреб на место секретара новоосноване Југославенске академије знаности и умјетности.

Све главне српске националне институције које су створене у 19. веку: Матица српска, Друштво српске словесности (1842, претворено касније у Српско учено друштво, па 1886. у Српску краљевску академију), Велика школа, Српска књижевна задруга, свој став о српском језику градиле су на основу представа првих слависта, пре свега ослањајући се на ставове Вука Карацића. Ни у једној од ових институција није се, у предјугословенском периоду, одступало од става да је српски језик истоветан са штокавским наречјем и да обухвата екавски, ијекавски и икавски дијалекат.

2.

Став да Срби и Хрвати имају исти народни језик, који треба звати српскохрватски, хрватски или српски, хрватскосрпски, настао је у другој половини 19. века, а доминирао је у периоду који можемо да назовемо југословенским. Он је владао у доба постојања југословенске државе, тј. у периоду прве и друге Југославије. Ово погрешно становиште имало је претходницу у виду идеја и пројекција почев од од тридесетих година 19. века у

Илирском покрету, односно од средине 19. века када се илирска идеја наставља кроз идеологију југословенства бискупа Јосипа Јураја Штросмајера. Главни догађај у том предјугословенском периоду било је оснивање Југославенске академије наука и уметности 1867. у Загребу када је у тој институцији и озваничен став да Хрвати и Срби имају један те исти језик и када је почео да настаје *Рјечник хрватског или српског језика* под уредништвом Ђуре Даничића.

У више својих књига (посебно у књизи *Увод у србистику*) показивао сам како је наметање става да Срби и Хрвати имају један језик било темељно припремано. То је чињено са политичким циљем, разним политичким и политикантским потезима, највише реторичким средствима, без праве научне подлоге, често уз злоупотребу науке. Врхунац злоупотребе науке десио се у Титово време, конкретно на Новосадском договору, 1954. у згради Покрајинског комитета Савеза комуниста. Тада је номинално потврђена теза да Срби, Хрвати и Црногорци имају исти народни језик (што би значило да им је заједнички штокавски, чакавски и кајкавски, што никако није тачно). Лингвисти и књижевници, уиме двеју институција, Матице српске и Матице хрватске, на овом скупу, у контексту ондашње ситуације, сачинили су Договор о заједничком књижевном језику Срба и Хрвата. И народни и књижевни језик о којем су се договарали, добили су на овом Договору и званични назив српскохрватски/хрваткосрпски. За заједнички књижевни језик узети су екавски и ијекавски изговор штокавског наречја. При томе, полазило се од чињенице да се исти књижевни језик различито изговара у два главна национална и књижевна центра: у Београду, где доминира екавски изговор, и у Загребу, где доминира ијекавски изговор. Овако постављеним Договором је, у ствари, утемељено цепање оног језика који је у предјугословенском периоду идентификован као српски. Куда је то у пракси водило, показаће се веома брзо. На основу Договора издат је у Матици српској 1960. *Правопис српскохрватског књижевног језика* екавицом и ћирилицом, а у Матици хрватској *Правопис хрваткосрпскога књижевног језика*, ијекавицом и латиницом. То је била основа да се у лингвистич-

ким круговима пласира теза да се српскохрватски/хрваткосрпски језик дели на две варијанте, односно на две половине: на источну и западну, београдску и загребачку, српску и хрватску, односно екавску (српску) и ијекавску (хрватску). А какве је последице таква подела могла да има показале се ускоро у *Декларацији о положају и називу хрватског језика* (1967). У њој је хрватски језик идентификован са оним што се у Договору звало хрватско-српски језик. А шта је таква подела значила у геополитичком смислу, то се најбоље види по подели која је представљена на *Карти хрватског језика са додатком српског* Томе Матасића. На тој Карти као српски језик третира се само екавско подручје. Дакле, као оно што се налази источно од линије Лозница – Краљево – Дечани.

Српски лингвисти из периода постојања југословенске државе (а то значи лингвисти из Белићеве и Ивићеве школе) који су, без стварног покрића, прихватили Јагићеве тезе о заједничком народном језику Срба и Хрвата, прихватили су и конзеквенце такве политике. На примени те политике наставили су да активно раде и после разбијања Југославије. То потврђује и Други конгрес српских интелектуалаца који је одржан у Београду 1994. године. Заступајући тезе о томе да српски књижевни језик треба стандардизовати на екавици, Павле Ивић је, у ствари, радио на примени геополитичких ставова изражених на Матасићевој Карти. Срећом, Конгрес није прихватио тезе његовог главног сазивача.

3.

Разбијање Југославије и стварање две републике са српским именом (тј. Републике Српске и Републике Српске Крајине) поред политичког значаја, имало је и друге последице. Отворено је и питање раздвајања Срба и Хрвата на филолошко-лингвистичком плану.

Република Српска се једно време, све до пред Дејтонски споразум, протезала на око 75% територије Босне и Херцеговине. По извештајима са ратишта у овој Републици, лако је било схватити да на том простору живи претежно православно становништво које има српско национално осећање. Мени је, као рела-

тивно упућеном филологу, лако било да схватим да се мапа Републике Српске скоро до детаља подударала са источно-херцеговачким дијалектом, односно штокавским ијекавског изговора. Могао сам, затим, ово виђење да проверим на дијалектолошким картама српскохрватског језика највећих стручњака за ово питање, Павла Ивића и Далибора Брозовића. Њихове карте је у заједничкој публикацији објавио Југославенски лексикографски завод у Загребу 1988. године. Ако ми до тада није било јасно на којим подручјима у Босни и Херцеговини живе претежно Срби православне вероисповести, сада је то постало евидентно.

Исти ратни догађаји учинили су да се јасно види и на којим подручјима на територији Републике Хрватске су размештени већином Срби православне вероисповести. Показало се евидентно да се карта Републике Српске Крајине у великој мери поклапа са картом наकाдашње Војне Границе. Могло се приметити, такође, и да се она углавном подудара са простором ијекавског (источно-херцеговачког наречја) на територији Републике Хрватске. Статистички подаци су само потврђивали ова виђења: на овом простору 88 посто становништва чинио је српски православни живаљ.

Увид у исте дијалектолошке карте језика откривао је и друге чињенице. На њима се јасно могло видети и где су концентрисани истојезичници који нису били православне вере. Постало је, такође, јасно и да су на подручју Дубровника доминирали истојезичници римокатоличке вероисповести, а на подручју око Новог Пазара истојезичници муслиманске вероисповести. Увиди у ове чињенице, међутим, нису пољуљали истину да се о источно-херцеговачком дијалекту може говорити превасходно као о српском и то у оном најужем смислу.

Наведене чињенице показују да политичке пројекције и филолошке истине нису биле у сагласности.

Матасићева Карта, која је графички илустровала ставове Новосадског договора, обећавала је још већу Хрватску него што је била Павелићева. Вероватно су хрватски идеолози тако нешто морали да имају у виду пре него што су приступили разбијању Југославије.

Неочекивани догађаји на терену показали су да оваква Карта, чак ни као пројекција, не може да опстане. Муслимани Босне и Херцеговине, који су се 1992. преименовали у Бошњаке, претендовали су на „парче“ свога језика, бошњачког. Слично се десило и на другим странама. У уставима Републике Српске и Републике Српске Крајине унесене су одредбе по којима се у тим државним творевинама говори српским језиком.

Ове чињенице сведоче да је хрватска страна на плану језичке политике претрпела неуспех. Она је претрпела неуспех и на самом Другом конгресу српских интелектуалаца. Ни присуство највиших руководилаца Републике Српске, које је, уз сугестије врха официјелне српске лингвистике, прихватило екавицу за свој језички стандард („да би били ближе Србима из Србије“) није убедило учеснике Конгреса да прихвате став да треба да одбаце ијекавски изговор као стандардни за српски језик.

4.

Југославија као држава не функционише још од 1991. године, када су парламенти Хрватске и Словеније, на одвојеним седницама, донели одлуку о издвајању из Југославије. Али на ту годину не треба гледати као на почетак њеног разбијања, већ као на крај тога процеса. У политичком смислу, Југославија је већ била начета са појавом Масовног покрета у Хрватској, у другој половини шездесетих. Људи и идеје тога Покрета извели су осамостаљење Хрватске двадесетак година касније.

Ово политичко разбијање повезано је са напуштањем идеје о заједничком народном и књижевном језику Срба и Хрвата. Ова стара хрватска идеја, која је легализована тек на Новосадском договору, била је одбачена у *Изјави Матице хрватске* (1971). После тога је идеја о заједничком језику одржавана само помоћу политичких апарата и државних интервенција. Крај српскохрватског језичког јединства хрватске институције су прогласиле истовремено са разбијањем Југославије.

Официјелна српска филологија, она која је у Титово време инсталирана у Академији, Матици, филолошким катедрама, са жаљењем је прихватала чин разбијања српскохрватског језичког

јединства. Али у језичкој политици ових институција није дошло до озбиљних промена. Оне су наставиле да делују по сценарију који је наменила сербокроатистика. Ни до данас се нису одрекле Новосадског договора. Што практично значи да и данас стоје на становишту да је српски језик у ствари српскохрватски.

Међу српским филолозима, међутим, појавила се и друга оријентација, која није хтела да следи тај сценарио. Ова се оријентација програмски може идентификовати са Покретом за обнову србистике. Иако и држава и официјелни медији игноришу ову оријентацију, показало се да уз ову оријентацију пристаје много значајних људи: више прворазредних лингвиста, најбољих које данас имамо, али и проучавалаца књижевности, политиколога и историчара. Иза филолога ове оријентације већ сада се може поменути неколико десетина вредних књига. Треба очекивати да ће се у догледно време направити преглед научног доприноса сваког од њих.

И ја сам се нашао међу филолозима ове оријентације. Прихватио сам и посебног задатка да напишем *Увод у србистику*, која је под тим именом изашла у два издања 2002. и 2003. на 598 страна. А да бих тај задатак обавио, морао сам да се понашам као филолози 19. века. То значи да се бавим и проблемима књижевног, и језичког, и етничког идентитета српског народа, али и идентитетом српских писама, филолошком и верском страном српског питања. Моји радови из ових области не могу да замене друге радове мојих блискомишљеника који су на појединим подручјима проблеме успевали потпуније и утемељеније да обраде. Али се они бар могу схватити као оријентири у приступу бројним проблемима који су остали нерешени а које треба решавати.

Већи број тих решења тиче се раздвајања српског од хрватског на филолошком плану. То имплицитно значи да се тиче и односа Срба и Хрвата на територији садашње Хрватске.

а. Идентитет српског језика.

Током ратних 90-тих година, кад се већ почело говорити о српском и хрватском језику као о два језика, и од мене су студенти тражили да им одговорим на питање који је то српски и који је хрватски језик. То је било на једном часу посвећеном интерпретацији песме Тина Ујевића *Свакидашња јадиковка*. Тим поводом настао је мој текст *О разликовању српског и хрватског језика*. Ситуација је тражила да на конкретним примерима документујем своје ставове, дакле да поступим слично као и друге моје колеге кад дођу у ситуацију да покажу конкретно шта је чешки, а шта словачки језик, односно да покажу шта је француски а шта румунски.

Са тако схваћеним задатком, подсетио сам слушаоце, најпре, да је *Свакидашња јадиковка* до сада штампана у две варијанте, екавкој и ијекавској. Али и да их обе можемо примити као текст на једном језику, српском. А да не би било забуне да је Тин Ујевић писао и на другом језику, који је идентификован као хрватски, показао сам Тинову песму са Марулићевог споменика у Сплиту, која је на чакавском. Сличне разлике у језику, могао сам да покажем и на примерима текстова највећег хрватског писца Мирослава Крлеже. Већину текстова Крлежа је писао на српском језику, тј. на језику своје супруге која је рођена као Љепошава Кангрга, а коју је он прозвао Бела Крлежа. Али писао је и на хрватском, кад је користио кајкавски који му је био матерњи. Показало се да је неприхватљива изјава Крлежина да је он одувек писао једним језиком који Хрвати називају хрватским, а Срби називају српским. Не знам ни за једног Србина који је писао кајкавски. Између матерњег језика Мирослава Крлеже и матерњег Беле Крлежа јасне су разлике.

Ова анализа је показала да су српски и хрватски језик, као и други словенски језици, међусобно блиски. Али се српски и хрватски ипак могу разликовати на начин на који је могуће разликовати и друге словенске језике.

Српски језик је српски свеједно ко га говори: припадник неке нације, неке вероисповести, неког пола или неког доба ста-

рости. Ово начело није нешто што важи само за српски. То је нешто нешто што важи за све језике па треба да важи и за српски.

Сличне ставове потврђивао сам на други начин и у хрестоматији *Срби и њихов језик* (1997, 2002), у којој сам, на једном месту, окупио преко 40 текстова разних филолога, српских и страних. То је значило да се идентитет српског језика може и показати и одбрани научним аргументима.

Припадам филолозима који смарају да се о језичкој ситуацији на терену данашње Републике Хрватске могу дати и коректни научни одговори. У овој држави се говори и српским и хрватским народним језиком. Али је за књижевни језик и самих Хрвата у току 19. века усвојен само српски; и то не било који, већ српски народни језик источно-херцеговачког изговора. Може се јасно одговорити и када је то дефинитивно учињено. То је учињено у књизи *Хрватски правопис* (1892) коју је по одлуци Хрватског сабора написао Иван Броз. Овај филолог, по рођењу кајкавац, у предговору књиге коректно је навео да је свој *Хрватски правопис* правио на корпусу дела Вука Караџића и Ђуре Даничића. Броз је од Вука преузео другачији народни и књижевни језик, од оног којим је сам, као матерњим, говорио. Преузео је, сем тога, и *Главна правила за јужно наречје* Вука Караџића. Дакле, преузео је од Вука све битно што се тиче језика: и народни и књижевни језик, али и оно што се данас назива стандардизацијом књижевног језика. У овом његовом поступку било је нешто што је дозвољиво и нормално, али и нешто што је недозвољиво и ненормално. Нормално је да народи преузимају језике других народа. Али није нормално да се преузетом језику дају друга национална имена. Нормално је, на пример, да се у многим земљама данас употребљава енглески или шпански језик. Али се енглески у Ирској не зове ирски, а у Индији индијски итд. нити се шпански назива другачије у више држава Јужне Америке. По истој логици, није нормално да се српски језик у Хрватској назива хрватски. Прихватање таквог ненормалног стања наслеђе је југословенског периода. Пошто су се југословенске магле разишле, ствари треба сагледати у њиховом природном поретку. То конкретно значи: треба констатовати да се књижевни језик у двона-

ционалној Хрватској може идентификовати само као српски. Без научног покрића су покушаји да се он идентификује у Европи као хрватски језик.

б. Идентитет писама Срба и Хрвата у Хрватској.

Средствима државе, посебно преко школског система, у југословенском периоду наметан је став да Срби и Хрвати имају исти народни и књижевни језик, али и два писма: ћирилицу и латиницу. Истовремено је протуран став да је творац савремене ћирилице Вук Караџић, а творац савремене латинице Људевит Гај. Чак су овим писмима давана и имена: вуковица и гајица. Испадало је, по овој симетрији, сасвим јасно: српско писмо је ћирилица, хрватско писмо – латиница.

Овакве ставове подвргао сам систематској провери. Учинио сам то највише у књизи *Српска писма* (2006). Ова књига, која има око 530 страна, садржи око 400 страна све самих докумената. Међу њима су и два најважнија Гајева рада из области писама. То је чувена књижица *Кратка основа хорватско-славенског правописања* (1830) и чланак *Правопис* (1835). Преношењем ових текстова у њиховој оригиналној форми избила је истина на видело. Гај јесте у *Краткој основи* направио једну врсту латинице али то је била латиница намењена хрватском језику (кајкавском), која је имала 7 карактеристичних словних знакова. У *Даници*, органу Илирског покрета, Гај је постепено напуштао свој хрватски језик и почео да прихвата српски језик. Са напуштањем хрватског језика, он је јавно одбацио и латиницу коју је за хрватски језик створио. То је обелоданио у чланку *Правопис*. Није, додуше, обелоданио да ће писати оном врстом латинице коју је Вук представио у књижици *Први Српски буквар* (1827). Али то се из самог поступка може видети. Вукова латиница има 29 слова идентичних са данашњом латиницом. Тридесето слово, слово *đ* (*ћ*), јесте оно које је 1878. увео Ђуро Даничић за *Рјечник хрватског или српског језика* који је уређивао у Загребу.

И што се писама тиче, дакле, закључак је јасан. И латиничко писмо, којим се данас служе Хрвати, у самој Хрватској, по

пoreклу је српско; то није није никаква гајица. А то значи, да су оба писма, и ћирилица и латиница, којима се служи српски језик, па и у Хрватској – српска. Региструјући 1994. године у УНЕСКУ латиницу као хрватско писмо, хрватске институције су буквално подвале овој међународној институцији.

*в. Идентитет српске и хрватске књижевности у
данашњој Хрватској*

У принципу је увек могуће да сви писци не пишу на свом матерњем језику, већ да има писаца који пишу на неком другом језику. Познати су случајеви многих Ираца који су писали на енглеском, али и Пољака, и Руса који су такође писали на том језику. Један од највећих савремених америчких песника је Чарлс Симић, Србин и Беођанин, који пише на енглеском. Матерњи језик Васка Попе, рођеног као Румуна, јесте румунски. Али је Попа израстао у једног од највећих песника српског језика, па и највећих српских песника, који се и јавно исказује као припадник српске књижевности.

Као што је могуће установити кад је Попа писао на српском, а кад на румунском, или кад је то чинила Флорика Штефан, тако је могуће учинити и код писаца који су се осећали Хрватима, а нису писали хрватским језиком. То практично значи да је тако могуће учинити и кад су у питању Мажуранић, Назор, Галовић, Тин, Горан, Крлежа. Филолози треба да обаве идентификацију језика ових писаца. Као што се не може казати да је хрватски језик онај немачки или руски кад њим пишу Хрвати, у принципу се не може и не сме казати да је хрватски онај српски књижевни језик којим пишу Хрвати. Више се не могу и не морају прихватити легализације које су чињене из политичких разлога у југословенском периоду: да Срби и Хрвати имају исти народни и књижевни језик. Она Крлежина изјава да је он писао на језику који Хрвати одувек називају хрватским, а Срби српским, политички пробитачна за хрватску страну, одиграла је своје. Филолози, било које нације били, мораће убудуће да се понашају према овим језичким питањима одговорно.

На основу идеје да Срби и Хрвати имају исти народни и књижевни језик, створени су многи књижевно-историсјки проблеми. Маниполисало се обично са књижевним наслеђем. Нарочито се тако дешавало у погледу идентитета народне и дубровачке књижевности. На конструкцији о једном народном језику Срба и Хрвата заснована је и едиција *Хрватске народне пјесме* коју је, у десет књига (13 томова), Матица хрватска објављивала у периоду 1894-1941. Зачетник ове едиције је Иван Броз. У едицији коју је он засновано по правилу су српске народне песме. Ове песме на српском језику, на стварном језику казивача, тако су накнадно добијале хрватско име. Исти Броз је почео да ради и на *Рјечнику хрватског језика* који је после његове смри довршио и издао његов ујак Фрањо Ивековић (1901). Ова два кајкавца нису уопште крили да су *Рјечник хрватског језика* градили на корупсу дела Вука Караџића, Ђуре Даничића, Негоша и Милана Ћ. Милићевића. То јасно пише у самом предговору. Објашњење због имена *Рјечника* (у тачки 10 предговора) било је: језик је хрватски, зато што су *Рјечник* правили Хрвати. То у принципу значи ово: кад један речник прављен на корпусу чешких писаца праве Хрвати, онда имају право и да сам чешки језик назову хрватским. После свега што се десило током 20. века, мора се филологима, а поготово српским, пребацити да су се неодговорно понашали према оваквим појавама и стручним проблемима.

Слично су се српски филолози понашали и кад је у питању дубровачка књижевност. Ова књижевност је међу славистима у предјугословенском периоду третирана као српска. У првом периоду постојања југословенске државе, у складу са владајућом доктрином о заједничком језику Срба и Хрвата, наметана је теза да је дубровачка књижевност заједничка, тј. српскохрватска. Пример за такву тезу може да буде чланак Антуна Барца у Станојевићевој *Народној енциклопедији, Срба, Хрвата и Словенаца* (1928). У периоду друге, тј. Титове Југославије, дубровачка књижевност приказивана је углавном као искључиво хрватска. Тако је учињено у Барчевој књизи *Југославенска књижевност* (1954) коју је Барац писао по наруџби једне државне институције: Комитета за сарадњу са иностранством. Затим је тако учињено и у

едицији *Српска књижевност у сто књига* (1958-1966) из које је дубровачка потпуно изостављена. У научним круговима овакав став оправдаван је флоскулом да је дубровачка књижевност накнадно постала хрватска јер је интегрисана у хрватску књижевност. Тако је стварно бивало, али је та интеграција извршена на основу политичке воље властодржаца, а не на основу научних аргумената. Као пример сличних злоупотреба може да послужи едиција *Српска књижевна критика* у 25 књига на којој је рађено у годинама пред разбијање Југославије и чији је уредник био Предраг Палавестра. Из ове едиције је дубровачка књижевност била изостављена као да никад није ни била предмет интересовања историчара књижевности и српских књижевних критичара.

Моја бављења проблемом интегритета српске књижевности доводила су до другачијих резултата. Да бих дао научни одговор на питање шта све спада у српску књижевност, истраживао сам старе а непознате историје српске књижевности. Све оне су показале да српска књижевност има четири саставна дела: народну, стару, средњу (пре свега дубровачку) и нову књижевност. Од 1992. и 1993. нудим за објављивање едицију *Историје српске књижевности* у 10 књига и са њом комплементарну едицију *Антологија српске поезије* у осам књига. Успео сам до сада да објавим само предговоре овим едицијама и књигама, укупно 21 предговор у књизи *Систем српске књижевности* (1996, 2000) и само две књиге оне *Антологије*. Урађени предговори ипак јасно могу да покажу шта је све српска књижевност обухватала у предјугословенском периоду. Накнадно учињене ревизије из комунистичког периода не могу се прихватити као научно ваљане. На жалост, српски политички лидери из постјугословенског периода још нису сахватили да одбрана интегритета српске државе и народа почиње од одбране интегритета језика и књижевности.

Још јасније казано: они још нису схватили да је за решавање односа Срба и Хрвата у Хрватској кључено питање интегритета српске књижевности и језика. Од битног је значаја због тога одговор на питање: чија је књижевност писана у Дубровнику? Одговор на то питање је недвосмислен. Дубровчани су књижевност неговали на више језика, на пример, на латин-

ском и италијанском. Али је она највише негована на језику самих Дубровчана. Тај језик Дубровчана био је језик дубровачког залеђа, штокавски, источно-херцеговачки, односно српски. Дубровачка књижевност није настала ни у каквој Хрватској, већ се држава Хрватска, тек у Титово време, протегла на подручје Дубровника. Али ни та чињеница не негира ону много битнију, филолошку: књижевност Дубровчана настајала је на језику Срба који су се тек од Другог светског рата нашли у хрватској држави. Ова књижевност припада пре свега језику и култури народа којем је и у предјугословенском периоду припадала: дакле српском народу.

2. Идентитет филологије која се бави Србима.

У време јављања славистике крајем 18. и почетком 19. века била је јасно идентификована дисциплина која ће се бавити Србима. Тематски блок о српским темама у зборнику *Slowanka*, који је саставио „патријарх славистике“ Јозеф Добровски 1814, има назив *Serbica*, дакле србистика. Србистика као дисциплина спада у систем дисциплина које се зову англистика, германистика, италијанистика, хунгарологија, албанологија, али и полонистика, русистика, русинистика, бохемистика, словакистика, бугаристика, итд. У југословенском периоду србистика је била потиснута од стране сербокроатистике. Али већ у Титовом периоду, у процесу наметања хрватских филолошких пројекција, јасно се говорило о две дисциплинама: о сербокроатистици и кроатистици. Полагао сам испит 1964. године из предмета Хрватска књижевност код професора Милорада Живанчевића, који је и онда за себе говорио да је кроатиста. Он је, као истакнути кроатиста, и постао члан ЈАЗУ, односно ХАЗУ. Образовни систем кроз који сам прошао и у којем сам постао универзитетски професор, грађен је на ставу да може сербокроатистика, може кроатистика, али да не може да се негује и србистика. Такав став се, на жалост, одржава и данас. Одржавају га снаге које и даље раде у корист наметнутих а научно неодрживих решења. Те снаге су и данас концентрисане у српским националним институцијама. После више од

деценију деловања Покрета за обнову србистике, постаје све јасније да се овакво стање мора мењати.

д. Обнова српске филолошке традиције.

Покрет за обнову србистике има и своје алтернативно име. То је, другим речима, Покрет за обнову српске филолошке традиције. Из самог назива овог покрета види се да он не тежи ка давању неких нових филолошких решења за старе проблеме. Он једноставно полази од општег сазнања да је стварање Југославије била велика историјска грешка у коју су Срби били увучени ради туђих интереса. Та се грешка може отклонити ако се, као грешка, призна и покуша да исправи. Исправиће се ако се старе српске националне институције, окупирани са хрватске стране у Титовом периоду, врате својим коренима. А то значи да саме ове институције реafirмишу ставове које су у предјугословенском периоду имале у области језика, књижевности, писма, филологије, народа. Што опет значи да се обнове ставови који су били у потпуности у складу са европским стандардима и нормама. На основу тих ставова и српски народ је имао своје место у заједници европских народа. Изгубио га је тек у југословенском периоду.

ђ. Решење верског питања

Обнова српске филолошке традиције подразумева и другачији поглед на верско питање од оног које је наметнуто у југословенском периоду. Повратак српској филолошкој традицији подразумева и обнову става да је и српски народ, као и сви други европски народи, у принципу мултиконфесионалан. Враћање на животну сцену таквог става практично значи и обнову тезе о Србима трију вера. Ту тезу није измислио Вук Караџић у романтичарском периоду да би Срба било више, како је тумачено у југословенском периоду (на пр. Павле Ивић), већ је то став карактеристичан за све европске народе у савременој филологији. Практично се цела Европа и данас држи се тог принципа. Примена

европских модела и у овој области води ка потпуно другачијој етничкој слици Хрватске у данашњим границама. Коректан одговор на ово питање у непосредној је вези са самим опстанком Срба као народа, посебно оног на територији данашње Хрватске.

5.

Борба за одбрану идентитета српског народа није доведена до краја, чак ни до близу успешног завршетка. У потпуности остајем при оцени коју сам имао у саопштењу писаном за Други конгрес српских интелектуалалаца (1994). Основна теза тога реферата-саопштења (није ми дато да га тада јавно изложим) формулисана је већ у самом његовом наслову *Националне институције – најслабија тачка српског народа*. Показало се да је најтеже решити проблеме који су иначе лако решиви. А то је: како учинити да се српске националне институције обнове; тј. да буду оно што треба да јесу, због чега су и основане, односно да од слабих тачака постану јаке тачке српског народа.

Они који имају политичку и финансијску моћ никако да схвате да није свеједно да ли се млади образују по програму србистике или по програму сербокroatистике. У питању није никаква заврзлама, коју измишљају докони филолози, него нешто што се тиче милиона младих људи, најдрагоценијег што српски народ има.

Они који су имали или који и данас имају политичку и финансијску моћ, ни две деценије после разбијања Југославије, нису приметили да су све главне српске националне институције биле окупиране од хрватске стране, да још увек спроводе хрватски програм. Ради извршења таквог задатка, оне су и кадровски обликоване. Да би се ови моји ставови, који су више пута објављени, и проверили, није потребно ангажовати некакве тајне службе. Довољно је знати какви су ставови у овим институцијама били у предјугословенском периоду, а какви се заузимају данас. Коректно учињено поређење све битно ће обелоданити.

На жалост, на политичкој сцени Србије, изгледа да још не постоје снаге које о овим проблемима размишљају. Треба их стварати. За опстанак народа вреди се потрудити.

СРПСКИ ЈЕЗИК И ВИЂЕЊА СА РАЗНИХ ТАЧАКА ГЛЕДИШТА

У тексту се позитивно оцењује намера Института за славистику у Грацу да се на језичке проблеме са подручја претходне Југославије гледа са разних тачака гледишта. Поводом компликоване ситуације на овом терену, аутор користи прилику да подсети на неке од најважнијих идеја које су данас присутне на Западу. То је уважавање разних тачака гледишта. Али је то и однос према истини у доба постмодернизма и превласти филозофије деконструкције, када се утврђивање истине препушта поротама и легализацијама. Због тога се подсећа и на Бодријарову идеју о симулакрумима, и на Поперову идеју о проверљивости научних испитивања.

Са подсећањем на ове и друге идеје, аутор коментарише тезу о постојању посебног босанског, хрватског, српског и црногорског језика како се он данас види са разних политичких тачака гледишта. Зато и настоји да на исти проблем баца поглед и са неких других тачака гледишта: са тачаке гледишта социolingвистике, историјске тачке гледишта, европске тачка, тачке гледишта србистике. Сматра да србистика није дисциплина која треба да афирмише неку српску тачку гледишта, већ интернационална дисциплина која треба да примени исте моделе и мерила какви се примењују у другим европским националним филологијама.

Кључне речи: српски поглед, тачке гледишта, проблем истине, двоструки стандарди, србистика. Хусерл, Попер, Дерида, Бодријар, Апел, Косик, Михаило Петровић.

У Институту за славистику у Грацу ради се на пројекту *Разлике између бошњачког/босанског, хрватског и српског језика*. Сада је у припреми двотомни зборник под насловом *Српски погледи на односе између српског, хрватског и бошња-чког језика*. То су информације које проистичу из позива упућеног мени да учествујем прилогом у другом тому. У позиву се напомиње да је могуће да се у овом тому нађу и текстови који би се тицали од-

носа црногорског и српско/бошњачко/хрватског језика па ће у зборнику бити додато и име црногорског језика. Позив су потписали уредници зборника професори Бранко Тошовић и Арно Воњиш.

Са задовољством сам прихватио да учествујем у овом подухвату. Концепција, у полазној основи, подразумева постојање различитих виђења истог проблема. Што више погледа са разних страна, то је и већа могућност да се избистри истина. Отуда могу да кажем да овакав приступ обећава плодније научне резултате него позиви какви се упућују само једномишљеницима (како се у Србији, али и другде, углавном чини).

Па ипак, свој прилог овој теми не видим само као поглед некога ко се бави идентитетом српског језика – већ као прилог стручњака који је преко три деценије предавао предмет Методологија проучавања књижевности и из те области објавио више књига. На овакав приступ ме упућује и сама формулација теме у којој је садржан и израз *погледи* (тј. српски, бошњачки, хрватски, црногорски) на исту материју.

Савремене идеје, проблем истине, проблем метода

Израз *поглед* само је други израз за *тачку гледишта*.

Појам тачка гледишта постао је незаобилазан у савременој науци тек од појаве феноменологије. Ова филозофска оријентација у темељима је савремене мисли. Она почива на ставу да је мисао увек мисао о нечему, тј. да је интенционална. Али и да се мисао о нечему увек заснива на тачки гледишта са које се то нешто види. Са неке друге тачке то исто видеће се нешто другачије. Што више различитих тачака гледишта, то већа могућност да се неки проблем свестраније види и осветли.

Присуство појма тачка гледишта у 20. веку није само унаредило путеве долажења до истине, него је и сам појам истине учинило проблематичним. Ако се једно исто може гледати са разних тачака гледишта, питање је да ли тако нешто као истина уопште може постојати. Излаз се налази у тврдњи да је истина

релативна, односно да нема истине. Нема истине! - то је једна од теза савремених постмодерниста.

Па ипак, чињени су и покушаји да се овакав однос према истини сведе у неке прихватљивије оквире. У том смислу, посебно вреди обратити пажњу на две идеје: Поперову о пороти и Лиотарову о легализацији.

Карл Попер, који је важио као највећи логичар у 20. веку, имао је овакав став: коначно решење о томе шта је истина у спорним или несагласним виђењима истог, треба да донесе поступак који се може поредити са одлуком пороте у суду. Истина је оно што порота прогласи за истину.

Франсоа Лиотар је тај исти проблем решавао мало другачије. Истина је, по њему, оно што се легализује као истина, тј. што добије легалитет истине. Такав став је заступао у књизи *Постмодерно стање*.

Постмодерно стање је оно у којем данас живимо. Тачније, да живи у том стању спознао је човек западног света у наше време, прецизније: последњих деценија 20. века. Главна филозофска оријентација, која је, на неки начин израз тог стања, јесте филозофија деконструкције. А главни је представник те оријентације француски филозоф Жак Дерида. Један од главних појмова те филозофије јесте *разлика*. Овај термин се нашао и у наслову пројекта Института за славистику из Граца. Стратегија ове оријентације у филозофији усмерена је ка деконструкцији: деконструкцији логоцентризма, деконструкцији етноцентризма, деконструкцији фоноцентризма. Што значи да ова филозофија води ка деконструкцији основа старог света, пре свега ка деконструкцији метафизике. А шта то значи најлакше ћемо схватити ако се сетимо главног представника метафизике, Платона. Његова метафизика је почивала на Калону, а Калон је уједињавао три врховне идеје: идеју истине, идеју добра и идеју лепоте. Не може се деконструисати метафизика а да се не де-конструишу њене главне идеје. Чак и кад није јасно речено куда деконструкција води, ипак је могуће видети да иза ње остају само рушевине старог света, старих вредности.

Савремена мисао ипак није сва усмерена ка деконструкцији. Има и значајних прилога спознаји стања у којем се стварно налазимо. Међу савременим филозофима посебно место треба да има Жан Бодријар. Он је стање у којем живимо довео у везу са фаталним стратегијама. Постоје неке стратегије у савременом свету које воде ка *симулакрумима*. Симулакруми су замена за оно право. Имплицитно то значи да се обично дешава да уместо праве истине добијате симулакрум истине, уместо правог добра, добијате симулакрум добра, уместо праве лепоте добијате симулакрум лепоте. Последице тога виђења су јасне. Другим речима, живимо у свету симулакрума, а не у свету аутентичних вредности. А чим се тако нешто констатује, већ се отвара проблем и како изаћи из света симулакрума.

*

Свет у којем живимо ипак је наш свет. А какав ће бити зависеће и од тога како ми, који у том свету живимо, појмимо наш свет и шта чинимо да он буде бољи него што јесте. Због тога вреди обратити пажњу и на неке друге идеје.

Карл Ото Апел има став који се често цитира. По њему су се у историји филозофије до сада смениле две филозофске парадигме. Прва парадигма је била она када је Прва филозофија била онтологија; затим је наступила друга парадигма када је Прва филозофија постала епистемологија. Сада је на идејној сцени нова парадигма, чија је Прва филозофија постала семиологија. Ова идеја нам помаже да боље схватимо и основе постмодернизма и филозофије деконструкције. Дерида се боље може схватити као актуелни експонент семиолошке парадигме. А главни је представник ове парадигме ипак Фердинанд де Сорсир, отац модерне лингвистике. Де Сорсир се бавио превасходно вербалним знаковима, другим речима језиком. А језик је схватио као систем арбитражних вербалних знакова за споразумевање. Израз *арбитражан* осветљава и однос према истини. На питање шта је истина – одговор са становишта ове парадигме јесте да истина може да буде нешто арбитражно. То је нешто ка чему води и идеја о пороти и идеја о легализацији истине.

Пре Апела, на изразу *парадигма*, као на кључном, инсистирао је и један други значајан мислилац нашег доба. То је амерички филозоф науке Томас Кун. Пре Куна се, углавном, сматрало да у науци постоје истине које су вечите, непроменљиве. У основи таквог става очигледно је било метафизичко мишљење. Кун је на примерима показао да није тако, већ да се и у науци мисли у парадигмама. Парадигме које важе за једну генерацију научника, не важе и за другу генерацију. Једна генерација научника мисли у оквирима једне парадигме; друга мисли у оквирима друге парадигме. Научна мисао се развија тако што се научне парадигме смењују. Уместо парадигме њутновске физике, дошла је на ред парадигма ајнштајновске физике. Појам парадигме је постао посебно присутан у хуманистичким наукама.

Идеја о смени парадигми постала је нешто као својина нашег доба. Нарочито је присутна у схватању процеса промена у области уметости. Парадигму једног стила смењује друга стилска парадигма. Присуство овог појма учинило је прихватљив став да у уметности очигледно има промена иако се не може потврдити прогрес. Оваква идеја нуди и другачији поглед од филозофије деконструкције. Она подстиче оптимизам. Јер нам сугерира да закључимо: Не морамо заувек да живимо у свету симулакрума. Парадигму која је породила симулакруме траба на неки начин променити да би се из постојећег стања изашло.

До успостављања нове парадигме, односно нових парадигми, може се доћи на основу нових идеја, али и на основу већ постојећих идеја на које се не обраћа пажња. Једна од таквих идеја потиче од поменутог Карла Попера. То је идеја о проверљивости. Вредно је, по тој идеји, оно што може да издржи проверу. Проверљивост је начин да се нешто потврди као истинито или као вредно.

*

У авантуру успостављања нове парадигме и сам сам ушао пре близу четрдесет година када сам радио на докторској тези *Поетика Момчила Настасијевића*. Главна моја амбиција тада била је да што боље урадим докторску тезу. А да бих то постигао

trebalo je naћи идеје на које се највише треба ослонити. Испало је да сам их нашао у мислиоцима, који су и тада били високо вредновани, али чијим се резултатима мало ко користио. То су били Карел Косик и Михаило Петровић Алас.

Чешки филозоф Карел Косик познат је по идеји конкретног тоталитета. Он је полазио од сазнања да се и у свакодневном животу, али и у науци и филозофији, сусрећемо са разноврсним чињеницама. Према чињеницама он се односио као према „шифрама стварности“. Чињенице ћемо најбоље схватити ако им прилазимо као конкретним тоталитетима. А то значи ако настојимо да их сагледавамо у целини (тоталитет), али и конкретно (у појединостима, деловима, у односу са другим чињеницама), односно ако их сагледамо као динамичке тоталитете (тј. у процесима промена). Косиков метод испитивања конкретног тоталитета налагао је да се према разним концепцијама или мисаоним оријентацијама, са којима се будемо сусретали, односимо метакритички. А то је практично значило укључивање разних могућности сазнања, али и разних филозофских и научних оријентација, у мери њихове функције са становишта конкретног тоталитета.

Михаило Петровић Алас, родоначелник београдске математичке школе, био је по оријентацији математички феноменолог. Са феноменолошким идејама јављао се још пре Хусерла, при крају 19. века, и деловао независно од феноменологије као филозофске оријентације. Њему ме је нај-више привукла његова посмртно објављена књига *Метафоре и алегорије* (1968). Песничке фигуре у наслову његове књиге стоје у основи његовог става да се, у принципу, и у поезији и у егзактним наукама ствараоци ослањају на исти метод „пресликавања“ једних чињеница на друге. Овај метод се обично користи да се непознато сазнаје или објашњава помоћу познатог. Аласов метод је у основи феноменолошки, али је прилагођен научном решавању проблема. Далеко више него апстрактна Хусерлова феноменологија може да послужи осветљавању књижевних феномена. Иако се Алас јавио далеко пре Дериде, вреди обратити пажњу на један од његових главних појмова, на појам *кореспонденције међу чињеницама*. Он је супротан од Деридиног појма разлике. Односи између ова два

појма се најбоље виде на француском језику ако се упореди значење израза *la différence*, *les correspondances*. Приметио сам да се у тезама за израду овог зборника провлаче и ставови које Аласов појам кореспонденције имплицира.

Разлика између филозофске феноменологије, и оне у Аласовој разради, најбоље се може показати на односу према једном од главних проблема феноменологије, проблему суштине. Насупрот Хусерловом појму *суштине* стоји адекватан Аласов појам *језгра сличности*. И Алас полази од става да се до истине долази са разних тачака гледишта. Али он обраћа пажњу на то да се између појава које се доводе у везу са разних тачака могу видети/констатовати/уочити различита језгра сличности. Бар мени никад није постало до краја јасно шта означава израз суштина у филозофској употреби. Јер, суштина је, по дефиницији, апстрактан појам. Али ми је могло бити сасвим јасно шта је то језгро сличности између двеју аналошких група чињеница, тј. између чињеница које се пореде. Ствар је у томе што Алас није филозофирао, није се бавио апстракцијама. Свој феноменолошки метод посветио је конкретном изучавању појава. Прилазио им је конкретно, као научник.

Међу савременим мислиоцима проблему чињеница посебну пажњу је посветио Лудвиг Витгенштајн. Витгенштајн је сматрао да се цео свет може раставити на чињенице. Али он је на сваку чињеницу гледао као на (посебан) случај. У односу међу чињеницама није видео логос који их повезује, који регулише односе међу чињеницама. Што значи да није тежио ка испитивању могућности да се међу њима успостави коре-спонденција. Тако је, нудећи слику света разбијеног не чињенице, нудио, у ствари, слику разбијеног света.

Научник Алас је на свет гледао другачије. Видео је у њему скупове чињеница, али је међу њима видео и законите односе. Његова феноменологија пресликавања била је посвећена кореспонденцијама међу чињеницама које постоје и које се са различитих тачака могу открити. Другим речима, његова концепција је омогућавала да се међу чињеницама открије или успостави логос.

После четрдесетак година од рада на мојој докторској тези могу да кажем да је овај мој избор издржао проверу. Наслањајући се на почетне идеје ове двојице мислилаца успео сам и да направим тезу о Настасијевићу. То је била монографија о једном писцу који се огледао у свим жанровима, а то значи да се бавим и целином али и конкретностима његовог опуса. Функционисање истог метода проверио сам и у монографији о песми Лазе Костића *Santa Maria della Salute*, у обимним књигама *Методологија проучавања књижевности*, *Увод у србистику*, *Српска писма*, али и у књигама филозофског карактера: *Логос и парадигма* и *Обнова логоцентризма*.

*

После овог увода следи да кажем још ово:

Не одричем право било коме да има став у односу на језик који је повод овога разговора. А то је језик који се не само различито види већ којем се дају и различита имена. Ипак подсећам да се у овом случају ради о нечему што је научни проблем, а не само политички. Опредељујући се према њему као превасходно према научном проблему, опредељујем се и да трагам за истином која ће моћи да издржи научну проверу.

Тренутна језичко-политичка ситуација

Најпре нешто о тачкама гледишта. У позиву за учешће у зборнику поментуте су (експлицитно или имплицитно) ове тачке гледишта: бошњачка, хрватска, српска. Али је поменут и израз босански, вероватно као алтернативни за бошњачки. Та два израза не значе данас исто.

Некад су стварно израз босански и бошњачки значили исто. Оба израза водила су порекло од израза којим се означавао становник Босне који се називао Босанац, алтернативно Бошњак. Има доста грађана Србије чије је презиме Бошњак, или Бошњачки а који су по вери православци или католици. Један од професора Филозофског факултета у Новом Саду био је Иштван Бо-

шњак, по језику и осећању Мађар. Презиме Босанац или Бошњак, које имају многи, упућује на регионално порекло.

Од 1992. израз Бошњаци практично се не односи више на све становнике Босне и Херцеговине већ само не оне који су муслиманске вероисповести. То је последица замене имена Муслимани именом Бошњаци. Муслимани у смислу нације означавањем су употребом великог слова на почетку речи. Ово преименовање није имало последице само по становнике Босне и Херцеговине. Једна од последица је била да се становници муслиманске вероисповести и у Србији и у Црној Гори прозову Бошњацима. А и та чињеница је имала последица. Много је њих који за себе тврде да говоре бошњачким језиком.

По свим политичким изјавама и решењима, која не треба посебно документовати, у Републици Босни и Херцеговини постоје три конститутивна народа: Бошњаци, Срби и Хрвати. Та три народа разликују се на основу вере, управо онако како су се разликовали и пре разбијања Југославије. Сада су Бошњаци у Босни и Херцеговини само становници муслиманске вероисповести, Срби су становници православне вероисповести, Хрвати су становници римокатоличке вероисповести. Верско обележје до било је национално обележје. А тако нешто не чини се другде у Европи.

Од увођења имена Бошњаци испало је да сваки од ова три народа има и језик који с пуним правом назива својим именом. Тако се у овој држави језици називају бошњачки, српски и хрватски. Није тешко одгонетнути и природу тих језика. Кад говоре муслимани (било где у Босни и Херцеговини) њихов језик је бошњачки, кад говоре православци, њихов језик је српски, а кад говоре католици, њихов језик је хрватски.

Ситуација из Босне и Херцеговине пренела се и на Србију и на Црну Гору и на Хрватску. И тамо је легализован став да постоје хрватски и бошњачки језик. То посебно важи за два подручја у Србији: за Суботицу и околину, где има доста католика, и за подручје Новог Пазара где има доста муслимана. У маленој Црној Гори ситуација је у принципу иста, али и знатно сложенија. А свуда је карактеристична ситуација да комшије и рођаци

истог порекла практично говоре истим језиком, али га различито називају.

Таман је једно време изгледало да је процес преименовања истог језика заустављен, а показало се да није тако. Накнадно се испољила и потреба за употребом израза босански. Употреба овог израза већ није толико нова. Она очигледно подсећа на крај 19. века када је аустро-угарски гувернер Босне и Херцеговине био Бењамин Калај и у чије време је и уведен израз босански језик. Садашње наметање овог имена још више је компликовало ситуацију. Самом његовом употребом дошло је до извесног померања у значењу израза српски и хрватски. Ако се прихвати израз босански језик то значи да се језик назива по држави. Па испада да свака држава може у својим оквирима да има државни језик, али и језик који ће се звати именом државе. Ова логика је већ прихваћена од актуелне власти у Црој Гори. Отуда се јављају и настојања да се српски веже за Републику Србију, хрватски за Републику Хрватску, босански за Републику Босну и Херцеговину, а црногорски за Републику Црну Гору. Тако испада да се у свакој држави говори језиком те државе. Том логиком су власти у Црној Гори објашњавале преименовање израза српски језик у црногорски језик у Уставу ове Републике (2006). Попис становништва у Црној Гори, који је одржан само неку годину раније, не даје основа за увођење/наметање оваквог решења. На попису се око 39% грађана изјаснило да су Црногорци а 32% да су Срби. Да говори српским језиком изјаснило се 64% грађана, да им је језик црногорски 22%, а остали су свој језик називали албански (7%), хрватски, бошњачки. Одлука власти да се језик ипак назове црногорским именом кореспондира са одлукама власти из суседних република, али не кореспондира са понашањем других чинилаца у Европи.

Како изгледа овај језичко-политичко-научни симулакрум на делу, може се илустровати на примеру ситуације на подручју Суботице, града који се налази на крајњем северу Србије. Тамо су се, све до Новосадског договора о језику (1954), говорила, званично, два језика: српски и мађарски. Пошто је на овом Договору српски језик званично преименован у српскохрватско/хрват-

скосрпски, онда се на овом подручју говорило званично српско-хрватским и мађарским језиком. Тако је било до разбијања Југославије. Онда је враћен стари назив за онај језик који није мађарски, па се он поново звао српски. У складу са политичком стварношћу и политичким променама у Србији, већ од првих година 21. века, уважена је нова стварност, па је овај немађарски језик добио два назива: српски и хрватски. Тако сада званично испада да се у Суботици говоре три језика: српски, хрватски и мађарски. А да би се Хрвати по осећању и језички разликовали од Срба, они се труде да говоре оним језиком који је као књижевни језик легализован у Хрватској. А тај хрватски књижевни језик, којим хоће да говоре католици из Суботице и околине који се осећају Хрватима, у основи је источно-херцеговачки дијалекат којим говоре Срби у Хрватској, а не и сами Хрвати. Што значи да говоре другом варијантом (ијекавском) српског књижевног језика. Сада су на делу политичка настојања да се уведу и четврти језик, буњевачки, тј. језик бачких Буњеваца, који су икавци. Симулира се тако, у ствари, да се у Суботици говоре четири језика, а не два, како је у стварности. Такве симулације подстичу политичке легализације и пороте које не уважавају праксу која важи за друге европске народе. Ни за ове легализације не може да се каже да кореспондирају са ситуацијом било где у Европи.

Све ово говори да су на простору језика којим се бавимо, на делу решења превасходно политичке природе. Зато што иза таквих решења стоје моћне снаге, она у посебан положај стављају научнике. Научник је доведен у дилему да ли да буде лојалан својој држави у којој живи и која га плаћа, или да буде лојалан науци.

Што се мене тиче, мислим да научник не треба да се опредељује за кратковека политичка решења. Он полаже испит пред струком која је дуговечна а нема научних разлога да буде веран политици која ипак на крају не води добром.

Имајући у виду полазишта која се нуде у позиву за сарадњу, покушају да на проблем језика којим се бавимо бацим поглед са још неколико тачака гледишта. То су ове тачке: а. со-цио-

лингвистичка, б. европска, в. историјска, г. тачка гледишта србистике.

Социолингвистичка тачка гледишта

Социлингвистика је релативно нова дисциплина. Њена главна карактеристика је што се систематски бави тзв. раслојавањима језика. Она полази од става да се језик као средство вербалне комуникације раслојава. Раслојава се најпре на групе језика, па на националне језике, а у оквиру националних језика на више слојева, односно стилова. Социолингвисти, на пример, уочавају јасне разлике између говора мушкараца и говора жена. Један од најкрупнијих резултата истраживања у овом смеру раширио се под именом идеје о женском писму. Не постоји само литература намењена женама, већ и литература која има извесне женске особине. Скупа узев значи: постоје полне разлике у употреби истог језика.

Сличне разлике уочене су и међу припадницима разног старосног доба. Нешто је, у изражавању, очито карактеристично за језик младих, а није карактеристично за језик одраслих.

Постоје и разлике између професионалних стилова. Извесне разлике се могу уочити у употреби истог језика код грађевинских радника, сељака, лекара, правника, уличних бадавација. За те разлике су добро знали неки писци који су своје јунаке могли и језички да индивидуализују.

Дијалектолози ће у истом језику регистровати неке разлике у говору становника од једног места до другог. Сећам се часова и испита код Павла Ивића. Имао сам утисак да је овај дијалектолог свакоме од нас, по начину којим се језиком служи, могао да одреди и дијалекатско порекло.

Бернард Шо има, са социолингвистичког становишта, један бескрајно драгоцен комад. То је комедија *Пигмалион*. Чувена је сцена кад језички стручњак погађа у којој улици станује продавачица цвећа.

Са социлингвистичке тачке гледишта не може да буде спорна тврдња да се сличне разлике у употреби језика могу разазнати

и код припадника разних конфесионалних заједница. То значи да лингвисти могу да региструју неке разлике у изражавању католика, протестаната, православаца. Те разлике могу да иду и дубље од саме реализације језика. За Хегела се на пример често истиче да је био протестант. То се може констатовати и на основу идеја, али и на основу употребе језика. У језичком изразу муслимана који говоре истим језиком као и православци и католици на просторима бивше Југославије, зна се да је повећана употреба турцизама. За њихов стил изражавања карактеристична је исламска терминологија, али и разни одбљесци исламског погледа на свет. Међу највеће српске писце 20. века спадају Иво Андрић, Милош Црњански и Меша Селимовић, један католик, један православцац и један муслиман. И из самих њихових дела се може видети које су вере били. Па ипак и заједно и посебно чине понос српског народа и српске литературе.

Са социолингвистичког становишта могуће је сагледати и природу језичке стандардизације. Није исто ако се из истог народног језика бира за књижевни језик екавски, ијекавски или икавски. Разлике су у књижевном изразу очигледне. Један те исти народни језик, али и један те исти књижевни језик, могу имати унеколико различите стандардизације. Извесне разлике постоје и у природи норми које се у појединим срединама прописују. Очигледно постоји разлика између норме *скочићу* и *скочит ћу*. Једно време су се у СР Југославији нудила четири правописа који су имали и скраћена имена: Матичин, никшићки, Дешићев, Симићев. И у њиховим стандардизацијама српског језика постојале су разлике које су јавно коментарисане. Посве је природно говорити о различитим стилизацијама односно стандардизацијама истог националног језика. Проблеми настају кад се те разлике неадекватно третирају. Данас су постале евидентне тенденције да се оне третирају као различити национални језици. То би, у Косиковој терминологији, значило да се третирају као лажни тоталитети. А овај утисак се може проверити у кореспонденцији (поређењем) са другим језицима код којих такође постоје разне стандардизације, али се идентитет језика не мења.

Социолингвистика је не само млада него је и интернационална дисциплина. У принципу бави се општим случајевима на конкретним примерима, што значи да их сагледава и решава као конкретне тоталитете. Њене домете можемо проверавати на примеру једног региона у Европи, оном којем припадамо, у којем живимо. Али се решења до којих се дође морају проверавати и поређењем (кореспонденцијом) са другим случајевима и ситуацијама у Европи.

Европска тачка гледишта

Европска унија је млада, али је Европа стара и народи у њој су стари. Бар у неким областима усвојена су правила којих се сви народи и државе придржавају, тако да није потребно да се посебно дефинишу. Међу таква правила спада и однос према националним језицима. Европски језици се, углавном, јасно разликују. Ово правило је у једном делу Европе прекршено. Сасвим се јасно може означити и који је то регион. То је, на простору некадашње Југославије, био управо онај који је, почетком 90-тох година 20. века, био захваћен ратним сукобима. Сада је тај део Европе, под именом „западни Балкан“, пред вратима Европске уније. Државама које су доведене до предсобља Уније постављају се многи захтеви. Међу тим захтевима нема ни једног који би од овог дела Европе тражио да се и у односу према језику понаша према правилима који важе за остале европске народе. Користим прилику да на та правила подсетим.

Сви језици у Европи имају само једно национално име. Тачно се, на пример, зна, у којим се све земљама говори немачки, француски, шпански, мађарски. То правило је у случају језика, о којем разговарамо, нарушено. Овај језик су први слависти, при оснивању славистике, идентификовали као српски. Тек је у Титовој Југославији, 1954. године, на Новосадском договору, добио и званично име српскохрватски/хрватскосрпски и то му је име важило све до разбијања Југославије. Сада тај језик има мноштво имена. Зове се српскохрватски, хрватски, српски, бошњачки, босански, црногорски, буњевачки. Увек има зналаца који доказују

да се ту ради и о посебним језицима. А постоје и они који прихватају став да један те исти језик може да има и више имена. У Хагу се, последњих година, зове бехаес језик (босанско/хрватско/српски). То значи да се та материја изотела од правила која важе за друге језике. Треба бити свестан да тако нешто квари и саму ситуацију у Европи. Ако се овај начин понашања легализује на једном њеном сектору, могуће је да се тако учини и у другим секторима. Малигна обољења у организму увек почињу од неког дела организма.

У Европи важи правило да једна национална заједница може да обухвати више верских заједница. Пример за то може да буде немачка национална заједница. Немаца има протестаната, католика, калвиниста, а сада међу Немцима има и православца и муслимана. Тако као међу Немцима, у принципу, свуда је у Европи. Исто правило важи и за Мађаре, и за Шиптаре, и за Чехе или Пољаке. Само су се народи у некадашњој Југославији одређивали према верској припадности. Какве је последице таква политика имала, то се могло видети у ратним годинама. Подела народа према вери, на подручју језика о којем говорим, имала је за последицу и ратне поделе али, на крају крајева, и „поделе“ језика. Бошњачким језиком (у значењу муслиманским језиком) у Србији говоре само муслимани, а хрватским језиком (у значењу католичким језиком) говоре у Србији само истојезичници римокаатоличке вероисповести.

Онако како је било и како још јесте на просторима бивше Југославије очигледно није нигде другде у Европи. Другим речима, нигде у Европи не можемо да нађемо језгро сличности са оним што се код нас дешава. Чињенице стварности која је на овом терену наметнута не кореспондирају са неком другом европском ситуацијом. У Европи се много симулира, али фаталне стратегије још нису обузеле сектор језика и етничитета. Да и Европа не би била захваћена овим стратегијама потребно је зато да одговорни филолози из Европе имају и коректан увид у оно што се овде дешава. И какве то последице има. Постоји склоност да се порекло немиких дешавања тражи у злим људима који су у недавној прошлости и садашњости били на сцени. Исправнији

пут би био тражити порекло садашњих дешавања у идејама које су зло порађале. Саме идеје притом треба разликовати од њихових преносилаца и извршилаца.

На питање где је извор идеја које су довеле до садашње ситуације, можемо дати и сасвим јасан и прецизан одговор. Њихово порекло је везано за идеју југословенства. То је она идеја на којој ће бити изграђена Југославија и на којој ће се она и разбити. Главни идеолог југословенства био је бискуп Јосип Јурај Штросмајер а главни промотор те идеје у филологији био је Ватрослав Јагић. Штросмајерова је идеја била да су Словенци, Хрвати и Срби један народ, јер говори једним језиком. Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца, која је створена 1918. године била је дефинисана као држава „једног троименог и троплеменог народа“, а њен језик се, у Уставу, звао српскохрватскословеначки. Ти ставови су несагласни са ставовима Вука Караџића и српских националних институција из предјугословенског периода. Пошто је Караџић био превасходно филолог, лакше је уочити разлике у његовим ставовима од ставова Штросмајеровог блискомишљеника Јагића, такође превасходно филолога. Јагић је стајао на становишту да су Срби и Хрвати један народ, јер говоре једним језиком, али се овај један народ развио под два имена. Њих треба звати Хрвато-Срби или Југословени, а њихов језик такође треба да задржи два имена која ће означавати јединство. Тај језик ће се звати хрватски или српски, односно српскохрватски, а овим језиком говоре чакавци, кајкавци и штокавци. Срби и Хрвати се ипак могу схватити и као два народа, јер се деле по вери: па су Срби само православци а Хрвати католици. (Муслимани истог језика били су у 19. веку маргинални чинилац, али их је он још више маргинализовао). За све ове ставове је карактеристично да су српскохрватски језик и Хрвато-Србе, односно Југословене, поимали у духу лажног тоталитета. Лажни тоталитет је био примамљив, али се показао као лажан, тј. примерен једнократној употреби. Одбачен је са рушењем Југославије. Да би се понудио други лажни тоталитет.

Супротно од таквих ставова постоје и друкчији ставови Вука Караџића. Они су и онда били у пуној сагласности (дакле у

кореспонденцији) са ставовима и стратегијама других европских народа, па су сагласни и данас. По Вуку се Срби и Хрвати разликују пре свега по језику. Нема Срба чакаваца и кајкаваца. Срби су само штокавци а њих има три вере: православне, римокатоличке и исламске. Сви штокавци су објективно (Вуков је израз „по правди“) Срби. Али нека каже да је Хрват ко хоће. По овом моделу/парадигми мишљења, изграђеном још крајем 18. и почетком 19. века, све у Европи функционише и данас.

У Европи се не воде ни верски ни језички ратови, јер се сви европски народи држе општеуспојених принципа. На просторима бивше Југославије ситуација је другачија. Ни једна српска национална институција није се јавно оградила од Вукових ставова, ниједна се није јавно одрекла властитих ставова из предјугословенског периода. Али то не значи да се у југословенском периоду ништа није променило. Управо у том периоду направљена је дисеминизација у значењима. Легализована је пракса да се само симулира стварност која је пожељна а не постоји. Није тешко, у тим дешавањима, препознати деловање једне опште „фаталне стратегије“ коју Бодријар означава изразом симулакрум. Главне српске националне институције, Матица српска и Српска академија наука и уметности симулирају да настављају властиту традицију. Треба само проверити ставове које су ове институције имале о српском језику у предјугословенском периоду па се уверити да је управо тако. Оне су још под утицајем Штросмајерове стратегије. Однос према Вуку Караџићу пун је мимикрије. Било би, на пример, природно, да Вукова задужбина (основна 1987. на двестагодишњицу Вуковог рођења) заступа идеје филолога чије име носи. Показало се, међутим, да задужбина под Вуковим именом није створена „за Србе сва три закона“, нити да се у њој негују Вукови погледи на идентитет српског језика и књижевности. Негују се, на различите начине замаскирани, јагићевски ставови. Опет се, дакле пред очима свих, изводи симулакрум.

Нарочито се велика огрешења дешавају у политици. Симулакрум је кад се оно што се код свих других народа третира као верска заједница уздиже на степен народа. То се очигледно десило у Босни и Херцеговини. Социолингвистичке карактеристике

верских популација нису третиране као конкретни тоталитети, него као лажни тоталитети. Објективно постојеће језичке карактеристике ових заједница добиле су статус посебних језика. Али се и стандардизацијама истог језика у разним срединама придају статуси националних језика. Ни ова пракса не кореспондира са праксом у свету.

Језичка слика на простору „западног Балкана“ толико је замућена да изгледа да се никако не може разбистрити. Али није тако. И ово питање је решиво ако се правила која постоје у Европи примене и на ситуацију која се тиче простора бивше Југославије.

Једна од великих европских вредности је и категорички императив Имануела Канта. Савремена Немачка као да је заборавила императив овог великог Немца и Европљанина, па се понаша сасвим супротно. И немачка филологија снижава свој ниво када прихвата да се језичка ситуација на простору српског језика или, у другој терминологији, на „западном Балкану“, непринципијелно, приказује другачије од оне у земљама где се немачки говори. Намеће се питање шта би се добило уколико би се овај балкански модел применио и на ситуацију немачког језика? Природно је очекивати да немачки филолози почну да бране модел који је Вук Карацић примењивао на српску ситуацију. А тај модел је био израз оне мисли и духа која је и Немцима и свету породила Хердера, и Гетеа, браћу Грим и Хумболта.

Мој став у овом питању је јасан. Без икаквог симулирања треба применити европске моделе и на ситуацију оног језика који је све до разбијања Југославије сматран једним језиком.

Историјска тачка гледишта

Они који су у Хагу одлучили да нашем језику дају тронационално име (бехаес, односно босанско/хрватско/српски) очигледно нису хтели да до краја прихвате ставове да се ту ради о три језика, него су одлучили да га третирају ипак као један језик али са три национална имена. Један симулакрум је тако замењен другим. Ред по којем су та имена поређали сигурно је био абecedни.

Тако је испало да је на прво место избио израз бошњачки, па хрватски, па српски.

Језиком се, са научне тачке гледишта, бави и историја језика. У делокруг њеног бављења спада и историја имена које се једном језику даје. Ако се каже да су се муслимани са нашег простора први пут договорили да се прозову Бошњаци тек после разбијања Југославије, 1992. и да по том имену језик којим се служе назову бошњачки, онда се види да одлука Хашког суда није поштовала историјске чињенице. У први план је избило најмлађе име истог језика.

Бављење историјом језика у духу конкретног тоталитета подразумева да се филм врати на почетак. Кад се тако дође у доба рађања славистике и поимања словенских језика, види се посве јасно да су Срби и Хрвати имали посебне и стварно различите језике. О томе сведочи посебно прва књига Људевита Гаја *Кратка основа хорватско-славенског правописања* (1830), писана на хрватском језику, како се тада звао кајкавски. Тек у време Илирског покрета (1835-1843) Гај је са следбеницима прихватио туђ језик, језик српски, под именом илирски, дакле како је званична Аустрија српски језик називала. Име хрватски или српски језик, за онај језик који су слависти идентификовали као српски, легализовано је за научне кругове тек приликом оснивања Југославенске академије наука и уметности 1867. Српске националне институције су двонационално име за свој језик легализовале тек у Титово време, на Новосадском договору 1954. године, који је одржан у Покрајинском комитету Савеза комуниста Војводине.

Злоупотребама науке многи симулакрум се може наметнути као истина. Али се многи симулакрум научним средствима може и демаскирати. Питање је за какав ће се поступак научници одредити. Што се мене тиче – опредељујем се да служим науци.

Српска и србистичка тачка гледишта

Заступам становиште да на проблеме којима се овде бавимо јасне ставове мора имати и филолошка дисциплина која се зове србистика.

Србистика, за чију се обнову залажем, није нека нова дисциплина примерена неким посебним српским интересима. Име *serbica* први је, колико знам, употребио Јозеф Добровски за блок текстова о српским темама у свом зборнику *Slowanka* 1814. године, када је адекватним именима означио и текстове који се тичу других словенских народа. Вук Карацић је био један од првих србиста који се бавио српским језиком и српском књижевнишћу. О језику и књижевности он је имао исте или блиске ставове својим савременицима Добровским, Копитарем, Гримом или Шафариком. Међу овим филолозима својим заслугама за србистику посебно се истакао Шафарик. Било је то доба научне идентификације словенских језика и народа. Тек је у периоду превласти сербокroatистике на терену истог језика дошло до поремећаја и нарушавања идентитета српског и хрватског језика, те до намећања двонационалног назива за српски језик. Зато је потребно да се констатује да тог поремећаја није било у самом језику већ у филологији која се тим језиком бавила. Да филолози могу да нанесу много штете људима и народима, то се може видети на простору оног језика који су први слависти идентификовали као српски. У питању је дакле понашање филолога, а не сам језик. Таквим понашањем доведена је у питање и сама србистика као наука, па се дестабилизовала и србистичка тачка гледишта.

Српска и србистичка тачка гледишта нису исто. Српску тачку гледишта може да заступа неки члан Српске академије наука, неки високи чиновник, али и неки човек у кафани. Као Србин по рођењу и осећању, и ја имам право и на српску тачку гледишта. Али кад овом проблему приступам као филолог, имам и неке друге обавезе. А то су правила да научним методима долазим до истине о језику којим се бавим. Тачка гледишта србистике (другим речима: србистичка тачка гледишта) може да буде само научна. А да ли је и оно што зовемо србистичком тачком гледишта научна тачка, тј. научна по европским критеријима, дакле својствена свим националним филологијама европских народа, то се може проверити.

Идеја о обнављању србистике показала је колико је ситуација у овој области и у самој Србији постала апсурдна. Академик

Иван Клајн има очито највише легитимитета да данас заступа српску тачку гледишта, јер је председник Одбора за стандардизацију српског језика. Такав легитимитет је добио и од саме Српске академије наука и уметности. Али овај академик не може ипак да буде репрезентант србистике као научне дисциплине, јер србистику не признаје. Позиција господина Клајна може да буде сасвим јасна из једне његове изјаве која гласи: „Саветовао бих политичарима да јединствено прихвате Б/Х/С са три назива...“ (НИН, 5. маја 2005). Став академика Клајна из истог текста је да су бошњачки, хрватски, српски лингвистички један језик, јер имају 95-98% заједничког. Па и поред тога, он сматра да их треба третирати као три језика који своју једнакоправност треба да остваре бар у називу имена. Чини ми се да нико у Европи и у свету на основу таквог става не би саветовао политичарима да прихвате вишенационално име за исти језик. Али академик Клајн спада међу оне зналце који сматрају да, како се обично каже, треба уважити реалност и приклонити се политичком схватању језика. Само годину дана после његовог интервјуа, на истом терену јавио се још један политички језик: црногорски. А некако истовремено или само нешто мало касније, искрсао је, опет политички, језик: буњевачки. Тако да се број политичких језика, на истом терену, скоро удвостручио.

И моје понашање, као филолога, подложно је провери. Иницирао сам 1997. појаву Покрета за обнову србистике. Што значи да већ више од десетак година делујем у смеру обнављања србистике. Иако је, већ према називу Покрета, могуће закључити о чему се ради, да ипак поновим. Србистика је једна од филолошких дисциплина која опет треба да добије место међу сличним дисциплинама – националним филологијама као што су германистика, хунгарологија, албанологија, словакистика, полонистика, русистика и сличне. Србистика је дисциплина која се заснива на истим принципима као и друге националне филологије. Да би се одговорило на питање шта је то српски језик, морају се применити општи модели/парадигме које важе и за друге језике. Да би се схватио феномен српског језика, мора се поћи од става да се и

овај језик мора сагледавати са филолошке тачке гледишта са које се сагледавају и други језици.

Површно гледано, може изгледати да господин Клајн има неко европско гледиште, а ја неко специфично српско. Дубље гледано, међутим, није тако. Академик Клајн, ни Академија која му даје легитимитет, не труде се да гледају на српски језик са филолошке тачке гледишта. Већ се труде да буду на равни актуалне политике.

Живим и делујем у уверењу да и за филологију која се бави идентитетом српског језика и књижевности треба да важе исти модели као и за друге. За то је потребно да србистичку тачку гледишта уваже и српске научне и просветне установе које су деценијама биле на позицијама сербокroatистике. У њима треба да се редефинишу ставови о идентитету српског језика и о корпусу српске књижевности у духу србистичке и славистичке традиције. Много тога зависиће и од оне пороте коју чини Европа. Та порота је понекад склона да се служи двојним стандардима. Али наду полажемо у оне европске научнике и интелектуалце који показују да су спремни да се баве србистичким темама не одричући се научних принципа.

СРПСКИ ЈЕЗИК У НАУЦИ И ШКОЛСКОЈ НАСТАВИ У СРБИЈИ

Настава српског језика у Србији данас је посебно важна. Не само зато што и наставу из овог предмета треба реформисати, већ и зато што је српском језику у југословенском и постјугословенском периоду нарушен идентитет и интегритет.

Садашња политичка ситуација српског народа и српски језик

Као и други народи Источне Европе, и Србија и Срби у бившој Југославији прошли су кроз комунистички период. После напуштања модела комунизма, и у Србији је поново враћен систем грађанског друштва. Али се у Србији није десило нешто слично као и у другим земљама које су преживеле период комунизма, на пример у Бугарској, Румунији, Мађарској. У тим земљама у време комунизма није нарушен национални идентитет најбројнијем народу. Та чињеница се, пре свега, огледа у односу према националном језику. Језици: бугарски, румунски, мађарски, пољски, чешки, словачки у време комунизма нису мењали ни име ни идентитет.

Србија и Срби, који су такође прошли кроз комунистички период, прошли су и кроз један још дужи период, југословенски, у коме је и Србија, као држава, изгубила много од свог државног идентитета. Дрastiчна промена се може илустровати помоћу једног детаља. На олимпијади у Пекингу 2008. године било је констатовано да се застава Србије поново нашла на једном оваквом скупу после 96 година. У међувремену су Србија и Срби дали огромне жртве да се створи Југославија (1914-1918); да се она обнови (1941-45) и да се сачува у суженом виду (1992-2006). У југословенском и постјугословенском периоду политички је разбијена српска језичко-етничка заједница. Језик који се у Србији,

у предјугословенском периоду, називао само српски, сада је добио више назива. Зове се српски, хрватски, бошњачки, буњевачки; босански и црногорски. Ситуација у погледу идентитета и интегритета српског језика је таква да држава Србија овом питању треба да посвети дужну пажњу и да предузме кораке ка њеном повољном решењу.

Кључ за решење питања идентитета и имена српског језика

Из тешких година које је пратио процес разбијања Југославије, у политичком животу Србије искристалисала су се два главна опредељења, које прихватају готово све политичке опције и релевантне странке:

а) Опредељење да ни Србија ни Срби уопште не треба да траже неки други пут у решавању свог националног питања од оног који имају други европски народи. А то значи да у свему следе моделе, критеријуме, вредности које следе и други европски народи.

б) Опредељење против примене двоструких стандарда или критерија. А то значи да не прихватају никако да се једни критерији примењују за друге народе, а само неки посебни за Србе.

Овим опредељењима отворен је пут и за сагледавање и за решавање многих питања па и питања идентитета и интегритета српског језика. Тај проблем се мора најпре решавати тамо где га решавају и други европски народи. А то значи у националним институцијама.

Како је нарушен српски језички и етнички идентитет

Прва Југославија, која се звала Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца, створена је као држава једног „троименог и троплеменог народа“, на идејама југословенства хрватског идеолога бискупа Штросмајера. У уставима прве Југославије од 1923. и 1931. званични језик Краљевине имао је тронационално име: српско-хрватскословеначки.

У Титовој Југославији званично се говорило на три језика: српскохрватском, словеначком и македонском. Најраширенији језик називао се српскохрватски, односно хрватскосрпски. Двонационално име, српско и хрватско, које се почело наметати од Илирског покрета, утемељено је у *Рјечнику хрватског или српског језика* (1882-1976) који је издала Југославенска академија наука и умјетности у Загребу. Ова Академија основана је на идејама и средствима бискупа Штросмајера 1867. Она је била главни оријентир хрватске идеје југословенства, а била је створена да би пласирала хрватску мисао под југословенским именом. За време Павелића (1941-45) и од разбијања Југославије (1991) она је добила назив који јој по природи одговара: Хрватска академија знаности и умјетности. Прихватајући у југословенском периоду Штросмајерову идеју југословенства, владајуће структуре међу Србима су, у ствари, прихватиле да делују у духу хрватског националног програма, како у погледу стварања југословенске државе, тако и у погледу третирања верског и националног питања, па и у погледу свог односа према властитом језику.

Израз српскохрватски језик (односно хрватски или српски; хрватскосрпски) у југословенском периоду био је наметнут на основама идеја и политике хрватских филолога (пре свега Ватрослава Јагића, 1838-1923), Штросмајеровог доглавника, бечког професора интернационалног значаја, из предјугословенског периода. Став да један те исти језик, тј. српски језик који су Хрвати прихватили још у време Илирског покрета, може да има два национална имена, не примењује се ни на један други језик у Европи. Увођење двонационалног имена за један језик је било прво велико увођење двоструких стандарда који се тичу Срба. По истој логици, по којој један језик може да има два национална имена (српско и хрватско), показаће се, да може да има и три: српско, хрватско и бошњачко. У самој Србији, у њеним званичним институцијама, пре свега у САНУ, легализована је употреба ових назива језика. Ова преименовања већ су показала своју неевропску суштину. Сада се исти језик, и то у самој Србији, различито назива. Кад га говоре православци, он се назива српски, кад га говоре католици назива се хрватски, а кад га говоре муслимани

назива се бошњачки. Тако нико не чини у Европи ка којој и Србија стреми. У Европи такође нису легализоване тенденције да се језици назову по државама у којима се говори. Сада се јављају званична настојања да се наш језик зове црногорски у Црној Гори, а босански у Босни и Херцеговини. А такав третман значи и да исти језик у Србији треба звати српски, а у Хрватској хрватски. Ка таквом третману иде се у систему КОБИС-а, библиотечко-информативном систему који има центар у Марибору и који је установљен при самом крају постојања Југославије (1988). То наслеђе југословенске политике води ка губљењу идентитета српског језика.

Као што је српски народ, на простору бивше Југославије, доживео судбину политичког разбијања, са свим последицама, сличну судбину доживео је и српски језик. Најбитнија решења за српски језик и српски народ треба тражити у сфери у којој су ти проблеми најраније и највише замућени: у сфери третирања српског језика.

Србија мора да има одговоран однос према српском језику и у самој Србији, али и на простору бивше Југославије где живе Срби и где се говори српски језик. Република Србија такође мора да има одговоран однос и према неговању српског језика у свету. А то значи да има изграђену политику према идентитету и интегритету српског језика у свету уопште, посебно у научним и образовним институцијама у којима се изучавају и предају словенски језици, у издавачкој делатности, али и у библиотечко-информативној делатности.

Српске националне институције и њихов однос према српском језику

Да би се неговао идентитет и интегритет националног језика, народи и националне државе оснивају националне институције. И српски народ и његова држава створили су у прошлости такве институције. Да поменемо само неке: Велика школа (1808) претеча Београдског универзитета (1905), Матица српска (1826), а затим и Друштво српске словесности (1842) које је прерасло у

Српско учено друштво (1864) а затим у Српску краљевску академију (1886). Све ове институције створене су у предјугословенском периоду. У њима се, сем спорадично, нису прихватале хрватске идеје југословенства. Оне су, углавном, чувале и неговале свест о идентитету српског језика. Ове институције су биле израз српске мисли, а главни представници те мисли, и њени оријентирани били су Свети Сава, Доситеј Обрадовић, Сава Текелија и Вук Караџић. На улазу у Саборну цркву у Београду, вољом владара, а уз сагласност Српске православне цркве и националних институција, постављени су гробови Доситеја и Вука, главних оријентира те мисли.

За српску мисао, које су те личности и институције изражавале, карактеристични су следећи ставови: да је српски језик један од словенских језика, близак другим словенским језицима, али и различит од њих. Према томе, српски језик је различит и од суседних језика, бугарског и хрватског. Српски језик је идентичан са оним што се назива штокавским наречјем. Он има три главна изговора, односно дијалекта: екавско, ијекавско и икавско. Вук је сматрао да се књижевним језиком може писати на сва три наречја, али је предност давао ијекавском. Водећи српски филолог с краја 19. века, Стојан Новаковић, приликом конституисања Српске краљевске академије, опредељивао се равноправно и за екавско и ијекавско наречје у српском књижевном језику. Све српске националне институције у југословенском периоду уважавале су ове ставове, посебно став да су екавица и ијекавица равноправне у књижевном језику.

И Доситеј и Вук, у духу европских решења, сматрали су да су Срби објективно (Вуков израз је „по правди“) они који говоре српски и чији су преци говорили српским језиком, без обзира на државе у којима живе и без обзира на вероисповест којој припадају. Караџић, као реформатор српског језика, видео је да Срби разних вера употребљавају различита писма, поготово да Срби православне вере пишу ћирилицом, а Срби римокатоличке вере латиницом. Али је сматрао да ће проблем решити ако се оба писма задрже али и приближе једно другом тако да словима једног писма лако могу преносити текстови написани словима другог

писма. У том смислу он је реформисао оба писма. Реформу латинице није довео до краја. Очување јединства језика и народа стављао је изнад проблема неуједначеног правописа.

Српске националне институције у предјугословенском периоду заснивале су своју политику у складу са решењима филолога других европских народа, посебно словенских. Сва ова решења била су усмерена и ка очувању идентитета и интегритета српског језика.

У југословенском периоду (1918-1992) српске националне институције (Матица, Академија, универзитети) доживеле су трансформацију тако да буду у служби југословенске мисли на којој је утемељена југословенска држава. А то је, у пракси, значило да су српске националне институције постале продужена рука ставова хрватске филологије и хрватских институција. Тако је посебно чињено у периоду Титове Југославије. У овом периоду ширена је обмана да је Вук Караџић творац српскохрватског језичког јединства; да се народи идентификују по вери, па да Срби могу да буду само православци, да су сви римокатолици Хрвати, а да нема Срба муслиманске вероисповести; чак и да Црногорци нису Срби. Са тог становишта био је прихваћен став да српским језиком, преименованом у српскохрватски, као својим народним језиком говоре четири народа: Срби, Хрвати, Муслимани и Црногорци. Наметнути став: да су један исти језик створила четири народа и остали посебни народи – тако нешто нигде не постоји у Европи.

Збивања у постјугословенском периоду

У постјугословенском периоду дошло је до многих и драстичних промена у Србији и српском друштву. Променио се друштвени систем, променио се однос према својини. Али у Србији није дошло ни до каквих битних промена у српским националним, научним и просветним, институцијама. Оне су наставиле да делују на истим основама и на исти начин као и у југословенском периоду. То се нарочито види на примеру двеју најзначајнијих националних институција: Матице српске и Српске акаде-

мије наука. Пред јавношћу се још увек успешно сакрива чињеница да је у Матици године 1945. дошло до драстичних промена; да је стара српска национална институција у годинама које су следиле напустила своју вековну традицију и да је преко владајућих структура стављена у службу хрватске филологије. Нема ни назнака ће се ова институција критички одредити према Новосадском договору (1954) на којем је темељно нарушен идентитет српског језика, тиме што је тада српски језик преименован у српскохрватски/хрватскосрпски. У Српској академији наука се и у постјугословенском периоду и даље издаје *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*. И у овој институцији се прикрива истина да је у њој још 1893. основано Лексикографско одељење да ради на скупљању грађе за *Речник српског књижевног и народног језика* и на том послу деловало је све до 1953. године, практично све до Новосадског договора. Ставови ових главних српских националних институција, природно, спроводе и филолошке катедре на универзитетима у Србији, Завод за уџбенике и наставна средства. А то је и главни разлог што је проблем са језичким идентитом највеће српске творевине, српског језика, таква каква јесте.

Да нису у питању само инерција и нехат, већ да је у питању политика која иде на штету идентитета и интегритета српског језика, могу да илуструју ови догађаји. Одбор за стандардизацију српског језика, основан при Српској академији наука и уметности, на почетку свог деловања легализовао је преименовања српског језика у бошњачки и хрватски. Садашњи председник овог Одбора јавно је рекао: саветоваћу српским политичарима да се наш језик преименује у бошњачко/хрватско/српски језик (НИН, 5. мај 2007).

Па ипак, ситуација у овој области није и безизлазна. Сви српски филолози нису следили политику главних српских националних институција, трансформисаних у Титовом периоду. Неколико година после разбијања Југославије био је у Приштини 1997. на Филолошком факултету, промовисан Покрет за обнову србистике. Овај Покрет је почео да издаје и гласило *Србистика/Serbica* које после бомбардовања повремено излази. Покрет се

проширио и данас окупља филологе од којих су многи универзитетски професори са значајним научним опусима. У Покрету има и много младих научних радника, али и угледних старијих књижевника и интелектуалаца.

Према програму овог Покрета треба обновити српску филолошку традицију, србистику, дакле ону научну дисциплину која је и међу Србима и у свету постојала у предјугословенском периоду. У ту традицију спадају и схватања родоначелника славистике: Добровског, Копитара и Шафарика (који нису били Срби), али и схватања српског језика и српског народа од најзначајнијих српских филолога 19. века: Вука Караџића, Ђуре Даничића (до одласка у Загреб), Стојана Новаковића, Љубомира Стојановића и других. А то значи да треба обновити ставове о српском језику, српској књижевности и српском народу које су у предјугословенском периоду имале главне српске националне институције: Матица српска, Српска краљевска академија, Српска књижевна задруга и Београдски универзитет.

Покрет за обнову србистике одржао је Међународни научни скуп *Српско питање и србистика* у Новом Саду 23. и 24. октобра 2008. У оквиру тога Скупа објављено је три зборника радова на укупно 1144 стране. Они садрже радове око 60-так учесника из земље и света. На Скупу су донети и Закључци који су у пуној мери у складу и са српском филолошком традицијом и са европским вредностима и стандардима у овој области. Ови Закључци су, истовремено, у пуној мери супротни Закључцима Новосадског договора као и филолошким решењима који се тичу српског језика из југословенског и постјугословенског периода.

Било би природно да политичари и медији у Србији са заинтересованошћу и разумевањем прате збивања на српској филолошкој сцени. Поготово зато што имају две јасно издиференциране оријентације које нуде различите опције. Република Србија и даље на све начине подржава српске националне институције које истрајавају на решењима сербокроатистике и југославистике, наметнутим у југословенском периоду. Истовремено, она и не констатује постојање Покрета за обнову србистике. Финансијску, организациону и моралну подршку за одржавање Новосад-

ског научног скупа и објављивање публикација које га прате, пружила је, колико је могла, Влада Републике Српске Крајине у прогонству. Ова непризната Влада јавно подржава ставове Покрета, знајући да он нуди решење идентитета српског језика, која се тичу Срба уопште па и језика Срба на територији данашње Хрватске.

Отпори обнови србистике

У постјугословенском периоду враћен је у јавну употребу израз српски језик. Али то је само наизглед повољно решење. Јер су се истовремено легализовала и друга имена за исти језик. Израз српски језик, у садашњој употреби, не значи исто што је значео у предјугословенско време. Упоредо са враћањем овог израза, није институционализована и дисциплина која се у предјугословенско време бавила Србима, па и идентитетом и интегритетом српског језика.

Научна дисциплина која за предмет свог изучавања треба да има српски језик, српску књижевност и српски народ, а такође и српску митологију, антропологију, етнологију итд., у складу са међународним нормама и праксом, треба да се зове србистика. На филолошким и филозофским факултетима у Србији данас се институционално, на посебним катедрама и лекторатима, изучавају следеће дисциплине: англистика, германистика, италијанистика, еспањолистика, нидерландистика, романистика, румунистика, хунгарологија, албанологија. Изучавају се такође и филологије словенских народа у оквирима дисциплина које се зову славистика, русистика, украјинистика, белорусистика, полонистика, бохемистика, словакистика, русинистика.

Србистика, у последње време, са тешкоћама се враћа у систем других филолошких дисциплина. У Пољској, на пример, постоји седам катедара за србистику. У Србији, међутим, на универзитетима, али и у другим националним институцијама, појам србистика није стекао право грађанства, дисциплина није институционализована. Последице те чињенице могу се уочити нарочито на терену Војводине. На Филозофском факултету у Новом

Саду постоје катедре за хунгарологију, за словакистику, за румунистику и русинистику; не постоји катедра за србистику. Отуда у Војводини нема проблема са идентитетом мађарског, румунског, словачког и русинског језика, нити са идентитетом популације која се назива Мађарима, Румунима, Словацима, Русинима. Али има проблема са идентитеом српског језика и српске књижевности, али и српског народа као целине.

Отпори обновљању србистике, дисциплине која има задатак да се научно бави Србима и српским темама, долазе највише из српских националних институција. Српска политичка и научна јавност још се озбиљно није суочила са спознајом да су у југословенском и постјугословенском периоду управо ове институције напустиле своје изворно биће и постале инструменти за пласирање идеја југословенства, односно ставова сербокroatистике и југославистике.

Треба свакако имати у виду да такви отпори долазе и ван ових институција, од идеолога хрватства, бошњаштва и црногорства који настоје да од српског језика отцепе неке његове делове. Отпори свакако долазе и из иностранства у којем делују и снаге које за Србе припремају посебна решења, различита од општеприхваћених за друге народе.

Један од крупних разлога противљењу обнове србистике сигурно долази и отуда што она значи и обнову српске језичко-етничке заједнице (односно неговања културног заједништва популације која говори српским језиком), а сада живи у другим државама.

Перспективе

За данашње Србе било би свакако боље да њихови преци нису давали огромне жртве за стварање Југославије, која им није била у интересу, и због чијег постојања им неке силе стално намећу кривицу. Било би, такође, боље и да њихови преци нису напуштали своју филолошку традицију и ишли за реториком братства и јединства са Хрватима, свуда па и у области језика. Почињене грешке у прошлости, међутим, морају се исправљати. А да

се не би улазило у нове грешке, морају се поштовати принципијелна решења. Међу та решења једно од основних садржано је у ставу да су и Срби, у принципу, мултиконфесионалан народ, као што су то, у принципу, и други европски народи.

Штросмајерова идеја југословенства, спровођена у југословенском периоду, нарочито после Другог светског рата, криво је идеологизовала и инструментализовала верско питање. Као што је у југословенском периоду однегован став да су Срби само православци који говоре српскохрватским језиком, тако је однегован и став да Срби не могу да буду ни муслимани ни римокатолици, односно да муслимани и католици не могу да буду Срби. На том идеологизовању и дошло је до верскограђанског рата концем 20. века међу истојезичницима који је приказиван као национални рат. Таквих ратова нигде није било у Европи концем 20. века, јер су поштовани други принципи. Они принципи од којих су владајући кругови међу Србима у југословенском периоду одступили.

Ако Срби стварно хоће да превазиђу невоље у које су упали са прихватањем идеје југословенства, треба да се јасно одреде за европска решења у овој области. А она се тичу и идентитета националног језика, и принципијелног (европског) решења верског питања за српски народ. Став да Срба има три вере, тачније да су и Срби мултиконфесионални народ, не коси се (тачније: у сагласности је) са принципијелним ставовима и православне и римокатоличке и муслиманске вере.

Све три вере: православна и римокатоличка и муслиманска су интернационалне, другим речима католичанске, опште. У свим тим вероисповестима има места за све народе, па га мора бити и за Србе. Прихватање става да су Срби само једноверски народ, имплицитно значи и прихватање праксе двоструких стандарда. На тој пракси Срби су у 20. веку тешко пострадали. Треба зато учинити све што је нужно да се таква негативна пракса отклони. Ни српски језик, као ни други језици, не треба да губи идентитет било ко га на свету говорио, било које вере био, било како се у националном погледу осећао, било како српски језик називао.

Не треба очекивати да ће став о мултиконфесионалности српског народа одмах и глатко бити прихваћен од свих припадника разних верских заједница. Али треба рачунати са чињеницом да је то принципијелно решење и да оно није уперено ни против једне верске заједнице. Њиме се никоме не укида стварни идентитет већ само одбацује лажни. Великој популацији која говори истим језиком од око 17 милиона становника оно отвара исте перспективе какве имају друге сличне језичко-етничке и верске заједнице по Европи. Не постоје сазнања да то европско решење није добро.

Настава српског језика и конкретна решења

Настава српског језика у школама у Србији је велики филолошки проблем, али и педагошки проблем. Педагошка решења нужно је саобразити научним решењима. Није свеједно како ће се настава српског језика одвијати: у духу србистике или у духу сербокroatистике.

На почетку новог миленијума, али и на почетку живота обновљене Србије, треба очекивати да ће Скупштина Србије, а посебно Влада Србије, јасно опредељени да ће поштовати европске вредности и мерила, предузети конкретне кораке и у сфери образовања, а посебно у сфери наставе српског језика у високошколским установама које финансира држава.

У овој области је нешто већ учињено. Катедре за српскохрватски језик и југословенске књижевности (односно катедре за југословенске књижевности) већ од школске 1992/3 преименоване су у катедре за српски језик и књижевност, односно у катедре за српску књижевност и језик. Треба, међутим, имати у виду да су ове промене, већ биле припремљене од снага које су разбијале Југославију. Оне нису учињене да би сачувале идентитет и интегритет српског језика, српске књижевности и српског народа, већ да би потврдиле њихову дезинтеграцију у југословенском и постјугословенском периоду.

Решење за српски језик, српску књижевност и српски народ, на тај начин је само наизглед нађено. Оно ће стварно бити

нађено ако се у његовом решавању у пуном смислу поштују европски стандарди. А то у конкретном случају значи: ако се поново институционализује србистика, научна дисциплина која се бави српским језиком и књижевнишћу, са ставовима из предјугословенског периода, када је и та дисциплина имала европска мерила и решења и у погледу Срба. Од србистике се може очекивати исто што и од других националних филологија: да заштити и однегује идентитет језика, књижевности и народа.

У досадашњој дискусији о овим питањима, која траје више од једне деценије, дато је довољно аргумената у прилог потребе за институционализацију србистике у Србији. Дошло је време да се повлаче и конкретни потези. Влада Србије може да одлучи да ће убудуће, подржавати катедре за србистику које имају јасан филолошки програм. На тај начин би учинила одлучан корак за враћање научне дисциплине која се бави Србима у систем филолошких дисциплина других европских народа. Треба очекивати да ће такав потез имати позитивне последице. У Србији има довољно кадрова који ће радити на том програму; временом ће бити и и довољно људи који ће га спроводити у школској настави. Такође треба очекивати да ће такво решење помоћи националним институцијама да се врате својим коренима и својим изворним програмима из предјугословенског периода.

(Овај текст био је октобра 2008. године упућен Одбору за науку и технолошки развој Скупштине Републике Србије по договору са народним послаником Милорадом Бухом, чланом Одбора. Пошто текст у Одбору није разматран, аутор га даје на увид јавности).

О СРПСКОЈ КРИВИЦИ И НАЦИОНАЛНИМ ИНСТИТУЦИЈАМА

У тексту *О српској кривици* (НИН, 23. октобра 2008) академик Ћосић сву кривицу за немила догађања крајем 20. века не приписује само Србима, нити једном човеку (Слободану Милошевићу) као што се понекад и у свету и код нас чинило. Он инсистира на томе да су кривице индивидуалне и апелује да се као индивидуалне осветљавају и адекватно санкционишу. Па ипак, аутор пледира да се и Срби као колективитет суоче са истином о почињеним злочинима. Зато би се могло казати да су ови ставови српског академика принципијелни и добронамерни те да се у свету данас може наћи много људи који размишљају на сличан начин. То се дешава упркос чињеници да се универзални принципи у пракси не спроводе, већ се примењују двојни стандарди. Треба се ипак надати да је правда спора али достижна.

Идеје југословенства и идеје комунизма

У тексту академика Ћосића се, практично, само узгредно говори о идејама које су после Другог светског рата породиле лоше последице. Аутор подсећа како је као младић, новембра 1945. говорио на једном предизборном скупу у Трстенику и „обећао народу свог завичаја социјализам и срећнију будућност“. „У младости обмануо сам се југословенством и бољшевичким социјализмом. Тим идејама обмањивао сам и људе свог завичаја“. Историја је, тако испада и по Ћосићу, показала да је залагање за те идеје било погрешно. Пораженим и одбаченим идејама академик Ћосић се није много бавио. Отуда и није могао да види везу тих идеја при крају 20. и на почетку 21. века.

Добрица Ћосић својом дугом биографијом издваја се од других младих комунистичких активиста у Титовој Југославији. Он већ од почетка педесетих година заузима једно од најистак-

нутијих места у српском друштву: најпре као борац и скојевац, затим као писац и јавна личност, истакнути академик, па и као један од водећих људи у Српској књижевној задрузи, Српској академији наука и Матици српској. Могућу своју одговорност на овим местима он и не сагледава и не спомиње. У његовом тексту нема ни наговештаја да би нешто у деловању у овим институцијама могло да буде лоше што би, евентуално, требало критиковати или мењати.

Био био сам у прилици да полемишем са ставовима Добрице Ћосића о српском националном питању у тексту *Српско питање и србистика*, који је НИН објавио 27. јула 2006. године, То није била сасвим обична реакција на Ћосићеве ставове, него и покушај да се јавност обавести о делатности Покрета за обнову србистике. Под истим насловом као и мој поменути текст у НИН-у била је објављена 2007. године књига мојих радова о истом питању. Заједно са мојом књигом *Идеје југословенства и српска мисао* она је била послата уз позив за Међународни научни скуп „Српско питање и србистика“ који је одржан у Новом Саду 23. и 24. новембра 2007. године. Прилози за овај скуп од 59 аутора објављени су у три до сада изашла зборника на укупно 1144 стране. За Сајам књига у Београду 2008. појавила се књига новинара и књижевника из Суботице Бојана Радића под насловом *Разговори са Петром Милосављевићем о Новосадском скупу* коју је издао „Мирослав“ из Београда.

У овим публикацијама тема о српском националном питању третирана је другачије него у тексту академика Ћосића о српској кривици. Отуда се и полемика никако не може сводити на разлике у ставовима само два писца, од којих је један са далеко већим ауторитетом, па има шансе да се много даље чује. Ради се ипак о нечему много крупнијем.

НИН је био једно од ретких познатих гласила у Србији које су Новосадском скупу посветило озбиљну пажњу објављивањем текста Лазара Каурина.

Основна карактеристика овога Новосадског скупа била је у томе што главна пажња није посвећена последицама, већ идејама које су довеле до трагичних последица. У томе је, уопште узев,

његов другачији приступ од преовлађујућег начина мишљења у српском друштву чији је израз академик Ћосић. Покрет за обнову србистике, који је уз Владу Републике српске Крајине у прогонству био организатор овога Скупа, стоји на становишту да пажњу треба усмерити пре свега ка идејама које су довеле до несрећних догађаја крајем 20. века.

Покрет за обнову србистике, који делује већ десетак година, супротставља се ставовима и идејама на чијој основи данас делују српске националне институције, пре свега Матица српска и Академија наука. Кратко речено, овај Покрет настоји да се у овим институцијама одбаце ставови који су прихваћени у периоду владавине југословенства, а поготово у Титовом периоду. Присталице овог Покрета инсистирају да се обнови српска филолошка традиција, односно традиција истих тих институција из предјугословенског периода. Па даље, да се и српско национално питање решава помоћу србистике, научне дисциплине која се бави Србима, онако како се, у принципу, чини и код других европских народа.

У *Закључцима* који су донети на крају Новосадског скупа указано је на главне разлике србистике у односу на ставове сербокроатистике, који данас преовлађују у српским националним институцијама. Ови *Закључци* наглашено истичу да савремена србистика треба да буде у складу са српском филолошком традицијом и у складу са европским вредностима у области филологије. Истовремено, они показују да су у пуној супротности са *Закључцима* Новосадског договора. Пошто иза ових ставова Покрета за обнову србистике стоји већи број научних радника, од којих је више са значајним опусима, они се више не могу игнорисати.

О идејама које су штетиле српском народу

Исте године, 1945, кад је млади Добрица Ћосић, са својим политичким истомишљеницима у Трстенику и другде дејствовао у смеру већ добијене битке за политичке промене у тадашњој Југославији, извршене су такође драстичне промене у главној и

најстаријој српској културној институцији, Матици српској у Новом Саду. Уместо старе гарнитуре, која је дотле управљала Матицом српском, вољом комунистичке власти и техником те власти (која је посебна прича) доведена је на чело најстарије институције нова гарнитура њених управљача. Учињено је то у име истих идеја за које се и млади Ћосић борио и уз углавном исту реторику. Оријентација, која је у овој институцији тако установљена, није се мењала све до данас. Први људи ове институције, одлазили су само у случају смрти. Њих су замењивали кадрови које су они припремили да наставе да делују у истом смеру.

Челници Матице српске дуго су се хвалили овим својим преокретом. Тако је било све док је социјализам приман као нешто добро. Сада се у Матици обично инсистира на њеној старости и на одржавању континуитета. Сугерира се, у ствари, став да ова институција није била захваћена великим политичким и друштвеним променама и да је, малтене, неоштећена прошла кроз период Титове Југославије.

Један од Ћосићевих вршњака и сабораца, Танасије Младеновић, имео је куражи да, приликом разбијања Југославије, каже: „Ми српски комунисти субјективно смо се борили за нешто добро, а објективно смо издали српски народ“. Нико од челних људи Матице српске није имао куражи да изјави да је и у овој институцији после другог светског рата дошло до преокрета на таласу комунизма и Титовог југословенства. И да се Матица тога баласта није ослободила.

Главна дело Матице српске из времена титоизма је Новосадски договор (1954). Овај Договор је и по својим резултатима био политички чин. Тада је први пут једна српска институција легализовала преименовање српског језика у српскохрватски односно хрватскосрпски, на чему су већ много деценија инсистирале хрватске институције. Иза тога чина одмах је стала и Српска академија наука. *Речник српског књижевног и народног језика*, на којем се у Академији радило у периоду 1893-1953. преименован је у *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*. Та промена је уследила у складу са *Закључцима* Новосадског договора. Матица хрватска се још 1971. јавно одрекла Новосадског

договора. Али то никад, ни до данас, није учинила Матица српска. Тако нешто није учинила ни Српска академија наука, која је такође учествовала у овом договору и његове закључке прихватила.

Све што је у науци и уметности чињено у Југославији у доба владавине Тита и комунизма не мора нужно да има југокомунистички печат. Кад је у питању Новосадски договор, треба имати у виду просту чињеницу да је тај Договор, у којем је учествовало укупно 25 људи, постигнут у згради Покрајинског комитета Савеза комуниста Војводине. Сама та чињеница казује доста и о политичкој природи Договора. На томе Договору и данас почива политика српских националних институција.

Новосадски договор ће веома брзо бити одбачен са хрватске стране у процесу који је обележио Масовни покрет. Најпре је то учињено у *Декларацији о хрватском књижевном језику* (1967) а одрицање Матице хрватске 1971. догодило се при самом крају тога чина. Супротно од овог суорганизатора, Матица српска је више пута ставила до знања да ће се држати Новосадског договора, иако на тако нешто није обавезна, иако је Новосадски договор био супротан њеној дуговекој традицији. И Матица српска се углавном верно држала свога обећања. Српска академија наука, која у време разбијања Југославије осам година није издала ниједан том свога *Речника*, била је у ситуацији да свом главном пројекту врати изворно име, оно које је он имао у току рада 1893-1953, да свој пројект поново назове *Речник српског књижевног и народног језика*. Њено кључно Одељење језика и књижевности, међутим, определило се 16. фебруара 1999. за име које је језику легализовано на Новосадском договору. Пројект се и сада остварује под именом *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*. Академија и данас, дакле, поштују закључке оног Договора постигнутог у згради Покрајинског комитета Савеза комуниста Војводине, а не прихвата да се *Речник* назива именом које му је дао Стојан Новаковић убрзо после оснивања ове институције. Тако, званична српска наука, она оличена у Матици, и она оличена у Академији, стоји на становишту да Срби и немају свој властити језик већ да је језик којим говоре српскохрватски.

Председник Одбора за стандардизацију српског језика при САНУ, академик Иван Клајн, иде корак даље предлажући да се српски језик преименује у бошњачко/хрватско/српски (НИН, 5. мај 20007, стр. 52). Овај Одбор при САНУ је већ легализовао као посебне језике српски, бошњачки, хрватски, а мимо Србије и у њој на делу су настојања да се легализују и други називи за исти језик: буњевачки, босански и црногорски. Наведени називи говоре да је српском језику темљно нарушен и индентитет и интегритет. И да је то нарушавање углавном легализовано у главним српским националним институцијама.

Обмане и заблуде

Бојим се да академик Ћосић не говори праве ствари кад тражи да се српски народ (ваљда као целина) суочи са властитим кривицама и кривцима ако хоће да превазиђе садашње неповољно стање. Кривица има разних, па и оних за почињене злочине за које су надлежни одговарајући судови и правни механизми да се истина докаже. Али има кривица које су још веће. Оне су веће зато што имају и веће и теже последице. За те кривице и не постоје кривични судови, већ могу да постоје само судови јавности. Господин Ћосић, отварајући питање кривице Срба, инсистирајући на индивидуалним кривицама, заобилази питање одговорности националних институција. Међу највећа огрешења и о истину и о националне интересе треба издвојити она која се тичу интегритета српског језика, српске књижевности и српског народа. Грешке чињене на том подручју имају најдалекосежније последице. Веома је тешко нешто конкретно учинити да се српски народ као целина суочи са грешкама које су појединци, или организације и институције, учиниле у његово име. Али је то могуће учинити бар кад су у питању националне институције. Наука тачно може да одговори како се у истим овим институцијама на исто питање одговарало у предјугословенском периоду, а како у Титово време. То се поготово тачно може показати у односу Матице српске према српском језику пре и после Новосадског дого-

вора или на примеру имена Академијиног Речника из предтитоистичког и титоистичког периода.

Лепо је са Ћосићеве стране што признаје да је, у младости, обмањивао масе. Једино оправдање било је у томе што је и сам као млад човек био обманут. Главни обмањивач, кога је он следио, Јосип Броз Тито, добро је знао снагу обмане. Он је ту снагу обмањивања користио подржавајући веровање својих следбеника да је у Стаљиновом Совјетском савезу све у најбољем реду. Партијски идеолози ућуткивали су оне који су истину знали, као што је био Живојин Павловић, аутор књиге *Совјетски термидор*, који је због ње изгубио главу (1941). Милош Црњански због сличних оцена није изгубио главу, али је морао дуго да живи у емиграцији. У међувремену, Броз је помоћу обмањивача обавио посао.

Велики механизми, укључујући и строго контролисане медије, говорећи нам данас да је са српским националним институцијама све у најбољем реду, удаљују нас од решавања проблема. Та политика води ка главном стратешком циљу: да се прихвате резултати титоистичке владавине као трајни и непромењиви. Томе циљу служе и националне институције и поједини академици.

Значај и значење Новосадског скупа

Данас у Србији многи виде да је интегритет државе доведен у питање. Али не виде и да је то једна од последица идеје југословенства. Већ је у југословенском периоду, а поготово Титовом, био разбијен интегритет српског језика, разбијена је целина српске књижевности, разбијен је и интегритет српског народа. И све је то учињено преко главних српских институција. Тај механизам разбијања и даље незаустављиво делује. Питање је само да ли постоји спремност да се то види.

Покрет за обнову србистике, кроз дела својих присталица, супротставља се том разбијачком процесу. Пажљиви аналитичари треба да пореде закључке Новосадског договора и Новосадског скупа. То су две потпуно различите научне и политичке па-

радигме. Суштина је, укратко, у томе што Новосадски скуп има јасан став да српске националне институције треба да одбаце своје оријентације у југословенском а поготово у титоистичком периоду и да се врате својим изворним ставовима из предјугословенског периода. Тиме би поштовали и властиту традицију и европске вредности.

После Новосадског скупа, ситуација у области филологије (а то је област националног језика, националне књижевности, и области етничког уопште) постала је јаснија. Показало се бар да има ко и са чиме да се супротставља националним институцијама, онаквим какве су профилисане у Титовом периоду.

Грешка је србијанских медија што већ више од деценију неће да констатују присуство Покрета за обнову србистике, па нису хтели да констатују ни одржавање Новосадског скупа. Та грешка се не чини без разлога. Да би се изашло из кризе, да би се проблеми решили, мора се одговорити конкретно и где се и кад, и у чему, радило лоше. Горка је пилула кад се схвати да је лоше чинила и елита, и да су лоше чиниле институција којима, у принципу, треба веровати. За Србе, као народ, добро је што поред официјелне елите, постоји и алтернативна снага која нуди добра решења. Треба, међутим, знати да у Србији и у свету не постоје само снаге које желе Србима добра решења, поготово када се она косе са нечијим интересима.

Српски политичари су последњих деценија имали и имају смелости да се одупру најмоћнијим силама света. Они су, такође, имали смелости да обнове српске националне и државне симболе: стари грб, заставу и химну. На жалост, они још немају смелости да, у земљи у којој владају, погледају истини у очи кад су у питању српске националне институције. Немају смелости да виде нешто што је и природно и очигледно: да постоје разлике између главних ставова ових институција из предјугословенског и Титовог периода. Другим речима, нису ништа битно учинили да се обнови аутентична српска мисао, аутентична српска филологија, она која је настала када и филологије других европских народа, а на основу истих принципа и у духу поштовања истих европских вредности.

Треба ипак веровати да ће одговорни људи у важним националним и државним структурама моћи да учине тај пресудни корак. Овај текст има за циљ да их на ту обавезу подсети. Да више не говоримо: „Наши порази нису коначни“, као што говори Ћосић. Да с разлогом можемо да кажемо: „Вратили смо се на пут који не води поразу“.

ОБНОВА МАТИЦЕ СРПСКЕ
У ДУБРОВНИКУ

ОБРАЗЛОЖЕЊЕ ИДЕЈЕ ЗА ОБНОВУ МАТИЦЕ СРПСКЕ У ДУБРОВНИКУ

Непосредни повод за ово обраћање јесте: Још једно подсећање на стоту годишњицу оснивања Матице српске у Дубровнику (формално је основана 1. августа 1909. године) и на већ донету начелну одлуку Владе Републике Српске Крајине да се обнови рад Матице српске у Дубровнику.

Ово писано обраћање пропраћам и аргументима које треба имати у виду.

Разлози: Национално питање Срба у Хрватској, а то значи и питање Срба уопште, не може се решити без решавања верског и језичког питања. А верско и национално питање Срба не може се решити без ослањања на српску филолошку традицију и без доследног поштовања европских вредности и стандарда у свим областима, па и у области филологије.

Специфичност положаја Срба на територији данашње Хрватске, у односу на положај Срба у другим крајевима, у томе је што је над њима у ратовима 1941-1945. и 1991-1995. извршен геноцид и што је нарочито у том периоду дошло до етничког чишћења Срба са ових простора.

Матица српска у Дубровнику деловала је свега пет година: 1909-1914. Аустријске власти су њен рад забраниле на почетку Првог светског рата. После стварања Југославије 1918. године, она није обнављана. Нова држава, створена на основама хрватске идеје југословенства, почивала је на ставу да у Југославији постоји један троимени и троплемени народ, Срби, Хрвати и Словенци, и да се у њој говори једним језиком, српскохрваткословеначким. Тада се све више прихватала и идеја о српскохрватском језику као једном. Ову идеју су Матица српска и Српска академија наука и званично су прихватиле 1954. године путем Новосадског договора. После тога уследили су потези који су на-

рушавали и овај договор, али и стварали основе за рушење Југославије. Разбијање Југославије је чин који је више година припреман и више година је трајао. У кључне моменте спада одлука Хрватског сабора децембра 1990. да Србе у Хрватској од конститутивног народа сведе на националну мањину. Потом су уследиле одлуке којима су у истом дану, 1. јуна 1991. године, када су скупштине Републике Хрватске и Републике Словеније прогласиле Хрватску и Словенију за самосталне државе.

Пошто Југославије више нема, Срби, са свих простора, упућени су да се подсети стања српског народа у предјугословенском периоду и да одговоре на питање где су корени српског страдања у 20. веку и касније. Прихватљиве одговоре на то питање у данашње време даје Покрет за обнову србистике. Присталице овога Покрета сматрају да је корен српских несрећа у замени србистике сербокroatистиком и на њој заснованој хрватској идеји југословенства. Програм овога Покрета јесте да се обнови српска филолошка традиција, а то значи традиција србистике, која је настала по стандардима европске филологије, а поготово да се обнове ставови њеног главног представника Вука Ст. Караџића.

Подсећам и овом приликом да је Влада Републике Српске Крајине, заједно са Покретом за обнову србистике, организовала 1997. године међународни научни скуп у Новом Саду под насловом „Српско питање и србистика“. Од материјала са тога скупа објављена су три зборника радова (укупно на преко 1100 страница). На скупу су донети и *Закључци* које су учесници скупа прихватили аklamацијом. Овај документ је у свему поштовао дух српске филолошке традиције и европске принципе у овој области. Он се истовремено успротивио духу и слову сербокroatистике која је била практикована у укупном југословенском периоду.

Влада Републике Српске Крајине у избеглиштву и до сада је сматрала својом дужношћу да се брине не само о Србима са подручја Републике Српске Крајине, већ и са територије целе данашње Хрватске. Поводом стоте годишњице оснивања Матице српске у Дубровнику, ова Влада је недавно закључила да је треба обновити рад једне од најзначајнијих институција са српским

именом у Хрватској. Пошто у овом тренутку не постоји стварна могућност да се рад ове институције организује у самом Дубровнику нити на територији Хрватске, њен рад ће се обновити тамо где је тренутно могуће: на територији Србије, али и у другим деловима света где Срби живе. Треба рачунати са тежњом обновитеља да се у рад ове институције све више укључе Срби из Хрватске, а пре свега из самог Дубровника било које вере они били.

ПРВИ ПОТЕЗИ КОЈЕ ТРЕБА ПРЕДУЗЕТИ РАДИ ОБНОВЕ РАДА МАТИЦЕ СРПСКЕ У ДУБРОВНИКУ

Свечана седница Владе. Најнормалније је да се оваква једна седница одржи на дан оснивања ове Матице 1. августа 2009.

На овој седници, која би могла да буде и у проширеном саставу, премијер, или неко кога он одреди, поднео би реферат о значају Матице српске у Дубровнику и о одлуци Владе да обнови њен рад. На овој седници би било добро да се потврди или именује Организациони одбор за припрему симпозијума о Матици српској у Дубровнику.

Симпозијум о Матици српској у Дубровнику.

Симпозијум треба да се одржи пре краја 2009. године.

На симпозијуму треба да се говори о принципу мултиконфесионалности сваког народа па и српског; о католичанској (општој и саборној) природи свих великих светских религија које имају вернике и на српским просторима: православној, римокатоличкој и исламској. Такође треба да се говори о нарушавању ових принципа током југословенског периода, о филолозима и идеолозима који су ове принципе поштовали и о онима који су их нарушавали. Полазећи од чињенице постојања Срба трију вера (православаца, римокатолика и муслимана), посебно треба говорити о Србима католицима у Дубровнику и Приморју, о Покрету Срба католика у Дубровнику и њеном челнику дум Ивану Стојановићу као и о великом филологу Милану Решетару. На симпозијуму би такође требало да се говори и о принципијел-

ном идентификовању народа на основу њиховог језика, о идентификовању словенских језика у доба оснивања славистике, посебно о идентификовању српског и хрватског језика у прошлости као различитих језика; затим о томе како је дошло до идеје да Срби и Хрвати имају један језик и да због тога чине један народ. Једна од тема би требало да буде политика која је водила ка томе да се српски језик преименује и да се приказује као српско-хрватски. Такође и о идејама по којима српски језик, проглашен за српскохрватски језик, треба поделити на два дела тако да се српски језик представља само као екавски, а хрватски као ијекавски. У пажњи овог научног скупа би требало да буду и дијалектолошке карте са јасним исцртавањем језичке ситуације дубровачког подручја, као источно-херцеговачког ијекавског, о политичкој стратегији коју илуструје карта Томе Матасића; такође и политичком о „разбијању“ српскохрватског језика на српски и хрватски, о именовању хрватског и српског језика на основу исконструисаних подела, а затим и о проглашавању бошњачког језика, на крају и црногорског и буњевачког језика и поселедицама тих чинова. Све би те процесе требало сагледати у светлу европске праксе и довести их у везу са европским стандардима.

На симпозијуму би требало говорити о идентификовању српске књижевности као целине; о историјама српске књижевности у прошлости и данас, посебно о статусу дубровачке књижевности у њима. Требало би да буде речи и о едицијама које су, без икаквог објашњења, у Титовој Југославији, из српске књижевности искључивале дубровачку књижевност. Такође и о едицијама и антологијама у којима је дубровачка књижевност и књижевност Срба католика третирале као део српске књижевности.

Једна од важних тема јесу и писма које су користили и које данас користе словенски народи; о писмима створеним за словенски језик (ћирилице и глагољице); разним врстама ћирилице; о настанку данашње ћирилице и о настанку данашње латинице; о латиници коју је за хрватски језик (кајкавски) створио Људевит Гај; о пракси да се латиница коју су створили српски филолози прогласи за хрватско писмо; о регистрању данашње латинице код УНЕСКО-а за хрватско писмо и о последицама тог чина; о

потреби да се та неистина и неправда исправи. Требало би да се чује реч и о пракси Срба католика у Дубровнику на размеђу 19. и 20. века да упоредо пишу и савременом латиницом и савременом ћирилицом.

На симпозијуму може бити говора и о томе да су у периоду Титове Југославије све српске националне институције стављене у функцију остварења програма хрватских националних институција. Такође, о деловању хрватског лобија у српским националним институцијама и у медијима; о оцени да је хрватска обавештајна служба била најјача страна обавештајна служба у Србији током 90. година 20. века (Зоран Мијатовић) и о другим сличним темама.

Било би добро да се нешто каже и о односу Матице српске (у Новом Саду) према програму и оснивању Матице српске у Дубровнику пре Првог светског рата и о односу Матице из периода друге Југославије према Србима католицима и дубровачкој књижевности. Прилика је да се нешто каже и о потребама српског народа да се Матица српска врати свом изводном програму, тј. програму српске филолошке традиције, о потребама да се оснивају нове Матице на разним местима у свету где живе Срби.

Ни овога пута не треба мимоићи осветљавање питања геноцида над српским народом који је на територији Независне Државе Хрватске извршен у 20. веку иако је то тема за посебан симпозијум. Посебно би требало да се, овом приликом, говори о коренима својеврсног геноцида којим се Србима одузима језик и писмо и они се свode само на народ једне вере, макар и најраширеније, православне, а Срби католици и Срби муслимани бивају преименовани у друге народе који говоре наводно другим језицима; о неевропском понашању српских институција и српских званичника према овом питању; о имплицитном прихватању двојних стандарда кад су ова преважна питања предмет пажње.

Природа овде назначених тема учинила би да Организациони одбор на симпозијум позове више аутора који би о назначеним темама могли било шта да кажу.

Главни део овог подухвата ипак би требало да буде везан за обнову издавачке делатности Матице српске у Дубровнику.

ИЗДАВАЧКИ ПРОГРАМ МАТИЦЕ СРПСКЕ У ДУБРОВНИКУ

Као и свака национална институција, и обновљена Матица српска у Дубровнику, треба да има разноврсну делатност. Природно је очекивати да ће ту делатност развијати и обогаћивати људи ангажовани да раде на обнављању ове институције.

Треба, међутим, имати у виду пре свега стратешке потезе које треба учинити да би се ова обнова оправдала.

Прво на што треба учинити јесте: подсетити на чињеницу да је постојала Матица српска у Дубровнику и како је деловала. То ће се учинити тако што ће се објавити репринт издања (свих, већине или бар неких најважнијих) књига које је ова Матица издала. Одлука о томе зависиће од многих разлога.

У издању обновљене Матице српске у Дубровнику треба да се појави и зборник радова са научног скупа који ће бити њој посвећен. Поред реферата који би били припремљени за овај скуп, зборник би требало да садржи и неопходне документе о деловању и раду Матице српске у Дубровнику (пре свега тематски блок текстова објављених у Зборнику Матице српске за књижевност и језик (1969).

Познаваоци стања међу Србима католицима у Дубровнику и Далмацији (као што је на пример књижевник Здравко Крстановић) имају у виду више необјављених књига или оних мање познатих које би требало штампати или прештампати. Треба очекивати да ће издавање таквих књига (на пример аутора као што су Луко Зоре и Иван Ђаја) бити један од најважнијих издавачких послова које ће имати да обави ова Матица у обнављању.

Стратешку окосницу издавачке делатности Матице српске у Дубровнику могао би да чини један већ давно урађен, тачније, започет посао. То је *Издавачки пројект „Србистика“* професора др Петра Милосављевића. Програм овог пројекта објављен је два пута: у трећем броју часописа *Србистика* и у ауторској књизи

Српски филолошки програм (2000). Текст о овом пројекту у књизи износи 54 странице страна (262-316). Према предвиђању аутора требало би објавити ових пет серија:

- Серија а) Речници српског језика
- Серија б) Граматике српског језика
- Серија в) Правописи српског језика
- Серија г) Историје српске књижевности
- Серија д) Антологија српске поезије

Било би природно да су овај програм оствариле постојеће српске националне институције. Оне се овог свог задатка не прихватају, јер још увек стоје на позицијама сербокроатистике. Што значи да и после разбијања Југославије, делују под контролом хрватских институција. Објављивање речника, граматика и правописа српског језика, свеједно како ови били називани (рецимо илирски) који су данас практично недоступни, открили би истину о идентитету српског језика. А то неке снаге не желе. Било би природно да су се одавно појавиле последње две серије из наведеног пројекта. Јер је аутор, по договору са издавачима, направио предговоре за све књиге: за едицију *Историје српске књижевности* у десет књига и за свих осам књига *Антологије српске поезије* и објавио их у књизи *Систем српске књижевности* (прво издање Приштина 1996, друго Београд 2000). Ако би се, међутим, објавиле историје српске књижевности, које су углавном непознате, показало би се да је у свима њима до југословенског периода дубровачка књижевност била третирана као део српске књижевности. Та истина је била непожељна у Титовој Југославији, а због деловања хрватског лобија непожељна је и у данашњим српским националним институцијама. Овај велики национални задатак има шансе да обави обновљена Матица српска у Дубровнику.

Главна функција Матице српске у Дубровнику била би, дакле, да својим деловањем настави српску филолошку традицију. Њено место међу српским институцијама јесте у томе да уради оно што би оне требало да су већ урадиле. А њена историјска

улога би била у томе да подсети и ове институције и целу српску јавност на послове који се не обављају или се обављају наопако са тешким геополитичким последицама.

Најтеже питање, кад је реч о укупном *Издавачком пројекту „Србистика“*, јесте: ко би ова издања финансирао. Укупан пројект „Србистика“ обухвата 45 књига. Све оне треба да буду лепо опремљене. Тај пројект се може остваривати током више година. Вероватно би се могли наћи више донатора који би као своје задужбине финансирали објављивање појединих серија.

Решавање ових проблема је ствар практичног рада. Овом приликом ипак је најважније да се сагледа смисао подухвата који се предлаже и његов културни и политички значај за српски народ на подручју данашње Хрватске као и за српски народ у целини. Треба поћи од става да материјални и технички проблеми нису нерешиви.

ОБНОВА МАТИЦЕ СРПСКЕ У ДУБРОВНИКУ

Поводом обележавања стогодишњице

Поводом одлуке Владе Републике Српске Крајине у прогонству да данашњом свечаном седницом обележи стогодишњицу оснивања Матице српске у Дубровнику, једне од најзначајнијих културних институција Срба са територије данашње Хрватске, и да тиме започне (иницира) обнову њеног рада, рећи ћу понешто о обнављању српске филолошке традиције и деловању Покрета за обнову србистике, у чије име поздрављам данашњи скуп.

Пре два месеца имао сам част да у Удружењу књижевника Србије одржим предавање о идентитету српског језика. То је тема о којој присталице Покрета за обнову србистике имају јасне, научно засноване ставове. Наша порука је да на програму обнове српске филолошке традиције треба обновити и главне српске националне институције које су ту традицију створиле и на којој су биле израсле у предјугословнском периоду. Ставови које излажу присталице Покрета, и кад наилазе на разумевање, не спроводе се у главним институцијама, а остају и без подршке у најугицајнијим медијима и у политичким структурама.

На крају мога излагања постављено ми је питање:

– Шта Влада Републике Србије треба да учини да се програм Покрета за обнову србистике спроведе у живот?

Одговорио сам да Влада Републике Србије треба да чини оно што већ чини Влада Републике Српске Крајине. Треба да подржи програм обнове српске филолошке традиције и омогући његово спровођење.

Две српске владе, објективно различите по моћи и државним програмима, могу да имају и нешто заједничко, а то је српски национални програм. Срби из Хрватске, Срби из Босне и Херцеговине, Срби из Црне Горе и Срби из Македоније, Срби из

света, имају различите положаје у својим државама, и различите интересе у односу на Србе у Србији. Али, заједнички национални програм Срба, било где у свету живели, треба да буде очување националног идентитета и интегритета српског народа. Национални идентитет се чува пре свега преко језика, књижевности, обичаја, фолклора, митологије, историје. Овакви национални програми нису нека посебна српска обавеза. А све те манифестације етноса спадају у домен филолошких наука. Ради изучавања националних вредности сви европски народи однеговали су националне филологије. Оне се зову: англистика, германистика, еспањолистика, италијанистика, хунгарологија, румунистика, албанистика, затим русистика, полонистика, бохемистика, словакистика, бугаристика, украјинистика, белорусистика, русинистика. Срби треба да негују србистику.

Пре југословенског периода и Срби су имали филологију која је била заснована на адекватним принципима на којима се заснивају и филологије других народа. Од југословенског периода, ова дисциплина је уступила своје место сербокroatистици и југославистици. Сви видимо како су у југословенском периоду Срби прошли и како су читави делови српског народа доведени у стање да се боре за опстанак голих живота. Сви не видимо, међутим, да се национални програми не граде на пролазним политичким идејама него у научним дисциплинама које се баве националним вредностима. Србима данас нису ускраћене могућности да се политички слободно организују и делују. Али они још нису у могућности да обнове научну дисциплину србистику која би их поново вратила у европски систем националних филологија. Самим тиме, ускраћени су за стварно укључивање у заједницу других европских народа.

Главна разлика између двеју српских влада, Владе Републике Србије и Владе Републике Српске Крајине у прогонству, у томе је што прва неће да види да је у великом проблему због непоштовања, пре свега, идентитета и интегритета српског језика и књижевности. У југословенском периоду, управо те вредности биле су стављене у функцију остваривања туђег програма; а после су поништаване и остале вредности које се тичу правног и

политичког положаја Срба. Српски народ је тако доведен до тога да с муком брани интегритет Србије, међународно признате државе.

Влада Републике Српске Крајине на плану филологије води другачију политику. Она је пре две године, заједно са Покретом за обнову србистике, организовала у Новом Саду Међународни научни скуп *Српско питање и србистика*. Материјали са овога Новосадског скупа, који је имао око 60-так учесника, објављени су у три зборника. Језичка политика афирмисана на Новосадском научном скупу посве је другачија од језичке политике усвојене на Новосадском договору о језику 1954. године који је одржан у згради Покрајинског комитета Савеза комуниста Војводине, и којим је српски језик проглашен за језик српскохрватски, хрватскосрпски, са тенденцијом да исти касније буде преименован и у језик хрватски. Био је то јединствен преврат у свету филологије. Решења до којих су филолози дошли на Међународном научном скупу у Новом Саду, 53 године после овог преврата, у пуном су складу са праксом у другим европским земљама, али су у складу и са српском филолошком традицијом из предјугословенског периода.

Влада Републике Српске Крајине, која не представља само народ Крајине, већ и српски народ у целој Хрватској, прихватила је став Покрета за обнову србистике, да се научним средствима, преко обновљене србистике, мора учинити оно што је најнепходније: да се и у Хрватској, где је српски народ најугроженији, мора обновити пре свега идентитет и интегритет српског језика и српске књижевности, а затим и све остало.

Српски народ је у Хрватској, до 1990. године био конститутивни народ. Хрватска је, по Уставу, била држава хрватског народа и српског народа у Хрватској, а то значи двонационална држава, као што је доскора била Чехословачка и као што је још увек Белгија. Али је на основу доктрине југословенства и сербокроатистике по којој су Срби и Хрвати један народ, важио став да се у Хрватској говори једним језиком, срскохрватским, хрватскосрпским, хрватским или српским. У протуправној сецесији деведесетих година, поништавајући властити Устав, поништавају-

ћи став о заједничком језику и писму Срба и Хрвата, рушећи и саму Југославију која је настала на хрватској идеји југословенства, Хрватска је довела српски народ на простору ове бивше југословенске републике у стање потпуне обесправљености, све до укидања права на идентитет. А то је већ подручје које се тиче филологије. Зато српска филологија, али и славистика, и европска филологија такође, треба јасно да одговоре на ових неколико питања:

а. Којег од два, доскора конститутивна, народа у Хрватској је језик који се користио и користи као књижевни језик у Хрватској, а који се до јуче у самој тој држави називао хрватскосрпски, односно српскохрватски?

б. Чија је дубровачка књижевност, која је, и у српским институцијама, тек у периоду друге Југославије, третирана као хрватска?

в. Чије је писмо латиница којим су се на територији Хрватске служили и Срби и Хрвати?

г. Да ли се српски народ може сводити само на православце?

д. У ком духу треба да делују данас српске националне институције?

Обнављање Матице српске у Дубровнику, тачно сто година после њеног оснивања, има, између осталих, и функцију да одговори и на ова питања. Подсећање на постојање ове институције даје нам могућност да боље сагледамо шта је у југословенском периоду било нечестито урађено, али и могућност да, као народ, нађемо излаз, поштујући доследно и европске вредности и властиту традицију.

Данас је многима већ постало јасно да српске националне институције не настављају властиту традицију из предјугословенског периода. У публикацијама Матице српске у Новом Саду често се истиче да је то прва Матица основана у словенском свету и да су после њеног оснивања 1826. основане следеће Матице: Матица чешка (1831), Матица илирска (1839), Матица лужичко-српска (1847), Матица моравска (1852), Матица далматинска

(1862), Матица словачка (1863), Матица словеначка (1864), Матица пољска (1882). Без правог одговора и коментара остаје питање о томе како је Матица илирска преименована у Матицу хрватску (1874), а Матица далматинска се 1912. „здружила са Матицом хрватском“. У новијим публикацијама Матице српске данас, на пример, у публикацији *Матица српска 1826-2001*, издатој поводом 175. годишњице оснивања и у другима, и не помиње се Матица српска у Дубровнику. И само она се прећуткује. То се чини, очигледно, с неким циљем.

Догађај оснивања Матице српске у Дубровнику збио се у Црквеној општини Српске православне цркве у Дубровнику 1. августа 1909. године, на основу тестаментa и огромног новчаног прилога сплитског трговца Константина Вучковића. Дародавац Вучковић условљавао је да се књиге, које се штампају у Матици српској у Дубровнику, штампају искључиво ћирилицом. Тако је од 1909. када је основана, до 1914, када је ова Матица, на основу одлуке аустро-угарских власти, престала да делује, штампано укупно 16 књига. Међу штампаним књигама биле су и две књиге највећег дубровачког писца онога времена Ива Војновића: *Лазарево васкрсење* и *Смрт Мајке Југовића*. А међу ауторима ових публикација било је више Срба римокатолика него Срба православаца што је одговарало приликама онога времена.

Најважније информације о деловању ове дубровачке Матице донете су у чланку Владимира М. Вукмировића, који је под насловом *Прилози историји Матице српске у Дубровнику. Настанак, делатност, гашење*, објављен у Зборнику Матице српске за књижевност и језик 1969. године (књига 17, свеска прва), поводом 60. годишњице од оснивања Матице српске у Дубровнику, Вукмировићев чланак пропраћен је обимном документацијом, а један њен део је и у прилогу објављен. Из чланка се види да су скуп поздравили телеграмима: Матица хрватска, Матица словеначка, Матица далматинска, Српска књижевна задруга, Српска академија наука, серетар Матице српске Милан Савић, јер је председник Матице српске Антоније Хаџић присуствовао овом оснивачком скупу. Скуп су телеграмима поздрављали и по-

јединци, међу којима и Лаза Костић, Михаило Полит-Десанчић и Владимир Десница, потомак Јанковић Стојана.

Честити писац чланка није прећутао чињеницу да се поводом скупа у Дубровнику није огласила Југославенска академија знаности и умјетности. Он је свој чланак писао у време дубоког веровања у идеју југословенства. А одсуство подршке из ЈАЗУ објашњавао је чињеницом да није нађен такав документ. Сада, четрдесет година касније, када је Југославија доживела неславан крај, када је идеја југословенства из Хрватске одстрањена, а сама Југославнска академија знаности узела своје право име, па се зове Хрватска академија знаности и умјетности, на читав овај догађај морамо да гледамо другачије. Матица српска у Дубровнику оснивана је у духу српске филолошке традиције, дакле, исте оне традиције на којој су засниване и Матица српска у Пешти и Српска краљевска академија и Српска књижевна задруга у Београду. Ова традиција заснивала се на ставу да су Срби један од словенских народа, који, као и други народи, обухвата припаднике разних верских заједница. По овој традицији, Срби разних вероисповести, а поименце: православне, римокатоличке и муслиманске, разликују се од других словенских и јужнословенских народа (Бугара, Хрвата и Словенаца) својим посебним језиком.

Пет година после оснивања, Матица српска у Дубровнику је била забрањена. Најславнији њен аутор Иво Војновић одведен је у затвор. Из тога времена сачувано је једно његово писмо у којем он каже да се у затвору дружи са једним младим Србином католиком, Ивом Андрићем.

Нова држава, Краљевина Срба, Хрвата и Слованаца, била је створена на војничким победама Срба, али на идејама југословенства Јосипа Јураја Штросмајера и сербокротистике Ватрослава Јагића. Показало се временом да су ове идеје биле у дубокој супротности са српском филолошком традицијом, да су ту традицију искључивале. Штросмајерова идеја југословенства и Јагићева идеја сербокroatистике подразумевале су да Срби и Хрвати говоре једним језиком, српскохрватским, хрватским или српским, да чине један народ, али да се ипак, и то на основу вере, деле на два народа. Идеја југословенства, у овој интерпретацији,

сводила је све Србе на православце, а све Србе римокатоличке вере, претварала у Хрвате. Да би се оваква доктрина могла спроводити у живот, најпре је морала да страда Матица српска у Дубровнику. Она после стварања прве Југославије није обнављала рад, Срби римокатолици у Југославији, а поготово у Републици Хрватској, били су временом кроатизирани.

Покрет за обнову србистике, који је настао после разбијања Југославије, програмски тежи да се на властитој традицији обнови и рад српских националних институција из предјугословенског периода, па тако и рад Матице српске у Дубровнику. У овом тренутку не постоје услови да се ова институција обнови тамо где је основана. Али обнављање ове најпознатије културне институције са српским именом у Хрватској има вишеструку функцију. Између осталог има и функцију да подсети и друге српске националне институције на оно што су биле и на оно што су, поготово у Титовом периоду, престале да буду. Обновљена добровачка Матица српска треба да, скромним средствима којима ће располагати у прво време, уради бар део обавеза, које стоје неиспуњене пред српским националним институцијама.

На првом месту је задатак да се афирмише научно доказан став да је језик старог Дубровника, а и данашњег, био и остао српски. Српски језик је исти језик, свеједно који га верник или атеиста говорио; српски језик је српски, свеједно у којој се држави говорио. У томе ставу се изражава принципијелно исти однос према овом језику какав је према њему постојао, и какав свет данас има према енглеском, шпанском, немачком, руском или према било ком другом националном језику.

Супротно тезама из југословенског периода, да Срби и Хрвати имају исти народни језик, данас је сасвим јасно да је ова теза неодржива. Нема нити је икад било Срба чакаваца и кајкаваца. Поузданији је зато став да се народни језици Срба и Хрвата разликују: Срби су само штокавци. А да би и Хрвати могли бити штокавци, морали су да буду кроатизирани Срби католици. У науци важи став да су илирци, а касније и „хрватски вуковци“, прихватили Вуков и Даничићев језик, односно источно-херцеговачки дијалекат, за заједнички књижевни језик Срба и Хрвата. Тај

језик је заједнички у оном смислу у којем је енглески постао заједнички језик многим земљама и народима. Али при томе, енглески језик није изгубио идентитет; није га, у ствари, изгубио ни српски. Али је свест о томе идентитету остала замућена. После свега што се у двадесетом веку Србима на простору данашње Хрватске десило, мора се и на ово питање јасно одговорити. За почетак и за крај разговора треба обратити пажњу на дијалектолошке карте. Оне показују да се источнохерцеговачки дијалекат у данашњој Хрватској говорио на подручју Војне Границе некад, или на простору Републике Српске Крајине јуче. Становништво са ових простора је у већини по националном осећању било српско, а по вери православно. Истим језиком се говорило и на простору Дубровачке републике, где су некада живели у већини Срби римокатоличке вере.

Ни стари Дубровчани ни ови данашњи никада нису писали латиницом коју је створио Људевит Гај и која се једино може сматрати писмом које су створили Хрвати, или хрватским писмом. Стара латиница којом су писали стари Дубровчани разликовала се од старе латинице која је негована као хрватско писмо у Загребу. Латиничко писмо, којим се данас сви служимо, дело је Вука Карацића, настало на основи латинице дубровачких писаца и других српских писаца католика. Напуштајући свој хрватски језик (кајкавски) вођа илирског покрета, Гај је напустио и латиницу коју је створио у својој чувеној *Краткој основи хорватско-славенског правописања* (1830) и прихватио, заједно са српским језиком Вука Карацића, и латиничко писмо које је Вук реформисао. Срби католици у Дубровнику имали су обичај да часописе објављују на оба српска писма: и латиницом и ћирилицом. У томе се посебно истицао часопис *Срђ*.

Ако је књижевност старих Дубровчана, поготово она настала на источно-херцеговачком дијалекту, третирана у Титовом периоду као хрватска на основу тога што су је писали католици, онда тај аргуменат више никако не важи пред историјском науком. Дубровачко становништво је настало на српском језичко-етничком простору када Хрватске у данашњем обиму није било. Књижевност која је настала на овом подручју може само да буде

пре свега део српске књижевности. Тако су је третирали и слави-сти, а тако је била схватана и у српским националним институ-цијама у предјугословенском периоду.

И Влада Републике Српске Крајине и Покрет за обнову ср-бистике, стоје на становишту да су и Срби, као и сви други европски народи, мултиконфесионални. Таквим ставовима ова Влада доследно поштује европске вредности и стандарде и по то-ме може бити добар пример и Влади Србије.

На жалост, Влада Републике Србије, тачније: владајућа по-литичка мисао у Републици Србији, још није напустила антие-вропску праксу језичке политике у другој Југославији. Она се по-наша тако као да је нормално да се сви католици у Србији који говоре истим језиком као Срби православци проглашавају Хрва-тима, а сви муслимани Бошњацима. Тако се чини и у односу пре-ма језику. Кад исти језик говоре православци или њихови потом-ци, онда је српски, кад га говоре муслимани онда је бошњачки, а кад га говоре католици, онда је хрватски. Ништа слично не чини се нигде у Европи. Оваквом политичком праксом врши се дезин-теграција српског језика и српског етноса; прихватају се двојни стандарди, једни који важе за Србе и други који важе за друге на-роде. Владајуће структуре у Србији, постале су свесне да треба да бране интегритет државе Србије. Нису схватиле да је садашња политичка ситуација последица политике дезинтеграције српског језика, српске књижевности и српског етноса, која је спровођена у југословенском периоду и то легално преко српских национал-них институција, мимо стандарда који важе за друге европске на-роде.

Често се може чути да су готово сви Срби римокатолици у југословенском периоду претворени у Хрвате. Много ређе се чу-је да то није био само српски пораз, већ и пораз саме Римокато-личке цркве. Чим је ова универзална црква макар прећутно при-стала да из своје католичанске структуре избаци цео један народ, и то баш онај који је једини на Балкану у црквеној хијерархији стекао титулу примаса, тј. примаса српског, по рангу одмах ис-под папине титуле, онда је и ова црква наведена на танак лед. Муслимански живаљ у Србији који говори истим језиком као и

Срби православне вероисповести, треба да има јасан одговор на питање: да ли постоје Срби муслиманске вероисповести или и муслимани морају да се третирају као други народ, различит од Срба. И у овом случају принципијлан одговор је познат. Ни муслиманска вероисповест не искључује ниједан народ из круга својих верника. Према томе, не сме да искључи ни српски.

О истом питању морају да имају јасан став и Срби православци и Српска православна црква. И они морају да кажу да је њихов путеводитељ, не само у верским него и у националним питањима, био и остао Свети Сава. А то значи да се мора јасно разликовати светосавска од штросмајеровске оријентације. Никад Српска православна црква није заузела став да су Срби само православци, рекао је на Новосадском скупу новосадски владика Иринеј.

Као иницијатор и активиста Покрета за обнову србистике, у чије име поздрављам одлуку да се обнови рад Матице српске у Дубровнику, знам да ова Влада Српске Крајине у прогонству заступа један драгоцени део српског народа, онај који је целом српству и целом свету подарио Николу Теслу, Милутина Миланковића, Руђера Бошковића, Марина Држића, Ивана Гундулића, Бранка Радичевића, Петра Прерадовића, Симу Мататавуља, Милана Решетара, Милоша Ђурића, Милана Кашанина, Владана Десницу и много других великана којима се сви поносимо. Помињање ових имена, уз јасне одговоре на оних пет питања која су кратко коментарисана, Србима са подручја двонационалне Хрватске даје могућност да у Европи и пред светом, отворе питање о свом положају. Права решења се могу наћи најпре у области филологије. А за ова решења треба обезбедити институционалну подршку. Данашњим чином прави се важан корак у том смеру.

Бојан Радић

– Разговор са проф. др Петром Милосављевићем
О ОБНОВИ РАДА МАТИЦЕ СРПСКЕ У ДУБРОВНИКУ

Матица српска у Дубровнику основана је 1. августа 1909. године, па је Влада Републике Српске Крајине у прогонству, својом седницом – уз учешће прегалаца за чување и неговање српске културне баштине, обележила њену стогодишњицу – 1. августа 2009. године, у свечаној сали Народне скупштине Србије. На седници је закључено да се обнови рад Матице српске у Дубровнику с привременим седиштем у Београду. Њени чланови и сарадници ће наставити да истражују и негују културну баштину Срба све три вероисповести: католика, православних и муслимана. Врата су свима отворена, као што су их свима отворили и оснивачи (Срби православци и католици Дубровника) 1909. године. До 1941. године су радили у Матици српској у Дубровнику Срби све три вере, а њоме је, једно време, председавао и др Владимир Ћоровић. Један од иницијатора обнове рада Матице српске у Дубровнику јесте наш саговорник, проф. др Петар Милосављевић, најистакнутији борац за обнову србистике.

На сајтовима Владе Републике Српске Крајине у избеглиштву могло се прочитати да је на Вашу иницијативу обновљен рад Матице српске у Дубровнику. По истим изворима, Иницијативни одбор је формиран 1. августа 2009. а тела ове институције 23. октобра. Изабрани сте за председника Скупштине Матице српске. То се све збило у Скупштини Републике Србије. Да ли бисте нам подробије објаснили како је текао овај процес?

– Први од та два датума је посебно биран, јер је важан. Првог августа 1909. године била је основана Матица српска у Дубровнику. То је учињено у Црквеној општини Српске православне цркве у Дубровнику, на основу тестаментарног и новчаног завештања сплитског трговца Константина Вучковића. Основни

подаци о дародавцу, о формирању Матице српске у Дубровнику и о њеном раду, могу се прочитати у студији Владимира М. Вукмировића *Прилози историји Марице српске у Дубровнику* који је објављен у *Зборнику Матице српске за књижевност и језик* (1969, главни уредник Младен Лесковац) поводом 60-годишњице ове институције. Самом чину оснивања присуствовао је и председник Матице српске из Новог Сада Антоније Хаџић, а телеграмом су овај догађај поздравили секретар Матице српске Милан Савић али, и Матица хрватска, Матица словеначка, Матица далматинска, Српска краљевска академија, Српска књижевна задруга (председник Стојан Новаковић) и више појединаца, међу којима је био и песник Лаза Костић, политичар Михаило Полит-Десанчић и Владимир Десница, истакнути јавни радник северно-далматинских Срба. Ништа слично није се десило када смо, тачно после стотину година, обнављали рад старе институције. Тај чин је прошао као да се десио у неко глуво доба. То је плод чињенице да су Срби прошли кроз југословенски период; сада су на делу последице. Али ова чињеница не треба да обесхрабрује.

На првом скупу је формиран Иницијативни одбор за обнову рада Матице српске у Дубровнику, а за њеног председника је изабрана Марина Рагуш. Први пут сам ову даму видео и упознао на овом скупу. Она је по струци правник и посланик је у Народној скупштини Републике Србије. На оснивачком скупу она је изабрана и за председника Управног одбора. Добро знам потпредседника Управног одбора др Момчила Суботића, по струци политиколога. Био је један од људи који су председавали Новосадском скупу (2007). Такође добро знам и секретара Матице српске Слободана Јарчевића, историчара и публицисту, који је некад био министар спољних послова у Влади Републике Српске Крајине. Ови људи су присталице Покрета за обнову србистике.

Од поменутих личности за Дубровник је највише пореклом везана једино Марина Рагуш. Њено презиме подсећа на старо име Дубровника – Рагуза. Отац јој је био Србин католик из Дубровника. Подсетио сам је на предикат Рагузински који је носила једна крупна личност из руске и српске историје: Сава Владисла-

вић Рагузински. Изванредну књигу је о њему написао његов земљак и велики српски песник Јован Дучић.

Да ли и Ви имате везе са Дубровником, са Србима из данашње Хрватске?

– Служио сам војску једанаест месеци у Јастребарском и месец дана у Бјеловару, најчешће сам летовао у Далмацији, Хвару и Брачу, више пута у Дубровнику. Прве моје песме објављене су у Загребу у листу Полет (1955). На то би се стварно могле свести моје личне или биографске везе са овим простором.

Моја дубља везаност за Дубровник произашла је из мог стручног и научног рада. Као филолог – србиста морао сам се бавити и Дубровником. Објавио сам целу једну библиотеку књига из области историје српског језика и српске књижевности, из српске филологије као што су: *Срби и њихов језик, Систем српске књижевности, Српски филолошки програм, Увод у србистику, Српска писма, Идеје југословенства и српска мисао, Српско питање и србистика*. У свим тим књигама, дубровачка култура и књижевност, језик Дубровника, третирали су као интегрални део српске културе и књижевности, као подручје српског језика.

У Влади Републике Српске Крајине у прогонству мој стручни и научни рад је наишао на разумевање и подршку. Ова влада је, заједно са Покретом за обнову србистике организовала међународни Новосадски скуп о теми *Српско питање и србистика* (2007). Верујем да ће се убрзо схватити да је то био преломан догађај у новијој историји на плану научног осветљавања питања идентитета српског народа. Формални поводи да се Скуп одржи баш тада и у Новом Саду били су десетогодишњица Покрета за обнову србистике, и седамдесет година од рођења иницијатора Покрета Петра Милосављевића.

Обнову Матице српске у Дубровнику потпомогла је Влада Републике Српске Крајине у прогонству. Да ли је реално рећи да је она учинила више за србистику него Влада Републике Србије.

Заправо, има ли уопште смисла поредити Владу Републике Српске Крајине са Владом Републике Србије?

Разуме се да нема смисла поредити их по политичкој и економској или војној моћи. Али има смисла доводити их у везу по народу који представљају и по улози коју могу да имају у обнови свести о идентитету српског народа и у унапређењу српске филологије која је дужна да ту свест негује. Обе владе представљају само делове српског народа. Бар ја никако не могу да кажем да је безначајан онај део српског народа који је дао Држића, Гундулића, Бошковића, дум Ивана Стојановића, Решетара, Матавуља, Теслу, Миланковића, Милоша Ђурића, Милана Кашанина, Владана Десницу. И да не набрајам даље. Они који су се одрицали дубровачке књижевности или српства у Црној Гори, ти исти даље раде на разбијању српства у Србији.

Све владе у Србији од Милошевића до данас могле су да рачунају на стручну помоћ присталица Покрета за обнову србистике. Али ниједна од тих влада није хтела да обрати пажњу на противљење присталица овог Покрета што је србистика избачена из система европских националних филологија и на залагање да она треба тамо да се врати. Није им било дато да схвате да су ту корени свих српских проблема.

Влада Републике Српске Крајине у прогонству имала је слуха за ово питање и понела се према њему одговорно. Али њене моћи и средства су веома ограничена. Напротив, Влада Републике Србије би имала и моћи и средстава да спроведе програм обнове србистике. Али, она нема слуха за ове проблеме. Понаша се као да је у питању нешто неважно.

Шта бисте Ви очекивали да Влада Србије конкретно учини?

Влада Републике Србије треба да институционализује србисту као филолошку дисциплину. Ова Влада финансира катедре за германистику, англистику, италијанистику, русистику, хунгарологију, словакистику, румунистику, русинистику, албанологи-

ју итд. Она треба исто тако да финансира и катедре за србистику, које, за сада, у Србији не постоје. Самим тиме, она може да битно утиче да се србистика врати у систем европских националних филологија, из којег је избачена у југословенском периоду, у име југославистике и сербокроатистике.

Управо је Покрет за обнову србистике указао на то да Срби у југословенском периоду нису били третирани као други народи, па је помућена слика о њиховом идентитету. Последице те изопшености испаштају садашње генерације, а испаштаће их и будуће ако се не обнови србистика као национална филолошка дисциплина. Да би „ушли“ у Европу, Срби не треба да имају само флаше и краставце по некој европској мери, већ и принципијелна научна филолошка решења о идентитету српског народа каква су већ имали у предјугословенском периоду и каква и данас имају други народи.

Шта је то што највише очекујете од обнављања рада Матице српске у Дубровнику?

Главна девиза Покрета за обнову србистике јесте да се обнови српска филолошка традиција из предјугословенског периода. А то буквално значи да се обнови традиција и Матице српске, и Српске краљевске академије, и Српске књижевне задруге, и Београдског универзитета. А да је та традиција напуштена, то најбоље показује судбина Матице српске у Дубровнику.

У предјугословенском периоду Срби су, очигледно, имали две матице са српским именом: ону која је основана у Пешти (1826) и ону која је основана у Дубровнику (1909). Изостављањем оне дубровачке битно су пореметили своју традицију. Са напуштањем ове традиције напуштена је и теза да се у Дубровнику говорило српски, да је дубровачка књижевност српска и да је ова институција окупљала подједнако и Србе католике и Србе православце.

Овај грех нарушавања српске традиције не треба приписивати свим Србима. Главна одговорност за то је у Матици српској, и то оној из Титовог и посттитовског периода. Један од по-

себно одговорних је покојни Божидар Ковачек који је од 1999. до 2007. био председник Матице српске у Новом Саду. Он је често помињао које су све матице у словенском свету биле основане по угледу на Матицу српску у Пешти односно у Новом Саду. Увек је прећуткивао само Матицу српску у Дубровнику. Поменути чланак Владимира Вукмировића, објављен је у *Зборнику Матице српске за књижевност и језик* у време када је и Ковачек био члан редакције. Није у питању проста заборавност. Ковачек је, без образложења, из српског корпуса одстрањивао доследно дубровачку књижевност. У време титоизма тако је чињено и у Матици и у Академији; то је био један од услова за успешну каријеру. Пошто је дуго у Академији уметности у Новом Саду предавао историју југословенске драмске књижевности, српска драмска књижевност је, по Ковачеку, почињала од Емануела Козачинског који је у Сремске Карловце у 18. веку дошао из Русије или, још касније, од Јоакима Вујића. То становиште се толико увредило у нашем културном амбијенту да скоро није ни примећен преокрет који је у том погледу направио један други театролог, пореклом Новосађанин, универзитетски професор Петар Марјановић, који је у својој књизи о историји српског позоришта (2005) вратио стародубровачку књижевност српском корпусу. Јавно сам на Изборној скупштини Матице српске (1999) упозоравао да је ова институција делује као продужетак хрватске филологије.

Познато ми је да је пре извесног времена било покушаја да се у Бања Луци оснује Матица српска Републике Српске, као и Матица српска у Црној Гори. Из новосадске Матице дошле су реакције противљења: може само огранци Матице српске из Новог Сада. Тако је испало, рецимо, да у Црној Гори може да постоји само Матица црногорска а не може Матица српска. Сасвим је јасно на чији точак је навођена вода из Матице српске у Новом Саду. Огранци Матице српске нису основани ни у Црној Гори ни у Бања Луци. Са обнављањем рада Матице српске у Дубровнику показано је да треба следити другу традицију, ону аутентичну, из предјугословенског периода.

Обнављањем Матице српске у Дубровнику, Срби у Хрватској и из Хрватске (а не само из српске Крајине) добијају своју кућу. Верујем да ће у Српској Академији наука и уметности у Београду једнога дана ипак њени стручњаци престати да језик Срба у Хрватској проглашавају хрватским језиком. „Берлински зид“ који је у Титовом периоду, по наређењу одозго, дубровачку књижевност одвојио од корпуса српске књижевности, мораће једнога дана да падне. Матица и Академија морају га срушити ако желе да и даље носе предикат српски.

Обнављање рада Матице српске у Дубровнику није само тест за Матицу и Академију, већ и за Владу Србије, односно за власт у Србији. Треба се надати да ће бар неке снаге у тој Влади или власти схватити да главне националне институције у Србији не спроводе властити програм, већ туђ програм. Да је такав однос у корену свих несрећа које су у југословенском и постјугословенском периоду задесиле српски народ.

Треба ли да прећутимо чињеницу да су двоје актера које помињете, Милорад Буха и Марина Рагуш, са листе Радикалне странке у Скупштини Србије?

Обнова српске филолошке традиције, па и традиције Матице српске у Дубровнику, нема никакве везе са било којом странком, па ни са странком у чијим клупама седе народни посланици Марина Рагуш и Милорад Буха. Њима двома хвала на подршци Покрету за обнову србистике. Не постоје никакви разлози да тај програм не подрже и посланици из других клупа. Српски народ наћи ће се у доброј позицији тек када се код већине у Народној скупштини Србије постигне јединство око националног програма и традиције, оно око чега се иначе не споре посланици других парламената. Програми политичких странака у других народа разликују се око спољнополитичких интереса државе и око питања друштвеног и економског развоја.

БЕЛЕШКА О ТЕКСТОВИМА У ОВОЈ КЊИЗИ

Сви текстови у овој књизи новијег су датума. Изузетак је само текст *О разликама српског и хрватског језика*. Овај текст је први пут објављен у Додатку књизи Лаза М. Костића *Крађа српског језика*, Нови Сад 2000. Прештампан је затим у мојој књизи *Српски филолошки програм* (2000) и у другој свесци зборника *Српско питање и србистика* (2007). Овде се прештампава зато што је и читаоцима ове књиге потребно указати на основано разликовање српског и хрватског језика.

1.

Текст *Обнова српског националног програма*, који чини први део књиге, овде се штампа први пут. Писан је за симпозијум резервних војних старешина у Бањи Јунаковић крајем 2009. и прилагођен је учесницима овог скупа. Насловом али и садржајем он подсећа на моју књигу *Српски национални програм и српска књижевност* (Приштина 1995).

2.

У одељку *Новосадски скуп* сакупљени су текстови везани за Међународни начни скуп „Српско питање и србистика“ који је одржан у Новом Саду 23. и 24. новембра 2007. године. Овај скуп, који су организовали Покрет за обнову србистике и Влада Републике Српске Крајине у прогонству, био је посвећен 10. годишњици Покрета за обнову србистике и 70. годишњици живота иницијатора овог Покрета проф. др Петра Милосављевића. Поводом овог скупа изашла су три ванредна броја часописа *Србистика/Serbica*, под насловом *Српско питање и србистика*.

Текст *Обнова српске језичке заједнице* објављен је у првој свесци Зборника, која је изашла пре одржавања Скупа.

У трећој свесци Зборника, која је штампана после Скупа, објављене су три текста која се овде прештампавају. То су:

Чланак *Србистика пре и после сербокроатистике* који је био уводна реч на Скупу.

Текст *Србистика још није победила* изговорен као завршна реч на Скупу.

О настанку текста *Закључци научног скупа „Српско питање и србистика“* говори се у књизи Бојана Радића *Разговори с Петром Милосављевићем о Новосадском скупу* (2008). У одговору на питање ко је аутор *Закључака* рекао сам ово:

Када смо усвајали *Закључке*, Радмило Маројевић је саопштио да су они рађени на основу предлошка који је направио Петар Милосављевић. И то је тачно. Онда су мој основни текст редиговали Ковачевић и Маројевић. Текст који је прочитан уз нашу сагласност, коначно је уобличио Маројевић, уз техничку помоћ Владимира Маричића.

Међутим у ширем смислу може се с правом казати да је овај текст *Закључака* Новосадског скупа резултат оне мисаоне и научне оријентације коју називамо Покрет за обнову србистике. Зато је он прихваћен једнодушно, акламацијом. Увид у објављене резултате показује да су *Закључци* у сагласју са основним ставовима учесника Скупа. Они ће имати вредност и зато што нису израз мишљења једног или неколико појединаца, већ што су израз једне оријентације, што представљају структурализацију мисли једне филолошке парадигме. (32)

3.

Блок текстова под насловом *Филолошка разграничења* садржи текстове који су настали после Новосадског скупа, али су као централну тему имали проблем српског идентитета. То су ови текстови:

Шта се десило на другом конгресу српских интелектуалаца. – Текст је објављен у *Новој Зори* (Билећа-Гацко, 2008/17), у *Данима* (Суботица, мај-јун 2008, бр. 13-14, 15-16, 17-18) и у зборнику *Истина о Републици Српској Крајини, I*, који су приредили др Момчило Суботић и др Бранко Надовеза (Београд 2008)

Поздравна реч. – Поздравна реч у име Покрета за обнову србистике на Међународном научном скупу *Истина о Републици Српској Крајини*. Симпозијум је одржан у Земуну 1. августа 2008. Објављен је у истоименом зборнику са тог Скупа.

Српски језик је један. – Текст је писан као одговор на анкету коју су покренули редакција часописа *Нова Зора* и Удружење књижевника Србије под насловом *Српски језик – један или више језика?* Објављен је у часопису *Нова Зора* (Билећа-Гацко, зима-пролеће, 20/21, 2008/2009)

Идентитет језика и књижевности Срба у данашњој Хрватској. – Реферат на Међународном научном скупу *Истина о Републици Српској Крајини*, који је одржан у Земуну 1. августа 2008. Објављен је у истои-

меном зборнику. Овде се прештампава исти текст. Изостављени су само прилози који у овој књизи нису неопходни.

Преименовања српског језика. – Текст је објављен у *Слову* (Никшић, фебруар 2009/21). Овде се прештампава у верзији која је приређена за објављивање у зборнику Института за европске студије (Београд).

Језичко, књижевно и етничко разграничење Срба и Хрвата у Хрватској. Текст је писан за симпозијум поводом обнављања Матице српске у Дубровнику који се припрема за пролеће 2010. Усвојен је за објављивање у првом броју зборника са овог скупа који се објављује 2010. под насловом *Летопис Матице српске у Дубровнику* (уредник Момчило Суботић).

Српски језик и виђења са разних тачака. – Текст је писан за зборник *Српски поглед на разлике између српског, хрватског и бошњачког језика* који припрема Институт за славистуку у Грацу (Аустрија). Уредници зборника су др Бранко Тошовић и др Арно Вониш. Штампан је у првом броју зборника *Летопис Матице српске у Дубровнику*, 2010.

Српски језик у науци и у школској настави у Србији. – Текст је послат Одбору за науку и технолошки развој Скупштине Републике Србије. Објављен је у часопису *Крајина* (Бања Лука, 31-32/2009-2010).

О српској кривици и националним институцијама. – Текст је писан као полемика са ставовима академика Добрице Ћосића изнетим у НИН-у од 23. октобра 2008. године. НИН, међутим, није објавио овај текст у целини, већ само један његов део, по властитом избору, и то у рубрици *Писма читалаца* од 14. новембра 2008. – Текст је објављен у целини у ревији *Змијање*, Бања Лука, бр 25/2009. Овде се прештампава у редигованој верзији.

4.

Део књиге *Обнова Матице српске у Дубровнику* садржи три необјављена текста:

Образложење предлога за оснивање Матице српске у Дубровнику. То је, у ствари, моје писмо Влади Републике Српске Крајине у прогонству. До писма је дошло тако што је, после више усмених разговора, од мене тражено да иницијативу изложим и у писаном облику.

Текст *Обнова Матице српске у Дубровнику* прочитан је на иницијалном скупу у једној од сала Скупштине Србије коју користи и Одбор за Србе ван Србије. Скуп је одржан на стогодишњицу основања ове институције у Дубровнику 1. августа 2009. године. На Скупу је било 35 учесника. Њихова имена објављена су на сајту Владе Републике Српске Крајине по азбучном реду: Алечковић-Николић др Мила, Антић Драго-

љуб, Батаи др Ив, Бошковић Драган, Буха Милорад, Дакић др Миле, Деретић, др Јован И., Добријевић Петар, Ђуретић др. Веселин, Жутић др Никола, Јарчевић Слободан, Кнежевић Невена, Ковачевић др Милош, Лалић Драгомир, Лежајић Рајко, Личина Ратко, Маловић др Гојко, Миливојевић Илија, Милосављевић др Петар, Милошевић Драгана, Петровић Мирослава, Полетан Горан, Рагуш др Марина, Рајић др Раде, Стевић Светлана, Суботић Вања, Суботић др Момчило, Суботић Саша, Узелац др Станко, Цијук Никола, Црногорац Миомир, Чанковић Душан, Чубрило Раде, Штиковац Петар. На овом скупу излагања су имали: Милорад Буха, Петар Милосављевић, Веселин Ђуретић, Никола Жутић, Момчило Суботић и Мила Алечковић-Николић. Било је више других учесника у дискусији. Излагања са скупа објављена су у другом броју зборника *Летопис Матице српске у Дубровнику* 2010.

Разговор Бојана Радића са мноштем објављен је на сајту Владе Републике Српске Крајине 12. новембра 2009. Овде се у штампаној форми објављује први пут.

5.

Пошто је већина овде окупљених текстова писана разним приликама и поводима, а сви се тичу истих проблема, у њима има понављања. Зато их треба читати пре свега као документе о ангажовању једног од делатника на обнови српске филолошке традиције.

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

811.163.41:811.163.42

811.163.41'272

811.163.42'272

МИЛОСАВЉЕВИЋ, Петар, 1937-

Обнова српског националног програма /
Петар Милосављевић. – Београд : Матица
српска у Дубровнику : Мирослав ; Грачаница :
Логос, 2010 (Београд : Dijamant print). –
304 стр. ; 21 cm. – (Библиотека Изабрана
дела Петра Милосављевића)

Тираж 1.000 – Белешка о текстовима у овој
књизи: стр. 301-304.

ISBN 978-86-7056-135-9 (Мирослав)

а) Српски језик – Хрватски језик б)
Србија – Језичка политика с) Хрватска –
Језичка политика
COBISS.SR-ID 173524236